

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
Закарпатський державний університет
Інститут транскордонного співробітництва

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА
НА НОВОМУ СХІДНОМУ КОРДОНІ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції
(м. Стара Лесна, Словацька Республіка,
18-19 вересня 2012 року)

Спеціальний випуск збірника наукових праць

ГЕОПОЛІТИКА УКРАЇНИ:
ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Ужгород • 2012

УДК 327 (477)
ББК 66.011.3 (8 Укр)
Г 36

У збірнику вміщено наукові статті, повідомлення, підготовлені за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції «Шляхи підвищення ефективності транскордонного співробітництва на новому Східному кордоні Європейського Союзу», проведеної в рамках реалізації проекту «Кордони для людей» Програми прикордонного співробітництва ЄСП Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна 2007-2013 рр. в м. Стара Лесна, Словацька Республіка, 18-19 вересня 2012 року.

Видання здійснено за фінансової підтримки Європейського Союзу.

Редакційна колегія:

- Устич С.І. — кандидат філософських наук, доцент
(відповідальний редактор)
- Артёмов І.В. — кандидат історичних наук, професор
(заступник відповідального редактора)
- Вовканич І.І. — доктор історичних наук, професор
- Король І.Ф. — доктор історичних наук, професор
- Майборода О.М. — доктор історичних наук, професор
- Пахомов Ю.М. — доктор економічних наук, професор,
академік НАН України
- Руденко О.М. — доктор наук з державного управління, доцент

Редакційна рада збірника:

- Вашук Ф.Г. — доктор технічних наук, професор (голова ради)
- Будкін В.С. — доктор економічних наук, професор
- Луговий В.І. — доктор педагогічних наук, професор,
віце-президент НАПН України
- Полюжин М.М. — доктор філологічних наук, професор
- Попович В.М. — доктор юридичних наук, професор

Рецензенти

- Оленський Ю. — професор Лазарського університету в м. Варшава (Польща)
- Симчера В.М. — доктор економічних наук, професор, віце-президент Російської академії економічних наук (Російська Федерація)

Протокол №3 від 23.11.2012 р.

*Свідчення про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 15062-3634Р, видане Міністерством юстиції України 07.04.2009 р.*

© Закарпатський державний університет
Навчально-науковий інститут євроінтеграційних
досліджень, 2012

© Інститут транскордонного співробітництва,
2012

ЗМІСТ

Інноваційні методи управління системою транскордонного співробітництва / <i>Устич С.І.</i>	5
Трансдордонне співробітництво як простір для активізації локальної та регіональної політики самоврядування / <i>Фалтян Л.</i>	18
До деяких особливостей словацько-українського прикордоння / <i>Гайдош М.</i>	26
Еволюція зовнішньої політики, стратегії національної безпеки та військової доктрини України в контексті реалізації нею євроінтеграційного курсу / <i>Віднянський С.В.</i>	37
Історичні умови трансдордонного співробітництва Східної Словащини та їх розвиток / <i>Конечний С.</i>	48
Аналіз соціально-економічних умов конкурентоздатності західних прикордонних областей України / <i>Передрій О.С., П'ясецька-Устич С.В.</i>	64
Аналіз задач трансдордонного співробітництва та оптимізація їх розв'язання з використанням інноваційної методології індексації і системного моніторингу / <i>Лукиша О.В., Мкртумян А.В.</i>	87
Юридичний механізм регулювання основних напрямів трансдордонного співробітництва на новому Східному кордоні Європейського Союзу / <i>Динис Г.Г.</i>	97
На шляху до безвізового режиму ЄС і України: моніторинг проблеми / <i>Артьомов І.В.</i>	116
Досвід та переваги активного трансдордонного співробітництва на Східному кордоні Європейського Союзу (з метою сприяння співробітництву інституцій) / <i>Сапосова З.</i>	123
Малий прикордонний рух у системі регіонального розвитку / <i>Диус Н.О.</i>	134
Вимірювання конфліктів. Методологічні підходи до моніторингу та вимірювання / <i>Мірошніков Д.Д.</i>	144
Соціологічна рефлексія трансдордонного регіонального співробітництва у Словащині / <i>Струсова М.</i>	160
Інноваційні перспективи у трансдордонному співробітництві / <i>Устич І.І.</i>	166

Перспективи розвитку транскордонного співробітництва між сусідніми регіонами Угорщини, Словаччини, Румунії та України в рамках політики транскордонного співробітництва ЄС / <i>Бенко Р.</i>	194
Сприймання феномена подорожування в епоху існування „шенгенського“ словацько-українського кордону в словацьких газетах, що формують громадську думку / <i>Лукач М., Шурокова Р.</i>	221
Сучасні міжнародні тенденції вдосконалення форм судового захисту / <i>Ткач К.В.</i>	227
Роль, місце і значення туристичних інформаційних центрів у процесі транскордонних, міжрегіональних взаємин та співробітництва між містами-партнерами / <i>Ключівський Ю.В.</i>	238
Ефективне транскордонне співробітництво як об'єктивна і необхідна умова збереження раритетної іхтіофауни басейну річки Тиса / <i>Устич В.І., Машура В.В., Омельченко Д.В.</i>	258
Інноваційні можливості транскордонного співробітництва та його реалізація в процесі входження України в європейські інтеграційні структури / <i>Роман С.П.</i>	266

Сергій УСТИЧ,
кандидат філософських наук,
директор Інституту транскордонного співробітництва,
Надзвичайний і Повноважний Посол

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

В статті аналізуються основні підсумки проекту «Кордони для людей» Програми ЄСПП Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна 2007-2013 рр. через призму їх інноваційності. Зокрема, обґрунтовується соціальна зумовленість інноваційних підходів до аналізу та управління системою транскордонного співробітництва, розглядаються методологічні та інституційні засади оптимізації сучасних транскордонних процесів на новому Східному кордоні Європейського Союзу.

Ключові слова: система транскордонного співробітництва, інновації, індексація, моніторинг, кількісні та якісні показники, імплементація.

Варто розглянути декілька принципово важливих питань, що торкаються актуальності виконаної в рамках проекту «Кордони для людей» роботи та її головних підсумків.

Питання перше: чим зумовлена потреба в проекті «Кордони для людей»?

Це цілком природне питання, воно, напевне, виникло у багатьох із тих, хто зацікавився проектом. Відповідаючи на нього, доречно поставити два зустрічні, на перший погляд, банальні питання: перше – чи потрібен годинник, який показує неправильний час; і друге – що буде із судном, яке керується несправним компасом?

Мабуть, відповіді на ці питання будуть однозначними: такий годинник не потрібен, оскільки він дезорганізує життя його власника; а судно, що прямує невірним курсом, ризикує

наразитися на рифи або сісти на мілину. Що ж спільного між годинником та компасом? Спільність полягає в тому, що обидва вказані предмети – *джерела і носії інформації*.

Існує майже прямо пропорційна залежність між якістю (повнотою, конкретністю та достовірністю) інформації і ефективністю управління тим чи іншим соціальним об'єктом, в тому числі, транскордонним співробітництвом. Недаремно кажуть, що той, хто володіє інформацією, володіє світом.

В процесі реалізації Проекту віднайдено спосіб та розроблена спеціальна методологія отримання максимально об'єктивної і повної інформації щодо такого специфічного об'єкта, яким є транскордонне співробітництво на новому Східному кордоні Європейського Союзу.

Стрижнем цієї методології є один із найефективніших на сьогодні принципів пізнання соціальної дійсності – *системний моніторинг* (відслідковування тенденцій розвитку) транскордонного співробітництва.

Проте отримати релевантну і об'єктивну інформацію – це тільки частина завдання. Інша його частина полягає в тому, щоб *препарувати отриману інформацію, донести її до споживача – суб'єкта управління – в доступній та зручній для нього формі*.

При цьому використовується індексація, тобто метод аналізу, що передбачає спрощення, групування, агломерацію інформації в індексах.

В свою чергу, індекс – це кількісний показник розвитку об'єкта в цілому, чи окремих його сторін, зокрема.

На основі індексів визначається рейтинг та здійснюється порівняльний аналіз об'єктів. Сьогодні важко уявити собі наше життя без індексів та рейтингів. Індукується все: економіка, фінанси, соціальні і навіть духовні процеси. Індокси та рейтинги мають великий вплив на прийняття тих чи інших рішень, в тому числі, політичних. Недавно світ став свідком того, як зниження рейтингу економіки США одним із рейтингових агентств призвело до обвалу курсу акцій на фондових ринках.

Таким чином, системний моніторинг та індексація є реальними і ефективними інноваційними методами сучасного управління.

Питання друге: чому необхідні пошук та використання інноваційних методів в управлінні сучасною системою ТКС?

Кінець II-го тисячоліття був позначений в Європі бурхливими геополітичними змінами. Макрополітичні процеси, що відбулися на континенті, призвели до *значної реконструкції всієї системи транскордонного співробітництва (СТК)* і, найперше, на новому Східному кордоні Європейського Союзу.

Ця система стала, по-перше, значно масштабнішою. Нові виміри СТК вперше визначені новою Східною політикою Європейського Союзу, що отримала назву «Східне партнерство». Як результат, в орбіту транскордонного співробітництва залучені численні регіони країн – нових членів Європейського Союзу та Східних держав – вчорашніх республік Радянського Союзу. Тільки кордон України із державами Європейського Союзу складає понад 1400 км (із майже 7000 км її зовнішніх кордонів). Суб'єктами транскордонного співробітництва з боку України стали 7 регіонів з територією понад 100 тисяч квадратних кілометрів та населенням близько 10 мільйонів, з боку Європейського Союзу – 10 регіонів з територією близько 100 тисяч квадратних кілометрів та населенням близько 9 мільйонів жителів.

По-друге, СТК стала значно динамічнішою. Зокрема, на зміну старим інструментам транскордонного співробітництва, наприклад, таким як Програма TACIS, прийшли нові, такі як Програма ENPI. Вельми позитивним є те, що нові інструменти у порівнянні зі старими є значно лабільнішими, вони володіють більшою здатністю до адаптації та інваріантного розвитку.

По-третє, реконструйована система транскордонного співробітництва володіє значно більшою ресурсною базою, а значить, і можливостями для вирішення ширшого кола проблем. Скажімо, бюджет Програми ENPI на програмний період 2007-2013 років складає значну суму в 11 млрд. 181 млн. євро [Див.:7]. Передбачається, що фінансові витрати на новий програмний період 2014-2020 років будуть збільшені.

Якщо підсумувати, то можна з упевненістю стверджувати, що *система транскордонного співробітництва як об'єкт управління стала значно складнішою.*

А це значить, що для забезпечення її ефективного розвитку повинні використовуватися адекватні цій складності нетрадиційні, інноваційні методи. Іншими словами, сучасне транскордонне співробітництво приречено на інноваційність. У зв'язку із цим варто згадати слова одного із творців теорії інноваційного розвитку американського професора Брайана Артура: «Вчасні інновації – благо, запізнілі інновації – проблема, відсутність інновацій – катастрофа» [3, 121].

Питання третє: наскільки інноваційними є основні результати реалізації проекту «Кордони для людей»?

Головними підсумками реалізації проекту є, по-перше, система індексації та моніторингу транскордонного співробітництва і методика її практичного використання.

Система індексації та моніторингу транскордонного співробітництва в Європі (СІМ) – це комплекс теоретичних та організаційно-практичних заходів, що забезпечує коректний аналіз і порівняння загальних і відмінних рис, а також тенденцій розвитку транскордонного співробітництва в різних регіонах Європи з метою підвищення його ефективності, перш за все шляхом оптимізації управління.

СІМ є універсальною моделлю аналізу та оптимізації управління транскордонним співробітництвом як на новому Східному кордоні в цілому, так і в тих чи інших його окремих сегментах зокрема [Див.: 1].

У використаному наборі індексів, а також їх якісних і кількісних індикаторів максимально враховані методологічні підходи, схвалені інститутами Європейського Союзу (зокрема Генеральною дирекцією з регіональної політики) і впроваджені ними в програмному проектуванні на новому Східному кордоні, в першу чергу, при розробці Програми ENPI.

Але цим масивом інформації СІМ не обмежується. Вона вперше забезпечує синтетичний аналіз якісних і кількісних сторін [Див.:4] розвитку транскордонного співробітництва, тим самим надаючи можливість отримання *максимально повної та адекватної інформації* про це явище.

Маючи у своєму розпорядженні таку інформацію, суб'єкти управління на різних рівнях отримують можливість вироблення і прийняття *найбільш ефективних* політичних рішень.

Запропонований *набір оціночних критеріїв* (наприклад, статистичних оцінок) може, залежно від конкретних умов застосування, певною мірою модифікуватися. Але *для забезпечення коректності порівняльного аналізу* рівня розвитку ТКС у різних сегментах нового Східного кордону ЄС *основні його критерії* у всіх випадках практичного застосування *повинні бути єдиними*.

СІМ складається з двох підсистем: підсистеми І – алгоритму теоретичних дій та підсистеми ІІ – практичної реалізації СІМ.

В основі СІМ – визначення загального, особливого та одиничного індексів. Загальний індекс ТКС (general index of TFC) – показник *рівня розвитку об'єкта (ТКС) в цілому*. Особливий індекс ТКС (special index of TFC) – показник *рівня розвитку тієї чи іншої групи рис (параметрів) об'єкта*. Одиничний індекс ТКС (single index of TFC) – показник *рівня розвитку специфічних (індивідуальних) рис об'єкта*.

Загальний індекс будується на основі особливих індексів шляхом їх додавання і визначення середнього показника. Визначається за бальною шкалою. Особливі індекси будуються на основі одиничних індексів шляхом їх додавання і визначення середнього показника. Визначаються за бальною шкалою. Стосовно загального індексу особливі індекси виступають в якості субіндексів.

Особливими індексами загального індексу є:

- «географічне і демографічне середовище»;
- «історичні, політичні та духовні фактори»;
- «правові основи»;
- «конфліктогенні чинники - ризики та виклики»;
- «інфраструктурні характеристики»;
- «контакти між людьми»;
- «економічне співробітництво»;
- «боротьба з криміногенними явищами»;
- «поліпшення якості навколишнього середовища».

Одиничні індекси *будуються на основі кількісних та якісних вимірів (оцінок)* специфічних рис об'єкта. Визначаються за бальною шкалою. Одиничні індекси виступають субіндексами по відношенню до загальних і особливих індексів.

Одиничні індекси *конкретизуються мінімальними величинами – індикаторами.*

За результатами Проекту підготовлений посібник, в якому розглядаються методичні підходи, що вже використовувалися в міжнародній практиці в різних регіонах Європи при реалізації принципу індексації, а також наводиться приклад інтерпретації змісту бальних оцінок параметрів ТКС.

Практичний порадник містить і аналіз алгоритму моніторингу транскордонного співробітництва. До уваги читача також – засадничі документи, якими регламентується ТКС в Європі, глосарій основних термінів індексації та моніторингу і корисна література. Для більш чіткого розуміння суті сучасних транскордонних процесів у додатку викладено схематичне відображення концепції ТКС на новому Східному кордоні ЄС [Див.:2].

До основних підсумків Проекту слід віднести, по-друге, *створення організаційного механізму імплементації методології індексації і моніторингу у вигляді Міжнародного інституту транскордонного аналізу та менеджменту.* Розроблено та схвалено Стратегію розвитку Інституту і його Статут. Вони зареєстровані в установленому законодавством порядку.

По-третє, в процесі роботи над Проектом досягнуто ще один, вкрай важливий результат, а саме, *сформовано міжнародну команду високопрофесійних експертів* із числа науковців, представників органів державного управління та місцевого самоврядування, активістів громадських організацій. Можливо, це найбільше досягнення Проекту. Потрібно зазначити, що не всі із тих експертів, які починали роботу з реалізації Проекту, справилися із поставленими перед ними завданнями. У когось не склалося із часом, у когось виникли якісь особисті обставини, а комусь виявилось просто не під силу освоїти нові, нестандартні методи аналізу транскордонних процесів. Але відрядно, що абсолютна більшість із експертної команди кількістю понад 40 чоловік спрацювала високопрофесійно.

Можна назвати деяких із них. Із Угорщини – це знаний в Європі дослідник транскордонних процесів, один із архітекторів Карпатського Єврорегіону професор Дебреценського університету Іштван Шюлі-Закар, директор Карпатського Фонду в Угорщині Бата Богларка, виконавчий директор Асоціації регіонального розвитку КІУТ в м. Загонь Андраш Ракоці. Із Словаччини – це один із найбільш відомих організаторів європейського транскордонного співробітництва, Державний секретар Міністерства фінансів Словацької Республіки Васіл Гудак, доктор філософії, старший науковий співробітник Інституту суспільних наук Словацької Академії Наук в м. Кошице Маріан Гайдош, старший науковий співробітник Інституту суспільних наук Словацької Академії Наук в м. Кошице Станіслав Конечні, кандидат юридичних наук (Університет П.Й. Шафарика в м. Кошице, факультет природничих наук) Радослав Бенко. Із Румунії – це старший науковий співробітник (повітовий музей м. Сату-Маре) Люба Горват, професор Західного Університету ім. Васіле Голдіш м. Сату-Маре Корнел Град, експерт неурядової організації "Асоціація Екологік" м. Байу-Маре Александра Пушкаш, віцепрезидент Центру розвитку малих і середніх підприємств повіту Марамуреш (CDIMM Марамуреш) Мірел Мігалі. Із України – це вчений із світовим іменем, доктор історичних наук, професор, завідувач відділом історії НАН України, професор Дипломатичної Академії України при Міністерстві закордонних справ України Степан Віднянський, кандидат економічних наук, професор, декан факультету економіки та туризму Закарпатського державного університету, завідувач Ужгородського відділу Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України Олександр Передрій, кандидат історичних наук, директор Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень в м. Ужгород, заслужений діяч науки і техніки України Світлана Мітряєва, заступник начальника Південного регіонального управління з оперативно-розшукової роботи, генерал-майор Володимир Горожанкін, кандидат юридичних наук (міжнародне право), професор, завідувач кафедри міжнародного права та міжнародних відносин За-

карпатського державного університету Георгій Динис, кандидат історичних наук, професор Закарпатського державного університету, директор Інституту філософії та європейської інтеграції Іван Артёмов та інші.

Варто зазначити, що *своєрідною експертизою проекту стали його презентації на Європейських Форумах з транскордонного співробітництва*, співorganizатором яких є Інститут транскордонного співробітництва. Перший такий Форум за участі віце-президента Європейської Комісії відбувся в жовтні 2010 року в Ужгороді (Україна) та Кошице (Словаччина), другий – в листопаді 2011 року в Калінінграді (Російська Федерація) та Ельблонзі (Польща). Підсумки Проекту будуть представлені також учасникам третього Європейського Форуму, що пройде в листопаді 2012 року в Кишиневі.

Також приємно, що реалізація Проекту отримала високу позитивну оцінку Моніторингового комітету Програми ENPI. Крім того, Проект був представлений на конкурс, що проводився в 2011 році однією із найбільш авторитетних європейських структур в сфері транскордонного співробітництва – Асоціацією Європейських прикордонних регіонів. За його результатами, Інститут транскордонного співробітництва отримав відзнаку «За особливі досягнення в європейському транскордонному співробітництві».

Отже, створений в процесі реалізації проекту «Кордони для людей» пакет із методології та методики індексації і моніторингу ТКС може розглядатися як оригінальний інноваційний продукт.

Питання четверте: якою є практична значимість Проекту?

Сьогодні у міжнародному співтоваристві учасників та прихильників транскордонного співробітництва щоразу частіше вживають *трендове слово «ефективність»*. Це означає, що найрізноманітніші суб'єкти ТКС все більше переймаються *прагматичною складовою транскордонної комунікації, її конкретними і відчутними результатами*. Проект «Кордони для людей» був спрямований на те, *щоб в повній мірі відповісти на цей виклик часу*.

Звичайно, ефективність тієї чи іншої науково-практичної розробки не завжди вимірюється звичними одиницями (скажімо, кількістю грошових знаків). Але *можна з упевненістю стверджувати, що коректна імплементація вироблених Проектом політичних рекомендацій може суттєво оптимізувати транскордонне співробітництво, в тому числі, в частині раціонального використання фінансових, інформаційних та людських ресурсів.*

Відродно, що *розробка методології* (концепції) індексації та моніторингу транскордонного співробітництва *проходила разом із її практичною апробацією.* Це дозволило вчасно вносити в концепцію необхідні зміни та уточнення.

Одна із перших спроб практичного застосування методології індексації транскордонного співробітництва була зроблена в рамках проекту «Індекс ТКС – інформування зацікавлених сторін» [5]. Цей проект реалізувався в 2010-2011 рр. під егідою Міністерства закордонних справ Норвегії.

Ідея цього Проекту виникла в результаті переговорів між співробітниками Баренцева Секретаріату та Баренцева Інституту (м. Кіркенес), Інституту транскордонного співробітництва (м. Ужгород, Україна), Карпатського фонду та Інституту стабільності і розвитку наприкінці літа 2009 року. Вищезгадані сторони дійшли висновку, що існує гостра необхідність в здійсненні аналізу різноманітного досвіду розвитку транскордонного співробітництва в різних частинах Європи, а також в забезпеченні обміну цим досвідом національними суб'єктами задля підвищення ефективності ТКС.

Основним напрямком роботи учасників Проекту став порівняльний аналіз зусиль країн ЄС та їх сусідів у сфері транскордонного співробітництва, а також запровадження щорічного індексування рівня розвитку транскордонного співробітництва в одному із північних сегментів нового Східного кордону ЄС.

Реалізація проекту стала підтвердженням ефективності концепції синтетичного індексу ТКС. Одночасно вона дала можливість з'ясувати, які корективи слід внести в методику індексації для розширення географії її впровадження.

Ще один практичний досвід використання методології індексації транскордонного співробітництва отримано в резуль-

таті реалізації польсько-російського проекту «Рахуймося із кордонами» [6] в 2011-2012 рр.

Спираючись на Систему індексації та моніторингу транскордонного співробітництва, розроблену Інститутом транскордонного співробітництва, вони зробили акцент на використанні даних транскордонної статистики. Для цього до проведення дослідження були залучені фахівці-статистики.

В рамках проекту проаналізовано рівень розвитку прикордонних регіонів Польщі (Вармінсько-Мазурське воєводство) і Росії (Калінінградська область), а також проблеми їх транскордонного співробітництва.

Дослідження здійснено на основі індексів, розбудованих за принципом «від особливого до загального». В рамках проекту запропоновано визначати загальний індекс ТКС за 10-бальною шкалою на основі особливих індексів та їх індикаторів.

На жаль, через брак коштів дослідження не було повністю завершено. Незважаючи на це, досягненням проекту стала аплікація системи оцінки і моніторингу транскордонного співробітництва у важливому сегменті нового Східного кордону ЄС.

Декілька проектів, що підготовані за розробленою методологією порівняльного аналізу, знаходяться в стадії реалізації.

Це, наприклад, проект «Транскордонне співробітництво на новому Східному кордоні – вивчення фінського та норвезького досвіду» («Cross-Border Cooperation on EU's Eastern Border – Learning from Finnish and Norwegian Experience»). Проект здійснюється за підтримки Міністерств закордонних справ Фінляндії та Норвегії Міжнародною робочою групою. Членами МРГ є відомі експерти транскордонних процесів в Європі, що представляють політико-консультаційні інституції різних країн, в тому числі, і Інститут транскордонного співробітництва.

Підготовані до друку Групою аналітичні розробки торкаються актуальних проблем нового Східного кордону в різних його сегментах – від Скандинавії до Карпат.

На прохання Міністерства регіонального розвитку Молдови Інститут транскордонного співробітництва взяв участь у розробці проекту зі впровадження моніторингу транскордон-

них процесів між Молдовою та Румунією. Проект розглядається в рамках Програми ENPI Румунія-Молдова-Україна.

Таким чином, розроблена методологія індексації та моніторингу як інноваційний інструмент підвищення ефективності транскордонного співробітництва на новому Східному кордоні Європейського Союзу має чимале практичне значення.

Питання п'яте: які подальші кроки з імплементації результатів Проекту?

1. При наявності необхідних передумов: інноваційного методологічного продукту, організаційного механізму та експертного потенціалу – *головним завданням на майбутнє є забезпечення організації та проведення систематичного (коротко-, середньо- та довгострокового) моніторингу транскордонного співробітництва на новому Східному кордоні в цілому, і окремих його сегментах зокрема.*

Звичайно, моніторинг вимагає відповідного фінансового забезпечення. Враховуючи важливість справи, необхідні кошти можуть виділятися із структурних фондів Європейського Союзу, національних урядів країн-членів Східного партнерства, регіональних органів державної влади та місцевого самоврядування. На цю роботу можуть бути отримані і спонсорські внески. Скажімо, так, як це зроблено в Польщі для проведення національного моніторингу «Соціальний діагноз».

2. *Слід конкретизувати та розвивати наявну концепцію, підсилувати її імплементаційну складову.* Так, в процесі реалізації проекту започаткована робота з написання нарисів новітньої історії транскордонного співробітництва в регіоні Карпат із наступним створенням першого в Європі інтерактивного Музею транскордонного співробітництва. Приступили також до підготовки вкрай потрібного першого Словника транскордонного співробітництва на українській, англійській, російській та румунській мовах. Його словарний запас слід доповнити на угорській, словацькій та польській мовах.

3. *Потрібно подбати про створення належних умов для активної діяльності спеціального інструменту організації та проведення моніторингу – Міжнародного інституту транскор-*

донного аналізу та менеджменту, що започатковує свою роботу. В ідеалі цей Інститут повинен виконувати функції міжнародного рейтингового агентства, що спеціалізується на оцінці транскордонного співробітництва.

Є і чимало інших планів щодо практичного використання результатів Проекту.

На завершення доречно згадати один епізод із історії транскордонного співробітництва. Як відомо, в лютому 1992 року виник Карпатський Єврорегіон – перше масштабне транскордонне об'єднання в Центральній та пострадянській Європі. Створювалося воно дуже важко. В м. Дебрецен (Угорщина), в готелі «Орань біко» до пізньої ночі велися гострі дискусії. Були такі хвилини, коли учасники вже втрачали надію на успішне завершення роботи. І дуже позитивну роль в процесі узгодження позицій відіграла тодішній Генеральний секретар Ради Європи Катрін Лялум'єр – видатний європейський політик. В критичній ситуації вона звернулася до учасників переговорів від Угорщини, Польщі та України та спостерігачів від Словаччини та Румунії, і сказала таке: «Якщо ви думаєте, що транскордонне співробітництво – це чорний вхід у Європу, ви помиляєтеся. Регіональна співпраця сусідів – це парадні сходи до європейського дому».

Мабуть, учасникам європейського транскордонного руху варто пам'ятати ці мудрі слова.

Список використаних джерел

1. Оптимізація системи транскордонного співробітництва: концепція та її пілотна імплементація (на прикладі сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України). – Відповідальний редактор – С.Устич. – Ужгород: Ліра, 2012.

2. Посібник із індексації та моніторингу транскордонного співробітництва. – Відповідальний редактор – С.Устич. – Ужгород: Ліра, 2012.

3. W. Brian Arthur. The Nature of Technology: What it is and How it Evolves. The Free Press and Penguin Books. 2009.

4. Hendl, Jan. Kvalitativní výzkum. Praha: Portál, 2012.

5. www.borderdialogues.eu, *або* www.barents.no, www.dataviz.org.

6. http://www.eurobalt.org.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=46&Itemid=92

7. http://europa.eu/legislation_summaries/external_relations/rerelations_with_third_countries/eastern_europe_and_central_asia/r17101_en.htm

The paper analyzes the main results of the project "Borders for people" ENPI Programme Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine 2007-2013, through the prism of their innovativeness. In particular, explain the social conditionality of innovative approaches to the analysis and management system of cross-border cooperation, the methodological and institutional frameworks for optimization of modern cross-border processes at the new Eastern border of the European Union.

Key words: system of cross-border cooperation, innovation, indexing, monitoring, quantitative and qualitative indicators, implementation.

В статье анализируются основные итоги проекта «Границы для людей» Программы ЕИСП Венгрия – Словакия – Румыния – Украина 2007-2013 гг. через призму их инновационности. В частности, обосновывается социальная обусловленность инновационных подходов к анализу и управлению системой трансграничного сотрудничества, рассматриваются методологические и институциональные основы оптимизации современных трансграничных процессов на новой Восточной границе Европейского Союза.

Ключевые слова: система трансграничного сотрудничества, инновации, индексация, мониторинг, количественные и качественные показатели, имплементация.

*Любомир ФАЛТЯН,
доктор філософії, віце-президент
Словацької Академії наук*

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК ПРОСТІР ДЛЯ АКТИВІЗАЦІЇ ЛОКАЛЬНОЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ САМОВРЯДУВАННЯ

Визначення

Під час короткої рефлексії транскордонних відносин в сучасності, ми зосередимо свою увагу на транскордонних відносинах, в які вступають «просторові» суб'єкти, адміністративно-територіальні (муніципалітети та асоціації муніципалітетів) чи просторово-регіональні (самоврядні регіони). Це означає, що ми не будемо мати справу з транскордонною активізацією, яка є складовою діяльності економічних, культурно-суспільних, політичних чи інших суб'єктів, якщо вони не є якимось чином обґрунтовані, або разом беруть участь у транскордонній політиці вищезгаданих «просторових» суб'єктів.

Які теоретичні основи?

Концепція подолання маргіналізації – вона була основою під час виникнення єврорегіональної ідеї ще у 50-их роках ХХ століття, коли мала допомогти вирішити маргіналізацію прикордонних регіонів. Зокрема, у прикордонні Німеччини – Нідерландів – Бельгії [1, с. 177]. На цій концепції також базується Європейська хартія прикордонних і транскордонних регіонів з 1994 року.

Концепція інституційної автономії – її презентує А. Гаспаріні, коли визначає єврорегіони як «транскордонну територію з напрямком до інституційної автономії для покращення кооперації і підтримки розвитку цих територій...» [2, с. 33]

Концепція мережі – ґрунтується на припущенні «*мережі як організаційного принципу для просторової взаємодії людей, товарів та інформації, яка також лежить в основі «ідеї європейської мережі (чи навіть транс'європейських мереж) ...»* [3, с. 11]

Концепція бар'єру – П. Нійкамп, підсумовуючи теоретичні підходи, визначає також концепцію бар'єру, коли кордони являють собою бар'єри, які полягають у різних правових системах, різних компетенціях та системах регулювання. Бар'єри при цьому можуть бути фізичні та нефізичні [3, с. 11].

Проблематика транскордонних відносин як предмет науково-дослідницького інтересу

Науково-дослідницький інтерес до проблематики кордону в його просторовому чи соціально-просторовому розумінні, як наводить Remigio Ratti, проявлявся ще на початку 20-их років, а також в наступних роках ХХ століття, але все інтенсивніше у 70-их, 80-их та 90-их роках ХХ століття. Цей інтерес до проблематики кордону базувався на різних теоретичних підходах, чи то на функціоналістичних, які працюють у категоріях «центр – периферія», регіональних системах, підходах стратегічного планування і т.д. [4, с. 30 – 49]. У більшості теоретичних підходів саме економічний вимір відіграє важливу роль.

Законодавча база для транскордонного співробітництва в Словаччині

Нові можливості для активізації транскордонного співробітництва для просторових суб'єктів приносить ситуація соціально-політичної зміни в кінці 1989 року. Вона пов'язана з проведенням реформи муніципального та регіонального самоврядування. У ній були визначені також права чи компетенції в області транскордонних відносин:

- «Закон про муніципалітети № 369/1991» з внесеними пізніше поправками – Саме в 11 і 21 параграфах визначає відповідні правомочності:

- § 11

- Муніципальна рада

- 4 Муніципальна рада приймає рішення про основні питання життя муніципалітету, особливо залишає за собою право:

- (з) Ухвалювати угоди про міжнародне співробітництво та членство муніципалітету в міжнародній асоціації відповідно до § 21 розділу 1.

➤ § 21
Міжнародне співробітництво
розділ 1

Муніципалітет має право у межах своєї компетенції співпрацювати з територіальними та самоврядними одиницями або з управліннями інших держав, які виконують місцеві функції. Має право стати членом міжнародної асоціації територіальних одиниць чи територіальних органів.

• «Закон про самоврядування вищих територіальних одиниць № 302/2001» (закон про самоврядні краї):

§ 5 Міжнародне співробітництво

(1) Самоврядний край має право у межах своєї компетенції співпрацювати з територіальними та самоврядними одиницями або з управліннями інших держав, які виконують регіональні функції. Має право стати членом міжнародної асоціації територіальних одиниць чи територіальних органів.

Формально-інституційний рівень транскордонного співробітництва

▶ Співробітництво на основі міждержавних угод – Було реалізоване на основі двосторонніх міждержавних угод між країнами-сусідами. Прикладом з недавнього минулого може бути малий прикордонний рух на словацько-польському пограниччі.

▶ Співробітництво на основі угод вищих територіальних одиниць з прикордонними партнерами – Після утворення самоврядних ВТО і з цим пов'язаного законодавства, яке дозволяє співпрацювати з територіальними і самоврядними одиницями, створилися передумови того, що і ВТО могли почати формулювати свою «закордонну політику» на основі угод з партнерськими адміністративно-територіальними самоврядними одиницями, включаючи ті, які були укладені на контактному кордоні. Як приклад можемо навести Пряшівський самоврядний край (ВТО), який має партнерські угоди з Малопольським воєводством (Краків) чи Підкарпатським воєводством (Ряшів), а також з Закарпатською областю (Ужгород) (www.po-kraj.sk). Подібним чином ми можемо визначити співробітництво і угоди

також у випадку інших самоврядних країв у Словаччині, оскільки кожен з цих країв знаходиться на кордоні.

Співробітництво в рамках єврорегіональних асоціацій

Між прийняттям та побоюваннями – Після 1990 року ідея єврорегіонів почала поширюватись також на території тодішньої Чехословаччини. З одного боку, з цією ідеєю пов'язувалась надія на швидше та ефективніше вирішення прикордонної і до того часу маргінальної території держави, з іншого боку, саме на політичному рівні існували побоювання, які мали часто причини в історично закоріненій недовірі чи навіть ворожості. У колишній Чехословаччині це поширювалося на чесько-німецькі та словацько-угорські відносини [8, с. 75-76]. Аналогічні побоювання, які стосуються історичного досвіду, а також економічного дисбалансу контактних регіонів у західній частині Польщі, наявні і в цій країні [9, с. 40].

Формування єврорегіонів у Словаччині

Початок виникнення єврорегіонів у Словаччині пов'язаний з 1993 роком, коли саме Словаччина була ініціатором створення єврорегіону «Карпати», хоча це негайно викликало політичні проблеми і Словаччина протягом багатьох років (до 1999 р.) була лише спостерігачем. Єврорегіони утворювали муніципалітети (міські та сільські), на підставі «Закону про муніципалітети», який дозволяє створювати міжмуніципальні асоціації також із закордонними партнерами (муніципалітетами). В даний час у Міністерстві внутрішніх справ СР зареєстровані наступні єврорегіони:

- ▶ *Karpatský euroregion* («Карпатський єврорегіон»);
- ▶ *Euroregión Tatry* (єврорегіон «Татри»);
- ▶ *Euroregión Beskydy* (єврорегіон «Бескиди»);
- ▶ *Euroregión Bílé-Biele Karpaty* (єврорегіон «Білі Карпати»);
- ▶ *Euroregión Podunajský trojspoľok* (єврорегіон «Подунайська трійця»);
- ▶ *Euroregión Ipel'* (єврорегіон «Іпель»);
- ▶ *Euroregión Váh-Dunaj-Ipel'* (єврорегіон «Ваг – Дунай – Іпель»);
- ▶ *Euroregión «Neogradiensis»* (єврорегіон «Неоградієнсіс»);
- ▶ *Euroregión Slana-Rimava* (єврорегіон «Слана – Рімава»);
- ▶ *Euroregión Kras* (єврорегіон «Крас»).

(www.minv.sk/?euroregiony)

Проблема дисбалансу

Євро регіони виникали як намагання співробітництва на контактних територіях в їх мікрорегіональному розумінні, але виникали також макрорегіональні об'єкти, в яких транскордонний сусід був дуже віддалений.

- Дисбаланс у просторовому і соціально-демографічному обсязі – Прикладом у Словаччині є Карпатський євро регіон, який об'єднує території Польщі, Словаччини, України, Угорщини та Румунії, що утворюють велику територію, яка об'єднує декілька мільйонів жителів.

Таку ситуацію піддає критиці Т. Коморницький, на прикладі польського досвіду, і констатує: «Несприятливим є /.../ надмірне створення нових структур (Євро регіони: «Карпати», «Буг», «Неман», «Балтика»). Це обмежило виникнення менших, потенційно ефективніших суб'єктів» [11, с. 298].

- Дисбаланс компетенцій – ми зазначаємо також дисбаланс у компетенціях, якими володіють партнерські частини євро регіонів, складовою яких є Словаччина – приклад носія євро регіональних мікропроектів. У Словаччині їх носіями та дистриб'юторами є ВТО, в той час як партнерська євро регіональна сторона їх має у своїй компетенції, це примножує її вагу як гравця у транс-кордонному співробітництві і важливого суб'єкта при підключенні муніципалітету до транскордонного співробітництва.

- Дисбаланс наявний також у волі і формах співробітництва з регіональними органами самоврядування – у Словаччині ми знаходимо цілий ряд проблем, коли співробітництво між євро регіонами та ВТО, що впливає з наших досліджень, є мінімальним чи дорадчим, в той час як євро регіональні транс-кордонні партнери оголошують хороше співробітництво у багатьох випадках також конкретну фінансову допомогу.

Євро регіони, муніципалітети і транскордонне співробітництво

У Словаччині у деяких випадках відзначаємо ситуацію, коли муніципалітети заявляють належність не тільки виключно до одного євро регіону, чого у партнерів з іншого боку кордону немає. Ця неоднозначність належності, або подвійної належ-

ності, є перешкодою під час формування єврорегіональної ідентичності.

Населені пункти, які в основному розташовані на кордоні, часто реалізують двосторонню чи багатосторонню транс-кордонну діяльність, яку вони не оголошують як єврорегіональну діяльність. На подив, є також ситуації, коли муніципалітети у прикордонних областях на словацькому боці навіть не знають про існування єврорегіону на території, частиною якої вони є.

Єврорегіональне співробітництво і шенгенський кордон

Аж до вступу в Європейський Союз більша частина країн Центральної Європи була «на другому боці» шенгенського кордону. Формування єврорегіонів мало допомогти долати бар'єри «кордону», як між сусідніми країнами за межами Європейського Союзу, так і кордони між сусідами, коли одна сторона була за межами, а друга – в Європейському Союзі. В даний час, з погляду Словаччини, цей «бар'єр шенгену» знаходиться на східному кордоні Словаччини – на кордоні з Україною. Суттєвим фактором у даному випадку є факт існування «жорсткого» бар'єру, реального кордону зі своїми обмеженнями (віза, прикордонний контроль, обмеження руху товарів і т.д.) Транскордонне співробітництво з нечленом ЄС, хоча членом єврорегіону, є в даному випадку складнішим, а саме, під час реалізації локальних єврорегіональних дій. Про це свідчать результати реалізованих досліджень у рамках проекту VEGA «Пошук нових соціально-просторових форм як імпульс для локального та регіонального розвитку» (2011-2013). Тут також з'являється дисбаланс, а саме в тому, що більш інтенсивно реалізується діяльність та співробітництво з транскордонним сусідом, який знаходиться в ЄС, ніж із сусідом, який знаходиться на другому боці шенгенського кордону.

Членство в ЄС як послаблюючий фактор?

Членство в ЄС та значне послаблення кордону як бар'єру, з одного боку, та можливість регіональних адміністративно-самоврядних суб'єктів формувати свою транскордонну (міжнародну) сферу, з іншого боку, згідно з попередніми результатами наших

досліджень у Словаччині, до певної міри послаблюють чи зменшують сферу єврорегіонального співробітництва. Значну частину сфери діяльності переймають як регіональні самоврядування, так і інші інституційні суб'єкти, які діють в транскордонному просторі (економічні, освітні, культурні, громадянські і т.д.), які вже допоміжну роль єврорегіонів не потребують. Конкретним сигналом у цьому напрямку є той факт, що, незважаючи на наміри кінця 90-их років XX століття і перших років XXI століття встановити офіційні єврорегіони на словацько-австрійському кордоні, до цих пір жодний такий єврорегіон не є офіційно зареєстрований. Виявляється, що транскордонне співробітництво тут здійснюється в рамках інших інституційних форм.

Нову ситуацію усвідомлює також ЄС і шукає новий формат (в тому числі фінансовий) для підтримки транскордонного співробітництва на рівні асоціації муніципалітетів.

Використана література

1. Schulz, Ch., 1998, Interkommunale Zusammenarbeit im Saar-Lor-Lux-Raum, Staatsgrenzenüberschreibende lokale Intergrationsprozessen, Saarbücker Geographische Arbeiten, band 45, Saarbrücken,

2. Gasparini, A., 2004, The Institutionalisation of Cooperation. Vademecum for a 'Good' Euroregion, In: ISIG, Trimestrale di Sociologia Internazionale, Quaterly of International Sociology, Cooperation and Euroregions – For Borders to Become Centres, Gorizia N. 3/4, December

3. Peter Nijkamp, 1993, Preface, In: Theory and Practice of Transborder Cooperation, Remigio Ratti/Shalom Reichman (Eds), Verlag Helbing&Lichtenhahn, Basel und Frankfurt am Main,

4. Remigio Ratti, 1993, Spatial and Economic Effects of Frontiers. Overview of Traditional and New Approaches and Theories of Border Area Development, In: Theory and Practice of Transborder Cooperation, Remigio Ratti/Shalom Reichman (Eds), Verlag Helbing&Lichtenhahn, Basel und Frankfurt am Main,

5. Zákon o obecnom zriadení č. 369/1991

6. Zákon o samospráve vyšších územných celkov č. 302/2001

7. www.po-kraj.sk

8. Falt'an, L., 2004, *Euroregióny a regionálny rozvoj na Slovensku*, In: *Regionálny rozvoj Slovenska v európskych integračných kontextoch (Regióny, prihraničné regióny, euroregióny)*, Ed., L. Falt'an, NK UNESCO-MOST, Sociologický ústav SAV, Bratislava

9. Jałowiecki, B., 1993, *Kwestia regionalna*, In: *Czy Polska będzie państwem regionalnym?*, Redakcja naukowa: Grzegorz Gorzelak, Bohdan Jałowiecki, Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego, Uniwersytet Warszawski, Warszawa,

10. WWW. Minv.sk/?euroregiony

11. Komornicki, T., 2007, *Międzynarodowe relacje Polski w ujęciu regionalnym*, In: *Rozwój, region, przestrzeń*, Praca zbiorowa pod redakcją Grzegorza Gorzelaka i Anny Tucholskiej, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych UW (EUROREG), Warszawa

Стаття була створена на основі проекту VEGA «Пошук нових соціально-просторових форм як імпульс для локального та регіонального розвитку» (2011-2013)

Резюме

У статті зроблена спроба проаналізувати феномен Євро-регіонів у контексті теоретичних та реальних систем функціонування в Словацькому соціально-політичному середовищі. В даний час, коли Словаччина є членом ЄС, як і більшість її сусідів, але і на шенгенських кордонах існуючі єврорегіони, будемо стикатися з необхідністю нової оцінки ситуації, щоб підтвердити своє існування в конкурентному середовищі різних форм прикордонного співробітництва.

Маріан ГАЙДОШ,
доктор філософії, професор,
старший науковий співробітник
Інституту суспільних наук
Словацької Академії Наук, Кошице

ДО ДЕЯКИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СЛОВАЦЬКО- УКРАЇНСЬКОГО ПРИКОРДОННЯ

Розвиток транскордонних відносин між Закарпаттям та регіонами Східної Словаччини, окрім іншого, відзначає той факт, що Україна не є членом ЄС і шенгенської зони. З цього випливають конкретні питання, пов'язані з візовою проблематикою та міграційною політикою обох країн. Це коло питань впливає не тільки на транскордонні відносини сусідніх регіонів, але й на економіку, політику та безпеку населення обох країн.

Ключові слова: прикордонний регіон, словацько-українські відносини, міграція, віза.

Більше ніж через двадцять років після закінчення холодної війни та припинення існування радянських сателітних режимів змінилися відносини між людьми і між країнами. Багато фактів та проблем ми сьогодні оцінюємо в іншому світлі. Замість обіцяного раю на землі, ми маємо глобальну фінансову, фіскальну, економічну та ціннісну кризу. Хоча холодна війна закінчилась, нас непокоять проблеми тероризму. Ми маємо незалежні держави та економічну свободу, але значно збільшилось безробіття, і громадян не задовільняє пожадливий, бюрократизований, а часто і корумпований адміністративний апарат.

У зв'язку з цим їх непокоїть зростаюча соціальна незахищеність і відчуття розпаду традиційних цінностей, а також страх через наявні кліматичні зміни, до яких, визнаймо, ми не готові. Отже, ми маємо демократію з політиканством, відчуженням громадянина від суспільного управління, ми віримо у стійке зростання, але не віримо у своє майбутнє, пенсійне забезпечення. Якщо ми дивимося в ближче чи віддаленіше

майбутнє світу Європейського Союзу (далі ЄС) чи Словаччини, ми бачимо там багато можливого позитиву, але також і негативу, можливостей, але також і загроз [2, с.4].

Карпатський регіон представляє до певної міри простір для модельної ситуації Центральної Європи. Йдеться про територію, яка хоч і ніколи не була типовим історичним перехрестям, але вона мусила впоратись з усіма наслідками, до яких призвели історичні зміни, особливо вродовж останніх століть. Вона знаходиться на рубежі західного і східного християнства, а також типів цивілізації не тільки з різними економічними і політичними атрибутами, але й філософськими та культурними параметрами.

Її характеризує особливо різноманітний етнічний та релігійний склад, який залишився, в принципі, стабільним, незважаючи на велику кількість державно-правових змін. Це, свого роду, Європа в мініатюрі, у якій живуть слов'яни, германці, латиняни, євреї і роми, східні та західні слов'яни, католики західного і східного обрядів, православні, протестанти аугсбурзького і гельветського віросповідання, євреї ортодоксального і неологічного напрямку та багато прихильників сект. Очевидно, з цього випливає відносно велика толерантність населення Карпатського регіону до цих відмінностей. Воно приймає всі меншини, тому що тут ніколи не було очевидної більшості і люди в цьому регіоні могли матеріально і соціально вижити лише за допомогою спільних зусиль до взаємоповаги.

Правда, виникали і непорозуміння, які були, як правило, імпульсами ззовні, вони не мали первинно етнічний і насильницький характер. Але не можна виключити такий вихід, який сучасна неспокійна доба, наповнена соціальною і релігійною напруженістю в країнах т. зв. третього світу, з можливими масовими міграційними процесами, може викликати [2, с. 11]. У цьому напрямку особливість цієї території полягає, передусім, в тому, що йдеться про прикордонний регіон. Через мас-медіа іноді звучать думки, що в даний час нас кордони не розділяють, але об'єднують. Але, по суті, йдеться лише про застаріле гасло з шістдесятих років минулого століття.

Реально в історії прикордонним регіонам ніколи у розвитку не віддавали перевагу, а саме з геостратегічних причин, тому що кордон сприймали як лінію, яка відділяє, чи то від ворога, чи від будь-якого конкурента. Під час існування кордонів в думках людей загалом домінувало уявлення загрози, і тому кордон відділяв, причому прикордонна територія була буферною територією, територією воєнних просторів, територією, яка закрита для простого населення. Це автоматично відносить прикордонні регіони до маргінальної позиції. Вона, в свою чергу, може набувати відносної форми і її відносність залежатиме від того, які параметри її визначають в окремих контактних країнах [3, с. 9 – 10].

Для словацько-української прикордонної зони, яку на словацькій стороні складають округи Требішов, Михайлівці, Собранці та Сніна, характерним є те, що йдеться про територію з високим рівнем проблематичності, яка розташована на зовнішньому кордоні Європейського Союзу. Йдеться про проблемну територію не тільки на словацькому боці кордону, але також, ще в більшій мірі, і в українській прикордонній зоні. При цьому слід узяти до уваги те, що йдеться про прикордонну зону з високим рівнем соціальних патологічних явищ економічного характеру (контрабанда товарів) і гуманного характеру (нелегальна імміграція), за якими часто слідує різні кримінальні злочини. На думку Л. Фалтяна, з погляду соціально-економічної ситуації словацька частина прикордонної зони характеризується:

- високим рівнем безробіття;
- найнижчими середніми заробітніми платами в Словаччині;
- інвестиційною залежністю;
- трудовою міграцією за межі території прикордонних округів [4, с. 68 – 69].

У цьому контексті слід взяти до уваги те, що мова йде не тільки про особливість словацько-українського прикордонного регіону. Вищезгадана північно-південна смуга найсхіднішої частини Словаччини є продовженням т. зв. «східної стіни» (яка проходить на польській території) – безперервної маргіналізованої території смуги східної Польщі, яка проходить з

півночі на південь, разом з контактною територією України і північно-східної Угорщини (також з високим рівнем соціально-економічних проблем). Ще десять років тому вона була влучно названа «маргінальною східною стіною ЄС» [4, с.71]. Саме тут накопичуються проблеми економічні та соціальні, разом з якістю людських ресурсів та інфраструктурним забезпеченням, а також з наявним людським потенціалом, який, однак, в умовах ринку не є достатньо активним та конкурентоспроможним. Проблеми з людськими ресурсами таким чином постійно зростають, погіршується демографічна та освітня структура населення, через що знижується якість людських ресурсів, важлива для зміни їх траєкторії розвитку.

У Словаччині під час процесу трансформації суспільства відбулося порушення соціально-просторового балансу, поглиблення регіональних диспропорцій і концентрація соціальних, економічних та інфраструктурних проблем та проблем народонаселення у певних регіонах [10, с. 24 – 30; 16, с. 245 – 249]. Типовим прикладом цього явища є саме регіон, який утворюють округи на словацько-українському прикордонні. Для більш повної картини потрібно знати й інші фактори, які впливають на його розвиток, напр.: довготривалий занепад сільського господарства, низький рівень освіти, висока частка ромського населення, недостатня та невідповідна промислова структура, мережа доріг та залізнична мережа і т.д.

Відносини Словацької Республіки (далі СР) з Україною можна охарактеризувати як дружні, добросусідські, без негативних історичних ремінісценцій. Зацікавленість Словаччини розвивати взаємні політичні, економічні та соціальні контакти з Україною впливає з безпосередньої фізичної близькості обох країн. Тим не менш, різна якість внутрішнього середовища Словаччини та України, а також той факт, що Україна є єдиною сусідньою країною СР, яка знаходиться за межами інтегрованого простору загальних правил і стандартів Європейського Союзу і НАТО, є проблемою для налагодження тісніших зв'язків, що негативно проявляється і в можливостях для розвитку транскордонного співробітництва [1, с.10] Лімітуючим фактором у взаємних контактах є те, що СР як

країна-член ЄС повинна виходити з рамок політики і відносин, які стосовно України застосовує ЄС.

СР підтримує Україну як незалежну і суверенну державу в її нинішніх кордонах, розвиток її плюралістичної демократії, політичної та економічної стабільності як передумови регіональної безпеки. Докладає зусиль для збереження активного діалогу з Україною як важливим партнером з транзиту стратегічної сировини. СР зацікавлена в тому, щоб Україна після виконання критеріїв стала членом НАТО та ЄС. Розвиває спільні дії, спрямовані на боротьбу з організованою злочинністю, нелегальною міграцією і на гарантування безпеки.

У словацько-українських відносинах після 1990 року можна визначити мінімально дві проблеми, про які офіційно рідко говориться. Перша проблема полягає в незгодженості методу і нездатності обох сторін знайти спільну мову в питанні транзиту російських енергетичних ресурсів через свою територію. Ми не будемо тепер приділяти цьому питанню особливу увагу, оскільки не йдеться про специфічну проблему відносин прикордонних регіонів. Нещодавно підтримав системне вирішення цієї проблеми також міністр закордонних справ Мирослав Лайчак, який, до речі, заявив, що: «Потрібно знайти модель, де буде з одного боку весь ЄС, а з іншого боку Росія та Україна» [17, Доступне в інтернеті].

Другою проблемою є так зване русинське питання, яке бере свій початок у минулому і полягає у відмінному визначенні, а тим самим і становищі представників даної етнічної групи в Словаччині (етнос) і в Україні (субетнос). В 1994 р. українська сторона звернулася до Словаччини з пропозицією створити спільну Комісію у справах національних меншин. В її інтересах було, щоб словацький уряд не підтримував русинську меншину, тому що цим самим він опосередковано підтримує русинський сепаратизм у сусідній Закарпатській області. Йдеться про делікатне питання, і, незважаючи на різницю у сприйнятті і підході в обох країнах, воно не вплинуло на розвиток прикордонних відносин.

Етнополітичні процеси, які відбуваються на Закарпатті, є досить складними. На початку 90-их років відбулася

гіперполітизація національно-культурних рухів та об'єднань. Деякі з них пройшли поступовою трансформацією з національно-культурних у громадсько-політичні організації (об'єднання). У частини відбувся фактичний розкол і створення помірнього та радикального крила. Внутрішні розбіжності часто обґрунтовуються особистими амбіціями окремих керівників, а також їх намаганням отримати дотації з державного бюджету. Механізм взаємовідносин між національними меншинами та центральними чи місцевими органами влади через національні організації фактично призводить до їх перетворення на політичні суб'єкти. В рамках окремих національних суб'єктів утворюються національні політичні еліти і формуються групи професійних діячів. Декілька років тому я висловив припущення, що у відносно близькому майбутньому представники етнічних груп на Закарпатті будуть висувати конкретні вимоги політичного характеру, претендуючи на безпосередню участь у політичних структурах та управлінні регіону чи його частини [5, с. 35 – 46]. Я помилявся, мабуть, тільки у визначенні часу.

Відносини між словаками і русинами чи українцями на території Словаччини не належать і навіть в минулому не належали до конфліктних. Пріоритетом є скоріше проблема ідентичності і внутрішнього розвитку цієї меншості. Контакти між словаками і русинами можна охарактеризувати як взаємовідносини між звичайним населенням. Відносини між широкими верствами населення обох національностей упродовж століть по суті є хорошими, дружніми і доброзичливими, що зумовлюється їх слов'янським характером, мовною і культурною близькістю, а також спільною долею і майже однаковою позицією в національній структурі колишньої Угорщини. Релігійна та етнічна різноманітність східної Словаччини і як результат – щоденне протистояння людей, які належать до різних церковних і мовних громад, відобразились і у формуванні суспільних відносин, яким була необхідна взаємна толерантність [11, с. 39-51].

Словацько-русинська етнічна межа була з моменту її утворення простором інтенсивних процесів, які відобразились в матеріальній культурі, мові і в релігійній сфері. На прикордонній

території часто співіснували обидві етнічні групи в одному володінні, а нерідко і в одному селі [14, с.182]. Ця тенденція триває і сьогодні, це підтверджують висновки, до яких прийшли співробітники Інституту суспільних наук САН [див.: 6, 7, 9, 12, 13, 15], які займаються даною проблематикою.

Закарпаття є типовим прикордонним регіоном, за допомогою якого Україна граничить з чотирма країнами Центральної Європи. Через нього проходять значущі енергетичні та транспортні траси в напрямку на захід. Це, а також інші факти, представляє величезний потенціал для розвитку міжнародних відносин економічного, науково-технічного, гуманітарного і політичного характеру.

Крім позитивних сторін, цей факт приносить у даний час і цілий ряд проблем. Регіон Закарпаття знаходиться на трасі легальної, а також нелегальної еміграції в Європу. Міграція є проблемою не лише двох країн. У нинішній час вона уже сильно впливає на міжнародні події. Після вступу Словаччини в ЄС та шенгенської зони Словаччина взяла на себе зобов'язання розбудовувати та вдосконалювати систему інтегрованого захисту кордонів ЄС.

Тому є недоцільними бульварні вислови типу: «Після вступу до Шенгену створилася нова залізна завіса». Лише неук та той, хто зовсім не знає ситуації до 1989 року, може перейняти і повторювати дану фразу та сприяти, таким чином, створенню сучасних міфів.

Але залишається той факт, що і надалі існує багато проблем, які ускладнюють взаємовідносини. Постійно відкритою проблемою залишається питання візового режиму. Оскільки простір для публікації строго визначений, я не буду детально зосереджуватися на цьому питанні, яке пов'язане з оформленням віз. Я хочу лише відзначити, що як на словацькій, так і на українській стороні існують резерви, які можуть сприяти поліпшенню цього процесу. Незважаючи на це, наведу декілька фактів. За даними моніторингового звіту української громадської ініціативи «*Європа без бар'єрів*», директором якої є Ірина Сушко, про візову практику консульств 20 країн шенгенської зони в Україні, словацькі консульські установи отримали в загальному рейтингу четверту

позицію [19, с. 1-2]. У 2009 році словацькі консульські установи видали громадянам України понад 27 000 віз [19, с. 4]. У 2010 році з 22 820 заяв на отримання віз було позитивно оформлених 22 657 [18, с. 19], а в 2011 році з 40 882 заявників на отримання візи – 40 381 громадян України [18, с. 18].

У статті ми спробували окреслити деякі проблеми, які є специфічними для словацько-українського прикордонного регіону в порівнянні з прикордонними областями інших держав-сусідів Словаччини. Вирішальну роль у цьому напрямку відіграє той факт, що Україна є єдиною сусідньою країною, яка не є складовою Європейського Союзу і НАТО. З цього випливає відмінний режим на кордоні, який визначає розвиток транс-кордонних відносин між Закарпатською областю і Пряшівським, а також Кошицьким краєм. З нього походять, головним чином, питання, пов'язані з візовою проблематикою та міграційною політикою обох країн, а також ЄС. Це коло питань, які мають вплив не тільки на транскордонні відносини сусідніх регіонів, але впливають також на економіку, політику і безпеку населення обох країн.

Резюме

У статті окреслені деякі проблеми, характерні для словацько-українського прикордонного регіону в порівнянні з прикордонними областями інших держав, які граничать зі Словаччиною. Початкова відмінна якість внутрішнього середовища Словаччини і України впливає з факту, що Україна є єдиною сусідньою країною, яка знаходиться за межами інтегрованого простору спільних правил ЄС і НАТО. З цього випливає відмінний режим на кордоні, який визначає розвиток транскордонних відносин між Закарпатською областю і Пряшівським, а також Кошицьким краєм. З нього походять, головним чином, питання, пов'язані з візовою проблематикою і міграційна політикою обидвох країн, а також ЄС. Це коло проблем, які мають вплив не тільки на транскордонні відносини сусідніх регіонів, але впливають на економіку, політику, безпеку і соціальний розвиток населення окремих держав.

Список використаних джерел

1. BENČ, Vladimír et al. *Slovensko-ukrajinská cezhraničná spolupráca: analýza problémov a stratégia rozvoja*. SFGP, Bratislava : 2006, s. 10. ISBN 80-89244-15-7.

2. DANILÁK Michal. *Globálne riziká a ich lokálne dopady*. LYNX – s.r.o. Košice : 2011, [www.lynx.sk/content/documents/Globalne riziká a ich dopady.pdf](http://www.lynx.sk/content/documents/Globalne_rizika_a_ich_dopady.pdf).

3. FALŤAN Lubomír. *Prihraničné regióny a euroregionálna spolupráca*. In Lubomír Falťan (ed.) *Regionálny rozvoj Slovenska v európskych integračných kontextoch. (Regióny, prihraničné regióny, euroregióny)*. Interlingua, Bratislava 2004. ISBN 80-85544-37-7, s. 9-10.

4. FALŤAN Lubomír (2004). *Euroregióny a regionálny rozvoj na Slovensku*. In Lubomír Falťan (ed.) *Regionálny rozvoj Slovenska v európskych integračných kontextoch (Regióny, prihraničné regióny, euroregióny)*. Interlingua, Bratislava 2004. ISBN 80-85544-37-7, S. 67-70.

5. GAJDOŠ, Marián (1998). *Rusíni (Ukrajinci) na Slovensku a možné riziká etnického konfliktu*. In *Pravdepodobné riziká a ohrozenia v strednej Európe a tendencie ich vývoja : riziká vplývajúce na bezpečnostnú situáciu v SR*. - Bratislava : NR SR, 1998, s. 35-46.

6. GAJDOŠ, Marián - KONEČNÝ, Stanislav - MUŠINKA, Mikuláš. *Rusíni / Ukrajinci v zrkadle polstoročia : Niektoré aspekty ich vývoja na Slovensku po roku 1945*. Prešov - Užhorod : Universum, 1999. 157 s. ISBN 80-967753-5-9.

7. GAJDOŠ, Marián - HOMIŠINOVÁ, Mária - KONEČNÝ, Stanislav - BAUMGARTNER, František - FRANKOVSKÝ, Miroslav - ŠUTAJ, Štefan. *Rusíni / Ukrajinci na Slovensku na konci 20. storočia : K vybraným výsledkom historicko-sociologického výskumu v roku 2000*. Prešov : Universum, 2001. 148 s. ISBN 80-967753-9-1.

8. GAJDOŠ, Marián et al.: *Medzietnické vzťahy v národnostne zmiešaných oblastiach Karpatského euroregiónu. Stav a možnosti ich monitorovania*. Vydal : Prešovská spoločnosť pre integráciu Slovenska, Združenie prihraničných orgánov samosprávy Zakarpatska, Užhorod – Prešov 2002.

9. GAJDOŠ, Marián - KONEČNÝ, Stanislav. *Rusíni a Ukrajinci na Slovensku v procesoch transformácie (1989 - 1995) : Výber z dokumentov I.* Prešov : Universum, 2005. 209 s. ISBN 80-89046-34-7.

10. GAJDOŠ, Peter (2004). *Vývojové zmeny sociálno-priestorovej situácie Slovenska s prihliadnutím na prihraničné regióny.* In Lubomír Falt'an (ed.) *Regionálny rozvoj Slovenska v európskych integračných kontextoch. (Regióny, prihraničné regióny, euroregióny).* Interlingua, Bratislava : 2004, s.24-30. ISBN 80-85544-37-7.

11. KONEČNÝ, S. *Slovensko – rusínske vzťahy na Slovensku v období historických prelomov do konca 19. storočia. Carpatica – Karpatyka 17: Ukrajins'ko – slovac'ki vzajemyny v haluzi istoriji, literatury ta movi. Užhorod: Užhorods'kyj nacional'ny universitet, 2002, s. 39-51.*

12. KONEČNÝ, Stanislav - BAUMGARTNER, František - FRANKOVSKÝ, Miroslav - GAJDOŠ, Marián. *Sebareflexia postavenia a vývoja Rusínov na Slovensku : Niektoré výsledky etnosociologického výskumu na severovýchodnom Slovensku v roku 2002.* Prešov : Róbert Vico, 2002. 128 s. ISBN 80-89041-64-7.

13. KONJEČNI, Stanjislav. *Kapitoly z istoriji Rusyniv na Sloveňsku: v konstektstji rozvoja karpat'skych Rusyniv od najstaršych časiv. Prjašiv: Rusyn i Narodny novyvyky, 2009, 190 s. ISBN 976-80-88769-99-6.*

14. KONEČNÝ, S. *The Status of Ruthenians in the Skovak Region, to 1944.* In BEST, Paul – STEPIEN, Stanislaw (Eds.). *Does a fouerth Rus'exist ? Concerning cultural identity in the Carpathian Region.* Przemysl; Higganum: Poludnniwo-wschodni instytut naukowy w Przemys'lu, 2009, s. 179-196. ISBN 978-83-60374-09-2.

15. VIROSTKOVÁ, Anna. *Ukrajinské národnostné školstvo na Slovensku v 50. rokoch 20. storočia.* In: SOPOLIGA, Miroslav (Ed.). *Ukrajinci v prihraničných oblastiach Karpát : Problémy akulturácie, asimilácie, identifikácie.* Svidnik: Múzeum ukrajinskej kultúry, 2011, 512 s. (s. 239-251). ISBN 978-80-89392-42-1.

16. VÝROSTOVÁ, Eva. *Regionálna ekonomika a rozvoj. Iura Edition, Košice : 2010, s. 240-249. ISBN 978-80-8078-361-7.*

17. *Sme*, 29.6.2012. *Dostupné na internete.*
<http://ekonomika.sme.sk/c/4912840/lajcak-sme-proti-poskytnutiu-pozicky-ukrajine-na-tranzit-plynu.html>.

18. *Štatistický prehľad legálnej a nelegálnej migrácie v Slovenskej republike 2011. Odbor analýzy rizík a koordinácie Úradu hraničnej a cudzineckej polície Prezídia Policajného zboru. Bratislava : 2011, s. 19.*

19. *SUŠKO Irina: Konzuláty EÚ na Ukrajine by mali zjednodušiť vízové procedúry. Dostupné na internete www.zahranicnapolitika.sk/index.php?id=1269.*

Development of cross-border relations between Transcarpathian region and the region of Eastern Slovakia, among other things, determines the fact that Ukraine is not a member of the EU and the Schengen zone. It follows in particular issues related to visa and migration issues in both countries. This range of issues that have an impact not only on cross-border relations of neighboring regions, but also impact on the economy, politics and security of the population of both countries.

Keywords: border region, the Slovak-Ukrainian relations, migration, visa.

Развитие трансграничных отношений между Закарпатьем и регионами Восточной Словакии, помимо прочего, отмечает тот факт, что Украина не является членом ЕС и Шенгенской зоны. Из этого вытекают конкретные вопросы, связанные с визовой проблематикой и миграционной политикой обеих стран. Этот круг вопросов влияет не только на трансграничные отношения соседних регионов, но и на экономику, политику и безопасность населения обеих стран.

Ключевые слова: приграничный регион, Словацко-Украинские отношения, миграция, виза.

Степан ВІДНЯНСЬКИЙ,
доктор історичних наук, професор,
завідувач відділу історії міжнародних відносин
і зовнішньої політики України
Інституту історії України НАН України

ЕВОЛЮЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ, СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ВІЙСЬКОВОЇ ДОКТРИНИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ НЕЮ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО КУРСУ

Розглядаються проблеми формування зовнішньої політики України та оптимальної моделі реалізації нею своїх національних інтересів в умовах глобалізації та європейської інтеграції. Проаналізовано еволюцію основних геополітичних суперечностей становища України в сучасній системі міжнародних відносин, а також стратегії національної безпеки та військової доктрини в контексті реалізації Україною євроінтеграційного курсу.

Ключові слова: Україна, національна безпека, військова доктрина, зовнішня політика, євроінтеграційний курс.

Як засвідчує історичний досвід, Україна, як і Словаччина, Угорщина, Румунія та інші держави Центрально-Східної Європи, завжди належали до зони підвищеної геополітичної активності. Вони, наприклад, були в епіцентрі великого переселення народів у IX-XIII ст., селянських повстань і війн XVI-XVIII ст., національно-визвольних рухів пригноблених народів імперій у XIX ст., безпосередніми причинами й учасниками Кримської та балканських війн, Першої і Другої світових війн, «холодної війни», народних повстань і революцій XX ст. Зокрема, після Першої світової війни і розпаду Російської, Австро-Угорської і Османської імперій на цій території згідно з рішеннями Паризької мирної конференції 1919-1920 рр. і за участю провідних держав Антанти відбувались активні процеси національного державотворення, напередодні Другої світової війни країни регіону

опинилися в епіцентрі загальноєвропейської політичної кризи, а під час війни – багатьох військових операцій.

Після війни цей європейський регіон став плацдармом для проведення нового комуністичного експерименту (радянзації країн народної демократії) і розгортання «холодної війни», а народно-демократичні революції і повалення комуністичних режимів в країнах Центрально-Східної Європи, розпад Радянського Союзу і виникнення на його уламках нових незалежних держав, завершення «холодної війни» в 90-ті роки ХХ ст. надали Європейському континенту в цілому і його центрально-східній частині зокрема, нового геополітичного значення. Розпочався процес всебічної інтеграції його західної, центральної і східної частин, що завершився «поверненням до об'єднаної Європи» країн Центрально-Східної Європи у 2004-2007 рр. Разом з тим і в сучасних умовах стабільність і безпека на європейському континенті значною мірою залежать від розбудови та зміцнення демократичної державності країн Центрально-Східної Європи, їх зовнішньополітичного вибору в цілому та взаємовідносин між собою зокрема.

Передусім це стосується правових основ їх державності, політичного плюралізму, парламентаризму. Суспільно-політична й соціально-економічна трансформація цих країн з кінця ХХ ст. були підпорядковані інтеграції в європейські та євроатлантичні структури. Ставши повноправними членами НАТО і ЄС (окрім України), вони опинилися на самому східному кордоні об'єднаної Європи, на межі між західним християнським та східними мусульманським і так званим «руським миром», на свого роду «геополітичному розломі», що посилює їх геополітичне значення та ризику. Водночас, незважаючи на існування різних суперечливих тенденцій та розходжень у баченні проблем, які спостерігаються в регіоні, визначальним для загальноєвропейської безпеки й сучасності є загально-визнаний консенсус щодо недоторканності державного суверенітету та непорушності усталених і міжнародно визнаних кордонів. Певну актуальність мають історичні, військово-політичні, національні, релігійні і конфесійні фактори розвитку країн регіону. Не завжди добросусідський історичний спадок

(пам'ять) взаємовідносин окремих сусідніх народів та територіальні суперечки між країнами регіону в минулому, проблеми забезпечення прав національних меншин походженням з прикордонних держав регіону, домінування щонайменше двох релігій (християнства та ісламу) і цілого ряду християнських конфесій – православ'я, римо- і греко-католицизму, протестанства та ін. вимагають взаємної толерантності, що є запорукою миру та спокою в регіоні.

Історичний досвід новітнього часу показує, що жодна, навіть найпотужніша держава світу, не може протистояти існуючим безпековим викликам і загрозам самотужки. Процеси глобалізації потребують об'єднання зусиль. Успішне входження до ефективної системи колективної безпеки забезпечує будь-якій країні залучення до процесу формування нової архітектури міжнародної безпеки в сучасному постбіполярному світі. Після краху комуністичних режимів в країнах Центрально-Східної Європи, розпаду СРСР і саморозпуску Організації Варшавського договору (1990 р.) практично єдиною в світі дієвою та високоорганізованою інституцією колективної безпеки залишається Організація Північноатлантичного договору (НАТО), що була створена ще у 1949 р. Сьогодні НАТО – це альянс 28 суверенних, незалежних країн Європи та Північної Америки, які поділяють спільні цінності демократії, індивідуальної свободи, верховенства права та мирного розв'язання суперечок. Учасники Альянсу орієнтовані на високі стандарти у сфері захисту прав людини, функціонування правової держави, розвитку ринкової економіки, соціальних надбань. Кожна країна-член НАТО зберігає свій суверенітет, а всі рішення ухвалюються консенсусом. Саме дотримання цих постулатів робить нероздільною безпеку євроатлантичного регіону. Водночас НАТО зуміло адаптуватися до реалій сучасного глобального світу, зокрема ухвалила на ювілейному саміті 2009 р. нову стратегічну концепцію діяльності, покликану адаптувати організацію до сучасних викликів і загроз. Сьогодні Альянс не лише забезпечує безпеку своїх членів, але й підтримує партнерські відносини з країнами – не членами НАТО (в тому числі з Україною та Росією), бере участь у врегулюванні криз і

конфліктів, виконує гуманітарну, наукову, освітню функцію, що аж ніяк не відповідає агресивному іміджу, створеному за часів «холодної війни». Альянс фактично перетворився на міжнародну політично-військову організацію, яка забезпечує безпеку і поступальний розвиток євроатлантичної цивілізації. Мабуть, саме тому цей проект спільної й ефективної безпеки розширюється і не втрачає привабливості, а так звані нові члени Альянсу, які набули повноправного членства після розпаду соціалістичного табору, в тому числі Угорщина (1999 р.), Словаччина і Румунія (2004 р.), демонструють свою підтримку участі в ньому.

Для України в контексті розширення НАТО до її кордонів найважливішим є недопущення будь-яких територіальних претензій, від кого б вони не надходили, не розташування ядерної зброї на території нових членів цього військово-політичного союзу, запобігання відновленню неоімперського домінування в Європі, неможливість відтворення ліній поділу чи сфер впливу на євроатлантичному просторі. Водночас, сучасний політичний і економічний розвиток держав регіону багато в чому визначає українські внутрішньо- та зовнішньополітичні реалії і буде впливати на них у майбутньому.

Нагадаємо, що на час проголошення незалежності Україна була надзвичайно мілітаризованою державою: її Збройні сили нараховували майже 500 тис. військовослужбовців, а головне – на її території було зосереджено 17% радянського ядерного потенціалу, що складався з 176 міжконтинентальних балістичних ракет шахтного базування з 1828 ядерними боезарядами і від 2000 до 3500 боезарядів тактичної ядерної зброї. Разом це був третій у світі за потужністю арсенал ядерної зброї. У Декларації про державний суверенітет 16 липня 1990 р. Верховна Рада проголосила намір України в майбутньому бути постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї. І Україна, що перебувала під постійним тиском з ядерного питання як з боку Росії, так і з боку США та його союзників по НАТО, пішла на безпрецедентне в історії ядерне роззброєння: у 1992 р. вона

вивела всю тактичну ядерну зброю до Росії, у 1994 р. приєдналася до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, а після отримання узгоджених гарантій безпеки від ядерних держав у вигляді Будапештського Меморандуму від 5 грудня 1994 р. вона позбулася стратегічних ядерних боєприпасів і стала країною з без'ядерним статусом, про що було офіційно заявлено президентом України 1 червня 1996 р. Основи зовнішньополітичної діяльності молодій державі були сформульовані в «Основних напрямках зовнішньої політики України», схвалених Верховною Радою України 2 липня 1993 р., а основні засади національної безпеки – в Законі України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. Зокрема, останній документ передбачав забезпечення повноправної участі України у загальноєвропейській та регіональній системах колективної безпеки, набуття членства в Європейському Союзі та НАТО при збереженні та розвитку добросусідських відносин із Російською Федерацією, країнами-сусідами та іншими державами світу.

Щодо контактів України з НАТО, то вони беруть свій початок ще у 1991 р. У березні 1992 р. Україна стала членом Ради Північноатлантичного співробітництва. Після її трансформації у 1997 р. у Раду євроатлантичного партнерства Україна стала співзасновницею нового формату. З 1994 р. Україна першою серед країн на пострадянському просторі є учасником програми НАТО «Партнерство заради миру». 1997 р. ознаменувався підписанням Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО. У листопаді 2002 р. на Празькому саміті було схвалено План дій Україна-НАТО, в рамках якого розпочалася реалізація щорічних Цільових планів з конкретними завданнями щодо взаємодії у сферах внутрішньополітичних реформ, зовнішньої та безпекової політики, економічних та правових питань. З 2005 р. започатковано Інтенсифікований діалог України з НАТО щодо її прагнення до членства та відповідних реформ, який був спрямований на розширення напрямів практичної співпраці в миротворчих операціях, військово-технічній, науковій, цивільній галузях. Під час Бухарестського саміту НАТО в квітні 2008 р. за підтримки усіх членів Альянсу ухвалюється унікальне в історії

організації рішення про можливість майбутнього членства України (та Грузії) в НАТО (підтверджене під час саміту НАТО в Лісабоні в листопаді 2011 р.), а на Брюссельському засіданні Північноатлантичної Ради НАТО в грудні 2008 р. ухвалюється рішення про надання Україні нового механізму для здійснення подальших необхідних реформ – річних національних програм.

Отже, Україна отримала політичні гарантії та практичний інструмент для підготовки до вступу до НАТО. Однак після президентських виборів в Україні у 2009 р. нова влада приймає Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р., яким анулюється постанова ВРУ «Про основні напрями зовнішньої політики України» 1993 р., проголошується позаблоковий статус України і вносяться зміни до Закону України «Про основи національної безпеки України» 2003 р., з якого вилучається положення про набуття членства України в НАТО як кінцевої мети її євроатлантичної інтеграції та однієї з ключових засад гарантування національної безпеки країни, що докорінним чином змінило формат взаємовідносин Україна – НАТО та зміст і спрямованість двосторонньої співпраці за цим вектором. Адже нині співробітництво України з Альянсом відбувається у формі конструктивного партнерства на основі нових «взаємовигідних» відносин. Відповідно, у 2011 р. Річна національна програма співробітництва Україна – НАТО стала, радше, аж занадто формалізовано-утопічною. Згідно з оцінкою результатів її виконання, відображеною в підсумковій заяві засідання Міжпарламентської ради Україна – НАТО від 14 березня 2012 р., із 466 заходів, передбачених Програмою на 2011 р., 93% завдань було повністю реалізовано впродовж останніх місяця-півтора дії документа. Завдання програми були здебільшого орієнтовані не на забезпечення якісних змін, а на кількісні параметри, не на просування реформ, а на досягнення статистичних показників. Про це свідчать, зокрема, результати парламентських слухань, присвячених оцінці досягнень і недоліків виконання Річної національної програми співробітництва Україна – НАТО, проведених 15 листопада 2011 р.

Водночас, згідно з Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», європейський вибір

залишається визначальним для України, адже в ньому зазначається, що «забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі є однією із засад зовнішньої політики України». Зокрема, зовнішньополітичними цілями держави визначені: оновлення зовнішньої політики і політики в галузі безпеки відповідно до повної європейської інтеграції України; реформування державних органів у сфері національної безпеки та оборони; утвердження України як основного донора регіональної стабільності та безпеки, включаючи збільшення внеску України до міжнародного співробітництва з врегулювання конфліктів і підтримки миру; продовження і розширення участі у відповідних операціях з підтримки миру; розвиток цивільно-військових відносин; дотримання міжнародних зобов'язань з контролю над озброєнням.

В червні 2012 р. президентом України В.Януковичем були схвалені Стратегія національної безпеки і Воєнна доктрина України, проекти яких практично не обговорювались ні в українському суспільстві, ні з партнерами по НАТО. В останньому з цих важливих документів наголошується, що «Україна не вважає жодну з держав (коаліцію держав) своїм воєнним супротивником, але буде визнавати потенціальним воєнним супротивником державу (коаліцію держав), дії або наміри якої будуть мати ознаки загрози використання воєнної сили проти України». Зокрема, підкреслюється в документі, Україна вважає недобросусідськими «намірами або діями інших держав такі дії, які створюють умови для виникнення воєнного конфлікту і застосування воєнної сили проти неї». А це в першу чергу «не погодження з Україною пунктів дислокації підрозділів збройних сил іншої держави, які згідно із укладеними міжнародними договорами знаходяться на території України, а також дії таких підрозділів проти третьої держави» (вочевидь, мова йде про підрозділи Чорноморського флоту РФ). Воєнною загрозою для себе Україна вважає також «економічну або інформаційну блокаду», і «застосування політичних та економічних санкцій» (а тут, у світлі останніх подій, ймовірно йдеться про країни ЄС і НАТО).

Не дивно, що в такій ситуації НАТО, наприклад, прийнявши українську «позаблоковість» як даність, сконцентрувало власні пріоритети й завдання «поза межами української території» і розробило адекватну українській позаблоковості стратегію відносин з Україною, намагаючись поглибити «практичне співробітництво» з нею без вступу у відкритий конфлікт чи ідеологічне протистояння з «геополітично зацікавленими» акторами міжнародних відносин. Але при цьому Київ не отримає від Альянсу жодних гарантій власної військової безпеки, жодної допомоги в разі виникнення конфліктної ситуації з іншими представниками міжнародних відносин. Європейський Союз, своєю чергою, теж уникає гарантій Україні щодо членства в ньому, залишаючи реальною тільки перспективу зони вільної торгівлі та асоціативного партнерства, яка стає все більш віддаленою. Звичайно ж, такий перебіг подій не просто зводить нанівець усі напрацювання двосторонньої співпраці із Заходом, він ставить Україну перед вибором власної ідентифікаційної моделі, підкріплюючи сценарій балансування на межі західно-східних орієнтацій. Однак роль «помежевої держави» часів президенства Л. Кучми теперішньому керівництву України навряд чи вдасться повернути.

Водночас, загальне сприятливе ставлення до України з боку міжнародного оточення не дає державній владі право відмовлятися від припущень про вірогідність збройної агресії проти України у намірі знищити її суверенітет. Відповідно, геополітична стратегія держави повинна виходити із вибору між одноосібним та колективним захистом національного суверенітету. Втім стан Збройних сил України не дозволяє їм наодинці виконувати своє головне завдання – забезпечити фізичне збереження і самої себе, і своїх громадян. В разі остаточної відмови від участі у воєнно-політичних об'єднаннях, суверенітет України може залишитися незахищеним, якщо нинішня сприятлива зовнішньополітична атмосфера зміниться на кардинально протилежну. Але і відмова від нейтрального статусу, розрахунки на колективну оборону не увільнили б Україну від задачі зміцнення своїх Збройних сил. Тим більше, що у будь-яких воєнно-політичних об'єднаннях обсяг збере-

женого суверенітету перебуватиме у прямій залежності від внеску країни у колективну безпеку.

Поруч із зміцненням національних Збройних сил, Україні належить визначитися з вибором оптимальної моделі реалізації своїх національних інтересів при максимальному збереженні своєї суверенності. «Ізоляціоністська» модель, яка передбачає дистанціювання від геополітичних центрів через набуття країною позаблокового чи навіть нейтрального статусу, не спроможна зняти з України прокляття «буферної зони» і завадити зовнішньому втручання у внутрішні справи України. До того ж вона не вирішує проблеми цивілізаційного вибору та цивілізаційного розвитку України, лише консервує нинішній невизначений стан і може бути тільки перехідною та тимчасовою. Модель «балансування між Сходом і Заходом», або «політика рівновіддаленості», в умовах конфронтації чи, навпаки, інтеграції двох полюсів, стає малопродуктивною з точки зору зміцнення ресурсу національної суверенності. «Дезінтеграційна» модель, втіленням якої є політика «дво-векторної, або подвійної асиметричної інтеграції» (економічної на Схід, політичної на Захід), в умовах суперництва за Україну між Сходом і Заходом може розколоти країну принаймні на дві частини з протилежними векторами інтеграції. Нарешті, «інтеграціоністська» модель, що передбачає входження України до Європейського Союзу, хоча й суттєво обмежило б обсяг її суверенітету, натомість дало б їй шанс долучитися до західних технологій та інвестицій – з одного боку, а з іншого – забезпечити від ізоляції країни від Заходу, зміцнити свій статус рівноправного учасника міжнародних відносин, нарешті, набути цивілізаційної європейськості і отримати підтримку Заходу на випадок можливого тиску на неї із зовні.

Остаточний вибір тієї чи іншої моделі геополітичної та гео економічної адаптації України є неминучим, але він може бути оптимальним лише при усвідомленні керівництвом країни і українським суспільством тих національних інтересів, задля втілення яких запроваджується ця модель, і при врахуванні балансу втрат і вигід, пов'язаних з добровільним обмеженням свого суверенітету.

Список використаних джерел

1. Барааш Ю.Н., Їжак О.І., Мерніков Г.І. *Європейський нейтралітет і невизначеність України*. – Дніпропетровськ, 2002.
2. *Безпосереднє сусідство України з ЄС: закриті кордони чи нові імпульси до співпраці? Матеріали міжнародного «круглого столу» експертів*. – Ужгород, 2002.
3. Білорус О. *Глобалізація і національна стратегія України*. – К., 2001.
4. Віднянський С.В., Мартинов А.Ю. *Еволюція зовнішньої політики України (1991-2006 рр.) // Український історичний журнал*. – 2006. - № 4.
5. Гончаренко І. *Національна безпека України*. – К., 1993.
6. *Громадська політика щодо НАТО в Україні: діємо разом: Матеріали та документи міжнародного семінару*. – К., 2003.
7. Губський Б.В. *Євроатлантична інтеграція України*. – К., 2002.
8. *Демократичні трансформації в процесі підготовки до членства в НАТО. Досвід країн-кандидатів для України. Аналітична доповідь*. – К., 2002.
9. *Досвід країн Вишеградської четвірки на шляху до ЄС: можливості для України. Аналітичні оцінки*. – Ужгород, 2003.
10. *Зовнішня політика України – 2011: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети*. – К., 2012.
11. *Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (1991-2003)*. – К., 2004.
12. Інотаї А. *Від асоціативного досвіду до повноправного членства. Динаміка відносин між Центрально-Східної Європою та Європейським Союзом*. – К., 1997.
13. Інтел Дж., Елмен М. *Трансформація та інтеграція: Формування майбутнього Центрально-Східної Європи: Пер. з англ.* – К., 1998.
14. Кузьо Т. *Національна безпека України*. – К., 1994.
15. Кучма Л.Д. *Україна: європейський вибір*. – К., 2003.

16. Литвин В. Україна: Європа чи Євразія? – К., 2004.
17. Михальченко М.І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. – Дрогобич, 2004.
18. Національний суверенітет України в умовах глобалізації: Національна доповідь. – К., 2011.
19. Перепелиця Г.М. Конфлікти в посткомуністичній Європі. – К., 2003.
20. Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з Центральноєвропейськими сусідами. – К., 2004.
21. Україна – НАТО: стратегічне партнерство. - Луцьк, 2001.
22. Чекаленко Л.Д. Зовнішня політика в безпеку України: Людина – Суспільство – Держава - Міжнародні структури. – К., 2004.

The problems of the formation of Ukraine's foreign policy and the optimal model of it their national interests in the context of globalization and European integration. Evolution of major geopolitical conflict situation in Ukraine in the contemporary system of international relations and national security strategy and military doctrine in the context of Ukraine's European integration course.

Keywords: Ukraine, national security, military doctrine, foreign policy, integration policy.

Рассматриваются проблемы формирования внешней политики Украины и оптимальной модели реализации ею своих национальных интересов в условиях глобализации и европейской интеграции. Проанализирована эволюция основных геополитических противоречий положения Украины в современной системе международных отношений, а также стратегии национальной безопасности и военной доктрины в контексте реализации Украиной евроинтеграционного курса.

Ключевые слова: Украина, национальная безопасность, военная доктрина, внешняя политика, евроинтеграционный курс.

Станіслав КОНЕЧНИЙ,
доктор філософії, старший науковий співробітник
Інституту суспільних наук
Словацької Академії Наук в м. Кошице

ІСТОРИЧНІ УМОВИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА СХІДНОЇ СЛОВАЧЧИНИ ТА ЇХ РОЗВИТОК

Східна Словаччина та сусідні регіони поділяють спільну долю та периферійний характер, хоча маргінальними вони стали аж після 1848 року. Географічне положення та природні умови підтвердили сільський характер їх заселення та відносно схожий економічний і соціальний розвиток. Регіон в минулому відзначався пізньою індустріалізацією, відстаючим сільським господарством, нерозвиненою інфраструктурою та специфічним соціальним розширенням. Майже неконфліктному співіснуванню і можливостям співпраці сприяв багатонаціональний склад та різноманітна релігійна структура населення. Багато паралелей з сусідніми регіонами створюють сприятливі умови для транскордонних відносин і співробітництва до сьогодні.

Ключові слова: історія, східна Словаччина, транскордонне співробітництво, географічні та демографічні фактори, економічний розвиток, соціальна структура, політичні умови.

Територія сучасної східної Словаччини, а також територія нинішньої Закарпатської області України і північно-східної Угорщини, які теж є прикордонними регіонами, протягом ХХІ століття стали частиною *Угорського королівства*. Це заклало основи їх спільної історичної долі впродовж майже восьми століть, які встановили різносторонні відносини і зв'язки населення на інституційному та міжособистістному рівні. Після Могачької поразки у 1526 році хоч і почався процес утворення *Габсбурзької монархії* під владою сильного роду Габсбургів, але ні турецька окупація значної частини країни, ні владні амбіції Яноша Запойяї і його наступників не забрали східнославацькі комітати та Унгський комітат з меж історичної Угорщини. Цю

ситуацію не змінили ні повстання станів, ні навіть виникнення *Австрійської імперії* 1804 року, хоча вплив віденського центру тоді значно посилювався і спільну угорську ідентичність в Трансільтанії послаблювали як угорський націоналізм, так і національно-визвольний рух слов'янських народів, а також румунів у Трансільванії [15, с. 102-109].

Хоча збереження східнославацьких та південно-карпатських комітатів в угорській частині держави тривало і після виникнення *Австро-Угорщини* (1867), нова форма співіснування регіонів була створена аж після її розпаду, коли з ініціативи русинських земляцтв у США і за згодою внутрішнього політичного представництва, Сен-Жерменським договором з 10 вересня 1919 року територія південнокарпатських русинів була приєднана до Чехословацької держави. У листопаді 1938 року на основі рішення віденського арбітражу південна частина *Підкарпатської Русі* та східнославацькі округи Рожнява, Молдава, Кошице, Кральовський Хлмець і Великі Капушани були приєднані до *Угорщини*.

Однак спільна доля прикордонних регіонів східної Словаччини закінчилась всередині березня 1939 року проголошенням Словацької держави і Карпатської України з її подальшою угорською окупацією. У квітні 1939 року до Угорщини договором були приєднані Собранський округ і частина Снинського округу, інші округи регіону, включені в рамки Шаришсько-земплінського комітату і Татранського комітату, стали частиною Словацької республіки [16, с. 373-375]. Визволення Підкарпатської Русі та східної Словаччини, однак, до повторного об'єднання регіонів в одному державному об'єднанні не призвело, тому що на основі договору між СРСР і Чехословаччиною від 29 червня 1945 року Підкарпатська Русь стала частиною Радянського Союзу [2, с. 68-69]. Східні округи Словаччини були включені у Чехословацьку республіку фактично аж до виникнення Словацької Республіки 1 січня 1993 року. В даний час в її рамках діють Пряшівський та Кошицький край.

Звична характеристика східної Словаччини як традиційно відставаючої і маргінальної області Угорщини, пізніше

Чехословаччини, а зрештою Словаччини дійсна лише для періоду новітньої історії. Археологічні знахідки підтверджують безперервне доісторичне поселення та історичні пам'ятки, могутні замки та укріплені королівські міста доводять, що особливо у період середньовіччя це був економічно розвинутий, соціально важливий, культурно зрілий і політично вагомий регіон. Його позитивний розвиток був зумовлений вигідним розташуванням поблизу впливових церковних центрів (Егер, Естергом, Краків, Премишль, Львів, Мукачево, Ужгород). Територією східної Словаччини проходили важливі для того часу торгівельні шляхи, які об'єднують Бальтійське та Адриатичне моря чи Краків, Будапешт і Константинополь. В області знаходилися низовини, передгірські та гірські зони, а також родовища важливої сировини та матеріалів, якими були каміння, пісок, деревина, глина, мармур або вапняк. Але це не означає, що історичний розвиток східної Словаччини у середньовіччі не мав своїх особливостей [13, с. 11].

Суттєва зміна відбулася після революції у 1848 році, особливо після настання промислового масового виробництва, яке східна Словаччина більш-менш з об'єктивних причин не зазнала. Ця область була завжди відносно віддалена від політичних та економічних центрів країни (Відень, Будапешт, Прага, Братислава), їй не вистачало сировини та енергетичних ресурсів, які необхідні для сучасної промисловості (вугілля, нафта, залізна руда), а також кваліфікованої робочої сили і транспортної інфраструктури. Поклади руд для виробництва, міді, свинцю, ртуті, магнію чи марганцю в регіоні були невеликі, вони використовувалися зазвичай лише для видобування і первинної переробки, в той час як їх кінцева обробка та реалізація відбувалися поза його межами [6, с. 207-210]. У цей період також значно знизилось військове значення міст, а отже, і їх вплив на державне управління.

Східна Словаччина, по суті, з давніх часів характеризувалася низькою густотою населення, і цю проблему, особливо після надзвичайного зменшення кількості населення під час епідемій і воєн, правителі вирішували за допомогою колонізації, яка сприяла її економічному розвитку та вплинула на

етнічний склад населення всієї області. У кінці XIX і на початку XX століття, коли кульмінувала модернізація промислової бази Угорщини, її північно-східні комітати спіткала численна еміграція працездатного населення, особливо в заморські країни. Хоча тоді найнижчий приріст населення мав Оравський комітат, зразу після нього слідували саме Шаришський, Спишський і Земплінський комітати. У той час як приріст населення у Словаччині становив 5,2 %, на сході – тільки 2,5 %. Міграційний спад у загальнословацькому масштабі у той час становив 19,6 %, але у східній Словаччині – 30,5 % [18, с. 50].

Ці факти, хоч і не мали постійний характер, вони стали, так само як і інші негативні чинники, одною з перешкод для виникнення більших агломерацій, які для розбудови великої промисловості, особливо на території з периферійним становищем, є надзвичайно важливими. З іншого боку, наведений факт також сприяв створенню порівнюючої промислової бази, типової як для східнословацького регіону, так і для областей на сході Угорщини, які з ним безпосередньо граничать. Вона надто не змінилася навіть після створення Чехословацької республіки, оскільки дефіцит сировинної бази і енергетичних ресурсів, недобудована транспортна мережа, а також загальні соціальні та культурні умови у східнословацьких округах, чи також у тодішній Підкарпатській Русі, представляли для інвесторів дуже мало інтересу.

У період Словацької держави, особливо під час воєнної кон'юнктури, хоч і відбулося певне відновлення промислового виробництва також і в східній Словаччині, а саме, у зв'язку з будівельною діяльністю в інтересах суспільства та добудуванням мереж зв'язку, з іншого боку, була в застої деревна і харчова промисловість. Скорочення інвестицій та помітне зменшення робочої сили у період війни інші можливості розвитку істотно обмежили. Операції партизанів та перехід фронту через східнословацьку територію, який тривав майже півроку, завдали економіці регіону дуже серйозних збитків, особливо в його північних округах, яких навіть у ході виконання дворічного плану відновлення і розвитку національної економіки не вдалося повністю позбутися [5, с. 33-46].

Впровадження планового управління економікою і з цим пов'язаної реалізації п'ятирічних планів хоч і уможливили навмисну індустріалізацію східної Словаччини, але зміни пріоритетів в інтересі політичних цілей, брак ринкових принципів, постійне порушення принципу рентабельності, регулювання цін, а також кадрова політика відповідних партійних структур призвели до економічних диспропорцій в умовах регіону, до створення промислових потужностей невідповідних існуючим умовам і потребам, і через це фактично до певної штучної зайнятості і процвітання. Таким чином, на сході республіки виникло декілька т. зв. монопромислових округів, які характеризувались в основному середнім за величиною підприємством відповідної галузі в районному центрі, кількома постачальними заводами в недалекій місцевості, а також з цим пов'язаними установами соціального чи суспільного забезпечення. Пропорційний розвиток усіх компонентів регіону під час його планування почав братись до уваги аж у вісімдесятих роках минулого століття [19, с. 153]. Правда, повністю аналогічним чином проходила індустріалізація і в Закарпатській області УРСР, що відобразилося і у встановленій партійними органами структурі кооперативних відносин між обома регіонами у сімдесятих та вісімдесятих роках минулого століття.

Правда, повернення до регулювання виробництва ринковим механізмом, втрата традиційних ринків, діючих без конкуренції, обмеження бартерної торгівлі, а особливо розпад постачальницько-споживацьких відносин між країнами т. зв. східного блоку, організованих в рамках *Ради економічної взаємодопомоги*, спричинили після 1989 року через короткий період часу абсолютний крах таким чином реалізованого промислового виробництва і подальшу рецесію з фатальними наслідками у соціальній сфері і щоденному житті місцевого населення [1, с. 46]. Організація виробництва державою мала на Україні ще вищу інерцію, тому це, разом з демонстративним опором проти всього, що прямо чи опосередковано було пов'язане з СРСР, призводило фактично до припинення економічних, а через це також суспільних контактів між обома

регіонами. Створення нових економічних відносин на основі рівності і взаємної економічної вигоди відбувалося, таким чином, лише поступово, а саме через подолання протекціоністських і правових бар'єрів, діючих ще з часів державного централізму.

Спільним знаменником, що підтримує транскордонне співробітництво східної Словаччини з сусідніми регіонами, є деякі ідентичні особливості розвитку сільськогосподарського виробництва, які сягають аж періоду скасування кріпосного права, що у північно-східній Угорщині поєднувалися з відносно більшою часткою поміщицьких категорій і, отже, з переживанням феодальних елементів і заборгованістю землеробів. Тому ситуацію в області сільського господарства у цьому регіоні впродовж багатьох років характеризувала фрагментація землі, невелика кількість великих землеволодінь з інтенсивнішим виробництвом та низький агротехнічний рівень малоземельних господарств [8, с. 185].

Колективізація у східній Словаччині у порівнянні з виникненням колгоспів на Закарпатті запізнилась лише приблизно на три роки, вона здійснювалася однаковою, швидше адміністративним способом і тому призвела до схожих суперечливих результатів, хоча володіння землею було юридично вирішене по-іншому. Між безземельними селянами та дрібними землеробами ці процеси мали позитивні відгуки, вони сприяли підвищенню ефективності виробництва рослинницької і тваринницької продукції та зниженню кількості людей, працюючих у сфері сільського господарства, з іншого боку, вони призвели також до відокремлення виробників від землі, інколи менш ефективного використання засобів виробництва чи робочої сили, відносно високої дотації у цю сферу та іншої державної допомоги під час сільськогосподарських робіт [14, с. 47-53]. Дуже розрекламований обмін комбайнів та їх персоналу під час жнив між кооперативами чи державними господарствами у східній Словаччині та на Закарпатті мав швидше характер політичної акції, ніж справжньої економічної співпраці прикордонних регіонів. У даний час сільське господарство на сході Словаччини особливо бореться зі зростанням цін на

сировину, в той час, як оптово-торговельні мережі зберігають оптові ціни на мінімальному рівні і, таким чином, завдають фермерам збитки. Негативну роль також відіграють часті значні коливання погодних явищ і поступова зміна кліматичних умов у Центральній Європі.

Більша частина економічних проблем східної Словаччини залежала від поганої транспортної ситуації, яка була гальмом також під час намагання її економічно збалансувати з іншими областями республіки. Традиційний північно-південний напрямок транспортних комунікацій ще з часів Угорщини тільки поступово вдавалося замінити об'єднанням у східно-західному напрямку, оскільки це було необхідно після створення Чехословацької республіки. Щільніть залізничної мережі у східній Словаччині була завжди дуже низькою і до цього часу п'ять східнославацьких округів залишаються зовсім без залізничної колії. Дороги були впродовж десятиліть у дуже поганому стані, і аж під час Другої світової війни, у зв'язку з агресивними планами нацистської Німеччини, і після неї, ситуація у цьому напрямку покращилась. В контексті транскордонного співробітництва і надалі залишається дуже великою проблемою нестача автобанів та швидкісних доріг, що ведуть до кордону з Польщею і з Україною на північному сході і сході Словаччини, а така дорога, що об'єднує східну Словаччину з Угорщиною, уже знаходиться у стадії будівництва [3, с. 27-29].

Соціальний склад населення, як правило, розвивається у певній залежності від розвитку економічної структури даного регіону, хоча непоодинокими є певні штучні втручання у цій сфері, особливо в результаті міграційного руху та важливих політичних змін, які у цілому впливають на суспільний розвиток. Перший такий злам у східній Словаччині настав після монгольської навали, коли у зв'язку з інтенсивною колонізацією в майже винятково землеробські поселення значно проникли гірничі, ремісницькі та комерційні елементи, хоча зазвичай іноземного походження, які, в свою чергу, зворотньо вплинули на його економічний розвиток і в середньовіччі стимулювали процвітання. Волоська колонізація, особливо в XIV-XVII століттях, знову посилила та розширила виробництво тваринницької продукції в цьому регіоні і принесла нові етнічні, мовні і

культурні елементи, якими його в певному сенсі зблизила з східними областями Угорщини і сприяла його специфічним даним, в тому числі, основоположній ролі у транскордонному співробітництві після Другої світової війни [10, с. 181-224].

Визначні зміни в соціальній структурі східної Словаччини настали після скасування кріпосного права у 1848 році, коли нерозвинута промисловість зовсім не змогла «поглинути» вільну робочу силу, викликала масову еміграцію працездатного населення і законсервувала його майже середньовічну соціальну структуру. Тому після утворення Чехословаччини саме в цій області не вистачало не лише кваліфікованих робітників, але й інтелігенції: вчителів, лікарів і посадовців, зокрема через значний ступінь мадяризації цієї верстви населення. Тому частка робітників на кількість економічно активного населення збільшилась саме в міжвоєнному періоді, хоча класична соціальна структура з відповідною періоду групою інтелігенції фактично сформувалася аж у часи Словацької держави.

Настання соціалістичної системи, яке супроводжувалося марксистською ідеологією і тоталітарними практиками, проводило і створювало іншу організацію суспільства, якій на сході держави повністю бракувала послідовність. До тих пір домінує землеробське населення трансформувалося у робітників у дуже швидкому темпі і соціальна група інтелігенції, а також представників т. зв. вільних професій разом з досить численним політичним і державним бюрократичним апаратом розчинилася у верстві т. зв. співробітників з дуже диференційованим освітнім і культурним профілем, а також політичним впливом. Новим майже соціальним класом стали кооперативні землероби. Уже на початку кооперативних відносин, які здійснювалися між організаціями, інституціями і органами східнославацького краю і Закарпатської області УРСР у шістдесятих роках минулого століття показали, що соціальна стратифікація в обох регіонах має багато паралельних рис, що полегшувало їх реалізацію і накреслювало їх подальші перспективи. В обох регіонах відставав також процес зміни сільського суспільства на суспільство міське приблизно на 15 – 20 років [4, с. 10].

У цьому сенсі позитивним чином впливали також політичні умови у східній Словаччині, які почали істотно змі-

нюватись аж 1939 року. Це було певною перевагою у порівнянні з ситуацією в північно-східних комітатах, які до 1918 року належали Угорщині. У північно-східній Угорщині до того часу застосовувалася загальноугорська політична система, яка, незважаючи на ліберальні елементи, мала централізований характер, і його перебрала також угорська держава. Але в умовах Чехословаччини могли діяти не тільки загальнонаціональні політичні партії і коаліції, але також і регіональні політичні угруповання, які виражали конкретні інтереси і потреби менших одиниць. Зміни адміністративного поділу країни і правомочностей державних органів і самоврядування, а саме, в центральному та регіональному управлінні, під час повосенної Чехословацької республіки в 1948, 1960 і 1968 роках також впливали на політичні передумови для діяльності транскордонного співробітництва [7, с. 124-127].

Толерантності, яка є одною з важливих передумов успіху транскордонних контактів східної Словаччини, сприяє той факт, що в ході історичного розвитку вона набула багатонаціональний характер. Крім слов'янського населення, з якого лише поступово сформувався словацький народ, жили на півдні регіону також угорці, з XIII століття приходили німецькі колоністи, з XV століття – русини і, особливо з XVIII століття, також євреї. Правда, частка цих національностей у загальній кількості населення змінювалася. Етнічний склад населення східної Словаччини впродовж інших століть показаний в таблицях № 1 і № 2. [17, с. 218; 12, с. 19]

Таблиця 1

Етнічний склад у 1910 році

Національність	Частка населення
словаки	37,1 %
угорці	43,8 %
русини	9,0 %
німці	7,3 %
інші	2,8 %

Таблиця 2

Етнічний склад у 2001 році

Національність	Частка населення
словаки	86,25 %
угорці	5,65 %
роми	3,05 %
русини і українці	2,10 %
чехи	0,56 %
німці	0,13 %
поляки	0,05 %

Розвитку транскордонних контактів східної Словаччини з сусідніми областями однозначно сприяла також культурна ситуація на цій території. У якості рідної мови уже у період середньовіччя, особливо у сільській місцевості, діяли певні діалекти словацької мови, звичайно, в залежності від етнічної приналежності, також угорська мова, німецька та русинські діалекти. Їх значимість та використання в окремих сферах суспільного життя в знайній мірі були пов'язані з мовою офіційного спілкування. Під час виконання цього завдання у ході розвитку змінила одна одну латинська мова, німецька, угорська і з 1918 року – літературна форма словацької мови. Ситуацію у цій області в умовах східної Словаччини у 2001 році демонструє таблиця № 3 [9, с. 29].

Таблиця 3

Рідна мова у східній Словаччині

Мова	Кількість користувачів	Частка населення
словацька	1 274 591	81,91 %
угорська	105 535	6,78 %
ромська	78 838	5,06 %
русинська	53 195	3,41 %
чеська	9 161	0,58 %
українська	6 047	0,38 %

У зв'язку з цим потрібно взяти до уваги той факт, що громадяни з рідними мовами, які належать до слов'янських мов, завжди добре розуміли один одного, особливо близькими одна до одної є словацька з чеською, українською та русинською мовами, хоча представники цих національностей не обов'язково досконало володіють ними усно та письмово.

У сфері культурних передумов для транскордонного співробітництва східної Словаччини також включена релігійна структура вірників, яка, хоча у різній мірі і конкретній формі, наявна у всіх сусідніх регіонах. Її розвиток впродовж останніх десятиліть на сході Словаччини нам показують таблиці № 4 та № 5 [17, с. 218; 11, табл. 159].

Таблиця 4

**Конфесійна структура східної Словаччини
в 1910 році**

Церква, назва, населений пункт	Відсоток кількості населення
Римо-католицька церква	50,6 %
Греко-католицька церква	24,4 %
Реформатська церква	10,0 %
Єврейські релігійні села	8,0 %
Лютеранська церква	6,9 %
Православна церква	0,1 %

Таблиця 5

Конфесійна структура східної Словаччини в 2001 році

Церква, назва, населений пункт	Кількість вірників	Відсоток кількості вірників
Римо-католицька церква	984 614	63,27 %
Греко-католицька церква	205 190	13,18 %
Лютеранська церква	74 281	4,77 %
Реформатська церква	49 886	3,20 %
Православна церква	45 445	2,92 %
Свідки Єгови	9 729	0,62 %
Методистська церква	1 519	0,09 %
Апостольська церква	1 459	0,09 %
Церква адвентистів сьомого дня	1 067	0,07 %
Братська церква	1 063	0,06 %
Краснянські церкви	984	0,06 %
Братський союз баптистів	625	0,04 %
Єврейські релігійні села	589	0,03 %
Старокатолицька церква	373	0,02 %

У соціальних науках з багатьох причин категоричні судження використовуються дуже рідко, тому що досліджувана реальність є зазвичай результатом полідетермінації, тобто впливу багатьох факторів, з яких деякі з великою вірогідністю, можливо, ми ще навіть не знаємо. Але констатувати, що східна Словаччина як у минулому, так і сьогодні мала і має об'єктивні передумови для реалізації і розвитку транскордонного співробітництва з сусідніми регіонами, що у багатьох відношеннях вона має при цьому винятково сприятливі умови, що може принести з обох боків синергійний ефект і бути прикладом реалізації сучасної тенденції кооперації регіонів як вищої форми європейської

інтеграції, ми можемо собі, на нашу думку, без великих побоювань, дозволити. Потрібно тому тільки сподіватись, що суб'єктивне ставлення та різні ідеологічні та політичні концепції не будуть впливати у протилежному напрямку.

Список використаних джерел

1. **BEDNÁRIK, Rastislav – VALNÁ, Silvia.** *Dopad ekonomickej reformy na sociálnu situáciu obyvateľstva. Bratislava Výskumný ústav práce a sociálnych vecí, 1992, 46 s. ISBN 80-7138-083-0*

2. **DANILÁK, Michal.** *Pripojenie Zakarpatskej Ukrajiny (Podkarpatskej Rusi) k ZSSR a Slovensko. In ХУДАНИЧ, Василь Іванович (ed.). Возз'єднання : Матеріали міжнародної наукової конференції присвяченої 55-річчю возз'єднання Закарпатської України з Україною. Ужгород: Мистецька лінія, 2001, 180 s.*

3. **DZURDŽENÍK, Ján et al.** *Regionálna štúdia dostupnosti regiónu východného Slovenska. Košice: Agentúra na podporu regionálneho rozvoja, 2010, 36. Dostupné http://www.arr.sk/file/projekty_file98.pdf*

4. **FALTAN, Lubomír – PAŠIAK, Ján (eds.).** *Regionálny rozvoj Slovenska : Východiská a súčasný stav. Bratislava: Sociologický ústav SAV, 2004, 88 s. ISBN 80-8554-43-5-0*

5. **GAJDOŠ, Marián.** *K sociálnym a hospodárskym pomerom na území severovýchodného Slovenska po oslobodení v rokoch 1945 - 1948. In Nové obzory 29. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1987, s. 33-46. ISBN 083-026-87.*

6. **HAPÁK, Pavol.** *Vývoj priemyslu a postavenie proemyselného robotníctva na východnom Slovensku v druhej polovici 19. storočia. In HOLOTÍK, Eudovít et al. (eds.). Príspevky k dejinám východného Slovenska : Materiály zo IV. sjazdu slovenských historikov v Košiciach dňa 28.-30.VI.1962. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, s. 200-218.*

7. **KOCICH, Miroslav.** *Územně správné změny a jejich vztah k politické a sociálně ekonomickému rozvoji průmyslových oblastí v Československu. In JIRÁSEK, Z., MALÁ, E. (eds.). Vývoj*

průmyslových oblastí Československa v období budování socialismu. Opava: Slezský ústav ČSAV, 1986, s. 124-130.

8. *MĚSÁROŠ, Július. Roľnícka otázka na východnom Slovensku v 19. storočí. In HOLOTÍK, E. et al. (eds.). Príspevky k dejinám východného Slovenska, s. 177-193.*

9. *PILINSKÁ, Viera – LUKÁČOVÁ, Martina. Obyvateľstvo Slovenska podľa výsledkov SODB. Bratislava: Inštitút informatiky a štatistiky, 2005, 88 s.*

10. *RATKOŠ, Peter. Problematika kolonizácie na valašskom práve na území Slovenska. In Historické štúdie, roč. 24, 1980, s. 181-224.*

11. *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001 : Sčítanie obyvateľov podľa národnosti, najvyššieho skončeného stupňa školského vzdelania a stupňa ekonomickej aktivity za SR, kraje a okresy, II. diel (Banskobystrický kraj, Prešovský kraj, Košický kraj). Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2002, tab. 159 Bývajúce obyvateľstvo podľa päťročných vekových skupín, podľa pohlavia a náboženského vyznania.*

12. *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001 : Základné údaje. Prešovský kraj. Prešov: Krajská správa štatistického úradu SR v Prešove, 2001, 44 s.*

13. *SEDLÁK, Imrich. Východné Slovensko v letokruhoch národa : Kultúrno-spoločenský, národno-politický a literárno-integračný proces na východnom Slovensku. Martin: Matica Slovenská, 2012, 871 s. ISBN 978-80-8128-035-1*

14. *SKRIP, Vasil'. Problémy združstevňovania na východnom Slovensku po XI. zjazde KSČ (do roku 1960). Historica Capatica 19. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1988, s. 47-53.*

15. *ŠKVARNA, Dušan. Nacionalizácia v Uhorsku v zrkadle zmeny a zotrvačnosti. In: KAMENEC, I.,BOROS, J. (eds.). Kis nemzetek és országos Közép-Európában. (Malé národy a štáty v strednej Európe).Bratislava: Kalligram; Kultúrny inštitút Maďarskej republiky, 1998, s. 102-109. ISBN 80-7149-207-8*

16. *ŠVORC, Peter. Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou (1918-1939). Prešov: Universum, 2003, 422. ISBN 80-89046-16-9*

17. **TAJTÁK, Ladislav.** *Východné Slovensko ako malý región v malej politike.* In ŠVORC, P., DANILÁK, M., HEPPNER, H. (eds.). *Veľká politika a malé regióny 1918 – 1939.* Prešov; Graz: Universum, 2002, s. 215-219. ISBN 80-89046-06-1

18. **TAJTÁK, Ladislav.** *Vývin a triedno-sociálna štruktúra obyvateľstva východného Slovenska začiatkom 20. storočia.* In DANILÁK, M. (Ed.): *Spoločenskovedný zborník : História.* Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1984, s. 49-74.

19. **TURZA, Otto.** *Oblastné ekonomické aspekty sídelných a infraštruktúrnych systémů.* In KUTNOHORSKÁ, J. (ed.). *K některým otázkám vývoje průmyslových oblastí v podmínkách výstavby socialismu.* Opava: Slezský ústav ČSAV, 1981, s. 152-160.

Slovakia was always the province, but has become a marginal region in the second half of the 19th century. There lacked the conditions for industrial mass production. Geographic position and natural conditions determined the rural character of the settlement and adequate economic and social development. The eastern part of Slovakia was characterized by late industrialization, agriculture backward and underdeveloped infrastructure. A similar trend is manifested in the neighboring regions. It's easier to build relationships and foster cooperation among people and among organizations. Multi Ethnic composition of the population and varied religious structure greatly facilitates the development of cross-border cooperation.

Keywords: history, Eastern Slovakia, cross-border cooperation, geographic and demographic factors, economic development, social structure, political conditions.

Восточная Словакия всегда была провинцией, но стала маргинальным регионом только во второй половине XIX века. Там не было условий для промышленного массового производства. Географическое положение и природные условия определили характер сельского поселения и адекватное экономическое и социальное развитие. Восточная часть Словакии характеризуется поздней индустриализацией, остальным сельским хозяйством и неразвитой инфраструктурой. Аналогичная

тенденция проявляется и в соседних регионах. Это позволило наладить отношения и содействовать сотрудничеству между людьми и организациями. Многонациональный состав населения и разнообразная религиозная структура способствует развитию приграничного сотрудничества.

Ключевые слова: история, восточная Словакия, приграничное сотрудничество, географические и демографические факторы, экономическое развитие, социальная структура, политические условия.

Олександр ПЕРЕДРІЙ,
к.е.н., професор, декан факультету економіки та туризму
Закарпатського державного університету

Світлана П'ЯСЕЦЬКА-УСТИЧ,
к.е.н., доцент Ужгородського національного університету

АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ ЗАХІДНИХ ПРИКОРДОННИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ

Анотація. Ефективний менеджмент транскордонного співробітництва можливий лише при умові глибокого аналізу соціально-економічного стану власне прикордонних територій. Авторами здійснена спроба зробити це через узагальнюючий показник соціально-економічного розвитку – конкурентоспроможність регіонів. З цією метою для порівняльної характеристики прикордонних регіонів та визначення рівня їх конкурентоздатності в роботі пропонується використати індикатори соціально-економічної інтеграції, якими користуються в Європейській Комісії. На основі проведеного дослідження західних прикордонних областей України авторами зроблені відповідні висновки і пропозиції.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, конкурентоспроможність, транскордонний регіон, інтеграція, індекси, індикатори.

Незважаючи на те, що на сьогодні уже сформований мінімально достатній, досить стійкий організаційно-правовий механізм регулювання системи транскордонного співробітництва, загальноєвропейські норми і принципи якого закріплені в документах Ради Європи¹ та наявність низки дво- та

---

¹ Європейська Рамкова Конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (ETS No106) – Мадрид, 21 травня 1980р. European Outline Convention on trans-frontier co-operation between territorial communities or authorities from Madrid, 21.05.1980

багатосторонніх угод, можна констатувати, що транскордонне співробітництво на нових східних кордонах ЄС та України переживає далеко не найкращі часи свого розвитку. Такий стан обумовлений в першу чергу існуючими реаліями політичного та економічного характеру на європейському континенті та соціально-економічним станом країн-учасниць транскордонного співробітництва. Однак, на нашу думку, в цілому значна частина проблем, які явно не стимулюють динамічний розвиток транскордонного співробітництва, більше того, є головною проблемою, що обумовлює його стагнаційний стан, знаходиться в сфері його управління.

З метою підвищення ефективності управління транскордонним співробітництвом в економічній сфері важливим, на нашу думку, є запровадження порівняльного аналізу конкурентоспроможності прикордонних регіонів. Це обумовлено тим, що в нинішніх умовах відсутності інформації про рух товарів, капіталу, послуг, робочої сили по транскордонному співробітництву традиційними методами дослідити його стан, проблеми, визначити перспективи, а тим більше розробити обґрунтовані програми його динамізації практично неможливо. Результати цього аналізу можуть стати хорошим відправним пунктом, науково-методичною базою для реалізації спільних програм у транскордонній співпраці. Це стосується сучасних форм співробітництва, в першу чергу коопераційних програм, формування міжнародних спеціальних економічних територій кластерного типу на прикордонних територіях двох або декількох суміжних країн тощо.

В сучасній економічній літературі конкурентоспроможність окремих регіонів вимірюється, головним чином, за допомогою аналізу кількох факторів конкурентоспроможності, або використовують теоретичні моделі конкурентоспроможності. Ми в своєму дослідженні використали декілька основних регіональних індикаторів, які використовуються при визначенні економічної ефективності регіональних економік та аналізі міжрегіональної соціально-економічної інтеграції, які використовуються в Європейській Комісії.

Зокрема, для порівняльної характеристики соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів, визначення рівня їх конкурентоспроможності та інтегративності використані регіональні індикатори соціально-економічної інтеграції, які є цілком доступними і використовуються при аналізі соціально-економічних процесів у кожній із країн ЄС та країн, що межують із Європейським Союзом на його східному кордоні. До таких показників належать наступні:

- валовий регіональний продукт на 1 особу (ВРП ос.);
- роздрібний товарообіг підприємств торгівлі на 1 особу (РТО ос.);
- експорт товарів і послуг (ЕТП) на 1 національну грошову одиницю ВРП;
- прямі іноземні інвестиції (ПІІ) на 1 національну грошову одиницю ВРП;
- розподіл кількості суб'єктів економічної діяльності (КСЕД) на 1 тисячу осіб економічно активного населення (ЕАН);
- наукові та науково-технічні роботи, виконані власними силами (НТР), у розрахунку на 1 національну грошову одиницю ВРП;
- рівень зареєстрованого безробіття (РЗБ);
- середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників (СНЗП);
- кількість студентів у вищих навчальних закладах на 10 тисяч населення;
- показник регіонального людського розвитку (РЛР);
- стан навколишнього середовища, який розраховується як одиниця, поділена на кількість викидів шкідливих речовин у повітря зі стаціонарних джерел, на 1 мешканця;
- доступність до житлових ресурсів, яка розраховується шляхом ділення обсягів житла на особу населення.

Порівняльний аналіз конкурентоспроможності прикордонних регіонів доцільно визначати на двох рівнях: національному і міжнародному. На національному рівні порівняльний аналіз конкурентоспроможності прикордонних регіонів ми

провели шляхом зіставлення регіональних індикаторів окремо взятого прикордонного регіону до середнього показника у країні як еталонного.

$$\text{Індекс зіставлення} = \frac{\text{Значення індикатора у прикордонному регіоні}}{\text{Середнє значення індикатора у країні}}$$

У випадку визначення конкурентоспроможності прикордонних регіонів на рівні двох і більше суміжних країн за еталонний (базовий) індикатор доцільно приймати відповідне його значення по одній із країн-учасниць транскордонного співробітництва із найвищим рейтингом конкурентоспроможності.

$$\text{Індекс зіставлення} = \frac{\text{Значення індикатора у прикордонному регіоні}}{\text{Середнє значення індикатора у країні з найвищим рейтингом конкурентоспроможності}}$$

У підсумку конкурентна позиція того чи іншого прикордонного регіону визначається як сума всіх розрахованих індексів зіставлення регіональних індикаторів до еталонного показника. Це стосується сукупного індексу конкурентоспроможності прикордонного регіону як на національному, так і на міжнародному рівнях.

$$\begin{aligned} & \text{Сукупний індекс} \\ & \text{регіональної} \\ & \text{конкурентоспроможності} \\ & \text{(RCI)} \end{aligned} = \sum \text{індексів зіставлення}$$

Використовуючи вищенаведену методику нами проведений аналіз конкурентоспроможності західних прикордонних областей України. Зокрема, у таблиці 1 наведені статистичні дані про величину валового внутрішнього продукту та валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу в цілому по Україні та в прикордонних регіонах. Цей показник найбільшою мірою характеризує економічний розвиток регіону.

Таблиця 1

Динаміка обсягів ВРП (грн.) та індексів Іврп в західних прикордонних регіонах України

Роки	Регіони (області)											
	Україна в цілому		Закарпатська		Івано-Франківська		Львівська		Чернівецька		Волинська	
	ВВПос	Іврп	ВВПос	Іврп	ВВПос	Іврп	ВВПос	Іврп	ВВПос	Іврп	ВВПос	Іврп
2000	2788	1.0	1677	0,602	2142	0,768	2159	0,774	1411	0,506	2077	0,745
2001	3766	1.0	2208	0,586	2756	0,732	2768	0,735	2015	0,535	2257	0,599
2002	4239	1.0	2557	0,603	3213	0,758	3277	0,773	2321	0,548	2671	0,630
2003	5114	1.0	3207	0,627	3958	0,774	4049	0,792	2771	0,542	3339	0,653
2004	7273	1.0	4238	0,583	5238	0,720	5396	0,742	3589	0,493	4771	0,656
2005	9372	1.0	5373	0,573	6916	0,738	6657	0,710	4654	0,497	6285	0,671
2006	11630	1.0	6576	0,565	8157	0,701	8351	0,718	5650	0,486	7397	0,636
2007	15496	1.0	8452	0,545	10055	0,649	10915	0,704	7369	0,476	9711	0,627
2008	20495	1.0	10626	0,518	12940	0,631	13902	0,678	9771	0,477	12340	0,602
2009	19832	1.0	10081	0,508	12485	0,630	14093	0,711	9383	0,473	11796	0,595
2010	23600	1.0	12278	0,520	14814	0,628	16353	0,693	10939	0,464	13916	0,590
2011	24598	1.0	12695	0,516	15984	0,650	18912	0,769	11300	0,459	14878	0,605

З наведених в таблиці 1 даних видно, що впродовж 2000-2011 рр. у всіх прикордонних регіонах відбувалося постійне зростання ВРП на душу населення. Однак зіставлення Іврп до середнього по Україні за цей період в прикордонних регіонах, як правило, знижувалися.

Взагалі, у всіх прикордонних регіонах Іврп є невисокими і знаходяться в межах 0,459-0,792.

Ефективним механізмом для збільшення конкурентоспроможності регіону є створення сприятливих умов для реєстрації та функціонування суб'єктів господарювання, що також позитивно впливає на соціально-економічний розвиток регіону. У таблиці 2 наведені статистичні дані про кількість суб'єктів економічної діяльності (КСЕД) і кількість економічно-активного населення (ЕАН) по Україні та в прикордонних регіонах, а в таблиці 3 – кількість суб'єктів на 1000 осіб ЕАН та відповідні індекси зіставлення Іксед даних регіону до середнього по Україні в розрізі прикордонних областей, які авторами розраховано на основі статистичних даних, наведених у таблиці 2.

Таблиця 2

**Динаміка КСЕД (од.) та кількості ЕАН (тис. осіб)
в західних прикордонних регіонах України**

Роки	Регіони (області)											
	Україна в цілому		Закарпатська		Івано-Франківська		Львівська		Чернівецька		Волинська	
	КСЕД	ЕАН	КСЕД	ЕАН	КСЕД	ЕАН	КСЕД	ЕАН	КСЕД	ЕАН	КСЕД	ЕАН
2000	834886	22830,8	15572	569,6	19565	653,3	45085	1249,5	11338	354	17988	463,1
2001	889330	22426,5	16253	448,3	20567	670,2	47149	1205,6	11741	346,2	19566	465,8
2002	935578	22231,9	16728	483,9	20855	581,1	49470	1192,4	12012	331,6	18267	471,6
2003	981054	22171,3	16823	551,2	21372	537,8	51696	1192,4	12433	359,8	19112	457,6

2004	1023396	22202,4	17124	537,8	21714	571,9	53454	1174,5	12919	402,5	19369	440,4
2005	1070705	22280,8	17871	592,3	22469	572,8	55421	1167	13593	401,2	21698	436,6
2006	1133200	22245,9	18979	584,6	23331	569,3	58163	1166,9	14687	400,7	21561	438,1
2007	1187020	22322,3	19852	584,6	23775	582,5	60391	1167,7	15484	411,2	17965	438,7
2008	1228888	22397,4	20513	590	24055	588,4	62190	1182,2	16026	415,9	18558	441,4
2009	1286554	22150,3	20747	582,6	24969	578,1	62115	1090,5	17159	415,2	19163	436,3
2010	1314732	22051,6	21399	582,2	25314	577,8	63999	1100,5	17121	418	19812	435,7
2011	1326559	22056,9	21376	577,9	25637	580,2	65668	1104,2	17219	419,6	20480	440,4

Як свідчать дані у таблиці 2, у всіх прикордонних областях відбулося зростання кількості суб'єктів економічної діяльності. Якщо зіставити 2000 і 2011 роки, то найбільше зростання КСЕД відбулося в Чернівецькій (34,2%) та Львівській (31,3%) областях; дещо менше – в Закарпатській (27,1%), проте цей показник по Україні в цілому зростає швидше (36,2%). Кількість ЕАН зменшилася в Івано-Франківській (-12,6%) та Львівській областях (-13,2%), тоді як у Чернівецькій (16%) та Закарпатській (1,4%) відбулось його зростання.

Важливим індикатором, що позитивно впливає на сукупний індикатор регіональної конкурентоспроможності, є обсяг продажу товарів (роздрібний товарообіг) у розрахунку на одну особу. Торгівля займає особливе місце в ринковій економічній системі. Як форма товарно-грошового обміну, вона опосередковує економічний оборот і забезпечує відтворювальний процес розширеного типу.

Таблиця 3

**Динаміка КСЕД (на 1 тис. осіб ЕАН) та індексів Іксед
в західних прикордонних регіонах України**

Роки	Регіони (області)											
	Україна в цілому		Закарпатська		Івано-Франківська		Львівська		Чернівецька		Волинська	
	КСЕД	Іксед	КСЕД	Іксед	КСЕД	Іксед	КСЕД	Іксед	КСЕД	Іксед	КСЕД	Іксед
2000	36,6	1	27,3	0,748	29,9	0,819	36,1	0,987	32,0	0,876	38,843	1,062
2001	39,7	1	36,3	0,914	30,7	0,774	39,1	0,986	33,9	0,855	42,005	1,059
2002	42,1	1	34,6	0,821	35,9	0,853	41,5	0,986	36,2	0,861	38,734	0,920
2003	44,2	1	30,5	0,690	39,7	0,898	43,4	0,980	34,6	0,781	41,766	0,944
2004	46,1	1	31,8	0,691	38,0	0,824	45,5	0,987	32,1	0,696	43,980	0,954
2005	48,1	1	30,2	0,628	39,2	0,816	47,5	0,988	33,9	0,705	49,698	1,034
2006	50,9	1	32,5	0,637	41,0	0,805	49,8	0,978	36,7	0,720	49,215	0,966
2007	53,2	1	34,0	0,639	40,8	0,768	51,7	0,973	37,7	0,708	40,951	0,770
2008	54,9	1	34,8	0,634	40,9	0,745	52,6	0,959	38,5	0,702	42,043	0,766
2009	58,1	1	35,6	0,613	43,2	0,744	57,0	0,981	41,3	0,712	43,922	0,756
2010	59,6	1	36,8	0,616	43,8	0,735	58,2	0,975	41,0	0,687	45,472	0,763
2011	60,1	1	37,0	0,615	44,2	0,735	59,5	0,989	41,0	0,682	46,503	0,773

Таблиця 4

**Динаміка обсягів РТО на одну особу (грн.) та індексів Ірто
в західних прикордонних регіонах України**

Роки	Регіони (області)											
	Україна в цілому		Закарпатська		Івано-Франківська		Львівська		Чернівецька		Волинська	
	РТОос	Ірто	РТОос	Ірто	РТОос	Ірто	РТОос	Ірто	РТОос	Ірто	РТОос	Ірто
2000	585	1	590	1,009	413	0,706	683	1,168	515	0,880	552	0,944
2001	707	1	720	1,018	466	0,659	779	1,102	607	0,859	657	0,929

2002	823	1	855	1,039	512	0,622	938	1,140	733	0,891	764	0,928
2003	1046	1	1164	1,113	615	0,588	1185	1,133	952	0,910	967	0,924
2004	1424	1	1655	1,162	793	0,557	1546	1,086	1208	0,848	1287	0,904
2005	2003	1	2139	1,068	1124	0,561	2141	1,069	1578	0,788	1764	0,881
2006	2777	1	2332	0,840	1636	0,589	2675	0,963	1991	0,717	2311	0,832
2007	3832	1	2949	0,770	2264	0,591	3694	0,964	2960	0,772	3014	0,787
2008	5338	1	4267	0,799	3270	0,613	5018	0,940	4052	0,759	4140	0,776
2009	5020,8	1	3932	0,783	3275	0,652	8270	1,647	3992	0,795	3740	0,745
2010	6106	1	4782	0,783	3521	0,577	9904	1,622	4578	0,750	4538	0,743
2011	7610	1	5990	0,787	4620	0,607	12304	1,617	5427	0,713	5680	0,746

Основним показником рівня торгівельного обслуговування населення є продаж товарів на одну особу. В середньому по Україні в 2011 р. він становив 7610 грн. У таблиці 4 наведені статистичні дані про роздрібний товарообіг підприємств торгівлі на 1 особу (РТОос) у грн. та відповідні індекси зіставлення Ірто в прикордонних областях до середнього показника по Україні за 2000-2011 рр.

Важливим чинником підвищення рівня конкурентноздатності прикордонних регіонів є нарощування експорту товарів, робіт і послуг. Зазначене сприяє зростанню національного доходу, прискорює розвиток науково-технічного прогресу, підвищує рівень життя населення і, відповідно, рівень конкурентоспроможності регіону. Тому нарощування експорту – запорука того, що Україна та окремі її регіони швидше подолають системну економічну кризу, сприятиме стабільному і швидкому розвитку продуктивних сил і зростанню на цій основі життєвого рівня населення.

У таблиці 5 наведені статистичні дані про динаміку обсягів експорту товарів і послуг (ЕТП) та валового регіонального продукту, а в таблиці 6 подано співвідношення ЕТП до ВРП та відповідні індекси зіставлення Іетп до

середнього по Україні в прикордонних областях, які авторами розраховано на основі статистичних даних, наведених у таблиці 5.

Таблиця 5

**Динаміка обсягів ЕТП та ВРП (млн. грн.)
в західних прикордонних регіонах України**

Роки	Регіони (області)											
	Україна в цілому		Закарпатська		Івано-Франківська		Львівська		Чернівецька		Волинська	
	ЕТП	ВВП	ЕТП	ВРП	ЕТП	ВРП	ЕТП	ВРП	ЕТП	ВРП	ЕТП	ВРП
2000	99116	137993	1243	2151	1117	3117	1720	5850	329	1313	591	2195
2001	106458	183296	1419	2781	1704	3901	1661	7305	339	1864	684	2895
2002	113954	204342	1569	3211	2129	4518	1932	8578	378	2135	592	3112
2003	141597	244497	2230	4016	3626	5544	2749	10547	379	2539	820	3512
2004	196790	345113	3257	5297	4573	7311	3542	13992	451	3277	1364	4994
2005	204016	441452	2949	6700	4176	9622	3429	17192	525	4234	1405	6553
2006	222798	544153	3422	8185	4383	11316	4262	21486	553	5126	1680	7687
2007	284937	720731	5801	10508	5014	13916	5523	27987	787	6672	2110	10072
2008	407306	948056	6650	13208	3871	17883	5838	35534	875	8833	2325	12784
2009	423564	913345	7830	12542	2688	17241	7111	35955	958	8484	2552	12225
2010	549365	1082569	9640	12990	4608	20446	8676	41655	832	9892	3472	14429
2011	657491	1126859	11724	13432	7536	22061	10885	40956	1093	10118	5168	13689

Але основним показником рівня експорту товарів, робіт і послуг є їх експорт у розрахунку на одну гривню ВРП (ВВП – для України). У середньому по Україні в 2011 р. цей показник становить 0,583 грн. У Закарпатській області у 2008 р. ЕТП у

розрахунку на одну гривню ВРП дорівнював 0,873 грн., що є найвищим показником серед прикордонних регіонів, а також вищим від середнього аналогічного показника по Україні (табл. 6).

Таблиця 6

**Динаміка ЕТП у розрахунку на одну гривню ВРП
та індексів Іетп у західних прикордонних регіонах України,
2000-2012 рр.**

Роки	Регіони (області)											
	Україна в цілому		Закарпатська		Івано-Франківська		Львівська		Чернівецька		Волинська	
	ЕТП/ВВП	Іетп	ЕТП/ВРП	Іетп	ЕТП/ВРП	Іетп	ЕТП/ВРП	Іетп	ЕТП/ВРП	Іетп	ЕТП/ВРП	ЕТП/ВВП
2000	0,718	1	0,578	0,805	0,358	0,499	0,294	0,409	0,251	0,349	0,269	0,375
2001	0,581	1	0,510	0,879	0,437	0,752	0,227	0,391	0,182	0,313	0,236	0,407
2002	0,558	1	0,489	0,876	0,471	0,845	0,225	0,404	0,177	0,317	0,190	0,341
2003	0,579	1	0,555	0,959	0,654	1,129	0,261	0,450	0,149	0,258	0,233	0,403
2004	0,570	1	0,615	1,078	0,625	1,097	0,253	0,444	0,138	0,241	0,273	0,479
2005	0,462	1	0,440	0,952	0,434	0,939	0,199	0,432	0,124	0,268	0,214	0,464
2006	0,409	1	0,418	1,021	0,387	0,946	0,198	0,484	0,108	0,263	0,219	0,534
2007	0,395	1	0,552	1,396	0,360	0,911	0,197	0,499	0,118	0,298	0,209	0,530
2008	0,430	1	0,503	1,172	0,216	0,504	0,164	0,382	0,099	0,231	0,182	0,423
2009	0,464	1	0,624	1,346	0,156	0,336	0,198	0,426	0,113	0,243	0,209	0,450
2010	0,507	1	0,742	1,462	0,225	0,444	0,208	0,410	0,084	0,166	0,241	0,474
2011	0,583	1	0,873	1,496	0,342	0,585	0,266	0,456	0,108	0,185	0,378	0,647

Таблиця 7

**Динаміка обсягів ПІІ та ВРП
у західних прикордонних регіонах України**

Роки	Регіони (області)											
	Україна в цілому		Закарпатська		Івано-Франківська		Львівська		Чернівецька		Волинська	
	ПІІ	ВРП	ПІІ	ВРП	ПІІ	ВРП	ПІІ	ВРП	ПІІ	ВРП	ПІІ	ВРП
2000	21220	137993	505	2151	220	3117	821	5850	49	1313	171	2195
2001	24492	183296	578	2781	249	3901	906	7305	54	1864	196	2895
2002	28343	204342	661	3211	362	4518	1141	8578	78	2135	195	3112
2003	35241	244497	942	4016	498	5544	1581	10547	107	2539	268	3512
2004	43262	345113	1265	5297	626	7311	1813	13992	126	3277	431,5	4994
2005	82693	441452	1320	6700	681	9622	1931	17192	151	4234	487	6553
2006	104882	544153	1432	8185	891	11316	2500	21486	179	5126	567	7687
2007	144127	720731	1688	10508	1882	13916	4112	27987	250	6672	1362	10072
2008	184884	948056	1841	13208	2488	13429	4817	35534	311	8833	1962	12784
2009	284931	913345	2846	12542	4003	17241	7663	35955	481	8484	2153	12225
2010	320424	1082569	2840	12990	5080	20446	9588	41655	495	9892	2659	14429
2011	358447	1126859	2901	13432	4100	22061	10036	40956	495	10118	1749	13689

У таблиці 7 наведені статистичні дані про обсяг ПІІ та ВРП в прикордонних регіонах за 2000-2011 рр., а в таблиці 8 показники про рівень співвідношення ПІІ до ВРП та відповідні індекси співставлення І_{пії} до середнього по Україні в розрізі прикордонних областей за 2000-2011 рр., які авторами розраховано на основі статистичних даних, наведених у таблиці 7.

**Динаміка співвідношення ППІ до ВРП
в західних прикордонних регіонах України**

Роки	Регіони (області)											
	Україна в цілому		Закарпатська		Івано-Франківська		Львівська		Чернівецька		Волинська	
	ППІ/ВВП	Іпії	ППІ/ВРП	Іпії	ППІ/ВРП	Іпії	ППІ/ВРП	Іпії	ППІ/ВРП	Іпії	ППІ/ВРП	Іпії
2000	0,154	1	0,235	1,527	0,071	0,459	0,140	0,913	0,037	0,243	0,078	0,507
2001	0,134	1	0,208	1,555	0,064	0,478	0,124	0,928	0,029	0,217	0,068	0,507
2002	0,139	1	0,206	1,484	0,080	0,578	0,133	0,959	0,037	0,263	0,063	0,452
2003	0,144	1	0,235	1,627	0,090	0,623	0,150	1,040	0,042	0,292	0,076	0,529
2004	0,125	1	0,239	1,905	0,086	0,683	0,130	1,034	0,038	0,307	0,086	0,689
2005	0,187	1	0,197	1,052	0,071	0,378	0,112	0,600	0,036	0,190	0,074	0,397
2006	0,193	1	0,175	0,908	0,079	0,409	0,116	0,604	0,035	0,181	0,074	0,383
2007	0,200	1	0,161	0,803	0,135	0,676	0,147	0,735	0,037	0,187	0,135	0,676
2008	0,195	1	0,139	0,715	0,185	0,950	0,136	0,695	0,035	0,181	0,153	0,787
2009	0,312	1	0,227	0,727	0,232	0,744	0,213	0,683	0,057	0,182	0,176	0,565
2010	0,296	1	0,219	0,739	0,248	0,839	0,230	0,778	0,050	0,169	0,184	0,623
2011	0,318	1	0,216	0,679	0,186	0,584	0,245	0,770	0,049	0,154	0,128	0,402

Наступним важливим фактором конкурентоспроможності прикордонних областей є результати наукових досліджень в регіонах.

У таблиці 9 наведені статистичні дані про динаміку обсягів наукових та науково-технічних робіт (НТР), виконаних власними силами, та ВРП в прикордонних регіонах і в цілому по Україні за 2000-2011 рр.; а в таблиці 10 розраховані дані щодо динаміки співвідношення НТР на 100 грн. ВРП та відповідні індекси зіставлення Інтр до середнього по Україні в розрізі прикордонних областей за 2000-2011 рр., які авторами розраховано на основі статистичних даних, наведених у таблиці 9.

З даних таблиці 9 видно, що рівень НТР на 100 грн. ВВП у цілому по Україні становив у 2011 році 0,918 грн. і порівняно з 2000 роком зменшився на 0,516 грн. Найвищий рівень НТР серед прикордонних регіонів у Львівській області, де їх обсяг у розрахунку на 100 грн. ВВП становить у 2011 році 0,753 грн. Найнижчим він є у Волинській області – 0,167 грн.

Таблиця 9

**Динаміка обсягів НТР та ВВП (млн. грн.)
в західних прикордонних регіонах України,
2000-2008 рр.**

Роки	Регіони (області)											
	Україна в цілому		Закарпатська		Івано-Франківська		Львівська		Чернівецька		Волинська	
	НТР	ВВП	НТР	ВВП	НТР	ВВП	НТР	ВВП	НТР	ВВП	НТР	ВВП
2000	1978,4	137993	4,7	2151	11,5	3117	70	5850	5,9	1313	4,5	2195
2001	2275	183296	5,6	2781	13	3901	81	7305	6,5	1864	6,4	2895
2002	2496,8	204342	7	3211	14	4518	98,5	8578	8,2	2135	7,4	3112
2003	3319,8	244497	8,2	4016	18,6	5544	119,2	10547	12,5	2539	7,9	3512
2004	4112,4	345113	7,7	5297	23,8	7311	135,4	13992	11,5	3277	7,7	4994
2005	4818,6	441452	15	6700	31,1	9622	179,2	17192	14,9	4234	11,8	6553
2006	5354,6	544153	15,5	8185	36	11316	199,2	21486	19,6	5126	14	7687
2007	6700,7	720731	15,2	10508	44,7	13916	252,9	27987	24,5	6672	12,3	10072
2008	8538,9	948056	20,6	13208	50,9	13429	288,7	35534	29,8	8833	17,1	12784
2009	8653,7	913345	21,6	12542	53	17241	274,9	35955	36,4	8484	20,4	12225
2010	9867,1	1082569	25,7	12990	56,8	20446	299,6	41655	36,5	9892	20,6	14429
2011	10349,9	1126859	31,9	13432	65,4	22061	308,3	40956	41,1	10118	22,8	13689

Таблиця 10

Динаміка НТР у розрахунку на 100 грн. ВРП та індексів Інтр в західних прикордонних регіонах України

Роки	Регіони (області)											
	Україна в цілому		Закарпатська		Івано-Франківська		Львівська		Чернівецька		Волинська	
	НТР/ВВП	Інтр	НТР/ВРП	Інтр	НТР/ВРП	Інтр	НТР/ВРП	Інтр	НТР/ВРП	Інтр	НТР/ВРП	Інтр
2000	1,434	1	0,219	0,152	0,369	0,257	1,197	0,835	0,449	0,313	0,205	0,143
2001	1,241	1	0,201	0,162	0,333	0,268	1,109	0,893	0,349	0,281	0,221	0,178
2002	1,222	1	0,218	0,178	0,310	0,254	1,148	0,940	0,384	0,314	0,238	0,195
2003	1,358	1	0,204	0,150	0,335	0,247	1,130	0,832	0,492	0,363	0,225	0,166
2004	1,192	1	0,145	0,122	0,326	0,273	0,968	0,812	0,351	0,295	0,154	0,129
2005	1,092	1	0,224	0,205	0,323	0,296	1,042	0,955	0,352	0,322	0,180	0,165
2006	0,984	1	0,189	0,192	0,318	0,323	0,927	0,942	0,382	0,389	0,182	0,185
2007	0,930	1	0,145	0,156	0,321	0,345	0,904	0,972	0,367	0,395	0,122	0,131
2008	0,901	1	0,156	0,173	0,379	0,421	0,812	0,902	0,337	0,375	0,134	0,149
2009	0,947	1	0,172	0,182	0,307	0,324	0,765	0,807	0,429	0,453	0,167	0,176
2010	0,911	1	0,198	0,217	0,278	0,305	0,719	0,789	0,369	0,405	0,143	0,157
2011	0,918	1	0,237	0,259	0,296	0,323	0,753	0,820	0,406	0,442	0,167	0,181

Як видно з таблиці 10, протягом 2000-2011 рр. за рівнем наукових і науково-технічних робіт прикордонні області (окрім Львівської) значно поступалися аналогічному середньому показнику по Україні.

Конкурентоспроможність прикордонного регіону в значній мірі визначається рівнем продуктивної зайнятості населення і ефективного розвитку ринку праці. Кризові явища в економіці неоднозначно вплинули на економічний розвиток в прикордонних регіонах. Зазначена проблемна ситуація характеризується неефективним використанням людського ресурсу і його потенціалу в господарюючих суб'єктах, що призводить до низької ефективності роботи всіх ланок управління. Про неефективне використання людського ресу-

рсу свідчать дані, наведені в табл. 11. Зокрема, це засвідчує рівень зареєстрованих безробітних у відсотках від населення працездатного віку (Рзб) та відповідні індекси зіставлення Ізб до середнього по Україні в розрізі прикордонних областей за 2000-2011 рр.

Таблиця 11

**Динаміка величин Рзб та індексів Ізб
в західних прикордонних регіонах України**

Роки	Регіони (області)											
	Україна в цілому		Закарпатська		Івано-Франківська		Львівська		Чернівецька		Волинська	
	Рзб	Ізб	Рзб	Ізб	Рзб	Ізб	Рзб	Ізб	Рзб	Ізб	Рзб	Ізб
2000	4,2	1	6	1,429	5,7	1,357	6	1,429	4,4	1,048	11,6	2,762
2001	3,8	1	5	1,316	4,8	1,263	4,1	1,079	4,1	1,079	10,5	2,763
2002	3,7	1	5,4	1,459	4,7	1,270	4	1,081	5,6	1,514	10,9	2,946
2003	3,6	1	4,4	1,222	4,2	1,167	3,9	1,083	6,2	1,722	13,2	3,667
2004	3,5	1	3,8	1,086	4,3	1,229	4	1,143	5,6	1,600	11,4	3,257
2005	3,2	1	3,5	1,094	4,1	1,281	3,4	1,063	5,2	1,625	9,6	3,000
2006	2,8	1	3,1	1,107	3,5	1,250	2,7	0,964	4,2	1,500	9,4	3,357
2007	2,4	1	2,5	1,042	3,1	1,292	2,1	0,875	3,1	1,292	8,8	3,667
2008	2,1	1	2,4	1,143	3,7	1,762	2,7	1,286	2,8	1,333	9	4,286
2009	2,5	1	2,4	0,960	2,9	1,160	1,7	0,680	2,5	1,000	10,2	4,080
2010	1,6	1	1,6	1,000	1,8	1,125	1,7	1,063	1,7	1,063	9,3	5,813
2011	1,8	1	1,9	1,056	2,1	1,167	1,5	0,833	1,9	1,056	9,1	5,056

З даних, наведених у таблиці 11, на 1 січня 2012 року видно, що рівень зареєстрованих безробітних в цілому по Україні становить 1,8 %. Вище середнього по Україні Рзб в Івано-Франківській (2,1%) і Чернівецькій та Закарпатській областях (1,9%).

У всіх прикордонних регіонах індекси Ізб у 2011 році знаходяться у межах 0,90-1,23. Найвищий Ізб серед прикордонних областей протягом 2000-2011 рр. відмічено в Івано-Франківській області.

Важливе місце в оцінці регіональної конкурентоспроможності займає показник вартості праці. При оцінці вартості робочої сили враховують вартість виконаної роботи, витрати на оплачуваний (але не відпрацьований) робочий час, премії і разові виплати, розмір заробітної плати, пільги, допомоги у натуральній та грошовій формах, витрати підприємців на оплату житла працюючих, їх соціальне забезпечення. За оцінками спеціалістів, в Україні за базовий рівень вартості робочої сили приймається безпосередньо вартість праці, в основі якої лежить рівень заробітної плати.

Таблиця 12

Динаміка величин Снзп (грн.) та індексів Існзп у західних прикордонних регіонах України

Роки	Регіони (області)											
	Україна в цілому		Закарпатська		Івано-Франківська		Львівська		Чернівецька		Волинська	
	Снзп	Існзп	Снзп	Існзп	Снзп	Існзп	Снзп	Існзп	Снзп	Існзп	Снзп	Існзп
2000	230	1	172	0,748	188	0,817	196	0,852	157	0,683	150	0,652
2001	311	1	238	0,765	259	0,833	272	0,875	218	0,701	201	0,646
2002	376	1	295	0,785	318	0,846	339	0,902	271	0,721	253	0,673
2003	462	1	379	0,820	402	0,870	419	0,907	344	0,745	319	0,690
2004	590	1	479	0,812	510	0,864	523	0,886	438	0,742	412	0,698
2005	806	1	665	0,825	718	0,891	713	0,885	602	0,747	591	0,733
2006	1041	1	868	0,834	923	0,887	923	0,887	790	0,759	773	0,743
2007	1351	1	1091	0,808	1180	0,873	1183	0,876	1016	0,752	1013	0,750
2008	1806	1	1453	0,805	1543	0,854	1570	0,869	1402	0,776	1380	0,764
2009	1906	1	1562	0,820	1627	0,854	1667	0,875	1523	0,799	1427	0,749
2010	2239	1	1856	0,829	1927	0,861	1941	0,867	1772	0,791	1692	0,756
2011	2633	1	2080,6	0,790	2213	0,840	2244	0,852	1985	0,754	1994	0,757

У таблиці 12 наведено дані щодо динаміки величин середньомісячної номінальної заробітної плати найманих працівників (Снзп) та відповідних індексів зіставлення Існзп до

середнього по Україні в розрізі прикордонних регіонів за 2000-2011 рр. Ці дані показують, що середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників загалом по Україні у 2011 році становить 2633 грн., а в прикордонних регіонах вона є значно нижчою (від мінімальної її величини 1985 грн. у Чернівецькій області до максимальної величини 2244 грн. у Львівській).

Найвищий індекс Існзп серед прикордонних областей у 2011 році у Львівській області – 0,852, проте його рівень був найвищим у 2003 році і становив 0,907. Закарпатська область зайняла 3 місце за рівнем Снзп. Індекси Існзп у 2010 р. у всіх прикордонних регіонах були вищими порівняно з 2000 р., але у 2011 р. відбулося їх зниження, за винятком Волинської області.

Про якість людських ресурсів у регіонах свідчать дані, наведені в таблиці 13. Кількість осіб, які навчалися у ВНЗ, у розрахунку на 10 000 населення на кінець року та відповідні індекси співставлення Івнс до середнього по Україні в розрізі прикордонних регіонів за 2000-2011 рр.

Таблиця 13

**Динаміка кількості осіб, які навчалися у ВНЗ,
у розрахунку на 10 000 населення, та індекси Івнс
в західних прикордонних регіонах України**

Роки	Регіони (області)											
	Україна в цілому		Закарпатська		Івано-Франківська		Львівська		Чернівецька		Волинська	
	Кількість осіб у ВНЗ	Івнс	Кількість осіб у ВНЗ	Івнс	Кількість осіб у ВНЗ	Івнс	Кількість осіб у ВНЗ	Івнс	Кількість осіб у ВНЗ	Івнс	Кількість осіб у ВНЗ	Івнс
2000	395	1	180	0,456	309	0,782	442	1,119	336	0,851	181	0,458
2001	436	1	194	0,445	346	0,794	476	1,092	377	0,865	189	0,433
2002	473	1	206	0,436	380	0,803	507	1,072	402	0,850	191	0,404
2003	512	1	216	0,422	408	0,797	553	1,080	434	0,848	210	0,410
2004	545	1	206	0,378	417	0,765	572	1,050	414	0,760	205	0,376

2005	577	1	217	0,376	435	0,754	615	1,066	433	0,750	238	0,412
2006	597	1	228	0,382	447	0,749	641	1,074	437	0,732	260	0,436
2007	605	1	233	0,385	443	0,732	649	1,073	425	0,702	276	0,456
2008	598	1	226	0,378	443	0,741	659	1,102	429	0,717	274	0,458
2009	488	1	190	0,389	304	0,623	570	1,168	310	0,635	270	0,553
2010	463	1	187	0,404	291	0,629	538	1,162	301	0,650	257	0,555
2011	425	1	178	0,419	257	0,605	521	1,226	278	0,654	236	0,555

З наведених у таблиці 13 даних видно, що кількість осіб, які навчалися у ВНЗ у розрахунку на 10 000 населення на кінець відповідного року в прикордонних регіонах у 2011 р. становила 178-521 осіб. Дуже низький цей показник у Закарпатській області (178 осіб).

Найвищий індекс Івнз серед західних прикордонних областей протягом 2000-2011 рр. відмічався в Львівській області, його рівень був найвищим у 2011 році і становив 1,226. Якщо цей індекс у 2011 році в Закарпатській, Івано-Франківській та Чернівецькій прикордонних областях порівняно з 2000 роком знизився, то найсуттєвішим його зниження було в Чернівецькій області – з 0,851 у 2000 році до 0,654 у 2012 році. У Волинській області індекс Івнз зріс з 0,458 у 2000 році до 0,555 у 2011 році.

На основі даних регіональних статистичних щорічників у таблиці 14 наведені індекси регіонального людського розвитку (ІЛР) по м. Київ та прикордонних регіонах даних за 2000-2011 рр. Значення по м. Київ взято за еталонне, як найвищий рейтинг по Україні. Також у таблиці 14 наведені відповідні індекси зіставлення Іслр до еталонного значення в розрізі за 2000-2011 рр.

З даних таблиці 14 видно, що найвищі значення індексів ІЛР та Іслр серед західних прикордонних областей у 2011 р. мала Закарпатська область (0,512 і 0,702 відповідно), проте порівняно з 2003 роком відбулося їх значне зниження (0,588 і 0,768).

Таблиця 14

**Динаміка індексів ІЛР та Іслр
у західних прикордонних регіонах України**

Роки	Регіони (області)											
	Україна в цілому		Закарпатська		Івано-Франківська		Львівська		Чернівецька		Волинська	
	ІЛР	Іслр	ІЛР	Іслр	ІЛР	Іслр	ІЛР	Іслр	ІЛР	Іслр	ІЛР	Іслр
2000	0,754	1	0,547	0,725	0,509	0,675	0,555	0,736	0,521	0,691	0,506	0,671
2001	0,766	1	0,524	0,684	0,482	0,629	0,530	0,692	0,511	0,667	0,486	0,634
2002	0,777	1	0,516	0,664	0,49	0,631	0,530	0,682	0,476	0,613	0,482	0,620
2003	0,766	1	0,588	0,768	0,499	0,651	0,534	0,697	0,516	0,674	0,487	0,636
2004	0,774	1	0,557	0,720	0,489	0,632	0,529	0,683	0,513	0,663	0,492	0,636
2005	0,783	1	0,505	0,645	0,482	0,616	0,502	0,641	0,437	0,558	0,488	0,623
2006	0,789	1	0,507	0,643	0,484	0,613	0,521	0,660	0,489	0,620	0,485	0,615
2007	0,796	1	0,492	0,618	0,476	0,598	0,484	0,608	0,471	0,592	0,479	0,602
2008	0,720	1	0,511	0,710	0,494	0,686	0,509	0,707	0,489	0,679	0,483	0,671
2009	0,720	1	0,508	0,706	0,497	0,690	0,502	0,697	0,481	0,668	0,499	0,693
2010	0,725	1	0,51	0,703	0,511	0,705	0,508	0,701	0,479	0,661	0,503	0,694
2011	0,729	1	0,512	0,702	0,498	0,683	0,504	0,691	0,491	0,674	0,492	0,675

Таблиця 15

**Динаміка значень сукупних індексів регіональної
конкурентоспроможності RCI та їх ранжування
в західних прикордонних регіонах України**

Роки	Регіони (області)											
	Україна в цілому		Закарпатська		Івано-Франківська		Львівська		Чернівецька		Волинська	
	RCI	RCI	Місце	RCI	Місце	RCI	Місце	RCI	Місце	RCI	Місце	
2000	1	0,820	3	0,714	4	0,922	1	0,644	5	0,832	2	
2001	1	0,833	2	0,718	4	0,877	1	0,637	5	0,816	3	
2002	1	0,835	2	0,746	4	0,894	1	0,689	5	0,811	3	

2003	1	0,840	3	0,774	4	0,899	2	0,713	5	0,902	1
2004	1	0,854	3	0,764	4	0,887	1	0,665	5	0,878	2
2005	1	0,742	3	0,727	4	0,841	1	0,645	5	0,838	2
2006	1	0,713	4	0,727	3	0,828	2	0,637	5	0,869	1
2007	1	0,716	4	0,744	3	0,828	2	0,617	5	0,900	1
2008	1	0,705	4	0,791	3	0,852	2	0,623	5	0,968	1
2009	1	0,703	3	0,676	4	0,868	2	0,596	5	0,936	1
2010	1	0,727	3	0,685	4	0,906	2	0,580	5	1,117	1
2011	1	0,732	3	0,678	4	0,902	2	0,577	5	1,040	1

Динаміка значень сукупних індексів регіональної конкурентоспроможності RCI та їх ранжування в розрізі економічних регіонів за 2000-2011 рр. наведена у таблиці 15.

З наведених даних видно, що при еталонному значенні сукупного індексу регіональної конкурентоспроможності в цілому по Україні (1,0) його рівень у 2011 р. серед досліджуваних регіонів був найвищим у Волинській області (1,040) і найнижчим – у Чернівецькій (0,577).

Проведений аналіз дозволяє зробити короткі узагальнюючі висновки, зокрема:

1. Відсутність науковообґрунтованої державної регіональної політики в Україні стало причиною асиметрії в соціально-економічному розвитку регіонів. Особливо відчутно розрив у розвитку, який досягнув рівня критичного, стосується прикордонних регіонів.

2. Результати аналізу соціально-економічного розвитку західних прикордонних регіонів дає підставу зробити висновок про депресивний стан вказаних територій та низький рівень їх інтегративності.

3. Подолання негативних наслідків депресивності прикордонних територій, зокрема, західного регіону, проблема загальнодержавного рівня, для вирішення якої потрібний системний підхід, який би включав державні цільові комплексні програми стимулювання соціально-економічного розвитку західного прикордонного регіону.

4. Доцільно подібне дослідження провести спільно з науковцями суміжних країн по запропонованій методиці, що надасть змогу реально оцінити соціально-економічну базу та перспективи розвитку транскордонного співробітництва.

Список використаних джерел

1. *Європейська Рамкова Конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владою (ETS No106) – Мадрид, 21 травня 1980 р. European Outline Convention on trans-frontier co-operation between territorial communities or authorities from Madrid, 21.05.1980.*

2. *Вімлінський В.В. Стратегія кредитного ризику комерційного банку: навчальний посібник. – Київ: Знання, 1999.*

3. *Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України. – Ужгород: Ліра, 2007.*

4. *Артъомов І.В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України. – Ужгород: Ліра, 2009.*

4. *Транскордонне співробітництво як альтернатива новій «залізній завісі» та конфліктам. – Ужгород: Карпати, 2007.*

5. *Передрій О.С. Міжнародні економічні відносини. – Київ: Знання, 2008.*

6. *Устич С.І. Кордон, війна та мир в долі сучасного світу. Тріада життя чи колапсу? – Ужгород: Карпати, 2010.*

7. *Мікловда В.П., Даньків В.Й. Когнітивний підхід до оцінки операційних ризиків у контексті підвищення регіональної конкурентоспроможності: Монографія. – Ужгород: Карпатська вежа, 2011.*

8. *Гражевська Н. Забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в глобальному пост-індустріальному вимірі// Економіка України. – 2007. – №9.*

9. *Даньків В.Й. До методики визначення сукупного індексу регіональної конкурентоспроможності/ Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми сучасної економіки». Том 2. – Николаев: НУК, 2009.*

Annotation. Effective management of cross-border cooperation is possible only in case of deep analysis of the socio-economic condition of the actual border areas. The authors attempt to make it through the general index of socio-economic development - the competitiveness of regions. For this purpose, the indicators of socio-economic integration enjoyed by the Commission of the European Communities for comparative characteristics of the border regions and the level of their competitiveness are proposed to use. Authors made relevant conclusions and suggestions based on the research of the border regions of Ukraine.

Keywords: cross-border cooperation, competitiveness, cross-border region, integration, indices, indicators.

Аннотация. Эффективный менеджмент трансграничного сотрудничества возможен только при условии глубокого анализа социально-экономического состояния собственно приграничных территорий. Авторами предпринята попытка сделать это через обобщающий показатель социально-экономического развития - конкурентоспособности регионов. С этой целью для сравнительной характеристики приграничных регионов и определения уровня их конкурентоспособности в работе предлагается использовать индикаторы социально-экономической интеграции, которыми пользуются в Европейской Комиссии. На основе проведенного исследования приграничных областей Украины авторами сделаны соответствующие выводы и предложения.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество, конкурентоспособность, трансграничный регион, интеграция, индексы, индикаторы.

Олег ЛУКША,
кандидат фізико-математичних наук, доцент,
директор Міжнародного інституту
людини і глобалістики «Ноосфера»

Ані МКРТУМЯН,
здобувач
Ужгородського національного університету,
викладач Закарпатської філії
Київського славістичного університету

АНАЛІЗ ЗАДАЧ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ТА ОПТИМІЗАЦІЯ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ІННОВАЦІЙНОЇ МЕТОДОЛОГІЇ ІНДЕКСАЦІЇ І СИСТЕМНОГО МОНІТОРИНГУ

Проаналізовані приклади якісно нових можливостей для оптимізованого вирішення низки задач транскордонного співробітництва (ТКС), що їх надає інноваційна методологія індексації та системного моніторингу ТКС. Особлива увага звернута на методологічні та інформаційні передумови суттєвого підвищення ефективності ТКС у сферах: стратегічного планування; визначення диспропорцій регіонального розвитку; здійснення системних реформ; визначення конкурентоспроможності прикордонних регіонів; вдосконалення всіх форм міжмуніципального, ділового, гуманітарного, екологічного та ін. ТКС; поглиблення безпекової та євроінтеграційної політики на регіональному рівні.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, системний аналіз, моніторинг, індексація, методологія, конкурентоспроможність.

Транскордонне співробітництво (ТКС) у вузькому розумінні розглядається [1] як ефективний інструмент державної регіональної політики, спрямованої на забезпечення сталого розвитку та конкурентоспроможності прикордонних регіонів. У той же час, ТКС – це складний, багатофакторний, динамічний та ієрархічний об'єкт, що потребує як системного аналізу [2], так і

застосування принципів системного управління [3]. При цьому ТКС у широкому розумінні – це суспільні комунікації та інтегрований розвиток суміжних прикордонних територій з подоланням тих бар'єрів і перешкод, які створюють кордони. Аналіз величезної кількості наукових робіт, присвячених проблематиці ТКС (характерними прикладами є монографії [4,5]), показують, що давно назріла необхідність трансформації ТКС від екстенсивного до інтенсивного та якісно більш ефективного функціонування в умовах запровадження системного управління. Водночас така трансформація суттєво стримується недостатністю розроблення методології кількісного та якісного оцінювання ТКС з використанням спеціально уведених комплексу і груп індексів (параметрів) та на цій основі – запровадженням системного моніторингу ТКС. Саме на вирішення цієї проблеми і були спрямовані інноваційні розробки [6,7], виконані в рамках проекту «Кордони для людей» Програми ЄСП ЄС Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна. Метою ж цієї роботи ставилось: проаналізувати низку практичних задач ТКС з позицій можливостей оптимізації їх вирішення з допомогою запропонованих [6,7] інноваційної методології індексації та системного моніторингу ТКС. Узагальнені результати такого аналізу наводимо нижче окремо в розрізі кожної задачі ТКС.

1. Впорядковані можливості системного аналізу ТКС

Результати Проекту створюють впорядковані, розширені та інноваційні можливості для застосування системного підходу і системного аналізу в усіх сферах ТКС, включаючи системне управління ТКС. Зокрема, вперше пропонується до реалізації через єдиний набір (перелік) загальних, особливих та одиничних індексів ТКС для учасників (суб'єктів) ТКС по різні боки кордонів для різних сфер ТКС. Це дозволить простіше, швидше, уніфікованіше здійснювати порівняльний аналіз стану розвитку будь-якої сфери ТКС як для випадків двостороннього, так і багатостороннього (в розумінні міждержавного) ТКС. Звісно, як з метою прийняття оптимальних управлінських рішень, так і системного моніторингу процесу ТКС. Загальні теоретичні особливості і можливості системного аналізу представлені у [2].

Як показано в цій монографії, а також у роботі [8], поява міцної платформи використання можливостей системного аналізу до процесів ТКС створює також якісно нові можливості і для застосування сучасних та автоматизованих програмно-технічних засобів для аналізу, управління і моніторингу ТКС.

2. Ефективне і якісне стратегічне планування ТКС

Запропоновані концепція (методологія) індексації та системного моніторингу ТКС (з неprinциповими змінами і доповненнями) можуть мати успішне застосування до вирішення задач розроблення Стратегій двостороннього (багато-стороннього) ТКС. При цьому, йдеться про єдині підходи і єдині набори (переліки) індексів та показників ТКС на всіх етапах розроблення та в усіх структурних розділах Стратегій ТКС: діагностика поточного стану; SWOT-аналіз; вироблення бачення, стратегічних та операційних цілей; формування операційних завдань і проєктів реалізації Стратегії; здійснення ефективного моніторингу Стратегії ТКС. Neprinципові зміни та доповнення, можливо, виникатимуть на етапах діагностики поточного стану ТКС і формування Бачення, стратегічних і операційних цілей Стратегії ТКС, які потребуватимуть максимального залучення громадськості та врахування якісних оцінок нестатистичного характеру.

Наявність суттєвих бар'єрів і перешкод через відсутність методології індексації і системного моніторингу ТКС наглядно показав і досвід розроблення у 2007-2008 рр. «Польсько-української Стратегії транскордонного співробітництва на 2007-2015 роки» [9]. Ці ж причини зробили згаданий документ, на нашу думку, радше протоколом намірів і узгоджених напрямків ТКС у польсько-українських прикордонних регіонах, аніж повноцінною Стратегією з планом дій і моніторингом його виконання.

Подібна задача розроблення уже «Стратегії словацько-українського ТКС в прикордонних регіонах» є одним із завдань нещодавно виграного Проєкту ENPI ЄС Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна «Словацько-Український Центр культури» (гол. виконавець – Союз русинів-українців Словацької Республіки): номер HuSkRoUa/1001 [4.3]. Є всі сподівання на те,

що розробники Стратегії словацько-українського ТКС в прикордонних регіонах зможуть тепер сповна використати результати Проекту «Кордони для людей» – як мінімум, при діагностиці поточного стану ТКС, здійсненні SWOT-аналізу та формуванні системи ефективного моніторингу реалізації Стратегії.

Слід відзначити, що проблема індексації і моніторингу виникала і при розробленні Регіональної Стратегії розвитку Закарпатської області до 2015 року, що видно з аналізу роботи [10].

3. Об'єктивна фіксація зростаючих диспропорцій розвитку регіонів по різні боки кордонів – платформа і аргументація євроінтеграції та реформ в Україні

Слід відзначити, що двосторонні Стратегії ТКС, як показує ще незначний і швидше малоуспішний досвід стратегічного планування ТКС, може стосуватись дуже різних напрямків співробітництва, які включають найчастіше сфери: гуманітарний і культурний розвиток; захист довкілля і охорона природи; розвиток економіки і підприємництва; формування розвиненої просторової інфраструктури; поліпшення якості муніципальних послуг; розвиток громадянського суспільства; дотримання прав і свобод людини та ін. Проект «Кордони для людей» значною мірою враховує цю різноманітність сфер суспільних інтересів ТКС, яка об'єктивно існує по різні боки кордонів. В той же час, запропонована методологія індексації Проекту «Кордони для людей» дозволяє об'єктивно, без затушовування і приховування виявити (саме у процесі стратегічного планування ТКС) на кількісному рівні зростаючу різницю (диспропорції) у характеристиках регіонального і муніципального розвитку та якості життя прикордонних регіонів України і країн ЄС. У свою чергу, результати такого об'єктивного аналізу можуть слугувати найвагомішими аргументами щодо практичного відновлення євроінтеграційного руху України (починаючи з прикордонних регіонів).

Саме такого кількісного аналізу не вистачало у 2011 році при здійсненні нами [11] аналітичного дослідження стану системних реформ в Україні з урахуванням досвіду східно-

європейських країн. З відповідним переходом у порівняльному аналізі наявних дисбалансів від регіонального до національного (міждержавних) рівнів, включаючи законодавчо-нормативну, безпекову сфери, розвиток демократії і громадянського суспільства. Адже проблеми, що існують на національному рівні, проявляються не невідомо де, а на регіональному та місцевому рівнях.

Таким чином, результати Проекту «Кордони для людей» через можливість об'єктивного виявлення диспропорцій у розвитку та якості життя в прикордонних регіонах прямо сприяють здійсненню системних реформ в Україні з урахуванням європейського досвіду.

4. Додаткова і об'єктивна платформа в аналізі конкурентоспроможності регіонів

Аналіз конкурентоспроможності регіонів в Україні та в розвинених європейських країнах проводиться або за надто узагальненими оцінками і підходами (наприклад, в практиці діяльності Фонду «Ефективне управління»), або ж застосовуються методики порівняльного аналізу (рейтингу) областей України між собою за цілою низкою статистичних показників. Звісно, міжобласний «рейтинг» дає певну порівняльну картину стану економічного і соціального розвитку регіонів України. Однак він, на наш погляд, має два суттєві недоліки: базується на недосконалій (часто – недостовірній) статистиці; не дає порівняння з близькими за розміром територій і кількістю населення європейськими регіонами. Аналітичний звіт [12], у розробленні якого взяли участь і автори, саме і був спрямований на оцінку конкурентоспроможності українського регіону – Закарпаття у порівнянні з кількома близькими європейськими регіонами. При виконанні цієї по суті піонерської розробки найбільше труднощів і перешкод виникло саме через невідповідність і неспівставність систем оцінювання економічного і соціального розвитку регіонів в Україні і країнах ЄС (не кажучи вже про рівні достовірності і повноти статистичних даних щодо українського регіону). Запропонована в інноваційних розробках [6,7] єдина методологія кількісного і якісного оцінювання ТКС по обидва боки кордону (з уведенням

однакових комплексу і груп індексів) цілком спроможна вирішити проблему «невідповідності і неспівставності» при порівняльному аналізі конкурентоспроможності українських і європейських регіонів. При цьому сама концепція індексації, очевидно, не потребуватиме змін, допускаючи можливість лабільно вдосконалювати групи індексів під завдання визначення конкурентоспроможності прикордонних регіонів.

Зауважимо, що нами раніше запропонований [13] і далі розвивається метод «системно-оптимізаційного аналізу конкурентоспроможності регіону» – СОМАКР, побудований на принципах системного аналізу і системної оптимізації. Метод СОМАКР ідейно і концептуально цілком узгоджується із концепцією і методологією системного моніторингу ТКС, запропонованими в роботах [6,7].

5. ТКС між муніципалітетами і органами державної влади

Загальновідомо, що в Україні 19 із 25 регіонів є прикордонними, сукупна площа яких становить 77% усієї території держави. Отже, органи публічної влади цих 19 регіонів (державні адміністрації областей і районів та місцеві ради усіх територіальних рівнів) відносяться до суб'єктів ТКС як по національному законодавству, так і згідно з ратифікованими Україною міжнародно-правовими документами: Європейської Рамкової Конвенції про ТКС між територіальними общинами або владами (з трьома додатковими Протоколами) та Європейської Хартії місцевого самоврядування.

В певному сенсі задачу розроблення систем індексації і моніторингу ТКС між органами публічної влади по обидва боки кордону можна віднести до проблеми інформаційного забезпечення політики ТКС на регіональному та місцевому рівнях. Зокрема, у Національній доповіді «Про розвиток транскордонного співробітництва в Україні» [14, с.30] серед видів такого інформаційного забезпечення виділені:

- «Спеціалізовані бази даних окремих проектів та розподілені бази даних для застосування у програмах ТКС, зокрема використання узагальненої статистичної, митної, транспортної та іншої інформації.

- Використання існуючих систем оцінки відповідності та сертифікації місцевого і регіонального рівня відповідно до підходу стандарту ISO 9000:2000/ ISO 14000 для інформаційної підтримки проєктів і програм ТКС».

У цьому зв'язку зауважимо, що в згаданій Національній доповіді [14, с.30] лише в загальному визначена проблема «узагальненої статистичної, митної, транспортної та іншої інформації» – без акцентування уваги на невідповідностях і неспівставності статистичної та іншої інформації по обидва боки кордони (України і країни ЄС, зокрема). При цьому, з позицій координування і управління ТКС і розвитку прикордонних регіонів, статистична інформація найбільше необхідна саме органам публічної влади – як для стратегічного, поточного і просторового планування, так і для вирішення управлінських задач і моніторингу ТКС.

Очевидно, що неспівставність, недостатність, неуніфікованість, громіздкість форм представлення такої статистичної інформації (не кажучи вже про недостовірність) суттєво стримує загалом розвиток ТКС – і у вузькому, і в широкому його розумінні.

Яскравим прикладом зіткнення з цією проблемою є виконуваний у 2011-2012 рр. Проєкт Програми ЄІСП ЄС Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна «Транскордонний (СВС) Парламент», метою якого є запровадження в 4-х країнах Карпатського регіону спільного інформаційно-комунікаційного інструменту (ІСТ). Якщо програмно-технічна частина Проєкту «СВС Парламент» не зіштовхувалась з особливими проблемами, то наповнення створюваного ІСТ-інструменту інформаційними базами даних з боку муніципалітетів і органів державної влади саме і створює проблему для майбутніх користувачів мережі «СВС Парламент» по різні боки кордону (найбільше – з боку України щодо інших країн-членів ЄС). На наш погляд, єдиним способом розв'язання цієї проблеми і є впровадження результатів Проєкту «Кордони для людей» як у Проєкт «СВС-Парламент», так і у практику діяльності муніципалітетів і органів державної влади прикордонних регіонів України, Угорщини, Словаччини, Румунії і Польщі. При цьому спільним нормативним інструментом такого впровадження може стати стандарт ISO 9000:2000/ ISO 14000 в розрізі надання муніципалітетами і органами державної влади

прикордонних регіонів стандартизованих інформаційних послуг у сфері ТКС.

Як висновок до цієї роботи констатуємо:

1. Об'єктивний процес глобалізаційних змін (у частині його позитивного впливу на цивілізаційний розвиток людства) з необхідністю і неминучістю потребує розвитку ТКС з якісною зміною ролі кордонів. Для України, як європейської держави, подібний розвиток ТКС, незважаючи на всі нинішні кризові явища, лише питання часу.

2. Фактично на наших очах зароджується новий між-дисциплінарний науковий і науково-методологічний напрямок, який умовно можна назвати «ТКС – системометрика» («СВС – system metric»). Важливість цього нового напрямку полягає в тому, що саме він спроможний активізувати внутрішні ресурси розвитку ТКС – і в його вузькому, і в широкому значенні.

Список використаних джерел

1. Мікула Н.А., Толкованов В.В. *Транскордонне співробітництво (посібник)*. – К.: Крамар, 2011. – 259с.

2. Згуровський М.З., Панкратова Н.Д. *Основи системного аналізу*. – К.: Вид.група ВНУ, 2007. – 554с.

3. Рубцов В.П. *Індикатори та моніторинг у муніципальному управлінні: Науково-практичний посібник*. – К.: Гнозис, 2002. – 148с.

4. *Транскордонне співробітництво в умовах розширення Європейського Союзу на Схід: Монографія/ Мікловда В.П., Лендел М.А., Слава С.С., Сембер С.В. та ін. За заг. ред. Мікловди В.П.* – Ужгород: Карпати, 2006. – 496с.

5. Устич С.І. *Кордон, війна та мир в долі сучасного світу. Тріади життя чи колапсу?: Монографія*. – Ужгород: Карпати, 2010. – 328с.

6. *Оптимізація системи транскордонного співробітництва: концепція та її пілотна імплементація (на прикладі сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України): Науково-практична розробка в рамках проекту Програми ЄІСП ЄС Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна/ Устич С.І., Білак О.П., Віднянський С.В. та ін.*

Відпов. ред. Устич С.І. – Ужгород: Інститут транскордонного співробітництва, 2012. – 118 с.

7. *Посібник із індексації та моніторингу транскордонного співробітництва: Науково-методична розробка в рамках проекту Програми ЄІСП ЄС Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна/ Устич С.І., Мірошніков Д.Д., Яценко Є.В., Бізіля М.М. Відпов.ред. Устич С.І. – Ужгород: Інститут транскордонного співробітництва, 2012. – 79 с.*

8. *Кравчук І., Гамбітова Д. Створення дієвої системи моніторингу та оцінювання виконання Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС: уроки словацького та польського досвіду// В кн.: Н.Копсей, І.Кравчук, Д.Гамбітова. Амбіції та очікування Східного Партнерства. За заг.ред. В.Білчіка. – Братислава – Київ: Досл. Центр Слов. Асоціації зовн. політики, 2011. – 92 с.*

9. *Польсько-українська стратегія транскордонного співробітництва на 2007-2015 роки: Розробка в рамках проекту Програми Добросусідства Польща – Україна – Білорусь “Interreg III A/TACIS CBC/ Колектив авторів-експертів з Польщі та України. За заг.ред. М.Лангевіч, А.Доманський – Любін-Жешув-Львів-Луцьк-Ужгород: 2008. – 230 с.*

10. *Досвід формування та реалізації стратегії розвитку Закарпатської області до 2015 року за участю громади/ Слава С.С., Гоблик В.В., Попадинець М.І., Лукаша О.В., Станкевич О.І., Грицак Л.В. – К.: К.І.С., 2010 – 144 с.*

11. *Лукаша О.В. Стратегії і бар'єри системних реформ в Україні. Політична студія/ В рамках проекту SUREC Дослідницького Центру Словацької Асоціації зовнішньої політики – Пряшів – Ужгород, 2011. – 82 с.*

12. *Конкурентоздатність українських регіонів на прикладі Закарпатської області: Науково-практичний аналіз в рамках проекту SlovakAid SAMRS/2007/03/02/ – Братислава: Центр економічного і соціального аналізу М.Е.С.А. 10, 2009. – 96с.*

13. *Лукаша О.В., Мкртумян А.В., Черленяк І.І. Системно-оптимізаційний метод аналізу конкурентоспроможності регіону. В зб. Агроінком. Науково-практичне видання. – К.: Лазурит – поліграф. – 2012. – №1-3. – С.86-89.*

14. Національна доповідь «Про розвиток транскордонного співробітництва в Україні»: Збірник матеріалів XV Всеукраїнських муніципальних слухань «Стратегія реформування місцевого самоврядування в Україні»/ м. Донецьк, Україна, 20-21 вересня 2010 р. – 150 с.

Analyzed the examples of qualitatively new possibilities for optimized resolutions of a number of cross-border cooperation (CBC) problems that provides an innovative methodology for indexing and systematic monitoring of CBC. Particular attention is paid to methodological and information prerequisites for substantial improvement of the CBC efficiency in the areas of: strategic planning, identifying disparities in regional development, the implementation of systemic reforms, the definition of border regions' competitiveness, improving all forms of inter-municipal, business, humanitarian, environmental, etc.; deepening security and EU policy on the regional level.

Keywords: cross-border cooperation, system analysis, monitoring, indexing, methodology, competitiveness

Проанализированы примеры качественно новых возможностей для оптимизированного решения ряда задач трансграничного сотрудничества (ТГС), которые предоставляет инновационная методология индексации и системного мониторинга ТГС. Особое внимание уделено методологическим и информационным предпосылкам существенного повышения эффективности ТГС в сферах: стратегического планирования; определения диспропорций регионального развития; осуществления системных реформ; определения конкурентоспособности приграничных регионов; усовершенствования всех форм межмуниципального, делового, гуманитарного, экологического и др. ТГС; углубления политики безопасности и евроинтеграции на региональном уровне.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество, системный анализ, мониторинг, индексация, методология, конкурентоспособность

Георгій ДИНИС,¹
кандидат юридичних наук (міжнародне право),
зав. кафедри міжнародного права та міжнародних
відносин Закарпатського державного університету,
професор кафедри

ЮРИДИЧНИЙ МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ ОСНОВНИХ НАПРЯМКІВ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА НА НОВОМУ СХІДНОМУ КОРДОНІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

*У статті досліджуються концептуальні питання механізму правового регулювання основних напрямків транскордонних правовідносин на новому східному кордоні ЄС у взаємозв'язку з правовими стандартами системи права ЄС – *acquis communautaire* ЄС. Автор аргументує пріоритетність формування юридичного механізму регулювання транскордонного співробітництва шляхом створення концептуально оновлених організаційно-правових та інституціональних механізмів адаптованих до правових стандартів – *acquis communautaire* ЄС.*

*Ключові слова: міжнародне право, механізм міжнародно-правового регулювання, юридичний механізм регулювання транскордонних відносин, транскордонне співробітництво, прикордонне співробітництво, *acquis communautaire**

Еволюційний розвиток міжнародних європейських транскордонних відносин другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. пов'язаний із макро-глобалізаційними та інтеграційними

---

¹ Динис Георгій – Радник Комітету Радників Ради Європи з транскордонного співробітництва в Центральній і Східній Європі / Страсбург, Франція / обраний Комітетом Міністрів Ради Європи на 632 засіданні, 8 - 9 травня 1998 р. терміном на три роки. Adviser of Committee of Advisers of Council of Europe on Transfrontier Co-operation in Central and Eastern Europe / Strasbourg, France / elected by Committee of Ministers of Council of Europe on 632 nd meeting –8-20 May 1998 / CM / Del / Dec (98) 631/ 9.1, CM (98) 56 and Addendum, CM (98) 58).

процесами, розширенням Європейського Союзу (надалі – ЄС), які супроводжуються відповідними трансформаційними змінами на рівні міжнародного європейського правопорядку та національних правопорядків суверенних держав.

Наукові та практичні дослідження основних сфер цієї проблематики свідчать про наявність широкого діапазону суперечливих правових, політичних, економічних оцінок, а також принципових доктринальних розбіжностей щодо кваліфікації статусу міжнародних транскордонних відносин у системі міжнародних відносин та прогностичних наслідків можливих результатів та наслідків цього феномену у новітній системі європейського правопорядку [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20].

У цьому зв'язку особливий практичний і науковий інтерес для аналізу правових питань транскордонного співробітництва на східному кордоні Європейського Союзу викликають праці з питань транскордонних відносин на європейському континенті, Директора Центру дослідження європейських регіонів, консультанта – експерта, професора Женевського університету Чарльза Рікса². Предметом дослідження є питання транскордонного співробітництва і будівництво Європи, визначення понятійного апарату, розгляд кордонів як обмежень національної території, заохочення виникнення транскордонних інституцій через міжнародне публічне право засобами створення відповідного юридичного інструментарія. Значне місце у дослідженні займає розгляд питань в яких напрямках і через які етапи транскордонне співробітництво може розвиватись, а також загальні перспективи транскордонного співробітництва [21].

Разом з тим, проблема юридичних засад міжнародних європейських транскордонних відносин не становила спеціальний предмет правових досліджень, що формує сферу особливих інтересів для поглибленого вивчення транскордонних правовідносин з точки зору міжнародного права.

---

² Professor Charles Riqc, Consultant Expert, University of Geneva, Director of the *Centre d'observation European des regions (COEUR)*, Geneva.

Предметом нашого дослідження є питання формування юридичного механізму, який включає створення та розвиток необхідних інституціональних і організаційно-правових засад для ефективного управління розвитку основних напрямків транскордонного співробітництва на східному кордоні Європейського Союзу³.

Постановка проблеми інституціонального і організаційно-правового забезпечення транскордонного співробітництва на східному кордоні Європейського Союзу характеризується суттєвими *differentia specifica*, які визначаються саме статусом України – суверенного учасника транскордонних відносин на Сході ЄС. Україна, будучи учасником

---

³ Автор у попередніх публікаціях на основі загального положення про механізм міжнародно-правового регулювання (надалі: МПР) міжнародних відносин сформульованого професором І.І.Лукашук (Див.: І.І.Лукашук. Механізм міжнародно-правового регулювання. Київ. изд-во при КГУ, изд. объединение «Вища школа», 1989. – С. 4) пропонує дещо розширений підхід конкретно до поняття механізму міжнародно-правового регулювання стосовно міжнародних транскордонних відносин. *Сутність юридичних особливостей механізму МПР транскордонних відносин обумовлена наявністю наступних елементів:*

а) двосторонніх та багатосторонніх угод, договорів, конвенцій, метою яких є регулювання транскордонних правовідносин; б) наявністю політичної волі учасників транскордонних правовідносин.; в) існуючим балансом взаємних інтересів учасників транскордонного співробітництва; г) невід’ємною складовою МПР є підсистема індивідуальних та колективних заходів учасниць – сусідніх держав, метою яких є забезпечення виконання взятих на себе учасниками - державами договірних зобов’язань; д) наявність міждержавних організаційно-правових та інституційних механізмів, які виступають юридичною основою для впровадження політичних домовленостей (Див.: Динис Г.Г. Концептуальні основи транскордонного співробітництва України з сусідніми європейськими державами: міжнародно-правовий аспект// Наукові записки «Транскордонне співробітництво у контексті перспектив європейської інтеграції України». Серія «Політичні науки». – Острог: В-во Національного університету «Острозька академія». – Вип.4. – 2010. – С.20-40; або: Dynys Heorhiy. The effectiveness of International Legal Regulatory Mechanism and Globalization Processes During Economical Crises. in Monografia: Globalization and Crises in Modern Economy. The first scientific volume. Edited by Vitautas Juscius, Lithuania. – 2010. – 255 p. – P. 43-51).

Європейської Рамкової Конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (ETS No106) – Мадрид, 21 травня 1980 р.), на відміну сусідніх східноєвропейських держав, *de-yure* не є учасником європейського інтеграційного утворення – ЄС і відповідних міжнародних правовідносин.

В правовому плані такий процес передбачає не тільки правові можливості формування ефективного юридичного механізму транскордонного співробітництва прикордонних держав, але одночасно обумовлює необхідність адаптації законодавства України до правових стандартів системи права ЄС – *acquis communautaire* ЄС.

У зв'язку з цим, виникає питання про юридичні рамкові основи механізму транскордонного (прикордонного) співробітництва на східному кордоні ЄС? Аналіз юридичної основи міжнародних транскордонних відносин (співробітництва) методологічно обумовлює необхідність дослідження, інституціонального і організаційно-правового механізму транскордонного співробітництва на двох ієрархічних рівнях – на рівні міжнародного права та національного законодавства, які є самостійними підсистемами і разом із тим, взаємодоповнюють та гармонізують функціонування відповідних підсистем механізмів правового регулювання.

Як загальна юридична формула стаття 2 Європейської Рамкової Конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями визначає, що «Транскордонне співробітництво здійснюється в межах компетенції територіальних общин або властей, визначеної внутрішнім законодавством. Межі та характер такої компетенції цією Конвенцією не змінюються». Більше того, підпункт 2 ст. 2 формулює міжнародно-правову норму про те, що «Для цілей цієї Конвенції вислів «територіальні общини або власті» означає общини, власті або органи, які здійснюють місцеві або регіональні функції та визнаються як такі внутрішнім законодавством кожної держави» [22].

Отже, у відповідності до міжнародного договору (конвенції) правові умови імплементації транскордонних право-

відносин визначаються внутрішнім законодавством учасника конвенції і є предметом внутрішньої компетенції держави - учасниці відносин транскордонного співробітництва.

На рівні міжнародного права юридичну основу транскордонних відносин створюють багатосторонні та двосторонні міжнародні договори (конвенції, протоколи)⁴. Це в першу чергу, – вищезгадана діюча Європейська Рамкова Конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями; валідарний (діючий) Додатковий протокол до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (Страсбург, 9 листопада 1995 р.); Другий протокол до Європейської рамкової конвенції про

---

⁴ Еволюція становлення транскордонних (прикордонних відносин сусідніх держав і, відповідно, юридичного механізму регулювання пов'язана з територіальними розмежуваннями утворених держав. Дослідження міжнародних договорів XVIII- XIX ст., учасниками яких були Росія, Австрія, Швеція, Норвегія, Прусія, Китай, а також укладених між західноєвропейським державами у 20-30 рр. XX ст., наприклад: Угода Австрія-Німеччина (1920 р.), Конвенція Австрія - Франція (1923 р.), Угода Швейцарія – Польща (1922 р.), Договір Італія – Австрія (1923р.), тимчасовий торговий Договір Німеччина і Сербо-Хорватсько-Словенське королівство (1921 р.) свідчать про врегулювання прикордонних відносин в основному у сферах прикордонної торгівлі, юридичних умов перетину кордонів місцевими жителями, які обов'язково проживають на прикордонних територіях, проведення різного роду господарських робіт. *У всіх подібних договорах включена міжнародно-правова норма щодо пільг для прикордонної торгівлі, яка здійснювалася на основі принципу національного режиму як виключення із принципу найбільшого сприяння. Важливою особливістю правового регулювання прикордонних відносин була визначеність територіальної глибини прикордонних зв'язків. Як правило, вказувалось на 15 км ширину прикордонних відносин в якості просторової глибини по обидві сторони кордону, пізніше – 25-30 км.* (Див.: 2 История развития международно-правового регулирования приграничного сотрудничества – стр. 35-52 в : Динис Георгий Г. Международно-правовая основа приграничных отношений СССР с европейскими странами-членами СЭВ: Дис... Канд. юрид. наук. 12.00.10/ Динис Георг. Георг. КГУ им. Т.Г.Шевченко. – К., 1988 – 187л.-Бібліогр.: л.170-187; також: Сборник пограничных договоров, заключенных Россией с соседними государствами. – С.Петербург, 1891. – С.28-29, С. 45-46, С.116; Западно-европейские торговые договоры послевоенного периода. Т.1. Под ред. со вступительной статьей Б.Е.Штейна. – М., 1925. – С.274.

транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (5 травня 1998 р.); Протокол N 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва (ОЕС) не вступив у силу.

Переваги даних міжнародних договорів на практиці полягають в тому, що вони є основою міжнародно-правового механізму регулювання міжнародних відносин на двосторонньому міжурядовому та багатосторонньому рівнях спрямованого на забезпечення правового регулювання транскордонного і міжрегіонального співробітництва, учасниками яких є як юридичні, так і фізичні особи. Транскордонне співробітництво, засноване на таких угодах, може здійснюватися також між громадськими організаціями на різних рівнях (наприклад, державами і регіонами, регіонами і провінціями, регіонами і муніципалітетами, місцевими властями і міжнародними організаціями), яке може стосуватись різних сфер співробітництва, включаючи політичні, економічні, торгівельні та культури, науки.

У зв'язку з цим, виникає питання стосовно врегулювання політичного та правового статусу кордонів на двосторонньому рівні на східному кордоні Європейського Союзу. Який статус міждержавних угод про правовий режим кордонів?

Так, станом на 01 травня 2012 р. міждержавні угоди про державні кордони, укладені між Україною та Республікою Польща, Словацькою Республікою, Угорською Республікою, Румунією (Схема 1).

Схема 1

№	Держава	Наявність м/договору про правовий режим державного кордону	Наявність інших м/договорів, протоколів, актів	Наявність рішень міжнародного суду стосовно правового режиму державного кордону
1	Республіка Польща	<p>Договір між Україною і Республікою Польща про правовий режим українсько-польського державного кордону, співробітництво і взаємодопомогу з прикордонних питань (підписаний 12.01. 1993 р.). (набуття сили 27.10.1993 р.).</p> <p>Угода між Урядом України та Урядом Польщі про міжрегіональне співробітництво (дата підписання: 24.05.1993, дата набуття чинності: 27.10.1993).</p>	Протокол про прикордонний знак „Кременець”, який встановлено на стику державних кордонів України, Республіки Польща та Словацької Республіки (підписаний 14.04. 2005 р.).	відсутні

2	Словацька Республіка	Договір між Україною і Словацькою Республікою про режим українсько-словацького державного кордону, співробітництво і взаємодопомогу з прикордонних питань (підписаний 14.10.1993 р.)	Протокол про прикордонний знак „Кременець”, який встановлено на стику державних кордонів України, Республіки Польща та Словацької Республіки (підписаний 14.04. 2005 р.).	відсутні
3	Угорська Республіка	Договір між Україною і Угорською Республікою про режим українсько-угорського державного кордону, співробітництво і взаємодопомогу з прикордонних питань (підписаний 15.05.1995 р.).		відсутні
4	Румунія	Договір між Україною і Румунією про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань (підписаний 17.06. 2003 р.).		Рішення Міжнародного Суду ООН з питань делімітації континентального шельфу та виключних економічних зон України і Румунії у Чорному морі (<u>3 лютого 2009 р.</u>).

Укладені договори про державні кордони України з Російською Федерацією, Республікою Білорусь, а також з Республікою Молдова.

Залишаються неврегульованими питання делімітації та демаркації кордону з Росією, Республікою Молдова (частина/ сегмент Придністров'я) (Схема 2).

Схема 2

№	Держава	Наявність м/договору про правовий режим державного кордону	Наявність інших м/договорів, протоколів, актів	Наявність рішень міжнародного суду стосовно правового режиму державного кордону
5	Російська Федерація	Договір між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон (підписаний 28.01. 2003 р.).		відсутні
6	Республіка Білорусь	Договір між Україною і Республікою Білорусь про державний кордон (підписаний 12.05.1997 р.).		відсутні
7	Республіка Молдова та Придністров'я (невизнана Придністровська Молдавська Республіка (ПМР)	Договір між Україною і Республікою Молдова про державний кордон (підписаний 18.08.1999).	Угода між урядами України і Молдови про співпрацю з прикордонних питань стала основою початку процесу делімітації українсько-молдовського державного кордону (11. 1994 р.).	відсутні

З дати проголошення незалежності України у міжнародних відносинах із сусідніми державами проблема врегулювання політичного та правового статусу державних кордонів у формі міждержавних договорів займає одне із центральних місць у системі координат міжнародних відносин України з прикордонними державами.

Таким чином, станом на 01 травня 2012 р. статус укладених міждержавних угод про державні кордони України з Республікою Польща, Словацькою Республікою, Угорською Республікою, Румунією свідчить про певний рівень стабілізації та врегулювання політичних і правових складових міждержавних відносин держав, що мають спільні державні кордони і є правовою основою міжнародних транскордонних відносин та співробітництва.

Разом з тим, не завершено делімітацію континентального шельфу та виключних економічних зон України і Румунії в Чорному морі.

19 листопада 2004 року румунська сторона подала заяву до Міжнародного Суду ООН щодо делімітації континентального шельфу та виключних економічних зон України і Румунії у Чорному морі.

3 лютого 2009 року Міжнародний Суд ООН ухвалив рішення по справі делімітації континентального шельфу та виключних економічних зон України і Румунії у Чорному морі. Згідно з ним, острів Зміїний було визнано островом з територіальним морем у 12 морських миль. В тому ж судовому рішенні було визначено лінію розмежування виключних економічних зон між Україною та Румунією, що стала компромісом між румунською та українською позиціями.

Політичний та правовий статус кордонів між Україною і Російською Федерацією, Білоруссю, а також із Республікою Молдова та Придністров'ям характеризується своїми особливостями.

По відношенні державних кордонів із Російською Федерацією: а) незавершена делімітація та демаркація державного сухопутного кордону з Росією; б) у переговорному процесі перебуває проведення делімітаційних та демаркаційних робіт в акваторії Азовського моря й Керченської протоки.

12 травня 1997 року підписано Договір між Україною і Республікою Білорусь про державний кордон. Названий Договір ратифіковано Верховною Радою 18 липня 1997 року (Закон України від 18 липня 1997 року № 491/97-вр). Національними Зборами Республіки Білорусь до цього часу Договір про кордон не ратифіковано.

У зв'язку з цим демаркація кордону на місцевості (демаркацію) неможливо провести.

Міжнародно-правовою основою двостороннього врегулювання політичного та правового статусу кордонів України з Російською Федерацією, Білоруссю та Республікою Молдова є наступні міжнародні угоди:

А) Мінська багатостороння угода щодо утворення Співдружність Незалежних Держав (СНД) містить положення про взаємне визнання і поважання територіальної цілісності країн-учасниць Співдружності, недоторканості їх кордонів. У заяві Верховної Ради України 20 грудня 1991 р. з приводу Угоди про Співдружність незалежних держав зазначалося: «Кордон між Україною – з одного боку, та Росією і Білоруссю – з іншого, є державним кордоном України, який є недоторканим. Лінія його проходження визначена Договором між Україною і Росією 1990 р., лишається незмінною незалежно від того, чи є Україна стороною Угоди, чи ні» [23].

Б) Меморандум про співробітництво в охороні державних кордонів республіки Білорусь, Російської Федерації й України, підписаний главами держав у Москві 15 квітня 1994 р. Спільна заява підтверджувала готовність продовжити роботу з договірно-правового оформлення своїх державних кордонів.

Політичний та правовий статус кордонів між Україною та Республікою Молдова визначається в першу чергу наявністю Придністровського конфлікту (рум. Conflictul din Transnistria) — конфлікту, що виник на початку 1990-их між центральною владою Молдови та самопроголошеною республікою Придністров'я.

Правові основи міжнародних відносин України і Республіки Молдова були сформовані Договором про добросусідство, дружбу та співробітництво, підписаним в Кишиневі 23 жовтня 1992 р. та Договором про співробітництво на період 1998-2007 рр. від 23 жовтня 1998 р.

Укладена в листопаді 1994 р. Угода між урядами України і Молдови про співпрацю з прикордонних питань стала основою початку процесу делімітації українсько-молдовського державного кордону.

Таким чином, в цілому у питаннях про українсько-молдавський кордон досягнуті домовленості. Делімітацію державного кордону між Україною і Республікою Молдова завершено, підписано Договір між Україною і Республікою Молдова про державний кордон Договір ратифіковано Законом N 1633-III (1633-14) від 06.04.2000.

На сьогодні неузгодженим залишається питання проведення демаркації центральної ділянки україно-молдовського державного кордону (Придністровський сегмент).

Особливу увагу привертає проблема національного законодавства з питань правового регулювання транскордонного співробітництва. Україна прийняла: а) Закон України «Про транскордонне співробітництво» від 24.06.2004 р. [24]; б) Концепція від 15.09.2010 № 1838-р Про схвалення Концепції державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки [25]; в) Закон України «Про місцеве самоврядування» (від 21.05.1997 р.) [26]; д) Закон України «Місцеві державні адміністрації» (від 09.04.1999) [27]. Аналіз Закону свідчить про те, що практично Закон декларує високі цілі транскордонного співробітництва, надання повноважень місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування у сфері транскордонного співробітництва, а також законодавчого врегулювання питань фінансової підтримки розвитку транскордонного співробітництва. Закон відповідає вимогам регулювання законодавства Європейського Союзу або норм і принципів системи ГАТТ/СОТ. Разом з тим, з практичної точки зору законодавство потребує створення прагматичних організаційно-правових та інституційних механізмів правового регулювання прикордонних відносин на інституціональному рівні. Матеріальні норми Закону носять суто декларативний характер і не створюють юридичні основи для формування організаційно-правового і інституціонального механізму.

Аналіз правового статусу транскордонного співробітництва східноєвропейських держав, що мають спільні кордони, свідчить на користь пріоритетності створення концептуально оновлених ефективних організаційно-правових та інституційних механізмів, включаючи єврорегіони для здійснення транскордонного співробітництва як складової регіональної політики в Україні.

На наш погляд, вирішення проблеми формування організаційно-правових та інституційних ефективних механізмів транскордонного співробітництва у юридичному плані пов'язано з реформуванням органів місцевого самоврядування та перерозподілу об'єму повноважень щодо транскордонного співробітництва між центральними владними структурами на користь територіальних обшин або місцевих влад.

У цьому зв'язку практичне значення для регулювання транскордонних правових відносин мають можливе використання модельних договорів, які розроблені під егідою Ради Європи для потреб регіональних і місцевих властей і закріплені у Додатковому Протоколі (ETS No 159, Strasbourg, November, 1995) до Європейської Рамкової Конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями. В наявності є п'ять типових моделей міждержавних угод та шість типових моделей угод консультативного характеру, в яких зазначається різний ступінь централізації і відмінностей в адміністративних структурах країн-учасниць транскордонного співробітництва які пристосовані до потреб регіональних і місцевих властей. Перша група стосується моделі міждержавних угод щодо: а) сприяння транскордонного співробітництва; б) регіональних транскордонних консультацій; в) місцевих транскордонних консультацій; г) договірної транскордонного співробітництва між місцевими владами; д) органів транскордонного співробітництва між місцевими властями

Друга група угод стосується: а) угод, статутів і контрактів між місцевими властями; б) угода про встановлення консультаційної групи між місцевими владами; в) угода про координацію в управлінні транскордонними місцевими громадськими справами; г) угода про встановлення приватноправових транскордонних асоціацій; д) угода про

встановлення адміністративних органів для транскордонного співробітництва між місцевими властями [28].

Але проблема полягає в тому, що адміністративно-територіальні одиниці на рівні областей, країв, повітів держав на східних кордонах ЄС – Угорщини, Румунії, Словаччини, Польщі, України, Молдови, згідно з національним законодавством, не наділені законодавчими повноваженнями укладати міжнародні договори або квазі – міжнародні договори з питань транскордонного співробітництва (такими повноваженнями по відношенню до певних видів міжнародних договорів наділені кантони Швейцарії та землі Німеччини).

На практиці мають місце *de-facto* укладення багаточисленних договорів, угод про співробітництво прикордонних територій (адміністративно-територіальних одиниць). Наприклад, Рамкова Угода про міжрегіональне співробітництво між Закарпатською областю України і Кошицьким краєм Словацької Республіки (1999 р.), Угода про співробітництво між Пряшівським урядом, Словацька Республіка і Закарпатською обласною державною адміністрацією (2000 р.), Угода про ІНТЕРРЕГІО – про трілатеральне співробітництво Закарпатської області (Україна), Сату - Марського повіту (Румунія) та області Саболч-Сатмар-Берег (Угорщина) (2000 р.), Угода між Закарпатською обласною державною адміністрацією (Україна) та Підкарпатським воєводством (Польща) (2002 р.); Угода між Ужгородською міською радою (Україна) та органами місцевого самоврядування міст Михайлівце, Кошице (Словаччина), Ніредьгаза, Бейкешчаба (Угорщина), Ярослав (Польща), Чеська Ліпа (Чеська Республіка) та ін.

В юридичному плані вищезазвані угоди не створюють *de-jure* міжнародно-правових зобов'язань. Підставою для такого *lex opinion* є нормативні положення Європейської Рамкової Конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями згідно з вимогами національного законодавства держав, що мають спільні кордони. Це означає відсутність будь-яких правових зобов'язань і прав у цій сфері, відповідно, цілісного правового механізму інституціонального і організаційно-правового забезпечення євро-регіонального співробітництва.

Прогнозуючи формування юридичного механізму як правових засад підвищення ефективності основних напрямків транскордонного співробітництва на новому східному кордоні ЄС щодо України, можливий наступний сценарій: еволюційно розвивається природний процес державотворення України і, відповідно відбувається формування статусу України у сучасній системі європейських міждержавних відносинах з відповідними внутрішніми структурними і інституційними реформами і перетвореннями у політичній, економічній, правовій та соціальній сферах, які спрямовані на досягнення Україною відповідності правової системи України до правових стандартів *acquis communautaire* ЄС.

Сучасна практика здійснення транскордонного співробітництва свідчить про нові виклики та загрози на новому східному кордоні ЄС: нелегальна міграція, торгівля людьми, контрабанда, перевезення наркотиків і зброї. У цьому зв'язку ефективне транскордонне співробітництво потребує скоординованої державної політики щодо викликів та загроз глобального і регіонального характеру, а також достатньо прогнозованих програм практичних дій з державами – членами ЄС, що мають спільні кордони.

У контексті сформульованих позицій, на наш погляд, ієрархічний рівень євроінтеграційної складової інтеграції України і Європейського Союзу є визначальною системною умовою створення реального інституціонального і організаційно-правового забезпечення транскордонного співробітництва України з східноєвропейськими сусідніми державами.

Таким чином, аналіз правових аспектів теорії і практики міжнародного транскордонного співробітництва на східному кордоні Європейського Союзу свідчить про пріоритетність формування юридичного механізму регулювання для ефективного управління розвитку основних напрямків транскордонного співробітництва шляхом створення концептуально оновлених прагматичних організаційно-правових та інституціональних механізмів, адаптованих до правових стандартів системи права ЄС – *acquis communautaire* ЄС.

Список використаних джерел

1. Див.: Corey M. Johnson. *Cross-Border Regions and Territorial Restructuring in Central Europe*. doi: 10.1177/0969776409102190 *European Urban and Regional Studies* April 2009 vol. 16 no. 2 177-191. Brussels, 11.3.2003.
2. Eduardo Medeiros *Cross-Border Cooperation in EU Regional Policy: a fair deal?* - Access regime: http://edumedcv.no.sapo.pt/docs/fd_em.pdf
3. Eric J. Novotny. *Transborder-Data Flows and International Law: A framework for Policy-Oriented Inquiry*. - Access regime: <http://heinonline.org/HOL/LandingPage?collection>
4. Markus Perkmann. *Cross-Border Regions in Europe Significance and Drivers of Regional Cross-Border Co-Operation*. - Access regime: <http://eur.sagepub.com/content/10/2/153.abstract>
5. *European Neighbourhood & Partnership Instrument. Strategy Paper. Ukraine. 2007-2013. Indicative Programme 2007-2010. Executive Summary*. - Access regime: <http://ec.europa.eu/>
6. Commission of the European Communities. Brussels, 1.3.2003. COM(2003) 104 final. *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Wider Europe - Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours*. - Access regime: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com03_104_en.pdf
7. *European Neighbourhood & Partnership Instrument Cross-Border Cooperation Strategy Paper 2007-2013 Indicative Programme 2007-2010*. - Access regime: <http://ec.europa.eu/world/enp/pdf>
8. Budkin Viktor. *Ukraine and the Eastern Border of the European Union*. In: *Geopolitical Studies, Vol. 12*. 2004. Warsaw, Poland
9. Margulíková O., Grusmanová E., Muravský J. *Inštitucionálne aspekty cezhraničnej spolupráce v Slovenskej republike: Vývoj a právne postavenie cezhraničných štruktur. Analytická štúdia*. – Br.: Rada Európy, Ministerstvo vnútra SR, 2004. – 181.
10. Tschudi H-M. *Promoting transfrontier co-operation: an important factor of democratic stability in Europe*. – Strasbourg. 4-6 June 2002.

11. Мікула Н.А. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 395 с.; Проблеми розвитку транскордонного співробітництва України в умовах розширеного ЄС: Монографія / За ред. д.е.н., проф. Н.Мікули, к.е.н., доц. В. Борицевського, к.е.н. Т.Васильціва.- Львів: Ліга Прес, 2009. – 436 с.

12. Артёмов І.В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: [монографія] – Ужгород: Ліра, 2009. – 520 с. (серія “ Євроінтеграція: український вимір“. Вип. 13).

13. Устич С.І. Кордон, війна та мир в долі сучасного світу. Тріада життя чи колапс? – Ужгород: Карпати, 2010.

14. Динис Г.Г. Концептуальні основи транскордонного співробітництва України з сусідніми європейськими державами: міжнародно-правовий аспект// Наукові записки «Транскордонне співробітництво у контексті перспектив європейської інтеграції України». Серія «Політичні науки». – Острозька Національного університету «Острозька академія». – Вип.4. – 2010. – С.20–40.

15. G.Dynys. *Conceptual Frameworks of National Legislation Harmonization with the Mechanism of International Legislative Regulation on Transborder Relations. – Geopolitics of Ukraine: history and modern times: collection of scientific papers. Issues 5. – Uzhgorod: ZakSU, 2011. – С.82 – 104.*

16. Dynys G.G. *The effectiveness of International Legal Regulatory Mechanism and Globalization Processes During Economical Crises// Globalization and Crises in Modern Economy. The first scientific volume. Edited by Vitautas Juscius, Lithuania. – 2010. – P.41-52.*

17. Кіш Є. Транскордонне співробітництво та регіональна політика Євро-пейського Союзу // На шляху до Європи. Український досвід Єврорегіонів. – Київ: Логос, 2000. – С. 13 – 34.

18. Студенников Ігор. Транскордонне співробітництво як дзеркало регіональної політики в Україні. - Економічний Часопис-XXI №1-2'2005 - Режим доступу: www.niss.od.ua/p/21.doc.

19. Долишній М.І., Беленький П.Ю. Транскордонне співробітництво регіонів у контексті інтеграції України в ЄС // Проблеми економічної інтеграції України в Європейський союз:

теорія і стратегія: Збірник текстів виступів міжнародної наукової конференції – Львів: Діло Лтд, 1996. – С. 157-158.

20. Федан Р. *Регіональні чинники активізації транскордонного співробітництва Польщі та України: Монографія.* – Львів: ІПД НАН України, 2003. – 336 с.

21. *See: Handbook on Transfrontier Co-operation for Local and Regional Authorities in Europe. 3rd edition. Transfrontier co-operation, No.4, Professor Charles Riqu, Consultant Expert, University of Geneva. Council of Europe Publishing. F-67075 Stasbourg Cedex, 1996, Reprinted August 1998, March 2000. Printed at the Council of Europe.*

22. *European Outline Convention Transfrontier co-operation between Communities or Authorities. Madrid, 21.Y.1980.- Access regime: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/treaties/html/106.htm>.*

23. *Угода про створення Співдружності Незалежних Держав. Дата підписання Україною: 08.12.91 р. Дата ратифікації : 10.12.91 р. Дата набуття чинності для України: 10.12.91 р. http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU91039R.html Заява Верховної Ради України з приводу укладення Україною Угоди про співдружність незалежних держав. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, N 13, ст. 180).*

24. *Закон України „Про транскордонне співробітництво” від 24.06.2004 р. № 1861-IV (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2004, N 45, ст.499).*

25. *Розпорядження Кабінету Міністрів України. Концепція від 15.09.2010 № 1838-р Про схвалення Концепції Державдержавної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки.*

26. *Закон України "Про місцеве самоврядування" Про місцеве самоврядування в Україні (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, N 24, ст.170).{ Із змінами, внесеними згідно із Законом N 163-XIV (163-14) від 06.10.98, ВВР, 1998, N 48, ст.292 }. Офіційне тлумачення до Закону див. в Рішенні Конституційного Суду N 7-рп/99 (v007p710-99) від 06.07.99}.*

27. *Закон України "Місцеві державні адміністрації" (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, N 20-21, ст.190).*

{ Додатково див. Рішення Конституційного Суду N 6-рп/2007 (v0abr710-07) від 09.07.2007 }

{ Із змінами, внесеними згідно із Законом N 107-VI (107-17) від 12.2007, ВВР, 2008, N 5-6, N 7-8, ст.78 - зміни діють по 31 грудня 2008 року } { Додатково див. Рішення Конституційного Суду N 10-рп/2008 (v010p710-08) від 22.05.2008 }; i N 5059-VI (5059-17) від 05.07.2012 }.

28. Model and Outline Agreements, Statutes and Contracts on Transfrontier Co-operation between Territorial Communities or Authorities. - Access regime: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/treaties/html/106.htm>

*The main thesis of this research are the conceptual questions of legal regulation mechanism of the main directions of transfrontier co-operation on the new eastern border of EU in relation to the legal standards of EU law - *acquis communautaire* EU. The author argues the priority of the formation mechanism of legal regulation of cross-border cooperation by creating conceptually updated organizational, legal and institutional mechanisms adapted to the legal standards - *acquis communautaire* EU.*

*Key words: International Law, Mechanism of International Legal Regulation, Juridical Mechanism Regulating Cross-Border Relations , Transfrontier Cooperation, Cross-Border Cooperation, *acquis communautaire**

*В статье исследуются концептуальные вопросы механизма правового регулирования основных направлений трансграничных правоотношений на новой восточной границе ЕС во взаимосвязи с правовыми стандартами системы права ЕС - *acquis communautaire* ЕС. Автор аргументирует приоритетность формирования юридического механизма регулирования трансграничного сотрудничества путем создания концептуально обновленных организационно-правовых и институциональных механизмов адаптированных к правовым стандартам - *acquis communautaire* ЕС.*

Ключевые слова: международное право, механизм международно-правового регулирования, юридический механизм регулирования трансграничных отношений, трансграничное сотрудничество, приграничное сотрудничество.

Іван АРТЬОМОВ,
*к.і.н., доц., директор Навчально-наукового інституту
євроінтеграційних досліджень
Закарпатського державного університету*

НА ШЛЯХУ ДО БЕЗВІЗОВОГО РЕЖИМУ ЄС І УКРАЇНИ: МОНІТОРИНГ ПРОБЛЕМИ

У статті досліджуються проблеми, пов'язані з виконанням Плану дій ЄС з лібералізації візового режиму з Україною. Обґрунтовано посилення позицій України в діалозі з ЄС з цих питань в процесі реалізації Національного плану дій з даної проблематики.

Ключові слова: євроінтеграція, ЄС, Україна, лібералізація, візовий режим, Національний план дій.

Актуальність теми. На сучасному етапі реалізації багатовекторного зовнішньополітичного курсу держави базовим, центральним напрямом залишається курс України на інтеграцію в політичний, економічний і культурно-освітній простір. У той же час слід зазначити наявність об'єктивних і суб'єктивних факторів, що стримують процеси євроінтеграційного поступу. Один із таких факторів – нерегульованість процесів спрощеного перетину кордону між ЄС і Україною громадянами обох країн.

Саме процес лібералізації візового режиму є базовим на сучасному етапі двосторонніх відносин. Усе це є свідченням актуальності проблеми дослідження.

Виклад основного матеріалу. Фундаментальною складовою зовнішньої політики України є стратегія європейської інтеграції. Саме тому набуття повноправного членства в ЄС є пріоритетним як для внутрішнього розвитку України, так і в її зовнішніх відносинах, і був закріплений у 2010 р. Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [1].

У контексті підготовки до членства України в ЄС серед пріоритетних завдань є створення умов для забезпечення вільного переміщення через кордони товарів, послуг, капіталів та робочої сили і свобода пересування громадян України та громадян

держав-членів ЄС завдяки поступовому запровадженню безвізового режиму поїздок [2, с.147-148]. Вирішення цих питань стало необхідним після введення Шенгенської зони між Україною та сусідніми країнами-членами ЄС.

Офіційно безвізовий діалог між Україною та ЄС було започатковано 9 вересня 2008 р. 30 жовтня 2008 р. у м.Брюссель відбулася перша зустріч у рамках безвізового діалогу України – ЄС, де було досягнуто такі ключові результати: **безвізовий діалог Україна – ЄС здійснюється за чотирма основними напрямками: безпека документів, у т.ч. впровадження біометричних даних; боротьба з нелегальною міграцією, у т.ч. реадмісія; громадський порядок та безпека; зовнішні відносини.**

За вказаними напрямками було створено 4 спільні робочі групи, що узгоджували відповідні рекомендації на основі порівняльного аналізу законодавства України з нормами та стандартами ЄС, виробляли методологію визначення умов запровадження безвізового режиму. *Перший етап безвізового діалогу* проходив у грудні 2008 р. – травні 2009 р. *Друга зустріч* на рівні Старших посадових осіб України та ЄС з цих питань відбулася 18 травня 2009 р., де були підсумовані результати безвізового діалогу, що знайшло своє відображення у першому звіті Старших посадових осіб. Зазначений звіт було презентовано Єврокомісії на засіданні Україна – Трійка ЄС на рівні міністрів юстиції та внутрішніх справ 3 червня 2009 р. у Люксембурзі.

19 травня 2010 р. у м. Брюссель відбулася *чергова зустріч* Старших посадових осіб, за результатами якої було досягнуто згоди щодо початку роботи на шляху запровадження безвізового режиму між Україною та ЄС. **9 червня 2010 р.** були схвалені рекомендації Старших посадових осіб стосовно переходу до повномасштабного операційного етапу безвізового діалогу на основі Плану дій щодо лібералізації безвізового режиму для короткострокових поїздок громадян України до ЄС. **11 жовтня 2010 р.** Європейська Комісія розповсюдила серед держав-членів ЄС для розгляду та погодження проект Плану дій щодо лібералізації візового режиму з Україною. **25 жовтня 2010 р.** в ЄС було прийнято політичне рішення стосовно того, що безвізовий діалог з Україною надалі відбуватиметься на основі Плану дій щодо лібералізації

візового режиму для короткострокових поїздок українських громадян до держав Євросоюзу, який був затверджений 22 листопада 2010 р. у Брюсселі [3].

Протягом 2010-2011 рр. Україна досягла прогресу у виконанні технічних критеріїв, що впливають із Плану дій з лібералізації візового режиму. У межах імплементації Плану дій на першому етапі здійснюються національні програми реформ у сферах безпеки документів, міграції, охорони громадського порядку, зовнішніх відносин. Успіх у сфері структурованого візового діалогу між Україною та ЄС є суттєвим кроком у процесі інтеграції країни до європейської Спільноти. У зв'язку цим конструктивним кроком є рішення ЄС не визначати встановлення безвізового режиму між Україною та Європейським Союзом як справу довгострокової перспективи. Подальший прогрес у візовому діалозі з Євросоюзом має залежати виключно від швидкості реалізації Україною технічних завдань, передбачених Планом.

На другому етапі основним завданням є фінансування та створення інфраструктури для функціонування безвізового режиму на кордонах з Євросоюзом, зокрема запровадження біометричних документів, випробування на практиці системи інтегративного управління кордонами, у т.ч. зв'язок і взаємодія між правоохоронними, прикордонними, митними та іншими установами, що контролюють процес руху людей через кордон [4, с.189].

Щодо термінів реалізації Плану дій щодо візового режиму Президент України Віктор Янукович відзначив, що перехід України на безвізовий режим з країнами ЄС залежить від виконання кожного етапу домовленостей, визначених Дорожньою картою [5].

Аналізуючи стан виконання Україною Плану дій з візової лібералізації, слід відзначити відносно позитивні зміни, що відбулися в процесі реалізації комплексу заходів, а саме [6, с.62]:

- **досягнуто** спрощення візової процедури щодо оформлення шенгенських віз (багаторазові, безкоштовні візи) для визначених категорій громадян всієї країни;
- **запроваджено** місцевий прикордонний рух для жителів прикордонних територій України з Угорщиною, Сло-

ваччиною і Польщею та розпочато роботу над його запровадженням з Румунією;

- **розпочато** новий етап візових відносин з ЄС, а саме: від спрощення процедури оформлення віз до поступової лібералізації візового режиму (скасування візових зборів для всіх категорій громадян України);
- **започатковано** структурований візовий діалог з ЄС (формулювання заходів та рекомендацій, виконання яких дозволятиме запровадження безвізового режиму);
- **здійснено** перші кроки в реалізації Комунікації Європейської Комісії «Східне партнерство», зокрема розпочато роботу над проектом «Дорожньої карти», що міститиме передумови та технічні критерії, виконання яких дозволить скасувати візи і поліпшити взаємовідносини України з державами ЄС.

В Україні в межах імплементації Плану дій ЄС з візової лібералізації здійснюється Національна програма реформ у цій сфері, які узагальнені у Національному плані з виконання Плану дій щодо лібералізації візового режиму для України [7].

З метою координації і посилення контролю за виконанням положень названого документа 7 лютого 2011 року Постановою Кабінету Міністрів України №77 створено **Координаційний центр**. В основу діяльності створеної структури і центральних органів виконавчої влади покладено завдання реалізувати комплекс заходів і завдань, зокрема [8]:

Перше завдання – у травні-червні розробити і прийняти всю необхідну нормативно-правову базу.

Друге – прискорити впровадження дієвого механізму управління міграцією відповідно до стандартів ЄС. У першу чергу необхідно створити ефективну Державну міграційну службу і створити загальнодержавну базу даних з контролю міграційних потоків.

Третє – налагодити систему захисту персональних даних відповідно до вимог Євросоюзу.

Четверте – створити ефективну систему інтегрованого управління кордонами.

П'яте – до кінця року створити систему біометричної ідентифікації громадян України і розпочати випуск відповідних

виїзних документів з електронними носіями біометричної інформації.

Практичні дії України з реалізації домовленостей, досягнутих під час 14-го саміту «ЄС – Україна», знаходять позитивну оцінку керівництва Європейського Союзу.

Аналізуючи стан виконання Україною Національного плану, слід зазначити, що проводиться дієва робота у цьому напрямі, зокрема:

- ✓ активізувалась робота із забезпечення виконання **«Концепції інтегрованого управління кордонами»**;

- ✓ розроблені проекти **«Концепції міграційної політики»** і нормативно-правових актів, необхідних для реалізації Закону України **«Про прикордонний контроль»**;

- ✓ успішно виконується Державна цільова програма **облаштування та реконструкції державного кордону на період до 2015 року**;

- ✓ оптимізувалась робота з виконання Закону України **«Про прикордонний контроль»**;

- ✓ здійснюються важливі заходи щодо інтеграції іноземних мігрантів та реінтеграції українських мігрантів на 2011 – 2015 рр. та введена в дію автоматизована інформаційна система **«Біженці»**;

- ✓ розпочата робота із забезпечення громадян України, що виїжджають за кордон, біометричними закордонними паспортами з 2011 р. та інше.

Знаковим є і той факт, що у 2011 р. українці оформили 1 млн. шенгенських віз, що значно більше, ніж у попередні роки [9].

Значним кроком вперед на шляху реалізації Плану дій з лібералізації візового режиму стала Угода ЄС і України. Підписана Угода має додатки до попередньої угоди, які розширюють перелік осіб, котрі можуть претендувати на отримання віз в країни ЄС за спрощеною процедурою. Крім того, документ врегульовує строк дій віз: замість слів «до 5 років» і «до 1 року» будуть використовуватися формулювання «на 5 років» і «на 1 рік». Це дозволить уникнути самостійного розуміння положень консулами країн-членів ЄС [10].

Поряд із позитивними зрушеннями у справі реалізації Плану дій з візової лібералізації керівники громадської

ініціативи «Європа без бар'єрів» Ірина та Олександр Сушко зробили висновок про те, що прогрес України на шляху до безвізового режиму з ЄС є нерівномірним та диспропорційним [11, с. 94].

На думку автора, результати громадського моніторингу з проблематики виконання Україною Плану дій з візової лібералізації, що підготовлений керівниками громадської ініціативи «Європа без бар'єрів», заслуговують на увагу усіх, хто цікавиться проблематикою візового режиму.

Список використаних джерел

1. *Про засади внутрішньої і зовнішньої політики/ Закон України від 01.07.2010.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.

2. *Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України.* – К., 2011. – 416 с. послання ПУ 2011, с.147-148.

3. *Чотирнадцятий саміт ЄС – Україна.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://esbs.kiev.ua/index.php?option=com_docman&task=download&gid=468&Itemid=176&lang=uk

4. *Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2012 р.: щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України.* – К.: НІСД, 2012. – С.189.

5. *Янукович рассчитывает на безвизовый режим с ЕС в 2014 году.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.liga.net/news/politics/579457-yanukovich_rasschityvaet_na_bezvizovyy_rezhim_s_es_v_2014_godu.htm. Дата публікації: 19.12.2011 17:12

6. *Мітряєва С.І. Лібералізація візового режиму між Україною та ЄС: регіональний аспект // Закарпаття : Науково-популярне видання.* – 2010-2011. – №3. – С. 62.

7. *Указ Президента України «Про Національний план з виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України».* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ovu.com.ua/articles/10481-pro-natsionalniy-plan-z-vikonannya-planu-diy-schod>

8. Ключев: Президент поставил задачу выполнить большую часть плана по упрощению визового режима с ЕС уже в этом году. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.vessii.com/news

9. В 2011 году украинцы оформили 1 млн шенгенских виз / *Дзеркало тижня*, 22 травня 2012 р. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://news.zn.ua/SOCIETY/v_2011_godu_ukraintsy_oformili_1 mln_shengenskih_viz_-_102502.html. Дата публікації: 22.05.2012, 22:44.

10. Украина – ЕС: безвизовый режим стал чуть ближе. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://news.liga.net/articles/politics/702699-ukraina_es_bezvizovyy_rezhim_stal_chutochku_blizhe.htm. Дата публікації: 24.07.2012 07:57.

11. Сушко І. Як Україна виконує План дій з лібералізації візової лібералізації? / І.Сушко, Н. Беліцер, О. Хмара, К.Левченко, О.Сушко / *Результати громадського моніторингу*. – К., 2012. – 94 с.

Артёмов И.В. На пути к безвизовому режиму ЕС и Украины: мониторинг проблемы. В статье исследуются проблемы, связанные с выполнением Плана действий ЕС по либерализации визового режима с Украиной. Обосновано усиление позиций Украины в диалоге с ЕС по этим вопросам в процессе реализации Национального Плана действий по данной проблематике.

Ключевые слова: евроинтеграция, ЕС, Украина, либерализация, визовый режим, Национальный План действий.

Artjomov I. Towards visa free regime between Ukraine and EU: the monitoring of problem. The article examines the problems associated with the implementation of the EU Action Plan on visa liberalization with Ukraine. Grounded strengthening Ukraine's position in the dialogue with the EU on these issues in the implementation of the National Action Plan on this subject.

Keywords: European integration, the EU, Ukraine, liberalization, visa regime, the National Action Plan.

*Златица САПОСОВА,
доктор філософії,
інститут суспільних наук САН, Кошице*

**ДОСВІД ТА ПЕРЕВАГИ АКТИВНОГО
ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА
НА СХІДНОМУ КОРДОНІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ
(З МЕТОЮ СПРИЯННЯ СПІВРОБІТНИЦТВУ ІНСТИТУЦІЙ)**

Дана робота має за мету звернути увагу фахівців, дослідників, а також широкої громадськості на проблематику транскордонного співробітництва, яке впливає на певні форми соціалізації суспільства і на формування свідомості людини в прикордонних регіонах на східному кордоні ЄС, у нашому випадку мова йде про територію кордонів трьох країн.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, двосторонні відносини, пріоритети.

Основним елементом двосторонніх словацько-українських відносин надалі залишається транскордонне та регіональне співробітництво з акцентом на регіон східної Словаччини і Закарпатську область. Зацікавленість Словаччини у розвитку взаємних політичних, економічних і суспільних контактів з Україною впливає, звичайно, з безпосередньої фізичної близькості обох країн. Важливість прикордонних регіонів у загальному процесі європейської інтеграції залишається пріоритетним і має зростаючу тенденцію. Залучення органів місцевого самоврядування, місцевих органів влади і третього сектора до розбудови та розвитку транскордонного співробітництва, є особливо важливим завданням.

У випадку співробітництва з Україною важливим фактором є те, що ми говоримо про співробітництво на зовнішньому кордоні ЄС. Завданням центральних, регіональних та місцевих органів влади є розвиток ініціатив і на їх основі залучення, в інтересах розвитку прикордонних регіонів, представників територіального самоврядування, місцевого

самоврядування, єврорегіонів, інших інституцій та громадян до проектів та заходів транскордонного співробітництва.

Стратегія і цілі стратегії розвитку транскордонного співробітництва та прикордонної території впродовж років майже не змінилися. Зміцнення транскордонного співробітництва здійснюється на двох рівнях: вертикальному та горизонтальному.

Представлена стаття присвячена стратегіям та вибраним цілям горизонтального рівня з акцентом на: інституційне співробітництво та співпрацю громадських ініціатив «Люди – людям» на прикладі поданих проектів з території КСК Кошице на другий конкурс *Спільної операційної програми транскордонного співробітництва ЄІСП Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна у 2007 – 2013 роках на зовнішньому кордоні країн-членів ЄС та України*. (Програма була ухвалена Європейською Комісією 23 вересня 2008 року. Бюджет програми складає 68.638.283 € з фондів ЄІСП на сім років.)

У представленій роботі за допомогою дослідження кількості поданих заявок за вибраними аспектами, якими є, наприклад:

1) пріоритет, у якому взяли участь заявники у другому конкурсі, беручи до уваги 4. пріоритет – підтримка співробітництва «Люди – людям»;

2) кількість поданих заявок з території КСК на другий конкурс;

3) критерії вибору партнерської організації (з яких країн вибирали партнерів заявники на грант для реалізації проекту), ми шукаємо відповіді на такі питання:

- Як зможуть залучитись організації, інституції... і т.д. до грантової системи Європейського Союзу, створені для транскордонного співробітництва, у нашому випадку, за допомогою програми ЄІСП?

- Чи можливо доказово визначати ефективність реалізованих проектів у даному регіоні? Чи регулярно проводять моніторинг переваг можливих позитивних тенденцій суспільного становища?

На другий конкурс зі Словаччини було подано 120 *Заявок на грант*. Інституції, організації, асоціації ... і т.д. у 61 *заяві* як законні заявники (провідний партнер) і у 59 *заявках* як законні

партнери претендували на одержання фінансового внеску (табл. 1). Зі 120 заявок 85 походило з території КСК, в тому числі як законні заявники (провідний партнер) – 38 і як партнер – 47 (табл. 2). Загалом була підтримана зі Словаччини 21 заявка, в тому числі як законні заявники (провідний партнер) 9, як партнери – 12. З КСК Кошице 15 заявок було підтриманих як законні заявники (провідний партнер) 5, як партнери – 10 заявок.

У порівнянні з Пряшівським регіоном з КСК було подано удвічі більше заявок і удвічі більше проектів були успішними (табл. 2). Причини можемо шукати на різних рівнях:

- 1) відмінний рівень промислової інфраструктури даних регіонів, а також інституційна база;
- 2) вплив міста Кошице як центру всього східного регіону Словаччини на території КСК;
- 3) транспортна інфраструктура;
- 4) соціально-економічна база самоврядних країв.

Таблиця 1

Кількість поданих заявок за окремими країнами на другий конкурс ЄІСП

Кількість поданих проектів		Бюджет у євро	Кількість прийнятих заявок	Кількість прийнятих заявок у %	Бюджет прийнятих заявок у євро	Бюджет прийнятих у % з виділеної суми
Словаччина	120	42.053.831,8	21		7.224.971,36	
Словаччина як партнер	59	21.121.317,19	12		4.110.997,54	
Словаччина як провідний партнер	61	21.349.846,70	9	19,70	3.113.973,81	17,50
Угорщина	92	30.134.553,36	10	21,74	3.597.838,86	20,22
Румунія	58	17.090.287,28	13	28,25	4.881.521,64	27,44
Україна	48	17.177.591,61	14	30,43	6.198.696,81	34,84
Німеччина	1	0,00	0			
Усього	260	85.752.278,95	45	100,00	17.792.031	100,00

Джерело: матеріали ВТО Кошице

Таблиця 2

**Кількість поданих заявок на грант за окремими краями
Словаччини (другий конкурс)**

Кількість поданих заявок		Бюджет у євро	Кількість прийнятих заявок		Бюджет прийнятих заявок у євро	Бюджет прийнятих у % з виділеної суми
Кошицький край як провідний партнер	38	14.274.170,39	5	10,87 %	1.414.479,54	7,95 %
Кошицький край як партнер	47	16.184.892,61	10		3.516.182,14	
Кошицький край усього	85	30.459.063,00	15		4.930.661,68	
Пряшівський край як провідний партнер	20	6.658.344,31	4	8,7 %	8,7 %	9,55 %
Пряшівський край як партнер	12	4.936.424,58	2		594.815,4	
Пряшівський край усього	32	11.594.768,89	6		2.294.309,57	
Братиславський край усього	3	417.332,00	0		0,0	

Джерело: матеріали ВТО Кошице

З даних таблиць №3, №4, №5 є очевидним, що найбільше заявок, які складали більше ніж одну третину (тобто, 33 з 85) із загальної кількості, було поданих до пріоритету 4 *Сприяння співробітництву «Люди-людям»*, 7 проектів з підтриманих 15 проектів належало до пріоритету 4, тобто, майже половина. Із затвердженого бюджету для КСК 4. 930.661,68 євро (табл. 2) майже половина належала до проектів Четвертого пріоритету у

сумі 2 195 962, 42 євро. На перший погляд здається, що співвідношення між заявками, поданими за певними пріоритетами і затвердженим бюджетом, знаходиться у рівновазі. У випадку заявки з КСК ми можемо констатувати, що це так. Але коли ми подивимося на бюджет на окремі заходи, ми бачимо, що визначена сума пріоритету 4 складала 5 658 360, 77 євро, що становить менше однієї третини з загальної суми програми – 17 792 031 євро. Очевидно, що малобюджетні проекти ніколи не є таким пріоритетом для будь-якої держави, як інвестиційні проекти. Позитивною тенденцією є зростання кількості поданих, а також схвалених проектів у області четвертого пріоритету.

Тим не менш, слід подумати над тим, чому були у відповідних процесах оцінювання у цій області відхилені аж 33 проекти?

Таблиця 3

**Схвалені проекти з КСК за заходами і за партнерами інших країн
(другий конкурс)**

Як провідний партнер 5 підтриманих Заявок на грант					
провідний партнер		партнери			
	КСК	Словаччина	Угорщина	Україна	Румунія
Захід 1.2.	Створення кращих умов для МСП та розвитку бізнесу схвалені 2 проекти				
	перший проект	x	-	x	-
	другий проект	-	-	x	x
Захід 2.2.	Готовність до надзвичайних ситуацій схвалений 1 проект				
	перший проект	-	-	x	x
Захід 4.2.	Малобюджетні проекти «Люди-людям» схвалені 2 проекти				
	перший проект	-	-	x	-
	другий проект	-	x	x	-

Джерело: матеріали ВТО Кошице. Примітка: - не мав партнера з наведених країн, x мав партнера з наведених країн.

Таблиця 4

**Схвалені проекти за партнерами з КСК
(другий конкурс)**

Підтриманих 10 Заявок на грант						
провідний партнер		партнери				
		Словаччина	Угорщина	Україна	Румунія	
Захід 1.2.	Створення кращих умов для МСП та розвиток бізнесу схвалені 3 проекти					
	перший проект Україна	x	x	-	-	-
	другий проект Україна	x		-	-	x
	третій проект Україна	x		-	x	-
Заходи 1.2.	Створення кращих умов для МСП та розвиток бізнесу схвалений 1 проект					
	перший проект Угорщина	x		-	-	x
Захід 4.1.	Інституційне співробітництво схвалені 4 проекти					
	перший проект Угорщина	x		-	-	x
	другий проект Україна	x		-	-	-
	третій проект Україна	x		-	x	-
	четвертий проект Україна	x		-	-	-
захід 4.2.	Малобюджетні проекти «Люди – людям» схвалені 2 проекти					
	перший проект Україна	x				
	другий проект Румунія	x			x	

Джерело: матеріали ВТО Кошице

Таблиця 5

**Відхилені проекти за заходами
КСК як провідного партнера, партнера**

Захід		Кількість відхилених заявок на грант
Захід 1.1.	Гармонізований розвиток туризму	14
Захід 1.2.	Створення кращих умов для МСП та розвиток бізнесу	10
Захід 2.1.	Охорона навколишнього середовища, сталий розвиток та управління природними ресурсами	10
Захід 2.2.	Готовність до надзвичайних ситуацій	3
Захід 3.1.	Покращення транспортної інфраструктури на пунктах перетину кордону і засобів для забезпечення прикордонного контролю	0
Захід 4.1.	Інституційне співробітництво	24
Захід 4.2.	Малобюджетні проекти «Люди – людям»	9
	Всього:	70

Джерело: матеріали WTO Кошице

Відповіді можемо шукати на такі питання:

Невідповідно створені партнерські структури? Недостатній рівень поданих проектів або неправильно сприйняті цілі певних пріоритетів? Або недосконале знання процедури підготовки проектів? Чи існує достатня інфраструктурна база, а також рівень знань і освіченості для підготовки проектів? Ми маємо взяти до уваги той факт, що ця програма діє у відносно відсталих областях відповідних країн. І цей факт великою мірою впливає на якість поданих проектів, а також мовний бар'єр (нам невідомо

про те, щоб у цих областях в минулому проводились якісь курси або проекти, спрямовані на мовну підготовку заявників).

І в структурі партнерства ми знаходимо незвичайний склад. З усіх поданих проектів, тобто з 85, у другому конкурсі партнерів з двох країн мали тільки 33 проекти. З того були схвалені тільки чотири проекти. Нас дивує те, що під час обміну досвідом та пошуку правильних рішень у прикордонній зоні заявники не мають бажання використовувати досвід та знання ширше складених партнерських структур. Ця тенденція проявляється не лише у заявників зі Словаччини, але схожа ситуація є також у заявників з України. Заявники з України (майже 90% заявок, які стосуються КСК) звертаються лише до партнерів зі Словаччини.

Висновок

Створити опорну базу – глибше аналізувати, яка структура підтримки могла б забезпечити більш високу якість проектів, як належним чином поширювати інформацію про результати реалізованих проектів.

Якщо б більш мінімізувати негативи, ці проекти жителі регіону сприймали б як свої проекти, а не як чужі, які часто проходять повз них. Тому, на жаль, звичайні люди, для яких згадані заходи призначені, мають до них стримане ставлення, не відчують зміни на основі процесів, які відбуваються у ЄС.

Резюме

Представлена стаття мала дві мети:

1. Звернути увагу фахівців, а також широкої громадськості на існуючі досі неподолані проблеми транскордонного співробітництва.

2. Оцінити успішність заявок з КСК Кошице, поданих на другий конкурс Спільної операційної програми транскордонного співробітництва ЄСП Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна у 2007 – 2013 роках на зовнішньому кордоні країн-членів ЄС та України.

Було встановлено, до яких пріоритетів конкурсу найбільше залучаються організації, інституції і т.д., які мають право претендувати на фінансову допомогу. Ми можемо констатувати,

що найбільше заявок на грант було подано до четвертого пріоритету «Люди – людям» з метою підвищення ефективності державних послуг, поліпшення взаєморозуміння різних соціальних груп. Оскільки до четвертого пріоритету було подано найбільше заявок, найбільша кількість відхилених заявок була з цієї категорії. Причини відхилених заявок можемо шукати на різних рівнях. Наступна проблема виникла в складі партнерства. Односторонній вибір партнерів (лише з однієї країни) вказав на відмову від більш широкого співробітництва для отримання знань і досвіду.

У регіоні не вистачає інституцій, які б проводили кваліфікований моніторинг поточних проектів, а також структури підтримки, яка здатна забезпечити більш високий рівень проектів та поширювати належним чином інформацію про результати реалізованих проектів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. *vnútorné materiály VÚC- správy na porady predsedu KSK, 2010.*
2. *vnútorné materiály VÚC- správy na porady predsedu KSK, 2011.*
3. *Oto, HUDEC – Anna, BILÁ - Peter BURGER. 2008. Stratégia rozvoja cezhraničnej spolupráce. Analytická časť. Košice : IRKR TU http://iardi.org/wp-content/uploads/2011/10/1_Analyticka_cast-1.pdf*
4. *Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja Košického samosprávneho kraja v programovacom období 2007 – 2013. Košice. 2007. <http://www.kosice.regionet.sk/KSKWeb/Cinnosti/UzemnePlanovanie/20084915435766.htm>.*
5. *Rámcová dohoda o spolupráci medzi Košickým samosprávnym krajom a Zakarpatskou oblastnou štátnou administratívou. Košice.2006. www.kosice.regionet.sk/KSKWeb/KosickyKraj/Zastupitelstvo/Materialy/2006220216157.htm.*
6. *Spoločný operačný program - Nástroj európskeho susedstva a partnerstva - Maďarsko – Slovensko – Rumunsko – Ukrajina - 2007 – 2013. <http://www.edotacie.sk/1/2582/50313/clanok/spolocny-operacny-program-hu--sk---ro--ua>.*

7. **BENČ, Vladimír (editor). 2006. Slovensko – Ukrajinská cezhraničná spolupráca: analýza problémov a stratégia rozvoja. Bratislava : MVR SR (SPERA)**

8. **Oto, HUDEC – Anna, BILÁ - Peter BURGER. 2008. Stratégia rozvoja cezhraničnej spolupráce. Strategická časť a návrh regionálneho manažmentu. Košice : IRKR TU Košice. http://iardi.org/wp-content/uploads/2011/10/2_Strategicka_cast_a_manazment-2.pdf**

9. **Vladimír BENČ, V. a kol. 2006. Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku (SFPA) n.o. Slovensko – ukrajinská cezhraničná spolupráca: analýza problémov a stratégia rozvoja. Prešov.**

10. **Endorsing the Transatlantic Debate, Promoting, Transatlantic Values, and Strengthening Euro-Atlantic Vector in Ukraine. www.ivo.sk.**

Submitted paper contains two aims.

1. *To call attention of community of experts as well as general public to still existing problems of trans-border cooperation.*

2. *To evaluate success of Requests from KSC Košice, submitted in 2nd appel of Common Operational Program of Transborder Cooperation ENPI Hungary – Slovakia – Romania – Ukraine during years 2007 – 2013 at the external boundaries of member states of EU and Ukraine.*

It was detected to which priorities of appel are mostly participating organizations, institutions, ...et cetera, which are entitled to request financial support.

We can state, that the highest number of requests of financial support was submitted to priority 4 „People to people“, with the aim to enhance mutual understanding of various social groups. Because to priority 4 a maximal number of requests was submitted, also a number of refused request was highest. Reasons of refusal can be found in various levels.

Another problem occurred in structure of partners. One sided selection of partners (only from one country) indicated refusal of broader cooperation with goal to gain knowledge and experiences. The region is lacking institutions able to expertly monitor ongoing

projects and supporting structure capable to secure higher quality of projects and able to inseminate information in regard to results of realized projects.

Keywords: cross-border cooperation, bilateral relations, priority.

Цель данной работы обратить внимание специалистов, исследователей, а также широкой общественности на проблематику трансграничного сотрудничества, которое влияет на определенные формы социализации общества и на формирование сознания в приграничных регионах на восточной границе ЕС, в нашем случае речь идет о территории границ трех стран.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество, двусторонние отношения, приоритеты.

*Наталія ДІУС,
провідний спеціаліст
Навчально-наукового інституту
євроінтеграційних досліджень
Закарпатського державного університету,
аспірантка кафедри країнознавства*

МАЛИЙ ПРИКОРДОННИЙ РУХ У СИСТЕМІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У статті досліджено проблеми та перспективи розвитку транскордонного співробітництва України як чинника, що сприяє прискоренню європейської інтеграції. На основі аналізу головних механізмів ТКС визначено роль і місце малого прикордонного руху в системі регіонального розвитку.

Ключові слова: Україна, ЄС, євроінтеграція, транскордонне співробітництво, регіон, малий прикордонний рух.

Для Закарпаття, що знаходиться в серці Європи, надзвичайно важливим є європейський вектор зовнішньої політики держави. У зв'язку з інтеграційними процесами в Європі для Закарпаття великого значення набуває діяльність у сфері транскордонного та міжрегіонального співробітництва. В умовах розвитку Закарпатського регіону транскордонне співробітництво – це дійовий засіб зміцнення міждержавних відносин та вирішення регіональних проблем. Одним з механізмів транскордонного співробітництва є малий прикордонний рух.

Проблематика малого прикордонного руху є актуальною для Закарпатського регіону, який, межуючи з чотирма країнами-членами ЄС, є з'єднуючою ланкою України з Європейським Союзом. Особливістю проблем, пов'язаних з візовою політикою ЄС, є те, що вони суттєво вплинули на можливості жителів прикордонних областей України, Польщі, Румунії, Угорщини, Словаччини, де проживають представники національних меншин.

Відомо, що в Закарпатті в прикордонних районах проживають більше 151 тис. угорців (12,1%), більше 32 тис. румунів (2,6%), значна частина словаків та поляків [1]. Усі вони

до введення візового режиму між Україною та сусідніми державами мали можливість спрощеного перетину кордону для зустрічей з рідними, близькими, знайомими, партнерами по бізнесу. Після введення в дію Шенгенської угоди [2] в січні 2008 р. контакти між населенням прикордонних районів, де проживають національні меншини, ускладнилися та значно скоротилися, це також спричинило певні незручності для жителів України у зв'язку з жорсткішою візовою політикою цих держав.

Саме тому одним із гострих питань є проблема численних в Україні національних меншин. Компактно проживаючи біля кордону, вони мають ускладнення зі спілкуванням зі своїми родичами безпосередньо за лінією кордону, спробою вирішити це питання визнання за ними, громадянами України, статусу етнічного угорця, поляка, словака тощо. Відповідні законодавчі органи цих країн прийняли ухвали щодо цього. Цей статус дозволить їм отримувати шенгенські візи на пільгових умовах, проживати і працювати без того, щоб оголошувати до відповідних служб, користуватися пільговим проїздом, навчанням і навіть медичним обслуговуванням. Такі пільги, за оцінками експертів, могли б охопити 2 % населення України, однак у цьому разі постає питання про рівність всіх громадян України безвідносно до національності.

Певним врегулюванням цих питань є угода про малий прикордонний рух з полегшеною формою отримання віз. хоча малий прикордонний рух мінімізує деякі виклики Шенгену, але у загальній картині помітна тенденція на обмеження в'їзду громадян на територію Європи.

Підписання угод про місцевий прикордонний рух – один із кроків до отримання для громадян України спрощеного візового, і у перспективі безвізового, режиму у рамках виконання угоди між Україною та Європейським співтовариством про спрощення оформлення віз.

Сьогодні зрозуміло, що отримання безвізового режиму для громадян України є довгостроковою перспективою, але можна відзначити і позитивні зрушення у ставленні ЄС до даного питання [3, с.62]:

✓ досягнуто спрощення візової процедури щодо оформлення шенгенських віз (багаторазові, безкоштовні візи) для визначених 14 категорій громадян всієї країни;

✓ запроваджено місцевий прикордонний рух для жителів прикордонних територій України з Угорщиною, Словаччиною та Польщею та розпочато роботу над його запровадженням з Румунією;

✓ розпочато новий етап візових відносин з ЄС, а саме: від спрощення процедури оформлення віз до поступової лібералізації візового режиму (скасування візових зборів для всіх категорій громадян України);

✓ започатковано структурований візовий діалог з ЄС (формулювання заходів та рекомендацій, виконання яких дозволятиме запровадження безвізового режиму);

✓ здійснено перші кроки в реалізації Комунікації Європейської Комісії «Східне партнерство», зокрема, розпочато роботу над проектом «Дорожньої карти», що міститиме передумови та «технічні критерії», виконання яких дозволить скасувати візи у взаємовідносинах України з державами ЄС.

Однак слід відзначити й *негативні тенденції*, які є стримуючим фактором для ЄС на шляху надання Україні безвізового режиму. Зокрема:

1. Виконання положень названої угоди країнами, що мають кордони з Україною (Польща, Угорщина, Словаччина, Румунія), безпосередньо впливає на динаміку прикордонного руху. Запровадження візового режиму, інші організаційні заходи призвели насамперед до скорочення кількості людей, які приїжджають до західних сусідів з туристичною метою, до родичів, а також з метою дрібнооптової торгівлі. І причина цього полягає в тому, що рівень життя основної маси подорожуючих не дозволяє їм витратити додаткові кошти на отримання віз.

2. Водночас не зменшилася кількість громадян України, які виїжджають за кордон для тимчасового працевлаштування. За оцінками іноземних експертів, у Західній Європі зараз використовується праця близько 1,8 млн. українських працівників-нелегалів (тільки за даними Федеральної агенції у справах

біженців, у Німеччині осіло від 500 тис. до 1 млн. нелегальних працівників, значна частина яких – саме українці [4].

3. Серед негативних чинників слід також назвати те, що за останні шість років Україна вшестеро скоротила капіталовкладення в утримання та ремонт шляхів (до 100 млн. доларів на рік), що поступово робить їх непривабливими для закордонного, зокрема приватного, транспорту та щороку призводить до втрати 20-30 млрд. доларів додаткових надходжень до держбюджету України.

4. Недостатнє фінансування проектів, передбачених технічним переоснащенням державного кордону, і створення інфраструктури відповідно до вимог ЄС.

5. Ускладнення переміщення людей країнами Шенгенської зони у зв'язку з притоком емігрантів з Північної Африки та Близького Сходу [5], а також вихід Швейцарії із безвізового простору.

6. Зростання антимиграційних настроїв у державах Європейського Союзу у зв'язку з невиконанням Україною домовленостей із введення безвізового режиму [7].

7. Застереження Інтерполу щодо спрощення візового режиму для України, яка віднесена до категорії країн з ризиками [8].

Довідково

***Малий прикордонний рух** – регулярний перетин спільного кордону держав Договірних Сторін жителями прикордонної зони держави однієї Договірної Сторони з метою перебування у прикордонній зоні держави іншої Договірної Сторони з суспільних, культурних або сімейних причин та обґрунтованих економічних причин, які відповідно до національного законодавства держави іншої Договірної Сторони не визначаються прибутковою діяльністю, протягом періоду, який не перевищує термінів перебування, встановлених цією Угодою.*

***Прикордонна зона** – територія адміністративних одиниць держав Договірних Сторін, яка не перевищує 30 кілометрів від спільного кордону. У випадку, коли частина такої адміністративної одиниці розташована на відстані між 30 та*

50 км від лінії кордону, вона визнається частиною прикордонної зони.

Дозвіл на перетин кордону в межах малого прикордонного руху – документ, що дає право його власнику на багаторазовий перетин спільного кордону держав Договірних Сторін в межах малого прикордонного руху, за умов, визначених Угодою.

Жителі прикордонної зони – особи, які постійно проживають у прикордонній зоні не менше трьох років, що підтверджується відповідним документом.

У 2007 р. Україною було ініційовано переговорний процес щодо укладення двосторонніх угод про місцевий прикордонний рух, які передбачають спрощену (безвізову) процедуру перетину кордону мешканцями прикордонної зони (до 50 км) з Польщею, Словаччиною та Угорщиною, а у 2008 р. – з Румунією. На сьогодні такі угоди діють з Угорщиною (з 14.12.2007 р.), Словаччиною (з 27.09.2008 р.) та Польщею (з 01.07.2009 р.).

Характерним для прикордонних стосунків з **Угорщиною** є те, що аналогів їм немає в інших країнах Євросоюзу. Адже в зону дії Угоди про малий прикордонний рух включено 384 українські та 244 угорські населені пункти, а можливість вільного пересування мають 750 тис. закарпатських жителів прикордонних територій.

З метою спрощення поїздок для громадян, які проживають поблизу угорсько-українського кордону, та подальшого розвитку добросусідських відносин між двома державами міністри закордонних справ України та Угорщини підписали 18 вересня 2007 року угоду про спрощений перетин кордону.

Угорська Республіка зацікавлена у повторному введенні малого прикордонного руху не тільки з соціальних, культурних, сімейних та економічних причин, але й з метою збереження вже досягнутого рівня українсько-угорських стосунків.

5 вересня 2011 року Угорщина у рамках малого прикордонного руху почала видавати громадянам України пластикові перепустки, що містять біометричну інформацію.

Заявники, які отримали право на використання малого прикордонного руху, замість вклейки в чинний закордонний паспорт отримують дозвіл у вигляді пластикової картки. Термін виготовлення біометричних перепусток становить від 21 до 30 днів. Дозволи на малий прикордонний рух, які були видані раніше, дійсні до закінчення строку їх дії.

Національним планом із виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, запровадження в нашій державі паспортних документів з електронним носієм біометричної інформації визначено пріоритетним напрямом.

Згідно з угодою між урядами України і Польщі про правила місцевого прикордонного руху, підписаною у м. Київ 28 березня 2008 р., до 30-кілометрової зони увійшли 16 районів Закарпатської та Львівської областей з українського боку та 12 повітів (районів) Підкарпатського і Люблінського воєводств (областей) – із польського [9].

Окрім можливості безвізово поїхати до родичів, подорожувати у межах 30-кілометрової зони, українці отримали змогу займатися малою торгівлею.

У порівнянні з такими угодами з Польщею та Угорщиною словацький механізм спрощеного руху не спрацьовує повною мірою.

29 грудня 2011 року набрала чинності Угода між Україною та **Словацькою Республікою** про внесення змін до Угоди між двома державами про місцевий прикордонний рух від **30 травня 2008 року**.

Положеннями Угоди передбачається збільшення терміну безперервного перебування громадян обох країн у прикордонних зонах держав з 30 до 90 днів протягом 180 днів, запроваджується безкоштовний прикордонний рух, а також зменшення терміну розгляду заяв громадян про оформлення зазначених дозволів з 60 до 30 днів.

Реалізація положень Угоди забезпечує поліпшення умов поїздок громадян України до Словаччини у режимі місцевого прикордонного руху, а також сприяє розвитку двосторонніх відносин між двома країнами, інтенсифікації контактів у

соціально-економічній, культурно-гуманітарній та інших сферах [10].

Українці мають проблеми з отриманням словацького посвідчення малого прикордонного руху від початку дії угоди, ще з 2009 року. Для прикладу, станом на кінець 2010 року Словаччина видала лише трохи більше 1300 посвідчень [11]. Польща та Угорщина приблизно таку ж кількість посвідчень видають упродовж одного місяця.

Отримати шенгенську візу у консульстві Словаччини для українця значно простіше. Це питання кількох робочих днів. Якщо ж ідеться про дозвіл малого прикордонного руху, то тут є вимога словацької поліції, що документи оформляються лише у Братиславі, а це додаткові незручності. Крім цього, безкоштовні посвідчення можуть отримати лише пенсіонери старші 60 років та діти до 15 років.

Переговорний процес щодо укладення відповідної угоди з **румунською** стороною досі триває.

У цьому контексті набуває першочерговості вирішення питання облаштування румунсько-українських транзитних переходів, що матиме позитивний вплив на розвиток туризму та рекреації.

Слід зазначити, що завдяки введенню в дію правил малого прикордонного руху значно поживається транскордонне культурне співробітництво та співробітництво у сфері національних меншин. Адже питання зв'язків з історичними батьківщинами є актуальним для всіх етнічних груп, а надто для етнічних груп, які проживають у прикордонній зоні. Важливо і те, щоб правила малого прикордонного руху були однакові по всьому периметру кордону Закарпаття та сусідніх держав Євросоюзу.

Прямуючи до досягнення мети – безвізового режиму з Європейським Союзом – потрібно взяти низку заходів, насамперед, на державному рівні, зокрема [12]:

- запровадити державне заохочення (стимулювання) працівників правоохоронних органів і контрольних служб за затримання контрабанди та порядок подальшого використання конфіскованого майна (товару) в інтересах матеріально-

технічного забезпечення підрозділів відповідних відомств, розбудови державного кордону та пунктів пропуску;

- запровадити на необхідний термін монополію держави на продаж за кордон матеріалів, реалізація яких може в максимально стислі терміни поповнити державну скарбницю;

- визначити механізм дійового контролю за транзитним перевезенням транспортних засобів і вантажів територією України. Визначити маршрути руху територією України транспортних засобів з транзитними вантажами;

- встановити порядок здійснення контролю за переміщенням і проставленням контрольних позначок проходження контрольних пунктів на території України;

- Кабінету Міністрів України виділити додаткові кошти для належного облаштування пунктів пропуску через державний кордон на напрямках найбільш інтенсивного потоку вантажів;

- уточнити та внести зміни до переліку пунктів пропуску через державний кордон, у тому числі для повітряного сполучення, за допомогою яких здійснюється перевезення військових і спеціальних вантажів та вантажів акцизної групи в разі їх ввезення, вивезення, транзиту;

- створити міжвідомчу базу даних про порушників законодавства із зазначенням установчих даних осіб, транспортних засобів, товароперевізників, товаровідправників, товаротримувачів, посередницьких структур і фірм, затриманих за контрабандну діяльність.

Таким чином, як альтернатива шенгенським або національним візам малий прикордонний рух сприятиме тому, щоб кордони Шенгенської зони не стали перешкодою для легальної торгівлі, а також регіональної співпраці між країнами-сусідами. Повторне введення в дію малого прикордонного руху між країнами ЄС і Україною служить подальшому розвитку добросусідських відносин між ними, підтримці соціальних, культурних, сімейних, економічних зв'язків між жителями прикордонних територій.

Список використаних джерел

1. Національні меншини Закарпаття: цифри і факти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakarpattya.net.ua/ukr-news-64717-Nacionalni-menshyny-Zakarpattya-cyfr-y-i-fakty>
2. Відомості Верховної Ради України від 07.03.2008 - 2008 р., № 10, стор. 312, стаття 97.
3. Закарпаття / Науково-популярне видання. – №3. – 2010-2011. – С. 62.
4. Оцінка наслідків розширення ЄС і прийняття Шенгенської угоди країнами Центральної та Східної Європи для України / Перспективні дослідження. – № 20, січень 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icps.com.ua/files/articles/32/30/ps_ukr_200301_20.pdf
5. Перемещаться по странам Шенгенской зоны станет сложнее. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://podrobnosti.ua/power/2011/05/13/769073.html>
6. Евросоюз начал рассыпаться: Швейцария уходит из Шенгенской зоны. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ua-reporter.com/novosti/103629>
7. ЕС в ближайшее время не либерализует визовый режим с Украиной?. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/rus/print/436024>
8. Европол выступил против упрощения визового режима с странами бывшего СССР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://for-ua.com/politics/2011/05/04/205012.html>
9. Худицький В. Місцевий прикордонний рух / «Дзеркало тижня. Україна» №10, 16 березня 2012, 20:05. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/ECONOMICS/mistseviy_prikordonniiy_ruh_u_serednomu_odin_uchasnik_malog_o_prikordonnogo_ruhu_peretinae_kordon_bl-98860.html
10. Угода про малий прикордонний рух зі Словаччиною потребує змін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-reporter.com/novosti/100644>

11. *Угода про малий прикордонний рух зі Словаччиною потребує змін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-reporter.com/novosti/100644>*

12. *Оцінка наслідків розширення ЄС і прийняття Шенгенської угоди країнами Центральної та Східної Європи для України / Перспективні дослідження. – № 20, січень 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icps.com.ua/files/articles/32/30/ps_ukr_200301_20.pdf*

Dius N. Small border traffic in the system of regional development. This article investigates the problems and prospects of Ukraine's cross-border cooperation as a factor which contributes the acceleration of European integration. Based on the analysis of the main mechanisms of TBC, the role and place of local border traffic in the system of regional development are determined in the article.

Keywords: Ukraine, EU, European integration, cross-border cooperation, the region, the small border traffic.

Диус Н.А. Малое приграничное движение в системе регионального развития. В статье исследованы проблемы и перспективы развития трансграничного сотрудничества Украины как фактора, способствующего ускорению европейской интеграции. На основе анализа главных механизмов ТКС определены роль и место малого пограничного движения в системе регионального развития.

Ключевые слова: Украина, ЕС, евроинтеграция, трансграничное сотрудничество, регион, малое пограничное движение.

*Дмитро МІРОШНІКОВ,
керівник офісу
Інституту транскордонного співробітництва*

ВИМІРЮВАННЯ КОНФЛІКТІВ. МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО МОНІТОРИНГУ ТА ВИМІРЮВАННЯ

Проаналізовані методологічні основи та приклади моніторингу і оцінки етноконфесійних конфліктів, що використовуються у Європі та країнах СНД за останні 20 років.

Ключові слова: конфлікт, системний аналіз, моніторинг, індексація, методологія.

У географічному та політичному аспектах сучасний світ поділяється на держави – потужні та значимі соціальні коаліції людей. Держави та їх кордони в історичній ретроспективі формувались під впливом силових, економічних, природних та інших факторів. Серед них важливе місце належить і культурним факторам, до яких слід віднести релігію, етнічну належність, мову, історичні відмінності населення. Люди, що проживають в одній державі, мають між собою більше культурної подібності, аніж населення сусідніх держав, а тим паче далеких держав.

Держава, щоб забезпечити своє існування, захищати свої інтереси та здійснювати управлінську функцію, повинна забезпечити системи комунікації та взаємодії між громадянами, між громадянами та управлінським апаратом. Для цього встановлюються і підтримуються загальні норми (стандарты) культурної ідентичності (в першу чергу мовної ідентичності), а також загальногромадянська ідентичність і лояльність населення до держави.

На основі певної культурної подібності серед населення формується територіальна сукупність, що стає основою держави, вибудовується уявлення про націю чи народ. Природно, що це уявлення про державу і народ зазвичай відбивається на їх назві (американський, іспанський, український).

Приналежність до певної держави – національність – не є лише політичною формою ідентичності. Адже поява багатьох

держав являла собою просторове оформлення подібного за культурою населення на певній території. А вже згодом, в результаті спільних соціально-історичних перетворень, формування бюрократії та еліт, усталення загальних суспільних цінностей та норм, виникали держави, що несли за собою певну солідарність суспільства. Ці держави та суспільна солідарність, в різні історичні етапи розвитку бувають різними. Вони зазнають загрози та виклики з боку зовнішніх сил та певних внутрішніх етнокультурних вкраплень. Останні ніколи не зникають і формують культурну складність (багатогранність) населення держав світу.

Так склалось історично, що суспільства західної Європи та Північної Америки вирізняються своєю політичною гомогенністю (національною єдністю). За визначенням Д. Растоу, «національна єдність» означає, що більшість громадян потенційно демократичної держави не повинні мати сумнівів відносно того, до якого політичного суспільства вони належать [1].

Зовсім інша ситуація спостерігається у східній частині Європи та на теренах колишнього СРСР, де суспільство за політологічним визначенням є багатоскладовим. Головною характеристикою даних суспільств є відсутність або слабкість національної єдності. Такі суспільства (*plural society*) вирізняються сегментарними відмінностями. Сегментами суспільства можна вважати сукупність індивідів об'єднаних в організовані чи ситуативні групи, що відрізняються за етнічними, мовними, релігійними та іншими ознаками, сповідують різні погляди та мають різні інтереси. Політичні та державотворчі процеси в таких суспільствах характеризуються відсутністю інтеграції зусиль серед учасників. Політична поведінка в значній мірі визначається факторами етнічної приналежності. Такий клімат суспільства провокує колізії та конфліктні ситуації. Конфлікт відбувається між групами з різною ідентичністю, коли хоч одна з груп відчуває, що її потреби в рівності, безпеці та участі в політичних процесах не задовільнені в повному обсязі.

У переважній більшості випадків, предметом конфліктів є доступ до влади або історичні антагонізми груп. Доволі часто на конфлікти здійснюють вплив зовнішні фактори (сусідні держави, діаспори, інтервенції).

Європейськими вченими-соціологами були запропоновані певні моделі визначення конфліктів. Зокрема, Дарендорф Р. [2] запропонував наступну модель визначення конфлікту (див. табл. 1).

Таблиця 1

Визначення моделі конфлікту

Вид дисбалансу	Тип взаємодії (конфронтація, компроміс, коаліція, консенсус)	Характер конфлікту	
		Конструктивний (несумісні дії при подібності цілей)	Деструктивний (несумісні дії через несумісність цілей)
Між акторами (носіями різних концепцій)			
Між акторами із різним ставленням до влади			
Між різними інститутами влади			
Між різними рівнями влади			
Між вимогами акторів і рішеннями влади			
Між діями влади і діями акторів			
Між державною системою і зовнішнім середовищем			

Багато хто з державної еліти або політиків-етнонаціоналістів мріє про те, щоб адміністративно-державні та етнічні кордони збігалися. Проте ця мрія ніколи не була і не буде реалізована без етнічних чисток чи територіальних розмежувань. Держави з відносно довгою історією існування завжди були культурно складними (за мовою, релігією, етно-культурою) територіальними об'єднаннями з властивими їм місцевими чи регіональними етнічними групами, а інколи і окремими особистостями.

Культурна відмінність, особистісна чи групова ідентичність є значимими в житті суспільства та держави. Їх важко порівняти із соціальними, гендерними, віковими та професійними факторами, проте етнічна приналежність та релігія є потужним засобом політичної мобілізації, фактором політичної стабільності чи нестабільності. Інколи вони виходять на передній план суспільного життя і провокують громадянські колізії чи насильницькі конфлікти.

Таким чином, держава як багатокультурне суспільне територіальне утворення – складний та динамічний феномен.

Саме тому для ефективного менеджменту держави важливим є:

- адекватне розуміння природи багатокультурного складу суспільства;
- вироблення конструктивного (позитивного та толерантного) відношення суспільства до даного соціального фактора;
- формування ефективної державної політики в сфері управління культурним різноманіттям суспільства.

Одним із засобів забезпечення конструктивного менеджменту і попередження конфліктів є експертний моніторинг на рівні держави, регіону, локації. Такий моніторинг є системою раннього попередження конфліктів і інструментом позитивної державно-політичної практики.

Під раннім попередженням слід розуміти засновану на постійному моніторингу і порівняльному аналізі здатність оцінювати соціально-культурну та політичну ситуацію в державі, регіонах та місцевих громадах з метою визначення існуючих та потенційних

загроз конфронтації та конфліктів, здатності ефективно використовувати результати оцінки для прийняття запобіжних заходів.

Що має бути предметом моніторингу? Звична для вітчизняної науки та політики відповідь припускає моніторинг стану етнічних спільнот (етносів) і так званих міжнаціональних (міжетнічних) відносин.

Слід сказати, що соціологічний підхід зберігає свою значимість, але він не дає необхідних відповідей в складних і динамічних ситуаціях. Тим більше, коли він використовується для свого роду сурогатної соціології, що здійснює заміри за застарілими опитувальними методологіями на «рівні цивілізаційного розвитку» представників тих чи інших етнічних культур, ступінь їх «пасіонарності» або ж багато в чому вигадані «культурні дистанції» між, скажімо, татарами, українцями, росіянами та ін.

Предметом моніторингу, який можна визначити як етнологічний або етноконфесійний, є перш за все, не «відносини» і навіть не стан культур (етносів), а те, що можна визначити як «клімат» або як стан суспільного середовища, в який включені різноманітні параметри – від жорстких реалій екології і демографії – до тематики громадських дебатів і дискусій з питань інтерпретації минулого і сьогоdnішніх проблем. Тобто йдеться про всі соціально значимі події і громадські реакції на них (громадські реакції – теж події).

Запропонована модель моніторингу ґрунтується на широкому погляді на людські спільноти, в яких можуть мати місце конфлікти на основі культурних відмінностей. Цей підхід, що виходить за межі «етнічного» і «міжнаціональних відносин». Не самі відмінності служать причиною напруженості і відкритого насильства, а набагато більш складні чинники соціального, політичного, ідеологічного і навіть емоційного характеру.

Цікавим полігоном для подібного моніторингу є *Карпатський Єврорегіон*, який об'єднує прикордонні регіони 5 країн (Польща, Словацька Республіка, Угорщина, Румунія та Україна). Цікавий цей регіон тим, що на його території компактно проживає населення, що різниться як мовою, так і релігійними віруваннями. Вражає терпимість та толерантність

населення, проте через етноконфесійні відмінності тут спостерігається певне напруження у взаємовідносинах як на міждержавному рівні, так і на міжособистісному.

Конфлікт в його широкому, складному й динамічному розумінні є основним предметом і метою моніторингу. З цієї причини, формулюючи цілі етномоніторингу, можна дати визначення етнічного конфлікту як *будь-якої форми громадянського протистояння, при якій хоча б одна з конфліктуючих сторін мобілізується за етнічними «кордонами» (не тільки територіальним, але також іншим критеріям) або від імені тієї чи іншої етнічної спільності.*

Релігія і вірування є настільки ж значущою культурною характеристикою людей, як і етнічність. Обидві ці субстанції пов'язані між собою і дуже часто саме на основі релігійних відмінностей формуються різні етнічні ідентичності (уявлення про окремих народ) серед людей, що володіють однаковими мовними та іншими характеристиками.

Релігійні відмінності, особливо по лінії світових релігій, лежали в основі державотворення, і цей фактор досі зберігає свою значимість і використовується в політичних цілях.

На цьому ґрунті відбувалися багато колізій та війн.

На території колишнього СРСР найбільш значимими в минулому були релігійні конфлікти між ісламом і православ'ям на Кавказі і в Поволжі, а також між різними течіями християнства в західній Україні. Але самий помітний відбиток на нашій пострадянській дійсності залишений недавньою політикою атеїстичного правління більшовиків. В ті недалекі часи релігія та релігійні інститути були фактично відсторонені від громадського життя.

Релігійна нетерпимість в сучасному світі видається таким собі анахронізмом, але вона існує. Більш того, навіть в так званих розвинених країнах на основі релігійної індоктринації формуються особистості і групи, які демонструють високий ступінь нетерпимості і фанатичною відданості релігійним гаслам. Одним з таких проявів став політичний ісламізм фундаменталістського спрямування.

Аналітичний моніторинг у цій сфері допомагає встановити хто, коли і де робить дії з поширення ідей релігійної нетерпимості і практики тероризму, і хто здійснює підготовчі кроки на шляху поширення релігійної фанатичності і терористичної діяльності під релігійними гаслами.

Для ефективної протидії необхідний точний «діагноз» явища, бо у нього є особливості в кожній країні.

Існує багато різних методів безперервного або регулярного відстеження етнокультурних ситуацій і конфліктів у світі.

Діють глобальні проекти, в полі зору яких перебуває весь світ, і в яких, крім учених, беруть участь політики і громадські активісти. Найбільш ґрунтовно і на довготривалій основі здійснюється моніторинг стану етнічних меншин, а також вразливих культур нечисленних народів, що зберігають багато в чому так звані традиційні системи життєзабезпечення. З міжнародних систем можна назвати науковий проект групи вчених Мічиганського університету «Меншини в стані ризику» (Minorities at Risk), який вже майже 20 років збирає дані з багатьох параметрів про становище етнічних груп, що знаходяться в ситуації меншини в межах державних утворень [3].

Ще раніше виникли неурядові організації «Культурне виживання» (Cultural Survival), «Група з прав меншин» (Minority Rights Group), «Міжнародна робоча група у справах аборигенних народів» (International Working Group for Indigenous Affairs) [4]. Якщо американський проект спирається на метод кількісної обробки даних [5], то діяльність вищеназваних НГО ґрунтується на випуск журналів, бюлетенів, щорічної доповіді та підготовці спеціальних доповідей з конкретних проблем і ситуацій [6].

Давню традицію має моніторинг збройних конфліктів, який спирається на різні методи залежно від уподобань та інтересів тих, хто його проводить. Американський дослідник Д. Зінгер реалізував ще в кінці 1970-их років велике порівняльне дослідження причин, за якими відбуваються війни, але його методика погано застосовна до сучасних конфліктів. Шведський Інститут з проблем миру і безпеки (СІПРІ) і норвезький Міжнародний інститут миру в Осло (ПРІО) виконують щорічний аналіз збройних конфліктів у світі, публікуючи оглядові доповіді та аналітичні матеріали. У останні

роки стала застосовуватися методика кількісного аналізу матеріалів ЗМІ, зокрема «виміри» за даними світової, національної та місцевої преси і новинних агентств щодо частоти згадки проблем і «ситуацій». Методикою користуються американські вчені в рамках проекту «Глобальні дані» (Global Event Data System - GEDS) і Швейцарський фонд миру (Swiss Peace Foundation).

Тим часом, вже понад 10 років в Україні і переважній більшості пострадянських країн діє моніторинг академічного зразку, іменованій «Мережа етнологічного моніторингу і раннього попередження конфліктів» (англомовне найменування EAWARN - Early Warning). Мережа має гідну історію і хорошу репутацію серед вітчизняних і зарубіжних експертів і політиків. Бюлетень Мережі, її щорічні оглядові доповіді, серія моделей етнологічного моніторингу на основі спеціально розроблених індикаторів, і багато інших публікації активно використовуються працівниками державних і регіональних органів влади, політиками і фахівцями інших держав СНД і країн Балтії.

Директором ІЕА РАН і керівником Мережі етнологічного моніторингу проф. В.А. Тишковим в 1996 р. була розроблена система з 46 умовних індикаторів конфліктності, яка вимагала від експертів Мережі, крім дескриптивного (наративного) аналізу, обов'язкову оцінку тенденцій в балах.

При цьому застосовувалася інтервальна оціночна шкала, побудована на основі бінарної опозиції «гірше-краще». Протягом ряду років Мережа EAWARN в Україні використовує наративний аналіз і публікує його в регулярних бюлетенях та щорічній доповіді, але Мережа також використовує кількісну обробку даних – оцінки експертів, виражені в балах. У методики є свої плюси і мінуси. На відміну від методики виміру інтенсивності повідомлень у ЗМІ, тут ключова роль належить експерту, і саме його оцінки лежать в основі аналізу. Відсутність перевірочних процедур і паралельних оцінок (а це багато в чому пов'язано з фінансовими витратами на проведення моніторингу) призводить до високого рівня суб'єктивних суджень і в значній мірі залежать від наявності або відсутності у експерта повноти інформації.

І все ж системі бальних оцінок поки немає альтернативи, якщо врахувати простоту застосування і порівняно невеликі фінансові витрати.

Система етнологічного моніторингу працює, поки зберігається внутрішньо мережний контроль за якістю роботи експертів та проводиться робота щодо їх підтримки і постійного навчання.

Ідея індикаторів для виконання узагальненого і досить швидкого аналізу не є новою.

Шкала етнологічного моніторингу:

- 1 - суспільство в стані конфлікту (конфліктність 75-100%)
- 2 - часті конфлікти (40-75%)
- 3 - помітні конфлікти (25-40%)
- 4 - в суспільстві виникають конфліктні ситуації (10-25%)
- 5 - в суспільстві періодично виникає напруженість (5-10%)
- 6 - стабільна обстановка (менше 5%)

За поточними даними змінних моніторингу створюються статистичні ряди і проводяться розрахунки рейтингу конфліктності регіонів і держав.

Після наймасштабнішого в своїй історії розширення в 2004 та 2007 роках зовнішні рубежі Європейського Союзу лінійно стали збігатися з існуючими раніше кордонами центральноєвропейських (Угорщина, Словаччина, Польща), балтійських (Литви, Латвії, Естонії) держав із східноєвропейськими (Україною, Білоруссю, Росією). *Таким чином, відносини цих держав отримали нову якість як відносини суб'єктів і не суб'єктів ЄС.*

Засади східної політики Європейського Союзу на ближчий період були схвалені на установчому саміті нової зовнішньополітичної ініціативи ЄС «Східне партнерство» в травні 2009 року в Празі. В ухваленій Спільній заяві ЄС декларується, що «головною метою Східного партнерства є створення необхідних умов для прискорення політичної асоціації та подальшої економічної інтеграції між Європейським Союзом і зацікавленими країнами-партнерами. Істотне посилення політики ЄС щодо країн-партнерів досягатиметься через розвиток особливого східного виміру Європейської політики сусідства» [7]. В

документі також підкреслено, що Східне партнерство започатковується як спільне прагнення держав – членів Європейського Союзу та їх східноєвропейських партнерів на засадах взаємних інтересів і зобов'язаннях. Було зазначено, що воно розвиватиметься спільними зусиллями та у цілковито прозорий спосіб.

В системі відносин Схід – Захід транскордонне співробітництво на новому східному кордоні ЄС виконує три основні функції.

Перша – *практична* – пов'язана з вирішенням конкретних економічних, соціальних, екологічних та інших проблем, які турбують жителів прикордонних територій. Вона зорієнтована на щоденне життя людей, їх інтереси, здоров'я, благополуччя.¹

Окрім першої, утилітарної по своєму характеру практичної функції, транскордонне співробітництво виконує й другу – не менш важливу – комунікаційну, забезпечуючи налагодження містків між Сходом і Заходом, функцію цивілізаційного діалогу. В різних проектах, акціях, заходах в рамках ТКС беруть участь мільйони людей різних ідеологічних, геополітичних орієнтацій, етнічної і релігійної належності. Народна дипломатія зближує їх, руйнує укорінені раніше в свідомості стереотипи.

Третя функція – геополітична – *функція попередження конфліктів*, впливає з двох попередніх. Спільне вирішення різних проблем, активна формальна та неформальна комунікація сприяють формуванню у жителів прикордонних регіонів, громадян східноєвропейських держав неупередженого ставлення

---

¹ Транскордонне співробітництво є ефективним засобом вирішення багатьох регіональних, найперше економічних, проблем. Але воно може бути лише допоміжним, доповнюючим чинником регіонального розвитку. Це слід підкреслити, тому що, як показує практика, іноді у частини регіональних еліт і населення, особливо східноєвропейських прикордонних територій, формуються завищені очікування по відношенню до результатів ТКС. Воно сприймається як свого роду панацея від всіх бід, головний і універсальний засіб виходу регіону з кризи.

Безумовно, що ці очікування безпідставні. ТКС не в змозі підмінити внутрішні ресурси прикордонного регіону, державну підтримку його розвитку. Хоча при належній організації воно, безумовно, стає вельми результативним.

як до сусідніх країн зокрема, так і до Європейського Союзу та Заходу загалом (і навпаки). Це має велике значення для недопущення ускладнень, профілактики конфліктів у міждержавних відносинах.

Для вимірювання особливо складних, багатофакторних об'єктів (яким є «конфлікт») останнім часом застосовують поняття синтетичного показника. Це поняття (його називають ще індикатором, рейтингом і т.п.) нерідко виражає як кількісні (квантитативні), так і якісні (неквантитативні) характеристики явища. Сьогодні навколо визначення синтетичних показників різних сторін суспільного життя спостерігається справжній бум.

Ідеї кількісної та якісної оцінки конфліктів як складової міждержавних та міжрегіональних взаємовідносин та проведення на цій основі моніторингу вперше були обґрунтовані в Концепції розвитку транскордонного співробітництва на новому Східному кордоні Європейського Союзу, що була розроблена директором Інституту транскордонного співробітництва С. Устичем на замовлення Брюссельського Центру Нью-Йоркського Інституту «Схід-Захід» (президент Джон Мроз) в 2006 році.

В 2008 р. ідея індексації та моніторингу була підтримана авторитетними експертами та організаторами європейського транскордонного співробітництва – директором Інституту стабільності та розвитку (м. Прага, ЧР) Васілом Гудаком та Генеральним секретарем Норвезького Баренцового секретаріату (м. Кіркінес, Норвегія) Рюне Рафаельсоном. За їх ініціативою і підтримкою була створена Міжнародна робоча група (МРГ), в яку увійшли досвідчені експерти із різних країн Європи: В.Гудак, Р.Рафаельсен, А.Стаалесен (Норвезький Баренцовий Секретаріат), А.Еспіріту (Баренцінститут, Кіркінес/Тромсо, Норвегія), С.Устич (Інститут транскордонного співробітництва, м. Ужгород, Україна), М.Бізіля (Інститут транскордонного співробітництва, м. Ужгород, Україна), А.Преснал (Інститут Джефферсона, м. Белград, Сербія), Ш.Колеш (Міжнародний Центр демократичних перетворень, м. Будапешт, Угорщина), Р.Гарнетт (Інститут стабільності та розвитку, м. Скоп'є, Македонія), П.Паєс (Політична асоціація відкритого суспільства, м. Прага, ЧР), В.Ліхт (Фонд політичних змін, Белград, Сербія),

А. Ігнат'єв (Агентство регіонального розвитку, м. Калінінград, РФ), М. Самусєв (Єврорегіон «Балтика», м. Ельблонг, Польща), М. Черпал-Волан (Статистичний офіс, м. Жешув, Польща), Л. Стойка (Карпатський фонд, м. Сату-Маре, Румунія) та ін. [8].

Згодом Інститутом транскордонного співробітництва (м. Ужгород, Україна) разом із партнерами в рамках Програми ENPI 2007-20013 рр. був підготовлений Проект «Кордони для людей», метою якого була розробка концепції «Ефективне транскордонне співробітництво через міжнародний моніторинг та координацію діяльності національних суб'єктів».

Система індексації транскордонного співробітництва (СІС) сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України – це комплекс теоретичних заходів, що забезпечує *коректний аналіз і порівняння загальних і відмінних рис, а також розвиток тенденцій* транскордонного співробітництва з метою *підвищення його ефективності*, перш за все, *шляхом оптимізації управління*.

Одним із напрямків кількісної та якісної оцінки стали питання, пов'язані із конфліктогенними чинниками, що виникають у суспільстві.

Було запропоновано набір з 6 показників, за якими пропонується проведення аналітичного дослідження:

«Конфліктогенні чинники – ризики та виклики» (оцінюються за 10-бальною шкалою):

1) Чи були в історії взаємин сусідніх держав війни або збройні конфлікти?

Якісні індикатори:

- чи належать сусідні держави до зон підвищеної геополітичної активності?

Кількісні індикатори:

- якщо війни або збройні конфлікти були, то визначити їх кількість;

- якщо війни або збройні конфлікти мали людські жертви, то визначити їх кількість.

2) Характеристика військово-політичних відносин сусідніх держав. Чи належать вони до будь-яких військово-політичних блоків?

Якісні індикатори:

- аналіз військової політики сусідніх держав.

3) Рівень мілітаризованості прикордонних регіонів.

Якісні індикатори:

- високий, середній, низький.

4) Наявність або відсутність прикордонних суперечок.

Якісні індикатори:

- стабільність прикордонних розмежувань.

Кількісні індикатори:

- якщо прикордонні суперечки існують, то визначити їх кількість.

5) Наявність або відсутність на прикордонних територіях у минулому і в даний час етнічних конфліктів.

Кількісні індикатори:

- якщо етнічні конфлікти мали або мають місце, визначити їх кількість;

- якщо етнічні конфлікти призводили до людських жертв, то визначити їх кількість.

6) Наявність або відсутність на прикордонних територіях у минулому і в даний час конфліктів на ґрунті міжконфесійних відносин.

Кількісні індикатори:

- якщо конфлікти на ґрунті міжконфесійних відносин мали або мають місце, визначити їх кількість.

- якщо конфлікти на ґрунті міжконфесійних відносин мали людські жертви, то визначити їх кількість.

Висновки

Розвиток етнополітичної ситуації в другій половині 1990-х років в Європі та ряді інших країн викликав нові явища, які спочатку недостатньо враховувалися. Проте, перш за все, більшої аналітичної уваги зажадав процес зростання радикальних ісламістських сил і використання ними методи терору проти цивільного населення.

Релігійний фактор в цілому став грати більш значиму роль в суспільно політичного житті. У Європі та пострадянських державах посилилося зростання антимігрантських настроїв, ксенофобії, чітко окреслилася діяльність ультраправих угруповань. В той же час у багатьох державах знизився рівень етнопанатистичних настроїв і фактично припинили своє існування так звані «національні рухи», що ратували за політичну самостійність регіонів на початку дев'яностих.

У ряді пострадянських держав почали формуватися суспільно політичний рух і організований опір політиці дискримінації та обмеження мовних та етнокультурних прав населення. Проступили контури багатьох інших конфліктогенних чинників, що і показували результати етномоніторингу всі останні роки.

Щоб удосконалити систему моніторингу з метою перетворення її в ефективний інструмент раннього попередження напруженості і конфліктів, необхідні суттєві корективи. Міняючи і доповнюючи систему індикаторів, моніторинг знайшов нову назву «етноконфесійний» і релігійна сторона подій стала відслідковуватися більш докладно. Автор пропонує надалі проводити спеціальні тренінги експертів з релігійних питань.

Одночасно виникла нагальна потреба в аналізі феномена екстремізму, моніторинг якого досі здійснювався в основному правозахисними організаціями. Мабуть, необхідно уточнити методику раннього розпізнавання появи екстремістських ідеологій і їх послідовників, а також розширити сферу моніторингу, включаючи сферу Інтернету та друкованих видань.

Надалі система етноконфесійного моніторингу в країнах Європи та СНД буде розширюватися в географічному плані, так само як і в плані свого статусу. У цьому питанні необхідна підтримка державних властей. Повинно, нарешті, прийти розуміння важливості існування незалежної і кваліфікованої експертизи у сфері раннього попередження конфліктів і поліпшення етнічних стосунків.

Глосарій

Мирне вирішення конфліктів

Мирне вирішення конфліктів спрямоване на обмеження відкритого конфліктного протистояння, на припинення конфліктних дій, зниження рівня протистояння сторін, деескалацію напруженості, зниження рівня ворожості, перехід учасників конфліктної взаємодії до пошуку спільного вирішення проблеми.

Попередження конфліктів

Раннє попередження конфлікту входить невід'ємною частиною в стратегію запобігання конфліктного протистояння із застосуванням насильства і тим самим є інструментом даної стратегії. Сенс раннього попередження зводиться, з одного боку, до прогнозу ймовірного місця та часу виникнення конфлікту та проведення адекватних дій на ранній стадії.

Побудова миру

Діяльність щодо закріплення миру орієнтована на мирне вирішення протиріч шляхом створення і розвитку спільних проєктів економічного, соціального, культурного розвитку, ведення просвітницької роботи, формування установок ненасильницького вирішення конфлікту з використанням засобів масової інформації.

Посередництво

Форма надання допомоги державам у випадках затяжних і комплексних конфліктів, гнучкий спосіб впливу на конфлікт з метою його мирного врегулювання, орієнтоване на діалог конфліктуючих сторін між собою і кожної з них з посередником

Підтримання миру

Роз'єднання протидіючих сторін, недопущення збройних зіткнень між ними, контроль над збройними діями протидіючих сторін.

Моніторинг конфліктів

Спостереження за розвитком ситуації, освітленням конфліктної взаємодії в засобах масової інформації, за ходом виборів і т.д.

Список використаної літератури

1. Растоу Д. А. Переходы к демократии: попытка динамической модели // *Полис.* – 1996. – № 5. – С. 8.
2. Дарендорф Р. Элементы теории социального конфликта. – М.: Социс., 1999 – С. 147.
3. Ted Robert Gurr. 1994. "Peoples Against States", *International Studies Quarterly*, 38 (3):347-377; 1997 "Ethnopolitical Rebellion: A Cross-sectional Analysis of the 1980s with Risk Assessments for the 1990s", Ted Robert Gurr and Will H. Moore, *American Journal of Political Science*, 41 (4): p. 1079-1103; 1997.
4. "Ethnicity Matters: Transnational Ethnic Alliances and Foreign Policy Behavior ", David R. Davis and Will H. Moore, *International Studies Quarterly*, 41 (1): 171-184; 1995.
5. "Deprived, Rational or Both? "Why Minorities Rebel "Revisited", Ronny Lindstrom and Will H. Moore, *Journal of Political and Military Sociology*, 23 (Winter): 167-190.
6. International Work Group for Indigenous Affairs (IWGIA) Newsletter. Copenhagen; IWGIA Yearbook. Copenhagen.
7. <http://eu.prostir.ua/library/234749.html?print>
8. Оптимізація системи транскордонного співробітництва: концепція та її пілотна імплементація (на прикладі сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України). – Ужгород: Ліра, 2012. – С.11-12.

In the article are analyzed methodological foundations and examples of monitoring and evaluation of ethnic and religious conflicts, which are used in Europe and CIS countries for the last 20 years.

Keywords: conflict, systems analysis, monitoring, indexation, methodology.

Проанализированы методологические основы и примеры мониторинга и оценки этноконфессиональных конфликтов, используемых в Европе и странах СНГ за последние 20 лет.

Ключевые слова: конфликт, системный анализ, мониторинг, индексация, методология.

*Марія СТУССОВА,
науковий співробітник
Інституту соціології САН*

СОЦІОЛОГІЧНА РЕФЛЕКСІЯ ТРАНСКОРДОННОГО РЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У СЛОВАЧЧИНІ

У роботі зосереджена увага на соціологічному відображенні питання транскордонного регіонального співробітництва в Словаччині і пропонуються загальні формальні та інституційні умови на місцевому рівні. Офіційні документи щодо розвитку міст Кошице і Пряшів, як самоврядних одиниць, надають аналітичні матеріали для вивчення транскордонної регіональної співпраці.

Ключові слова: місцевий розвиток, регіональний розвиток, ендогенний потенціал, партнерства, євро регіони, мікрорегіони.

Соціологічна рефлексія спирається на результати соціологічних досліджень проєктів, які ми реалізували в Інституті соціології Словацької академії наук після 1994 року, зокрема: „Інтеррегіон – виникнення нової територіальної спільноти?“ (1994-1996 р.р.) та існуючі відомості з поточного проєкту: „Пошук нових соціально-просторових форм як імпульс для локального та регіонального розвитку“ (2010-2013 р.р.). Це дозволяє нам характеризувати зміни та зрушення в процесі розвитку транскордонного регіонального співробітництва в Словаччині в цих двох стадіях розвитку. Існуючі відомості з соціологічних досліджень після 1994 року, які в меншій або більшій мірі займалися також проблематикою транскордонного співробітництва, вказали в цей період особливо на недоліки в інституційних механізмах на локальному, регіональному, а також національному рівні (неіснуючий регіональний ступінь вищих територіальних одиниць, нератифікація Європейської хартії прикордонних і транскордонних регіонів), які створювали загальні умови для діяльності в транскордонному регіональному співробітництві. На муніципальному рівні транскордонне співробітництво було слабо розвинуте, воно базувалося переважно на особистих контактах сільських та міських

голів, мало неформальний характер та реалізовувалось в основному на рівні соціально-культурної діяльності. Воно характеризувалося певним ступенем регіональної пасивності та низьким ступенем активізації соціального потенціалу на місцевому і регіональному рівнях (профспілки, громадянський рівень асоціацій та діяльності, регіональні інституції) [1, с.222-227]. У результаті цього залишалась неузгоджена і несформульована область спільних регіональних інтересів та спільної політики для їх вирішення.

На другому етапі формування транскордонного регіонального співробітництва в Словаччині ми спостерігаємо істотні зміни у загальних рамках формально-інституційних умов формування транскордонного співробітництва, а саме завдяки вступу Словаччини в ЄС, ратифікації Європейської хартії прикордонних та транскордонних регіонів та інституціоналізацією другого рівня регіонального самоврядування – виникнення вищих територіальних одиниць. Як це позначилося на локальному та регіональному рівнях? Якщо під час оцінювання ми опираємося на основну ідею Європейської хартії в транскордонному співробітництві – формування відносин на принципі субсидіарності і партнерства на всіх його ієрархічних рівнях, ми повинні констатувати, що ця ідея ще не втілилась у реальність. Існування ВТО і формування регіональних інституцій створює лише часткові умови (особливо формальні та фінансові) для виникнення партнерств і суб'єктів транскордонного співробітництва. Недоліки є скоріше на рівні їх взаємної координації та зв'язку на нижчому локальному рівні, регіональний та муніципальний рівень недостатньо пов'язані. На локальному рівні відзначаємо сильнішу активізацію місцевих суб'єктів, їх вираженням є особливо мікрорегіони (МР) та інші суб'єкти, спрямовані на транскордонне співробітництво. Бар'єром є, однак, просторове перекриття цих суб'єктів, які часто знаходяться в конкурентних відносинах і вони взаємно не узгоджені. Відсутня спільна платформа, спільний форум, який би об'єднував діяльність на користь розвитку ширшого регіонального і міжрегіонального характеру.

Це основна ідея проекту «Пошук нових просторових форм як імпульс для локального та регіонального розвитку»: нові просторові форми як шанс для подолання роздрібненості адміністративно-

територіального поділу СР, поєднання екзогенних та ендегенних факторів з метою подолання регіональних диспаритетів та регулювання регіонального розвитку, і як доповнення до формальних територіально-адміністративних інституцій. Відносини і форми між цими структурами на локальному, регіональному, національному чи міжнародному рівні є предметом нашого дослідження. Польові соціологічні дослідження у вибраних МР у Тренчинському краї (ГО МР Ресурси Білих Карпат), Жилінському краї (МР на Горній Ораві), Пряшівському краї (МР Джерело Горнаду і Чорного Вагу) і Єврорегіон «Білі Карпати», Єврорегіон «Татри», Єврорегіон «Неоградієнсіс», МР в Банськобистрицькому краї (Партнерство Кртішського Поіплія, МР Стреговська долина, МР Новоградське Подзамчіє) і в Кошицькому краї (МР Тройгранічіє, МР Рудогір'я, Асоціація муніципалітетів Токайського регіону). Польові соціологічні дослідження ми проводимо у формі експертних розмов з представниками окремих мікрорегіонів та єврорегіонів. Складовою досліджень є також збір і аналіз програмних і проектних документів та матеріалів. Деякі з цих документів, спрямованих на транскордонне співробітництво, ми аналізували в Пряшівському самоврядному краї (ПСК) та в Кошицькому самоврядному краї (КСК).

Які завдання ВТО по відношенню до локального та регіонального рівня – в напрямку вниз, які стратегії створює ВТО для розвитку транскордонного співробітництва – в напрямку вгору, на національному та міжнародному рівні?

Кошицький самоврядний край опрацьовує у програмному періоді 2007-2013 у рамках третьої мети Когерентної політики ЄС: Європейське територіальне співробітництво, 2 програми:

1. Програма транскордонного співробітництва Угорщина – Словаччина 2007-2013 (175,6 млн. євро).

2. Програма інструменту європейського сусідства і партнерства (ЄІСП) Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна 2007-2013.

Носіями регіонального розвитку в КСК є широке коло інституцій, які працюють на різних рівнях з різною просторовою діяльністю і функціями. Ці суб'єкти діють часто без взаємокоординації, і їх діяльність часто конкурує, втрачається синер-

гетичний ефект, який необхідний для розвитку всього регіону. У базі даних мікрорегіонів КСК наводиться 51 активний МР. Як вказано в «Аналізі суб'єктів регіонального розвитку в КСК», [2, с.8] причини асоціації муніципалітетів упродовж років змінювалися і пристосовувалися до актуальних умов. У той час, як на початку їх формування після 1990 – 1996 р. пріоритетом була, передусім, координація методів під час забезпечення самоврядних завдань, вирішення регіональних проблем, консалтинг, умови для спільного підприємництва і розвитку туризму, у другій половині 90-их років уже під час виникнення МР домінувала охорона навколишнього середовища та побудова інфраструктури. Значне збільшення кількості МР в КСК було пов'язане з підготовкою СР до вступу в ЄС (2000-2003 роки), і вони були орієнтовані вже на всебічний регіональний розвиток (документи розвитку, територіальне планування, економічний, соціальний та екологічний розвиток, збереження культурної спадщини). У даний час 88% МР в КСК зорієнтовані на всебічний регіональний розвиток, 42% – на створення спільної технічної інфраструктури, 50% – на охорону навколишнього середовища, 60% – на розвиток туризму, і тільки 6 МР в КСК (14%) – на транскордонне співробітництво. Згідно з наведеним «Аналізом...», створення цих МР має за мету різноманітну спрямованість і формальні партнерства муніципалітетів не відображають лише просторову і культурну взаємопов'язаність муніципалітетів у певній місцевості, але й особистий інтерес окремих регіональних лідерів. Оскільки термін «мікрорегіони» не має законодавчої бази, в КСК вони мають 4 різні правові форми: громадянська асоціація, неприбуткова організація, об'єднання юридичних осіб, об'єднання юридичних осіб зі спільними інтересами.

Недостатнє використання транскордонного співробітництва для розвитку туризму було визначене одним з важливих індикаторів у рамках пріоритетної проблеми розвитку туризму. У стратегії розвитку ПСК у Програмі економічного і соціального розвитку ПСК на період 2008-2015 років у рамках першої пріоритетної теми є розвиток бізнесу, включена також специфічна мета: створити до 2011 року механізм для покращення розвитку економічного транскордонного співро-

бітництва, а саме в сфері підтримки малого та середнього бізнесу та підвищити інформованість між ними, створити оптимальну модель підтримки транскордонного співробітництва, а також розвивати спільні транскордонні та міжнародні стипендійні програми та ін. Реальне виконання цієї мети є предметом нашого подальшого дослідження.

Транскордонне співробітництво в ПСК реалізують передусім 2 субрегіональні проекти:

1. Програма інструменту європейського сусідства і партнерства (ЄІСП) Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна 2007-2013.

2. Програма транскордонного співробітництва Польща – Словаччина 2007-2013, в рамках цього проекту було підтримано 45 мікропроектів на місцевому рівні. В ПСК виникли за доступними джерелами 34 мікрорегіони.

На прикладі ПСК і КСК ми спробували проаналізувати вплив ВТО на локальний, регіональний і транснаціональний рівень у сфері транскордонного регіонального співробітництва. Аналіз доступних документів не є достатнім джерелом для його оцінки та узагальнення, і потрібно його доповнювати іншими методами дослідження.

Резюме

Формально-інституційні умови для розвитку транскордонного регіонального співробітництва створюють хорошу базу на локальному та регіональному рівні, особливо після вступу СР в ЄС. Проте немає зв'язку між вертикальним і горизонтальним рівнями окремих суб'єктів на локальному та регіональному рівнях та більш активне залучення приватного і громадського секторів до діяльності органів місцевого самоврядування. Загалом потрібно підвищити проінформованість про можливості локального розвитку, активне спілкування між окремими суб'єктами, а також ВТО, які у цьому напрямку мали б виконувати головну роль і створити комунікаційну модель і механізм співпраці та участі регіональних і локальних членів.

Список використаних джерел

1. Šťastný Z., Strussová M., Malíková M. (1997): *Slovensko a jeho susedia - možnosti a predpoklady cezhraničnej spolupráce*. In: *Nové podoby verejnej správy. (Slovenská a flámska skúsenosť)*. Sociologický ústav SAV, Bratislava 1997, ISBN 80-85544-17-2, s.268

2. *Analýza subjektov regionálneho rozvoja v Košickom samosprávnom kraji*. www.vucke.sk

3. *Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja PSK na obdobie 2008-2015*. www.po-kraj.sk

4. *Programy cezhraničnej spolupráce v KSK 2007-2013*. www.vucke.sk

5. *Fenómén sídelno-priestorovej identity v multietnickom prostredí. Súbor autorských štúdií*. Sociologický ústav SAV, Bratislava 2005, ISBN 80-85544-40-7. – s.150.

The paper is focused on sociological reflection of issue of cross-border regional cooperation in Slovakia and proposes general formal and institutional conditions on local level. The official documents on development of Kosice and Presov self-governing units provides the analytical material for studying cross-border regional cooperation.

Keywords: local development, regional development, the endogenous potential of partnership Euroregions, microregions.

В работе сосредоточено внимание на социологическом отражении вопроса трансграничного сотрудничества в Словакии и предлагаются общие формальные и институциональные условия на местном уровне. Официальные документы по развитию города Кошице и Прешов, как самоуправляющихся единиц, предоставляют аналитические материалы для изучения трансграничной регионального сотрудничества.

Ключевые слова: местное развитие, региональное развитие, эндогенный потенциал, партнерство, еврорегионы, микрорегион.

Іван УСТИЧ,
науковий співробітник Ужгородського відділу
Інституту світової економіки і міжнародних відносин
Національної Академії наук України

ІННОВАЦІЙНІ ПЕРСПЕКТИВИ У ТРАНСКОРДОННОМУ СПІВРОБІТНИЦТВІ

У статті розглядаються сучасні тенденції впровадження та застосування інновацій у соціально-економічному розвитку як нового джерела розвитку європейських держав, аналізується стан застосування інноваційних стратегій у регіональному розвитку держав-членів ЄС, в тому числі в прикордонних регіонах східного шенгенського кордону ЄС. Зроблена спроба показати можливості інноваційного розвитку та транскордонного співробітництва.

Ключові слова: регіональна інноваційна діяльність, інноваційна політика, регіональна інноваційна стратегія, регіональна інноваційна система, регіональні знання, оптимізація інновацій, відкриття інновацій і т.д.

У сучасному світі наука все більшою мірою заміщує працю та капітал як основні джерела суспільного добробуту. Здатність створювати знання та, насамперед, перетворювати їх у нові продукти, послуги та технології, є вирішальною для ринкового успіху як підприємств, так і всієї економіки будь-якої країни, будь-якого регіону, в тому числі і транскордонного. У таких умовах креативність, інновації та підприємливість становлять стрижень стратегії розвитку підприємств та формування добробуту народу. Спостерігається динамічне переміщення структур розвинутих економік у напрямі промислового виробництва та послуг, які базуються на знанні (тобто, економіка, що базується на знанні). Одночасно у сприйнятті інновацій та інноваційного процесу спостерігається відхід від поодиноких випадків до комплексу явищ та діянь по створенню нових продуктів, зразків, технологій та послуг. Інновації стають у все більшій мірі суспільним явищем – складним, непростим та нелегким, але життєво необхідним.

Відповідно ці процеси знаходять своє вираження через нові поняття, які описують багатоскладові аспекти інноваційних механізмів у контексті національних економік, регіональної політики, фінансів, підприємництва, управління, статистики та інтелектуальної власності.

Зокрема, для цілей даної статті важливими є такі *ключові слова-поняття*, як інновація, інноваційна діяльність, демократизація інновацій, інноваційна політика, детермінанти інноваційної діяльності, дослідницька та розвиткова діяльність, відкриті інновації, інвестиційна готовність, організаційна інновація, маркетингова інновація, носії та посередники інновацій, навчання, економіка, що спирається на знання, підприємливість, в тому числі академічна та наукова, регіональна інноваційна стратегія, регіональна система інновацій, регіон знань та інновацій, регіон, що навчається, синергія, система підтримки інновацій, джерела інновацій, транскордонне середовище інновацій та підприємництва.

Тривалий час інновація була поняттям, пов'язаним із сферою технічних змін; зараз продовжується поширення інновацій та інноваційності на сферу послуг, організації маркетингу та навіть політики і суспільних процесів. Динаміка сучасних економічних, технологічних суспільних змін змушує мислити у шумпетерських категоріях творчої деструкції [1]. Прийшла черга інновацій, які поєднують в собі одночасно сфери науки, техніки, виробництва, управління та політики, концентрують у собі риси всіх цих галузей. Інноваційні процеси відбуваються у специфічній системі взаємозв'язків, що охоплюють мережі підприємств, науково-дослідних інституцій, неурядові організації, урядові установи, громадські ініціативи. Все більшу роль відіграють взаємозалежності між динамікою створення та розвитку інноваційних підприємств та регіональними організаціями.

Інноваційні проблеми набирають особливого виміру у контексті сучасних глобальних напружень та кризових явищ, пов'язаних із нестабільністю фінансових ринків та заборгованістю окремих держав, в тому числі європейських, що позначається на їх конкурентоспроможності. У Європі, незва-

жаючи на прийняту у Лісабоні в 2000 році програму створення політики, що спирається на науку, так і не вдалося реалізувати обширні плани та стратегії. Продовжує існувати так званий «європейський парадокс» – існування високого рівня наукових досліджень та слабка їх ринкова адаптація у нові продукти, технології та організаційні рішення.

Зберігається також низький, порівняно з США, Японією та деякими іншими країнами, рівень культури підприємництва. Причому ці проблеми навіть у Західній Європі існують вже давно. Знову точаться розмови про необхідність для Європейського Союзу нового цивілізаційного проекту, який би створив підвалини для розбудови глобальної позиції конкурентоздатності, адекватної до потенціалу, амбіцій та можливостей всього європейського регіону.

Подібні завдання є не менш актуальними і для транскордонних регіонів на східних шенгенських кордонах Європейського Союзу, до яких належать і західні прикордонні регіони України. Ці регіони, які в силу історичних процесів давно розташовані на стиках цивілізацій та в зонах економічної периферії, позбавлені власних сировинних, ресурсних та фінансових джерел розвитку, особливо залежать від європейських та глобальних товарних, фінансових, транспарентних потоків, нових тенденцій та інноваційних рішень у межуючих регіонах. Особливе значення мають ці процеси для західних транскордонних регіонів України, економічний та соціальний стан яких у великій мірі залежить від взаємозв'язків із суміжними прикордонними регіонами Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії.

Якщо покращується динаміка соціально-економічного розвитку у сусідніх країнах та їх прикордонних регіонах, спостерігається і пожвавлення економічних, фінансових, транскордонних та інноваційних перетікань і на територію українських прикордонних регіонів. Посилюються процеси стагнації у сусідів, зникають і мотивації перерозподілу та перетікання ресурсів через кордони, послаблюється між-регіональна співпраця, посилюється відлік висококваліфікованих трудових ресурсів із транскордонних регіонів, знижується їх

конкурентоздатність. І якщо протягом останніх 8-10 років конкурентоздатність таких країн як Польща, Словаччина, Угорщина, Чехія зростала, то сьогодні можна говорити про погіршення конкурентоздатності країн Вишеградської четвірки, які завжди мали великий вплив на загальну ситуації у шенгенському прикордонні. Згідно з рейтингом Світового економічного форуму, конкурентоздатність, наприклад, Словаччини, знизилася із 35 позиції у 1997 році до 71 позиції у 2012 році, довгий час успішна Чехія займає сьогодні лише 39 позицію, Угорщина перемістилася на 60 позицію, і лише Польща зберегла свою 41 сходинку у загальному рейтингу конкурентоздатності [2]. Звичайно, ці позиції не йдуть ні в яке порівняння із розташуванням України у далекій другій сотні конкурентоздатних країн, але кризові тенденції у наших сусідів явно проявляються і вони відчутно відстають у конкурентоздатності від таких країн першої десятки, як Швейцарія, Сінгапур, Фінляндія, Швеція, Голландія, Німеччина, Великобританія, Гонконг та Японія.

Які головні причини такого стану у наших сусідів? Експерти називають, зокрема, такі:

- низька примусовість права;
- дуже низька довіра суспільства до політиків;
- висока міра клієнтелізму;
- високе адміністративне навантаження на підприємництво з боку держави;
- слабкий вплив виробничої сфери на міжнародну дистрибуцію;
- занадто велика орієнтація споживачів на ціну, а не на якість;
- недостатній інтерес влади до підтримки технологічно та інноваційно найдозріліших продуктів.

Названі негативні принципи ще в більшій мірі проявляються в Україні та її регіонах, і єдиний шлях їх розв'язання – реформи та інновації, які суспільство буде змушене сприйняти та адаптувати. Це вимагатиме інституціональної трансформації та інноваційних рішень, які напрацювали передові країни та їх найрозвинутіші регіони, в

тому числі транскордонні, які, здебільшого, і не мають інших інструментів розвитку крім інноваційних. Тому важливо назвати та засвоювати інноваційні інструменти, готувати до їх використання людський капітал, наукову та освітні сфери та, головне, впроваджувати нові організаційні механізми використання існуючого потенціалу, як внутрірегіонального, так і транскордонного.

Що таке інновації?

Це поняття у економічні науки впровадив відомий учений Йозеф Шумпетер. Він розглядав їх досить широко:

- 1) впровадження у виробництво нових виробів або вдосконалення вже існуючих;
- 2) впровадження нових або вдосконалених методів виробництва;
- 3) відкриття нових ринків;
- 4) застосування нового способу продажу або закупок;
- 5) застосування нової сировини або напівфабрикатів;
- 6) впровадження нової організації виробництва [3].

У наш час інновації дефінуються як вдале економічне використання нових ідей, безперервна зміна техніко-організаційних рішень, які охоплюють, з одного боку, просту модифікацію існуючих продуктів, процесів і практик, а з другого – просування у напрямку фундаментально нових продуктів і процесів. Реалізація інновацій включає в себе цілий ряд наукових, технологічних, організаційних, фінансових та торговельних рішень [4].

Підручник «Oslo Manual» описує повний спектр новинок – від новинок у світовому масштабі – так звані інновації абсолютні, через новинки у масштабах ринку, – до новинок з точки зору лише окремо взятого підприємства [5].

Для впровадження інновацій необхідна така умова, як інноваційність. Це така риса економічних суб'єктів або й економік в цілому, яка означає здатність до створення та впровадження інновацій, їх сприйняття, вона пов'язана з активним залученням до інноваційних процесів та діяльністю у цьому напрямку. Це також означає участь у набутті засобів та здатностей, необхідних для участі в цих процесах. Дуже часто

інноваційність вимірюється кількістю створюваних та впроваджуваних інновацій, а також затратами, які виділяє суб'єкт господарювання на діяльність у цьому напрямі. Інноваційність пов'язана із наявними ресурсами (людськими, матеріальними, фінансовими, інформаційними тощо), але також із здатністю їх використати, тобто із інноваційною зрілістю. Ця зрілість відповідає наявному рівню організаційної культури, яка обумовлює ступінь використання підприємливості, інноваційності, креативності та інших здатностей до створення, абсорбції та впровадження інновацій у різних галузях [6].

Інноваційна зрілість може трактуватися як специфічний інструмент для господарюючих суб'єктів і є своєрідною компіляцією більш простіших засобів матеріального характеру (наприклад, фінансові засоби, умови праці) та нематеріального характеру (наприклад, здібності, здатності).

Інноваційність може проявлятися на таких рівнях, як:

1) окремо взятий; 2) організаційний; 3) макроекономічний.

На окремо взятому рівні інноваційність виражається через інноваційну компетенцію, яка виражає конкретну здатність певної одиниці, обумовлюючи її положення у процесі змін. Інноваційна компетентність сильно корелюється з інноваційною гнучкістю (тобто, схильністю та легкістю, здатністю піддаватися інноваційним процесам) і здатністю навчатися: чим більшою є інноваційна компетентність, тим кращий рівень пристосованості виявляє особа у процесі навчання і тим більшою гнучкістю вона характеризується.

Знання, здобуті у процесі навчання, допомагають впровадженню змін у організацію, що, в свою чергу, призводить до набуття нових знань, які вивільняють чергові потреби. Творче напруження, яке супроводжує процес навчання, спонукає потребу поглиблення теоретичних і практичних спроможностей (компетенції) до управління інноваціями. У процесі навчання формуються також позиції, необхідні для створення інноваційної поведінки. Використання навчальних можливостей у організації дозволяє виробляти проінноваційні позиції, налаштовані на ініціювання, креативування та впровадження змін і, таким чином, до підвищення економічної ефективності їх діяльності [7].

На інноваційність конкретної одиниці має вплив також інновативна мотивація, яка визначається як механізм сприйняття новинок, що генерує ставлення особи до новинок. Інноваційна мотивація може бути обумовлена трьома механізмами поведінки, які управляють діяльністю особи: страх, власна вигода, суспільна вигода. Страх, як мотиваційний фактор, є станом неспокою, який веде до того, що особа трактує ситуацію змін як джерело загрози для набутих нею або бажаних цінностей і небезпеку їх втратити через активні дії конкурентів. Якщо страх є головним мотиваційним механізмом, то нормальною реакцією може бути і ухиляння від змін і запобігання їх впровадженню. У випадку, коли особа аналізує власні вигоди, вона зважає шляхом раціонального аналізу вигоди і втрати, які може принести їй впровадження інновацій. Результат цього аналізу призводить до випрацювання позицій, які будуть мати вирішальний вплив на бажання впроваджувати або відхилити інновацію. Аналіз вигоди і втрат, які може принести зміна для всього суспільства (суспільна користь) у зв'язку із участю особи у інноваційному процесі, може схилити її до прийняття акцептаційної або оборонної позиції щодо інновації. Мотивація до впровадження інновації у значній мірі впливає із радості від реалізації чогось такого, що досі ще не робилося [8, там же].

До факторів, які генерують інноваційність особи, належить також інноваційна здатність, яка, як риса особи, окреслює її внутрішні і набуті переддиспозиції до створення, імплементації та адаптації інновацій, а також її податливість до впливів зовнішніх чинників, які обумовлюють таку поведінку. Інноваційна здатність може бути предметом оцінки у процесі набору працівників.

Інноваційність організації розглядається через примат її інноваційного потенціалу. Цей потенціал розглядається як здатність господарюючого суб'єкта до розробки проектів, впровадження та розповсюдження інновацій. Інноваційний потенціал підприємства утворюють його працівники та умови, у яких вони функціонують. Дуже важливим фактором, який створює такий потенціал, є організаційний порядок суб'єкта, процедури інноваційних процесів, а також уже впроваджені інновації, які дають можливість генерувати нові рішення. Дуже часто вдосконалення, впровадження в одній галузі

впливає вирішальним чином на можливість реалізації новинок у іншій. Всі ці елементи взаємно впливають один на одного і утворюють цілісність системи, комп'ютерні технології тощо, дуже часто дають можливість впровадити організаційні зміни. У свою чергу впровадження новаторських управлінських рішень уможливило впровадження інновацій у сфері послуг. Вважається, що інноваційність підприємства залежить від одночасних змін у всіх перелічених сегментах. Через це у наш час звертається увага на розвиток інноваційного потенціалу підприємства у всіх галузях, симультанно.

З макроекономічної точки зору можна говорити про інноваційність всієї економіки або її регіонів. Така інноваційність розглядається як здатність і бажання суб'єктів цієї економіки або її регіонів до сталого пошуку та використання у економічній діяльності результатів наукових досліджень та дослідницьких розробок, нових концепцій, ідей, винаходів, вдосконалень та розвитку і використання виробничих технологій та нематеріальних послуг, впровадження нових методів і технік у організації і управлінні, вдосконалення і розвитку інфраструктури та досягнень науки [8].

Інноваційність вважається одним із найбільш прогресивних факторів соціально-економічного розвитку, в тому числі і в локальному вимірі. В цілому можна виділити три типи територіальних утворень:

- здатних до продукування інновацій;
- нездатних до генерування інновацій;
- нездатних ні до першого, ні до другого.

Разом із тим, маючи на увазі розвиток територіальних утворень, можна виділити два рівні абсорбції інновацій, а саме:

- абсорбція пасивна, яка полягає у здатності регіону або території до сприйняття позитивних сигналів цільових ринків, а також інвесторів щодо розвитку діяльності;
- абсорбція активна, яка полягає також у здатності виробляти і розвивати сигнали та діяльність через використання та посилення синергетичного ефекту.

За певних умов, які будуть описані нижче, саме транс-кордонні регіони, вважаємо, у наш час мають найбільшу потребу та здатність до активної абсорбції інновацій та успішного соціально-

економічного розвитку через використання та посилення синергетичного ефекту співробітництва в рамках європейських тенденцій регіоналізму. Це явище можна зрозуміти, якщо розглядати його одночасно з точки зору як внутрішньої специфіки конкретних держав, так і у системі міжнародних відносин. Політологічне тлумачення передбачає, що в першому випадку це є тенденція політичного розвитку сучасної держави, яка виражається у деконцентрації та децентралізації державної влади та її делегування на нижчі щабелі її політичної системи. Така тенденція витікає із міцніючих потреб збільшення економічної та управлінської самостійності певних територіальних утворень, які характеризуються економічного та культурною цілісністю [9]. Тобто, регіоналізм можна також дефінувати як політику, спрямовану на розв'язання конфліктів, які породжує нерівномірність економічного розвитку окремих регіонів, а також потребу задоволення аспірації локальних спільностей до самоуправління [10]. Регіоналізм інколи розглядають також як форму просторової дистрибуції влади на різних рівнях політичної системи [11]. Його впроваджує центральна влада, завдяки чому регіональні спільноти отримують право на утворення власних керівних та виконавчих органів, які реалізують регіональну політику (захист автономії регіону, економічний розвиток та забезпечення потреб жителів регіону).

Виражений у «Лексиконі» підхід до проблем [9], що розглядається, підкреслює їх юридично-інституціональні аспекти, і звертає увагу на регуляційну функцію держави у цьому явищі. В той же час, поняття регіоналізму мусить сприйнятися і як суспільне явище, яке породжує і політичні прояви, оскільки воно коріниться, насамперед, у найширшому розумінні культури. Воно проявляється як поєднання (часто дуже виразних) міжкультурних відмінностей (або міжетнічних) із політичними гарантіями їх збереження та захисту. Держава не реалізує їх автоматично, її діяльність набирає обрисів реалізації регіональної політики. І це поняття трактують по різному. Якщо йти за тлумаченням згаданого «Лексикону», то його можна розуміти як комплекс ініціатив культурного, економічного та політичного характеру з оглядом на специфіку конкретної географічної одиниці (регіону), метою якої є вирівнювання існуючих диспропорцій між нею та іншими частинами держави. Ці

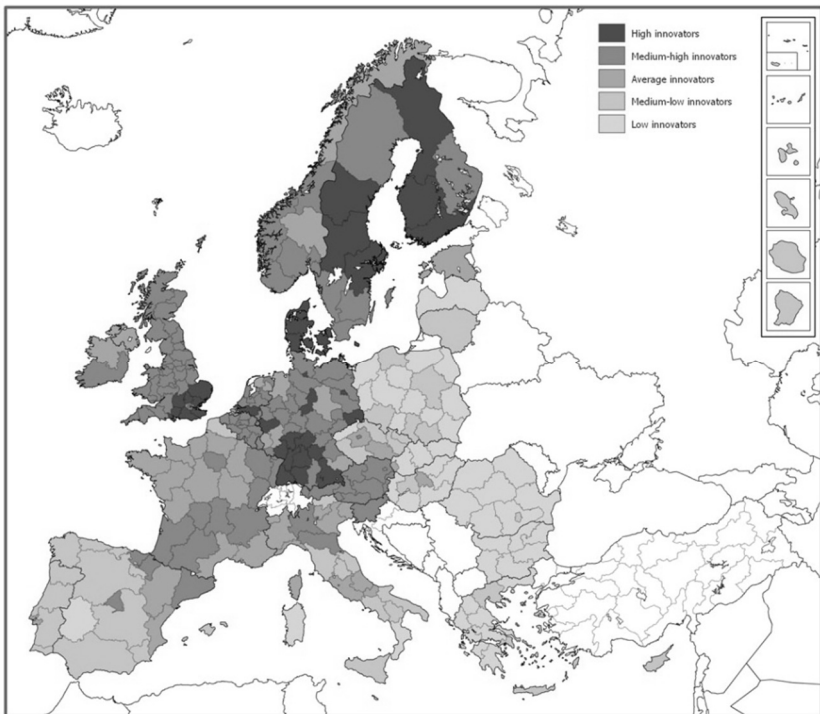
диспропорції фіксуються зазвичай у сфері економіки, хоч і не обов'язково. Викладена тут інтерпретація означає, що діяльність, яка названа регіональною політикою держави, відрізняється від поданого нижче розуміння регіоналізму. Адже цей останній виступає як первісний феномен стосовно до діяльності держави. Він розглядається у вигляді суспільно-політичного руху з відповідною ідеологією та географією, обмеженого суспільно-політичною підтримкою. Виходячи з кількісних та семантичних характеристик, це явище можна дефінувати скоріше як рух регіоналістичний, ніж регіональний [12]. В цілому це суспільно-політичний рух знизу, метою якого є мобілізація регіональної спільноти (яка виокремлюється на етнічній, регіональній канві, або на обох одночасно), яка населяє регіон, що належить до даної держави, з метою отримання власних політичних прав у цій же державі. У крайніх випадках така мобілізація може вести до створення даною спільністю власної державності або в рамках даної держави, або поза нею. В такому разі регіоналістичний рух набуває форми державотворчого руху.

Таким чином, регіоналізм у вигляді регіоналістичного руху можна розуміти як ідеологію (або її вираз) історично сформованих територіальних спільностей, які вирізняються своїми усвідомленням локальних зв'язків та виражають суспільний рух, який в опорі на комплекс рис, характерних для певної території, охопив своїм впливом суспільне життя, економіку та культурні прояви маючи на меті всесторонню активізацію громадськості як локальної спільноти [13]. Дефініція у більш широкому розумінні іменує регіоналізмом політичний рух, який прагне до збільшення самоуправління свого регіону, як і культуристичні рухи, які борються за зміцнення його культурної ідентичності.

Розвиток згаданих регіонів з метою реалізації поставлених цілей вимагає у сучасних кризових умовах, насамперед, інноваційних підходів. Рівень інноваційності регіонів визначається у Європейському Союзі через Регіональні таблиці результатів у галузі інновацій (RIS – Regional innovation Scorbord) [дивись карту-схему інноваційності регіонів в Європейській Унії та RIS у 2009 році] [14].

Ця карта показує синтетичні показники виміру інноваційних засобів регіонів, необхідних для ефективного формування ре-

гіональної інноваційної політики, в тому числі може бути корисною для випрацювання такої політики на східному шенгенському кордоні ЄС. Методологія, яка розроблювалася Regional Innovation Scoreboard протягом значного часу, використана для останньої Доповіді, підготовленої в 2009 року, яка бере до уваги 201 регіон. Це 27 країн ЄС, а також Норвегія, і базується методологія на 16 базових показниках. Рейтинг регіонів, показаних у рамках RIS 2009, однозначно свідчить про переважну слабкість інноваційного потенціалу суміжних з Україною шенгенських транскордонних регіонів. Однак за останні роки майже кожен з таких регіонів, особливо польських, розробив на базі Європейських підходів власну стратегію інноваційного розвитку, яка враховує і напрямки транскордонного співробітництва, що дуже важливо і для їх українських регіонів-партнерів.

Регіональна інноваційна стратегія – це базовий інструмент формування інноваційної політики на рівні регіону. RIS на базі інноваційного потенціалу регіону визначає стратегічні цілі інвестиційної політики, а також тактику їх досягнення. Вона показує секвенції (елементи) дій і завдань, необхідних для динамізації інноваційного розвитку регіону. RIS має на меті побудову ефективної системи підтримки інновацій у регіоні. Вона є основою для вибудови співпраці і партнерства, а також створення консенсусу всіх інноваційних процесів. Регіональна інноваційна стратегія є інструментом допомоги регіональній та локальним владам у стимулюванні інноваційної спроможності регіону. Ця стратегія по своїй суті є основою побудови дієвих регіональних систем інновації.

Основними функціями RIS є:

- оптимальне використання потенціалу, яким диспонує регіон, та приведення в дію його інноваційної спроможності (функція ефективності);

- інтеграція регіонального середовища і пошук консенсусу серед суб'єктів, які формують інноваційні процеси в регіоні (інтегруюча функція);

- підвищення пов'язаності поточних рішень та дій публічних влад та інших суб'єктів, які формують регіональну політику інновацій (координаційна функція);

- постачання інформації про майбутній розвитку регіону і через нього піднесення почуття стабільності діяльності суб'єктів та заохочення їх до проінноваційної діяльності (інформаційна функція);

- підвищення рівня розуміння інноваційних процесів, що відбуваються в регіоні, а також потреб діяльності у цьому напрямі (едукативна функція) [15].

Функція RIS тісно кореспондується з методами розбудови регіональної інноваційної стратегії, яка реалізується в трьох етапах.

Етап I. Концентрується на діяльності, що має за мету створення сприятливого середовища та клімату для створення інноваційної стратегії в регіоні та розбудову міцних зв'язків між регіональними акторами. Головним завданням є розбудова

регіонального консенсусу, що досягається шляхом ідентифікації та залучення до процесу створення стратегії ключових інституціональних суб'єктів як економічних, так і суспільних («акторів»), які діють на інноваційному полі в регіоні. Регіональний консенсус стосується як цілей і пріоритетів розвитку, так і очікуваних ефектів довгострокового процесу започаткованого стратегією.

Етап II. Обіймає комплекс аналітичних заходів, які концентруються на ідентифікації інноваційного потенціалу регіону та бар'єрів, які обмежують ендогенний (внутрішній) процес розвитку інноваційної здатності регіону. Регіональний аналіз, насамперед, охоплює:

- оцінку стану технологічного розвитку економіки регіону;
- ідентифікацію потенціалу інноваційного регіону (охоплює потенціал досліджень, вищу освіту, малий і середній бізнес, іноземні капіталовкладення тощо);
- виявлення трендів розвитку ключових секторів (як у промисловості, так і у сфері послуг), які діють у регіоні;
- оцінку стану розвитку інституцій, які підтримують регіональні суб'єкти у сфері інновацій.

Підсумком всіх аналізів, які здійснюються в регіоні, є SWOT-аналіз, тобто визначення сильних та слабких сторін регіону з точки зору володіння здатністю, потенціалу і потреб інновацій у регіоні, а також можливостей та загроз інноваційного розвитку, які існують у оточуючому середовищі регіону.

Етап III. Формування довгострокової стратегії. У загальному вираженні головні дії концентруються на:

- визначення стратегічних цілей інноваційного розвитку регіону;
- описі тактики реалізації стратегічних цілей (операційні цілі);
- дефініції, імплементації та тестуванні стратегічних дій.

Регіональні інноваційні стратегії є визнаним інструментом інноваційної політики у високорозвинутих країнах. Протягом 1994-2007 років близько 200 регіонів у всій Європі виробили свої регіональні інноваційні стратегії і рухаючись у визначених напрямках розвитку намагаються створювати умови для зро-

стання інноваційності господарських суб'єктів, які функціонують у регіонах. Зокрема у сусідній Польщі процес створення регіональних стратегій інновацій розпочався в 2001 році. В рамках отриманої фінансової підтримки від 5 Рамкової програми ЄС, п'ять воєводств виробили RIS і з 2005 року приступили до фази їх реалізації. До цієї групи увійшли опольське, шльонське, вармінсько-мазурське, великопольське і західнопоморське воєводства. Слідом за ними, починаючи з 2003 року, процес розбудови RIS розпочався ще в десяти воєводствах, а у 2006 році останнє з воєводств – мазовецьке – розпочало праці над розробкою стратегії.

Сьогодні до лідерів із розробки і реалізації регіональних інноваційних стратегій належить суміжне із Закарпаттям Підкарпатське воєводство, де результати такої діяльності видно на кожному кроці.

Зараз Польща в цілому є однією із небагатьох держав Європейського Союзу, в якій всі регіони розробили регіональні стратегії інновацій. Прикладені зусилля щодо програмного регіонального розвитку у сфері інновацій стали в кінцевому підсумку аргументом і підставою для скерування особливої уваги на проблеми інноваційного розвитку регіонів, що відобразилося у програмному використанні Структурних Фондів ЄС для Польщі на 2007-2012 роки. Впровадження RIS знайшло своє істотне місце і фінансову підтримку у регіональних та загальнодержавних документах стратегічного характеру, пов'язаних із використанням унійних фондів [16].

Проведена в 2006 році у Польщі оцінка регіональних стратегій інновацій з точки зору ступеня їх впровадження показала, що стратегії стали ключовим аргументом та імпульсом для розробки регіональної інноваційної політики. Протягом заледве двох років впровадження RIS згенеровано понад 500 різних ініціатив і проектів, які впливають із стратегій. Розпочато також перші кроки у напрямі створення регіональних інноваційних систем. Однак результати аналізу показали також, що почала формуватися скоріше регіональна інноваційна політика, ніж повноцінна діяльність у цій галузі. Крім того, аналіз виявив декілька слабких місць у процесі впровадження

інноваційних стратегій. Насамперед з'ясувалося, що інтегрований підхід, застосований у процесі реалізації RIS, не був перенесений разом із інструментами управління у процес імплементації стратегій. І хоча майже у всіх регіонах (воєводствах) регіональні стратегії інновацій містили в собі директиви щодо систем управління та моніторингу, однак лише у незначній кількості воєводств вказівки, що там містилися, були використані [17].

Як уже відзначалося, однією із цілей регіональної стратегії інновацій є побудова регіональної системи інновацій. Вона полягає у комплексі різноманітних суб'єктів (акторів), які впливають на процес інновацій, а також зв'язків, які виникають між ними. Це система суб'єктів, інтеракцій та подій, які в результаті синергії утворюються на конкретній території і ведуть до зростання здатності творення, абсорбції та дифузії інновацій у регіоні. Регіональна система інновацій – це також мережа інтеракцій, яка виникає між сферою науки, досліджень та розвитку, промисловістю, системою освіти, фінансів та публічної влади, і яка сприяє процесам інтерактивного і колективного навчання. Основою такої діяльності є усталення мережевих зв'язків та інноваційного середовища.

Регіональну систему інновацій утворюють комплементарні та взаємозалежні підсистеми, до яких входять:

- підсистема виробництва та послуг, яку утворюють господарські суб'єкти, що займаються технологічно-промисловою діяльністю, впровадженням і комерціалізацію нових рішень;

- підсистема науково-дослідна, до складу якої входять різного роду дослідницько-розвиткові суб'єкти, вищі навчальні заклади та інші інституції, які діють у сфері інновацій та трансферу технологій;

- підсистема інституціональна, яку утворює ціла гама суб'єктів, які допомагають ходові інноваційних процесів (наприклад, центри підтримки інновацій та трансферу технологій), в тому числі такі як:

- а) індустріальні парки;
- б) інкубатори технологій;
- в) центри трансферу технологій.

- підсистема суспільно-культурна, яка відображає характерні і специфічні для даного регіону культурні риси (традиції, історію, системи цінностей), форми і канали комунікацій, рівень довіри, комплекс специфічних способів поведінки та неповторних культурних та структурних рис даного регіону.

Фундаментом діяльності регіональних систем інновацій та елементом, який пов'язує роботу окремих підсистем, є регіональні та локальні влади з їх ефективною інноваційною політикою, яка визначається регіональною інноваційною стратегією.

Регіональна система інновацій є територіальним комплексом і системним поглядом на проблему інноваційності економіки. Її функціонування сприяє зменшенню інноваційного ризику для конкретного господарчого суб'єкта, полегшує абсорбцію різного роду знань, дає можливість інтерактивного навчання та обміну досвідом. Вона також є основою для вибудови конкурентоздатності регіону у глобальній економіці, в якій інновації, знання та процес навчання є ключовими факторами для економічного успіху. Це робить можливим адаптацію регіональних суспільно-економічних систем до процесу глобалізації.

У регіональних науках частіше за все трапляється поняття територіальної системи інновацій, а регіональна і національна системи інновацій виступають як форми цієї системи.

Однак у більшості регіонів на східній частині шенгенського кордону трапляються поки-що слабо розвинуті регіональні інноваційні системи. Важливим кроком у напрямі їх створення може стати розбудова регіональних стратегій інновацій через власні організаційно-інституціональні та суспільно-культурний виміри. Великим бар'єром для розвитку цієї системи залишається малодозріла та непрозора загальнодержавна та регіональна інноваційна політика [18].

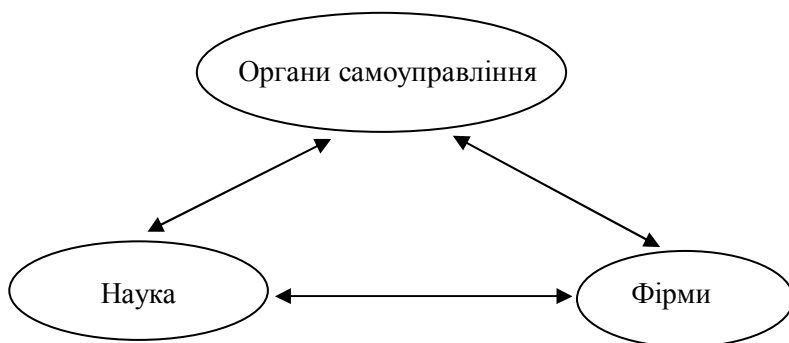
Зазвичай, чи не найвищим ступенем регіонального розвитку вважається в наш час відповідність титулу «регіон знань та інновацій». Це поняття окреслює так регіони, у яких домоглися створення в галузях, стратегічних для розвитку

регіону, системи ефективної взаємодії між регіональними вадами, підприємницькою сферою, науковими установами і вищими навчальними закладами. І така взаємодія позначається на зростанні інноваційності підприємств вище середнього кількості підприємств у секторах середньої та високої технології, а також постійних місць праці, які вимагають підвищеної кваліфікації.

Ключовими елементами регіону знань та інновацій є гармонійна взаємодія всіх регіональних центрів, які є суб'єктами регіональної дослідницької та інноваційної політики, а також приведення в дію надзвичайно важливого процесу створення регіонального консенсусу у галузі інноваційної політики та регіонального партнерства між трьома сферами: регіональною і локальною владами, науковим середовищем та підприємцями, що часто називають "золотим трикутником".

Вибудова партнерства у трикутнику: публічна влада, науково-дослідні установи, підприємства складає суть регіональної системи інновацій.

Взаємодія у трикутнику: публічна влада, дослідження, підприємства

Важливий етап розбудови стратегічного партнерства пов'язаний з розробкою Регіональної Стратегії Інновацій (RSI) з опорою на досягнення консенсусу навколо базових проблем, пов'язаних із домінуванням та реалізацією регіональної інноваційної політики. Регіональна стратегія є підставою для взаємопов'язаного та сконцентрованого витрачання публічних коштів на реалізацію визначених цілей стратегії через діяльність, визначену в Плані завдань. PCI є висхідним пунктом для розбудови регіону знань та інновацій.

Завданням публічної влади в регіональному партнерстві є розбудова ефективної системи впровадження RSI і концентрація публічних коштів на тих завданнях, які в рамках консенсусу, створеного навколо RSI, були визнані пріоритетними. RSI є документом, розробленим де-факто для публічних влад регіону та повинна бути ними активно використовувана в ході реалізації регіональної політики. Публічна влада одночасно керує процесом впровадження стратегії, а також бере участь у процесі розвитку стратегії.

Роль науково-дослідних установ полягає у реалізації стратегічних досліджень, важливих з точки зору бачення регіонального розвитку та розвитку підприємництва, а також створення своєї привабливості. Щобільша привабливість науково-дослідних установ досягається через створення консорціумів, до складу яких входять групи, що виконують дослідження у визначених секторах досліджень, які є цікавими для групи підприємств або навіть цілого сектора регіональної економіки (наприклад, регіональні центри передових технологій, науково-дослідні кампуси чи дослідницько-впроваджувальні центри). Така взаємодія є надзвичайно важливою для створення стабільного регіонального дослідницького потенціалу. За такого підходу необхідним є визначення дослідницьких просторів або тем досліджень на середньо- і довготривалу перспективу, в яких зацікавлені підприємства та підприємницьке середовище.

У свою чергу підприємства випрацьовують свої стратегії розвитку і досягають у їх контексті ідентифікації своїх потреб на коротко-, середньо- та довгострокову перспективу. Оскільки розробка стратегії у контексті технологічного розвитку галузі та

ідентифікації дослідницьких потреб, як правило, виходять за межі можливостей окремого підприємства, постає завдання розбудови стратегії через створення кластерів та технологічних платформ, які здатні до визначення стратегічних дослідницьких потреб груп підприємств, які співпрацюють між собою, а також цілих секторів економіки. Це уможливує прийняття ефективної стратегії дослідницької співпраці у контексті реалізації цілей регіонального розвитку.

Вибудова стратегічних зв'язків поміж регіональними владами, групами підприємств та дослідницькими установами становить сутність ініціювання процесу розвитку регіону у напрямі знань та інновацій. Це довготривалий процес, який спирається на вибудову взаємної довіри та довгострокового партнерства. Істотну роль у цьому процесі відіграють також центри інновації та підприємництва і, особливо, технологічні парки та інкубатори, що складають регіональну інноваційну інфраструктуру.

У сценарії розбудови Регіону Знань та інновацій можна виділити наступні фази:

1. Розробка та вдосконалення Регіональної інноваційної стратегії.

2. Розбудова імплементаційної структури та розробка Плану діяльності.

3. Розбудова та розвиток дослідницького та інноваційного потенціалу регіону.

4. Інтеграція програм досліджень кластерів, технологічних платформ, регіональних центрів передових технологій у контекст регіональних стратегічних документів та створення Спільної програми досліджень для регіону.

5. Створення понадрегіональної мережі. Інтеграція політики з іншими регіонами шляхом створення понадрегіональних дослідницьких кластерів, так званих кремнієвих долин, макро-регінів знань у загальнодержавних або міжнародних масштабах [19].

Перед тим як розглядати завершальне поняття транс-кордонного інноваційного середовища як один із видів понад-

регіональної інноваційної мережі, вважаємо за необхідне все-таки описати самі типи інновацій, яких слід прагнути досягнути.

У науковій літературі можна зустріти чимало різних класифікацій технічних інновацій. Класична класифікація інновацій користується предметними критеріями. Згідно з ними можна зробити розподіл інновацій на інновації в продукті, у виробничому процесі та в організації виробництва.

Інновацією у продукті (її ще називають продуктовою інновацією) є всяка зміна, яка полягає в удосконаленні виробу, що вже виробляється, або ж у розширенні структури асортименту новими виробами із наступним впровадженням їх на ринок.

Інновація у виробничому процесі (її ще називають інновацією процесу) полягає у зміні застосовуваних виробничих методів.

Організаційна інновація (процедурна) – у вузькому розумінні інновації виражається у змінах лише в організації виробничого процесу без врахування організаційних змін у широкому значенні цього слова. Продуктова інновація, подібно як і інновація процесова або організаційна, можуть бути самостійними процесами. Однак частіше за все ці інновації виступають разом, особливо якщо створення нового товару неможливе лише через застосування традиційних технологій виробництва і існуючих рішень в організації процесу. До того ж інновація у виробничому процесі вимагає часто і зміни в структурі та організації виробництва. Однак, як правило, більшість інновацій у виробничому процесі більш чи менш опосередковано впливає на вироби, в той час як інновації у продукті часто не вимагають жодних або лише мінімальних змін у технології створення та організації виробництва.

Підручник «Oslo Manual 2005» запроваджує нову технологію (таксономію) інновацій, яка охоплює чотири види інновацій, а саме:

- інновацію продукту (product innovation);
- інновацію процесу (process innovation);
- інновацію організаційну (organization innovation);
- інновацію маркетингову (marketing innovation) [20].

Два перші види інновація зазвичай окреслюються загальною назвою технічні інновації (TRP – Technological product and process innovations), а решта два види охоплюються загальною назвою нетехнічні інновації (Non-Technological innovation). Перші два видання підручника «Oslo Manual» у принципі стосувалися тільки інновацій TRP. У другому виданні 1997 року нетехнічним інноваціям (нетехнологічним) був присвячений лише спеціальний додаток Annex 2. Інша класифікація інновацій з'явилася на підставі критерію оригінальності, пов'язаним із першим застосуванням нового технічного рішення. Згідно з цим критерієм, терміном інновації належить називати перше виробниче застосування нового знання, натомість чергове застосування виражається назвою дифузії (розповсюдження). На практиці буквальне копіювання інновацій майже ніколи не спостерігається, через те, що завжди є необхідність внесення більших чи менших модифікацій у саме вирішення а також у спосіб його впровадження у виробництво. Саме тому можна говорити про піонерські інновації (оригінальні, креативні), які є результатом оригінальних рішень, які до того не використовувалися у виробництві, та про адаптовані інновації (розмножуючи, наслідуючи), які в даному місці і часі приносять певні виробничі і ринкові результати. Прикладом розмножуючих інновацій може служити виробниче використання якогось винаходу на підставі закупленої ліцензії. Варто зауважити, що незважаючи на вирішальну роль піонерських інновацій, розмножуючі інновації можна вважати як дуже важливий фактор розповсюдження технічних змін. Про економічне значення розповсюджуючих інновацій може служити приклад прискореного розвитку держав, які спеціалізуються на наслідуванні чужих рішень.

Ще одним критерієм класифікації інновацій є їх шкала змін. Згідно з цим критерієм, в цілому інновації поділяються на радикальні (переломні, нетривалі, революціонізуючі виробництво), та на приростові (вдосконалюючи виробництво, породжуючи повільний прогрес). Визначення межі між цими видами інновацій річ не проста. Можна прийняти як критерій поділу відносно більшу кількість затрат знань та інвестицій для

реалізації інновацій, а також відносно більше значення для економічних наслідків для всієї економіки та окремих підприємств застосованих рішень.

Аналіз інноваційних процесів доводить, що коректуючі інновації кількісно домінують у потоці інновацій, в той час як радикальні інновації вдаються досить рідко. Однак це не значить, що економічне значення коректуючих інновацій слід випускати з уваги під час економічного аналізу. Вони можуть бути в результаті серії послідовних поліпшень важливим фактором підвищення технічного рівня виробництва та економічної ефективності.

У науковій дискусії щодо видів інновацій з'явилися також наступні нові категорії:

1) інновації у досвіді – цей вид інновацій сконцентрований не на виробництві й не на процесі, а на спільному творенні досвіду споживачів. Оскільки традиційно більшість продуктів еволюціонує одночасно зі змінами в технологіях, а не зі змінами, які стаються у споживанні, щораз частіше підкреслюється потреба нового підходу до еволюції продукту, який би враховував велику кількість споживачів із їх відмінними інтересами, рівнями здібностей, потреб та прагнень. Для цього необхідним є так зване середовище досвіду – система отримання досвіду, яка дасть можливість фірмі використовувати різноманітний досвід споживачів і співтворити з мільйонами консументів через зворотний зв'язок;

2) суспільні інновації – чимало фірм починаючи шукати інспірацію у нетрадиційній сфері – у суспільному секторі. Такого роду інновації впроваджують підприємства, які суспільні потреби розглядають як можливість розвитку нових ідей, демонстрації технологій, креативності нових ринків і подолання одвічних невирішених проблем на стику суспільної і бізнесової сфер. Фірми, які намагаються вирішити суспільні потреби у галузі освіти, спорту, охорони здоров'я, комунікації перестають трактувати ці сфери як сфери харитативної діяльності, але розглядають їх як стратегічні сфери, до яких неминуче мусять включатися принаймні дві сторони – публічна та приватна;

3) інновації провідного користувача – це фірми, організації та окремі особи, потреби яких у певному продукті значно перевищують галузеві стандарти. Провідні користувачі значно випереджують загальний тренд, тому їх належить визнати важливим джерелом інновацій, особливо тих, що характеризуються як переломні. Ринковий тренд зростання запиту на переломні інновації виражає кривою провідного користувача [21].

Зрозуміло, що всі регіональні моделі розвитку інновацій так чи інакше придатні для застосування у транскордонних регіонах. Але ці регіони можуть для свого розвитку застосовувати не тільки додатковий, але часто і чи не єдиний інструмент – транскордонне інноваційне середовище підприємництва.

Поняття транскордонного середовища підприємництва (франц. *Milieu Internationalisant*) впровадили до наукової літератури французькі економісти К. Форкад (C. Forcade) та О. Торре (O. Torres). Висхідним пунктом для формування їх концепції були дослідження інноваційного середовища підприємництва. Оскільки у аналізах інноваційного середовища теоретичну базу становила теорія зовнішніх ефектів та кошти трансакції, К. Форкад та О. Торре на підставі своїх розважань прийняли теорію ресурсів. Автори, виходячи із сучасної теорії фірми, запропонували спостереження за регіоном (певною територією) як «портфелем ресурсів», на якому підприємство базує свої конкурентні вигоди (переваги).

У своєму підході К. Форнад та О. Торре шукають відповіді на питання, у якій мірі конкретна територія може стати стимулятором і перевагою в процесі уміжнароднення малих, локальних підприємств? Адже проблемою є той факт, що малі і середні фірми (а саме вони, як правило, переважають, наприклад, у транскордонних регіонах), рідко приймають самостійні дії, спрямовані до їх уміжнароднення. Для цього вони потребують допомогу більшої чи меншої кількості акторів, які діють на території, на якій вони розміщені.

Зміжнароднюючим середовищем є система тривалої взаємодії, в якій локальні актори (малі і середні фірми, територіальні спільноти, публічні інституції, університетські дослід-

ницькі центри, банківські системи і т.п.) працюють разом, щоб створити динаміку міжнароднення. Метою цієї динаміки є, з одного боку, розширення можливостей входження у глобальні мережі локальних підприємств, а з другого – підвищення атракційності території у міжнародному масштабі. Такий процес передбачає існування внутрішніх сил, які б стимулювали підвищення транскордонної активності локальних підприємств, основною діяльністю яких будуть зовнішні ефекти та організаційна близькість. Таке середовище мало би самопідтримуючий характер у тому сенсі, що чим більше воно було б транскордонним, тим більший транскордонний вплив мало б.

Щоб середовище ставало транскордонним, воно повинно виконати ряд умов, до яких належать, зокрема:

- існування швидкої комунікаційної інфраструктури, такої як аеропорти, мережі автострад, доступ до інтернету із швидкісною передачею даних і т.п., які полегшать мобільність людей і товарів;

- наявність специфічних ресурсів, які відрізняють ці регіони і становлять їх відмінність; такими факторами може бути поява транснаціональних підприємств, які володіють престижною торговою маркою, розміщення яких притягує інші фірми та викликає кумуляційні ефекти; концентрація таких підприємств розвиває певну промислову культуру, підносить кваліфікацію працівників, якість виробів, сприяє співробітництву, приводить у дію механізми навчання; істотним елементом тут є позиція транснаціональних фірм і міра їх територіалізації, оскільки ці фірми можуть значно полегшити локальним підприємства входження до глобальних мереж;

- наявність певної кількості інституцій і організацій, які займаються наданням послуг у міжнародній сфері, тут мається на увазі діяльність підприємств характеру експорт-імпорт, діяльність різноманітних навчальних центрів у сфері міжнародного розвитку та управління;

- існування публічних та приватних організацій, які полегшують міжнародну торгівлю, як, наприклад, клуби експортерів, міжнародні сервіси торгово-промислових палат тощо [22].

Більшістю таких факторів транскордонні регіони або володіють, або їх можна створити. Але для цього слід мати відповідну усвідомлену регіональну політику та володіти відповідними ресурсами та кадрами. А це є в регіонах у наявності не завжди, тим більше в Україні з її тотально застарілим технологічним укладом та відсутністю будь-якої регіональної політики. За даними преси, у нашій державі сьогодні виробляється 95 відсотків продукції третього-четвертого за світовими мірками технологічного укладу. Це рівень післявоєнного періоду. Ще 3 % випуску складають вироби п'ятого укладу і менше 1 % – продукція шостого технологічного укладу [23]. Де вже тут до інновацій! Тому й доводиться вивчати та популяризувати чужий інноваційний досвід, щоб хоч у якійсь мірі підготувати середовище для інновацій та випуску конкурентоздатної на світовому ринку високотехнологічної продукції.

Використана література

1. Schumpeter J.A. Business Cycles. A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process, New York / London, 1939; Schumpeter J.A. Teorija rozwoju gospodarczego, PWN, Warszawa, 1960; Mikosik S. Teorija rozwoju gospodarczego Jozafa A. Schumpetera, PWN, Warszawa, 1993.

2. SME, 6 septembra 2012p, s. 9.

3. Schumpeter J.A. Teorija rozwoju gospodarczego, PWN, Warszawa, 1960.

4. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations. The Macmillan Press Ltd, London, 1990.

5. Oslo Manual. Guidelines and Interpreting Innovation Data Third Edition, OECD / Eurostat, Paris, 2005.

6. Hughes G.D. Thee Process for creating innovative strategies. – www.nne.edu/~gdhughes/Processes.htm

7. Bielski I. Przebieg i uwarunkowania procesow innowacyjnych. Biblioteka Menedzera i Sluzby Pracowniczej, z. 187, Bydgoszcz, 2000/

8. Witkowski K. Czynniki konkurencyinosci regionu: uwarunkowania gospodarcsego i spolecznego. – "Ekonomia", №5 / 2002.

9. Herbut R. *Leksikon politologii*. – Wrocław, 1999, s. 498.
10. Там же.
11. Там же.
12. Визначений термін подається за: Tomaszewicz J. *Wspolczesne ruchy regionalistyczne w Europie Zachodniej. "Sprawy narodowosciowe. Seria nowa"*, 1997, tom VI, zeszyt 2 (11), s. 295.
13. Цит. за Omelczuk A.J. *Z regionalizmem w XXI (referat programowy na VI Kongres Regionalnych Towarzystw Kultury)*. Warszawa – Ciechanow, 1998, s. 5.
14. *Regional Innovation Scorebord*, www.proinno-europe.ua/RIS 2009-*Regional innovation Scorebord*
15. Nowakowska A. *Regionalny wymiar procesow innowacji*. Wyd. Uniwersytetu Lodzkiego, Lodz, 2011. Miedzinski M. *Koordinacja procesow innowacji na przykladzi polskiego wojewodstwa [w:] Kuklinski A. Gospodarka, oparta na wiedzy*. KBN, Waeszawa, 2001.
16. Див.: Klepka M. *Raport z inwentaryzacji regionalnych strategij innowacji w Polsce; Raport PAPP*, Warszawa, 2005; Boekholt P. *Evaluation of regional innovation polis in Europe [w:] Ph. Shapira, S. Kuhlman Learning from Sciens and Technology Policy evaluation, experiences from the United States and Europe*, Edward Elgar, United Kingdom, 2003.
17. Czyz P., Klepka M., Klimezak T. *Przewodnik metodyczny dla ewaluatorow regionalnych strategii innowacji*. WYG international, Warszawa, 2006. Niwahowska A. *Sukcesy I porzski polskich regionalnych strategii innowacji [w:] Jewtuchowicz A. (red.). Region w gospodarce opartej na wiedzy*. Wyd. Unowersytetu Lodzkiego, Lodz, 2006.
18. Див. детальніше: Novakovska A. *Regionalny wymiar procesom innowacji*. Wyd, Uniwersytetu Lodzkiego, Lodz, 2011; Jewtuchowicz A. *Terytorium i wspolczesne dylematy jego rozwoju*. Uniwersytet Lodzki, Lodz, 2005; Markowski T. *Regionalne systemy innowacji w aspekcie strategii rozwoju regionalnego Polski 2000-2006*; Okon-Horodyska E. *Jak budowac regionalne systtmy innowacji*. *Polska Regionow*, №15, Warszawa, 2000; Pietrzyk I. *Paradygmat rozwoju terytorialnego*, Uniwersytet im Mikolajaja

Kopernika, Torun, 2001; Doloreux D. Regional Innovation System: A critical review, www.urenio.org/metaforesight/library; Braczyk H.J., Cooke P., Haidenreich M. Regional Innovation System. The role of governance in globalized world, London, 1998.

19. Дуб.: Bakowska A., Siemaszko A., Snarska-Swidarska M. *Jak zostac regionem wiedzy i innowacji. TWIGGER, Warszawa, 2007.*

20. *Oslo Manual. Guidelines for Collecting and Interpreting Technological Innovation Data, 3rd Edition, OECD/Eurostat, Paris, 2005. Ocznej. PWN. O slo Manual. The Measurement of Scientific and technological activities. Proposed Guidelines for Collecting and Interpreting Technological Innovation Data, OECD/Eurostat, Paris, 1997.*

21. *Poznanski K. Innowacje w gospodarce kapitalistycznej. PWN, Warszawa, 1979; Stawasz E. Innowacje i mala firma. Uniwersytet Lodzki, Lodz, 1999; Cannel W., Dankbaar B. (eds). Technology Management and k A. Public Policy in the European Union, Office for Official Publication of the European Communities, Oxford University Press, New York, 1966; Sosnowska A., Lobejko S., Kłopoty zarzadzania firma innowacyjna. Difin Warszawa, 2000.*

22. Дуб.: Foucarde C. *Le teritorie comme des processus d'internationalisation des PME: le concept de mileu internationalisant [w:] B. Guesnier, A. Joyal (red). Le development territorial. Regards croises sur la Diversication et les strategies, ADICUEER. – IERE, Universite de Poitiers, 2004; Foucarde C., Torres O. (red.). Les PME entre region et mondialisation: processus de "glocalisation" et dynamiques de proximite. Les cahiers de l'EFRI. Universite Montpellier S., Montpellier, 2003; Torres O. Lokalna glokalizacja czy globalna lokalizacja. Rozwazania na temat glokalizacja [w:] Jewtuchowich A. Wiedza, Innovacyhncosc, przedsiebiorczosc a rozwoj regionow. Ul, 2004.*

23. Худицкий В. "Рендустриализация страны" или кормушка для своих? – "Зеркало недели". – 6 октября 2012 года, №35 (83), с. 10.

The article deals with current trends of implementation and application of innovation in the social-economic development as a new source of European states development, analyzes the state of application of innovation strategies in the regional development of European member states, including in the border regions at the EU East Schengen border. Attempt is made to show opportunities of innovation development and transborder cooperation.

Key words: Regional Innovation Activity, Innovation Policy, Regional Innovation Strategy, Regional Innovation System, Regional Knowledge, Optimizational Innovation, Open Innovation etc.

В статье рассматриваются современные тенденции внедрения и применения инноваций в социально-экономическое развитие в качестве нового источника развития европейских государств, анализируется состояние применения инновационных стратегий в региональном развитии государств-членов ЕС, в том числе в приграничных районах восточной шенгенской границы ЕС. Сделана попытка показать возможности инновационного развития и трансграничного сотрудничества.

Ключевые слова: региональная инновационная деятельность, инновационная политика, региональная инновационная стратегия, региональная инновационная система, региональные знания, оптимизация инноваций, открытие инноваций и т.д.

*Радослав БЕНКО,
доктор права,
викладач Інституту європейського права
юридичного факультету Університету
ім. Павла Йозефа Шафарика в Кошицях*

**ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ СУСІДНІМИ РЕГІОНАМИ
УГОРЩИНИ, СЛОВАЧЧИНИ, РУМУНІЇ ТА УКРАЇНИ В
РАМКАХ ПОЛІТИКИ ТРАНСКОРДОННОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА ЄС**

Анотація

Транскордонна регіональна політика Європейського Союзу (ЄС) може бути поділена на дві категорії. Перша з них відноситься до внутрішньої діяльності ЄС – транскордонна регіональна політика по відношенню до сусідніх регіонів держав-членів ЄС. Друга відноситься до зовнішньої діяльності ЄС (дії, спрямовані на країни, що не входять до ЄС) – транскордонна регіональна політика по відношенню до сусідніх регіонів, де принаймні одна область розташована на території країни ЄС.

У той час, як транскордонна регіональна політика в державах-членах ЄС здійснюється в рамках економічної, соціальної та територіальної політики згуртованості ЄС (далі також «політики гуртування»), транскордонна регіональна політика відносно співробітництва між регіонами, розташованими як на території держав-членів ЄС, так і на території країн, що не входять до ЄС, здійснюється в рамках політики ЄС у сфері економічної, фінансової і технічної співпраці з третіми країнами та / або в рамках політики співробітництва в галузі розвитку. Оскільки Україна ще не є членом ЄС, транскордонне співробітництво з сусідніми регіонами Угорщини, Словаччини, Румунії здійснюється в рамках транскордонної регіональної політики ЄС другого типу.

Згідно зі статтею 212 Договору про функціонування Європейського Союзу (далі «TFEU»), ЄС здійснює економічне,

фінансове та технічне співробітництво, включаючи допомогу, зокрема фінансову допомогу, з третіми країнами. Запланована допомога здійснюється через декілька інструментів ЄС. Один із загальних інструментів, що забезпечує пряму підтримку ЄС прикордонному співробітництву на зовнішніх кордонах ЄС, є Європейський інструмент сусідства та партнерства (ЄІСП). Прийняття ЄІСП значно розширило можливості для транскордонного співробітництва на зовнішніх кордонах ЄС. Сучасне транскордонне співробітництво сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України (що стосуються, наприклад, сприяння економічному та соціальному розвитку, пошуку відповідей на загальні виклики в таких сферах, як охорона навколишнього середовища, здоров'я людей чи попередження та боротьба з організованою злочинністю, заохочення співпраці на місцевому рівні «люди-людям») здійснюється в рамках ЄІСП. Незважаючи на те, що ЄІСП спирається на кошти також із внутрішніх статей бюджету ЄС, як, наприклад, з компонента **«Згуртованість задля зростання та зайнятості»** в розділі **«Сталий розвиток»**, до якого відноситься міжрегіональне співробітництво, як і (INTERREG), а не тільки зовнішні статті, прикордонне співробітництво на зовнішніх кордонах ЄС, а значить і транскордонне співробітництво суміжних регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії і України в даний час здійснюється в рамках ЄІСП, може сприяти тісній координації або навіть інтеграції з програмами транскордонного регіонального співробітництва, як це передбачено в ЄС в рамках політики гуртування. Територіальне співробітництво, наприклад, фінансується через структурні фонди (постанова Ради (ЄС) № 1083/2006 від 11 липня 2006 року, що встановлює загальні положення Європейського фонду регіонального розвитку, Європейського соціального фонду та Фонду згуртування).

Документ покликаний накреслити перспективи для транскордонного співробітництва сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України в рамках транскордонної регіональної політики ЄС, зокрема, в загальних рисах, те, як співпраця може сприяти і сприяє його більшій інституціоналізації.

По-перше, в статті подається огляд поточної політики і інструментів ЄС, що стосуються транскордонного регіонального співробітництва. У першій частині статті увагу буде приділено політиці гуртування ЄС, політика співпраці ЄС в економічній, фінансовій і технічній сфері з третіми країнами і політика співробітництва в галузі розвитку ЄС. Основна увага приділена представленню короткої історії політики, її інструментів і роль інститутів ЄС, керівних органів держав-членів та місцевих органів влади у транскордонній регіональній політиці ЄС. Тим не менше, в статті акцентовано увагу на те, що ці політики повинні бути виконані з урахуванням інших політик ЄС, і тому інші політики ЄС мають бути прийняті до уваги, коли деякі заходи, пов'язані з транскордонним регіональним співробітництвом повинні бути затверджені, про це буде сказано пізніше. Друга частина статті буде присвячена опису того, як поточне транскордонне співробітництво сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України здійснюється в контексті політики ЄС (які інструменти ЄС використовуються в рамках співпраці). І насамкінець буде зроблено висновок щодо того, як потрібно стимулювати таке співробітництво.

Ключові слова: транскордонне регіональне співробітництво; політика гуртування ЄС; економічне, фінансове та технічне співробітництво з третіми країнами та співробітництво в сфері політики розвитку ЄС; принцип субсидіарності, «знизу-вгору» метод інтеграції процесів; інституціоналізація транскордонного регіонального співробітництва.

1. Транскордонна регіональна політика ЄС у рамках внутрішніх дій ЄС (політика гуртування)

Політика гуртування ЄС являє собою внутрішню діяльність ЄС, покликана, *окрім іншого*, сприяти транскордонному регіональному співробітництву між сусідніми регіонами держав-членів. Правова база політики гуртування (економічна, соціальна і територіальна єдність) в ЄС у даний час викладена у статтях 174 -178 ТФЕУ. Політика гуртування включає в себе послідовні фази переговорів, інституціональний

дизайн, створення, ведення переговорів щодо реалізації та моніторингу регіональних планів розвитку¹. У рядках, які подають короткий огляд політики гуртування, ЄС буде представлений в історичній ретроспективі, відносини на інші політики ЄС, роль ЄС, держав-членів та місцевих органів влади в ній і інструменти він використовує.

1.1. Політика згуртованості ЄС – його історія і ставлення до інших політик ЄС

Підтримка економічної, соціальної та територіальної єдності належить в даний час до переважно основних цілей ЄС (стаття 3 пункту 3 Договору про Європейський Союз - надалі «TEU»). TFEU напряду передбачає економічну, соціальну і територіальну єдність з метою, яку вона передбачає і інструменти, за допомогою яких ці цілі повинні бути досягнуті. Політика економічної, соціальної та територіальної згуртованості має свою еволюцію. Раніше дана політика була прописана тільки в преамбулі Договору про створення Європейського Економічного Співтовариства² (1952), де було зазначено, що відмінності між регіонами повинні зменшуватися. Єдиний Європейський Акт (1987) поєднав економічну та соціальну єдність цілей Європейського співтовариства. Маастрихтський договір вперше передбачив конкретні заходи, спрямовані на досягнення цілей політики гуртування. Ці заходи були включені в статті 158-162 Договору про заснування Європейського Співтовариства. Лісабонський договір закріпив правову базу для політики гуртування в статтях 174 - 178 TFEU. Лісабонський договір доповнив положення Договору, вперше ввівши поняття «територіальна узгодженість» (до цього були визначені тільки поняття економічна і соціальна згуртованість,

---

¹ See, MARKS, G.: Exploring and Explaining Variation in EU Cohesion Policy. In: Hooghe, Liesbet (ed.), Cohesion Policy and European Integration: Building Multi-Level Governance. Oxford: Oxford University Press, 1996, p. 388

² European Economic Community is the legal predecessor of the current European Union. By the Maastricht Treaty signed in 1992 its title was changed to the European Community. By the Lisbon Treaty the European Union has replaced and succeeded the European Community (Article 1 of the TEU).

згадані у Договорі). Таке доповнення було засноване на реальній практиці політики згуртування, яка підтримувала окрім вирішення економічних і соціальних відмінностей регіонів, також вирішення проблем регіонів з невдалим територіальним розташуванням.³ Лісабонський договір вказує на певні конкретні регіони, яким слід приділяти особливу увагу, наприклад, північні регіони з дуже низькою щільністю населення, транскордонних або гірських регіонів (ті регіони, що постійно зазнають незручності через своє природне або демографічне становище). Особлива увага повинна бути приділена також сільським районам і регіонам, що постраждали від промислового переходу. ЄС орієнтується на підтримку особливо таких регіонів, з тим щоб допомогти їм подолати свої проблеми. Сільські райони і райони з певними і постійними природними або демографічними недоліками також підтримуються програмою розвитку сільських районів, пов'язаною з **загальною політикою підтримки сільського господарства** (стаття 39 TFEU.). ЄС фінансує програми розвитку сільських районів з європейського сільсько-господарського фонду розвитку сільських районів (EAFRD).

Політика гуртування базується на розподілі фінансів ЄС між державами-членами на основі економічного зростання і сталого розвитку стагнуючих (малорозвинутих) областей. Політика гуртування дозволяє окреслити пріоритети розвитку та в даному контексті доповнити політику ЄС на **внутрішньому ринку** (ст. 26 TFEU) та **Економічного і валютного союзу** (ст. 119 TFEU)⁴.

Економічна підтримка нерозвинених регіонів враховує захист навколишнього середовища, як зазначено у статті 191 TFEU. Таким чином, **політика ЄС щодо захисту навколишнього середовища**, також повинна братися до уваги при появі певних ініціатив, що стосуються регіонального співробітництва. Це означає, що такі варіанти транскордонного регіонального співробітництва, що сприяють регіональній

---

³ SYLLOVÁ, J. – PÍTROVÁ, L. – PALDUSOVÁ, H. a kol.: Lisabonská smlouva. Komentář. 1. Vydání. Praha: C.H.Beck, 2010, p. 655.

⁴ *Ibid*, p.655.

конкурентоспроможності (наприклад), повинні в той же час сприяти покращенню навколишнього середовища.

1.2. Роль ЄС, країн-членів і місцевих органів влади в рамках впровадження Політики згуртованості ЄС

Політиці гуртування належить частина компетенції ЄС (пункт 2 статті 4 параграф с) TFEU). Це означає, що використання компетенцій Союзу в політиці згуртованості визначається не тільки за принципом пропорційності⁵, а також за принципом субсидіарності. У відповідності з принципом субсидіарності, *Союз повинен діяти тільки тоді і в тій мірі, коли мета передбачуваної дії не може бути досягнута в достатній мірі державами-членами, або на центральному рівні і на регіональному та місцевому рівні, а може, скоріше, з огляду масштабів і результатів передбачуваної дії, бути успішніше досягнута на рівні Союзу* (стаття 5 пункт 3 TEU)⁶. Це означає, що мета політики згуртованості, як зазначено у статті 174 TFEU, повинна бути досягнута, перш за все, політикою держав-членів, або на центральному або регіональному або місцевому рівнях. **Держави-члени** проводять свою економічну політику і координують її таким чином, щоб досягти цілей, викладених у статті 174 TEU. **Роль Союзу** в Політиці згуртованості обмежена головним чином у фінансовій підтримці. Політика гуртування ЄС опікується рішеннями щодо фінансового перерозподілу між державами-членами. Таким чином, політика гуртування, в порівнянні з іншими напрямками політики, може бути охарактеризована наступним чином: *«Хоча багато сфер політики можуть бути описані як сукупність інститутів, що шукають джерела фінансування, політика гуртування фінансує*

---

⁵ Under the principle of proportionality, the content and form of Union action shall not exceed what is necessary to achieve the objectives of the Treaties (Article 5 Paragraph 4 of the TEU). The principle shall apply to all categories and areas of Union competencies (so to the exclusive Union competencies as to the share competencies). For the details of the principle, see e.g.: CRAIG. P. –de BÚRCA, G.: EU Law. Text, Cases, and Materials. Fourth Edition. Oxford: Oxford University Press, 2008, pp. 155-157, 544-551.

⁶ For the details of the principle, see e.g.: *Ibid*, pp. 100-105, 155-157.

*пошук набору інститутів»*⁷. Союз виконує завдання фінансової підтримки за рахунок структурних фондів (Європейський сільськогосподарський фонд, Європейський соціальний фонд, Європейський фонд регіонального розвитку), Європейського інвестиційного банку, а також деяких інших існуючих фінансових інструментів. Союз підтримує та сприяє досягненню цілей, викладених у статті 174 TFEU, також розробці й здійсненні інших своїх стратегій та дій, а також реалізації на внутрішньому ринку.⁸ Стаття 175 пункт 3 TFEU забезпечує Союзу компетенцією для прийняття конкретних заходів з метою сприяння економічному, соціальному та територіальному згуртуванню, якщо такі дії виявляться необхідними і потребують погодження в рамках іншої політики Союзу. Такі заходи можуть бути прийняті Радою, які діють відповідно до звичайної законодавчої процедури і після консультацій з Економічним і соціальним комітетом та Комітетом регіонів. Таким чином, незважаючи на те, що фінансова підтримка є найбільш поширеним і найбільш важливим інструментом ЄС в політиці гуртування, це не єдиний інструмент, який може використовувати ЄС.

Принцип субсидіарності, що регулює використання компетенцій в політиці гуртування Союзу використовується для розподілу повноважень між Союзом та державами-членами. Це стосується **місцевих органів влади** тільки як частин держав-членів. Роль місцевих органів влади в політиці гуртування і у функціонуванні транскордонного співробітництва, таким чином, в руках держав-членів. Держава-член визначає вид і характер місцевої влади в межах своєї території (наприклад, про те, які мають у своєму розпорядженні автономію), а також у сферу їхньої компетенції (щодо прикордонного співробітництва, наприклад, чи є у них можливість співпрацювати з територіальни-

---

⁷ MARKS, G.: Exploring and Explaining Variation in EU Cohesion Policy. In: Hooghe, Liesbet (ed.), Cohesion Policy and European Integration: Building Multi-Level Governance. Oxford: Oxford University Press, p. 389.

⁸ See, the relation of the Cohesion Policy with the other policies of the EU as stated within the text of the paper above.

ми і адміністративними одиницями, або офіси інших держав для виконання регіональних функцій, якщо вони це зроблять, в яких областях вони можуть співпрацювати, або, якщо вони передають компетенцію стати членом міжнародної асоціації територіальних підрозділів чи територіальних органів). Різний розподіл повноважень місцевих органів влади в різних державах може призвести до труднощів у прикордонному співробітництві між сусідніми регіонами різних держав.

1.3. Інструменти політики згуртованості ЄС

Алокація структурних фондів ЄС зосереджена на трьох видах діяльності, яка представляє три привілейовані структурні цілі Союзу, як зазначено в *Регламенті Ради (ЄС) № 1083/2006 від 11 липня 2006 року, що встановлює загальні положення про європейський фонд регіонального розвитку, Європейський соціальний фонд та Фонд згуртування та доповнює три цілі Регламенту (ЄС) № 1260/1999*: 1) пошук шляхів зближення держав-членів та регіонів, 2) підвищення регіональної конкурентоспроможності і зайнятості і 3) європейське територіальне співробітництво, які спрямовані на заохочення транскордонного співробітництва на основі загальних місцевих та регіональних ініціатив.

У відповідності зі статтею 177 TFEU, завдання, пріоритетні цілі та побудова структурних фондів, які можуть формуватись угрупованням фондів, повинні бути визначені Європейським парламентом та Радою, діяти на основі регламентів згідно зі звичайною законодавчою процедурою та на основі консультації з Економічним і соціальним комітетом та Комітетом регіонів. До того по такій же процедурі повинні бути також визначені загальні правила, що застосовуватимуться до них, і положення, необхідні для забезпечення їх ефективності та координації фондів один з одним і з іншими існуючими фінансовими інструментами. Фонд згуртування, сформований у відповідності з тією ж процедурою, повинен здійснити фінансовий внесок у проекти в галузі охорони навколишнього середовища і транс-європейських

мереж в сфері транспортної інфраструктури⁹. Згідно зі статтею 177 TFEU Регламенту Ради (ЄС) № 1083/2006 від 11 липня 2006 року, що встановлює загальні положення про Європейський фонд регіонального розвитку, Європейський соціальний фонд та Фонд згуртування зміщає Регламент (ЄС) № 1260/1999 або Регламент Ради (ЄС) № 1084/2006 від 11 липня 2006 про створення Фонду згуртування.

Згідно зі статтею 176 TFEU, Європейський фонд регіонального розвитку покликаний сприяти усуненню найважливіших регіональних дисбалансів у Союзі шляхом участі у розвитку та структурній перебудові регіонів, розвиток яких відстає і залежить від зниження ефективності промислових регіонів. Стаття 178 TFEU стверджує, що підзаконні акти, що стосуються Європейського фонду регіонального розвитку повинні бути прийняті Європейським Парламентом і Радою, які діють відповідно до звичайної законодавчої процедури і після консультацій з Економічним і соціальним комітетом та Комітетом регіонів. Згідно статті 178 TFEU, наступні правила були прийняті: *Постанова Ради (ЄС) № 1290/2005 від 21 червня 2005 року про фінансуванні спільної сільськогосподарської політики; Регламент Ради (ЄС) № 1698/2005 від 20 вересня 2005 щодо підтримки сільського розвитку з коштів Європейського сільськогосподарського фонду розвитку сільських територій (EAFRD); Рішення Ради 2006/493/EC від 19 червня 2006 року, щорічний розподіл і визначення мінімальної суми коштів, що повинна бути спрямована в регіони, що підпадають під дію Програми Конвергенції Цілей; Регламенту (ЄС) № 1080/2006 Європейського парламенту і Ради від 5 липня 1006 року щодо Європейського Фонду регіонального розвитку і скасовує Регламент (ЄС) № 1783/1999; та Регламент (ЄС) № 1081/2006 Європейського парламенту і Ради від 5 липня 1006 року*

---

⁹ According to the Protocol No. 28 on Economic, Social and Territorial Cohesion, Cohesion Fund can provide Union financial contributions to projects in the fields of environment and trans-European networks in Member States with a per capita GNP of less than 90 % of the Union average which have a programme leading to the fulfilment of the conditions of economic convergence as set out in Article 126 of the TFEU.

Європейський соціальний фонд і скасовує Регламент (ЄС) № 1784/1999. Питання, які стосуються деяких правил політики гуртування ЄС будуть описані в цій статті.

Регламент № 1080/2006 щодо Європейського фонду регіонального розвитку встановлює завдання Європейського фонду регіонального розвитку (ЄФРР), обсяг його допомоги у зв'язку з конвергенцією, регіональною конкурентоспроможністю та зайнятістю і цілей Європейського територіального співробітництва, визначених у статті 3 (2) Регламенту (ЄС) № 1083/2006, а також правил на право отримання допомоги. ЄФРР сприятиме фінансуванню допомоги, яка спрямована на зміцнення економічної та соціальної згуртованості за допомогою усунення основних регіональних диспропорцій за рахунок підтримки розвитку та структурної перебудови регіональної економіки, в тому числі перетворення промислових районів і регіонів, що відстають, і підтримку транскордонного, транснаціонального та міжрегіонального співробітництва.

Регламент (ЄС) № 1083/2006, що встановлює загальні положення про ЄФРР, ЄСФ та Фонду згуртування, встановлює загальні правила, що регулюють діяльність Європейського фонду регіонального розвитку, Європейського соціального фонду (ESF) і Фонду згуртування (CF), без шкоди для конкретних положень, викладених у Правилах (ЄС) № 1080/2006, (ЄС) № 1081/2006 і (ЄС) № 1084/2006. Положення визначає цілі, яким сприятиме ФРР, ESF і CF, критерії для держав-членів та регіонів, щоб мати право користуватись цими фондами, фінансовими ресурсами та критерії їх виділення. Він визначає контекст політики гуртування, в тому числі метод встановлення ЄС стратегічних керівних принципів згуртованості, національні стратегічні рамки ведення та процесу для розгляду на рівні ЄС. Окрім того, в ньому викладаються принципи і норми про партнерство, програмування, оцінки, управління, в тому числі фінансового управління, моніторингу та контролю на основі обов'язків, що розподіляються між державами-членами та Комісією.

У Регламенті (ЄС) № 1082/2006 Європейського парламенту і Ради від 5 липня 2006 року про європейське угруповання територіального співробітництва (ЕУТС) говориться, що європейські угруповання територіальної співпраці (EGTC) можуть бути встановлені на території ЄС на умовах і відповідно до домовленостей, передбачених цим Положенням. Метою EGTC є сприяння та заохочення транскордонного, транснаціонального та / або міжрегіонального співробітництва між її членами, з виключною метою зміцнення економічної та соціальної згуртованості. EGTC є юридичною особою. Воно повинно мати в кожній державі-члені максимально широку правоздатність, що надається юридичним особам у межах національного законодавства цієї держави-члена. Це може, зокрема, бути набуття чи відчуження рухомого і нерухомого майна та наймання персоналу і може бути стороною в судовому розгляді.

2. Транскордонна регіональна політика ЄС в рамках зовнішньої діяльності ЄС (розвиток співпраці в сфері економічного, фінансового та технологічного співробітництва з третіми країнами)

Договір про заснування Європейського економічного співтовариства не мав виключної правової бази щодо економічних, фінансових і технічних форм співробітництва з третіми країнами і політики в галузі розвитку, як зовнішньої політики ЄС, що стосуються співпраці з третіми країнами, поки не був прийнятий Маастрихтський договір в 1992 (вступив в силу в 1993). Тим не менш, політики щодо співпраці з третіми країнами і політики в сфері розвитку були розроблені до Маастрихтського договору на основі зовнішньої політики, включаючи комерційну політику і асоціації, а також за допомогою залишкового надання повноважень у відповідності зі статтею 235 УЄЕС¹⁰. Маастрихтський договір згодом доповнив відповідними пунктами Договір про ЄС, що

---

¹⁰ For the details see, CRAIG, P. –de BÚRCA, G.: EU Law. Text, Cases, and Materials. Fourth Edition. Oxford: Oxford University Press, 2008, p. 186-187

стали основою для розробки політики та пізніше Ніццький договір створив правову основу для економічного, фінансового та технічного співробітництва з третіми країнами. Політика ЄС з економічних, фінансових і технічних форм співробітництва з третіми країнами в даний час регулюється статтями 212 - 213 TFEU і політикою ЄС щодо розвитку співробітництва в статтях 208 - 211 TFEU. В обох випадках зовнішня політика ЄС передбачає сприяння загальній меті розвитку та консолідації демократії та верховенства права, а також, поваги прав людини і основних свобод.

Політика ЄС з економічних, фінансових і технічних форм співробітництва з третіми країнами доповнює політику ЄС щодо співпраці в цілях розвитку. Необхідність створення в рамках Договору про ЄС Політики з економічних, фінансових і технічних форм співробітництва з третіми країнами і таким чином доповнити існуючу політику щодо розвитку співробітництва *відповідає* рішенням суду у випадку *Португалія проти Ради* (C-268/94). Випадок, пов'язаний зі сферою (*Ratione materiae*) Угоди про співробітництво між Європейським Співтовариством та Республікою Індія¹¹. Угода містить не тільки положення, пов'язані з розвитком співпраці, що регулюється відповідними положеннями Договору про ЄС, але також містить положення, що стосуються співробітництва в галузі енергетики, туризму, культури, боротьби зі зловживанням наркотиками та захисту інтелектуальної власності.

Питання, порушене в суді, чи не виходило Європейське співтовариство за рамки своєї компетенції, коли укладали такі угоди.

Економічне, фінансове і технічне співробітництво з третіми країнами сприймається як конкретна область компетенції ЄС. ЄС здійснює співробітництво у відповідності з політикою розвитку співробітництва, а також відповідно принципами і

---

¹¹ See, Council Decision 94/578/EC of 18 July 1994 concerning the conclusion of the Cooperation Agreement between the European Community and the Republic of India on Partnership and Development (OJ 1994 L 223, p. 23).

цілями зовнішньої діяльності ЄС, як це передбачено статтею 21 TEU¹².

Крім того, в цій сфері компетенції ЄС (наприклад, у сфері політики гуртування), держави-члени і ЄС доповнюють один одного в діяльності. Чи відповідна діяльність ЄС належить до виключної або часткової компетенції ЄС або є доповненням залежить від галузі співробітництва з відповідними третіми країнами.

Якщо співпраця відноситься, наприклад, до збереження морських біологічних ресурсів, вона належить до виключної компетенції ЄС (стаття 3 пункт 1 TFEU).

Якщо це відноситься до транспортування, або енергетики, вона належить до спільної компетенції (стаття 4 пункт 2 TFEU).

Якщо це відноситься до сфери досліджень, вона належить до компетенції дій держав-членів, які повинні здійснювати заходи з підтримки, координації або доповнення (стаття 6 TFEU).

Справа в тому, чи співпраця з третьою країною в конкретному випадку належить до виключної або часткової компетенції ЄС, або до компетенцій дій держав-членів для виконання дій для підтримки, координації або доповнення, тоді вона має вплив на використання сили ЄС.

Різні сфери компетенції Союзу регулюються різними принципами, що регулюють їх використання. Стаття 212 пункт 3 TFEU стосується можливості укладання міжнародних угод між ЄС та третіми країнами, що стосуються взаємного співробітництва між ними. Лісабонський договір ЄС отримав правову суб'єктивність (стаття 47 TEU).

Можливість ЄС укласти міжнародні угоди не має завдавати шкоди компетенції держав-членів вести переговори в міжнародних органах та укласти міжнародні угоди.

---

¹² According to the Article 21 of the TEU, The Union's action on the international scene shall be guided by the principles of democracy, the rule of law, the universality and indivisibility of human rights and fundamental freedoms, respect for human dignity, the principles of equality and solidarity, and respect for the principles of the United Nations Charter and international law.

Таким чином, і держави-члени можуть укладати міжнародні угоди з третіми країнами з метою сприяння співробітництву в сфері розвитку та економічного, фінансового, технічного співробітництва з ними.

Були укладені кілька міжнародних угод між ЄС і Україною або між Словацькою Республікою та Україною, покликаною полегшити перехід людей або вантажів через кордон¹³ або визнати певні права українських осіб у державах-членах ЄС / Словаччині¹⁴. Що стосується угод на рівні ЄС, було укладено

---

¹³ The examples of the agreements concluded at the level of the EU/EC: *Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and their Member States, and Ukraine*, signed on the 14th of June, 1994 in Luxembourg, entry into force the 1st of March, 1998, published at *Official Journal L 049*, 19/02/1998 P. 0003 – 0046. *Agreement between the European Community and Ukraine on the facilitation of the issuance of visas*, signed on the 18th of June, 2007 in Luxembourg, entered into force 1st of January, 2008. Published at the Official Journal of the European Union *OJ L 332*, 18.12.2007, pp. 68–76.

The examples of bilateral intergovernmental agreements concluded between the Slovak republic and Ukraine: *Agreement between the government of the Slovak republic and the Cabinet of Ministers of Ukraine on the abolition of visa requirement for the holders of diplomatic and ministrative passports*, signed on the 28th of April, 2000, entered into force on the 28th of June, 2000. The announcement on concluding the agreement is published at the Collection of Laws of the Slovak republic under the number 360/2001 Z. z. *Agreement between the Slovak Republic and Ukraine on the Local Border Traffic*, signed on the 30th of May, 2008 in Bratislava, entered into force on the 27th of September, 2008, published at the Collection of Laws of the Slovak republic under the number 441/2008 Z. z. *Agreement between the Slovak republic and Ukraine on good-neighborliness, friendly relations a cooperation*, signed on the 29th of June, 1993 in Kiev (entered into force on the 16th of June 1994), published in the Collections of Laws of the Slovak republic under the number 177/1994.

¹⁴ The examples of agreements adopted at the level of the European Union: *Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and their Member States, and Ukraine*, signed on the 14th of June 1994 in Luxembourg, entry into force the 1st of March 1998, published at *Official Journal L 049*, 19/02/1998 P. 0003 – 0046. Some of the provisions of the Agreement can evoke the direct effect when all of its conditions are met – the provision must be sufficiently clear and precisely stated; it must be unconditional and not dependent on any other legal provision; it must confer a specific right upon which a citizen can base a claim. The first judgment of the Court of Justice of the European Union on the effects of the partnership agreement was given in a case C-265/03 *Igor Simutenkov v. Ministerio de Educación y Cultura and Real Federación Española de Fútbol*. It relates to the equal working conditions for Russian Professional football player in national competitions

угоди про правову основу не тільки економічного, фінансового та технічного співробітництва з третіми країнами та / або розвитку співробітництва, але і в інших сферах компетенції Союзу (наприклад, сфера свободи, безпеки і правосуддя).

Стаття 213 TFEU нова стаття додана до TFEU на основі Лісабонського договору. Вона відноситься до можливості ЄС надати фінансову допомогу третій країні. Вона передбачає, що, коли існує ситуація в третій країні, що потрібна термінова фінансова допомога з боку Союзу, Рада ухвалює необхідні рішення за пропозицією Комісії. Ще до Лісабонського договору ЄС дійсно надавав фінансову допомогу третій країні. У 1990 році ЄС виділив фінансову допомогу Угорщині. Він діяв у відповідності зі статтею 308 Договору про заснування Європейського Співтовариства. Такі дії ЄС стверджували, що змогли надати підтримку розвитку внутрішнього ринку в рамках партнерства ринку за межами

---

within the Member states of EU. The Court of Justice has ruled that the principle of non-discrimination laid down in the EC–Russia Partnership Agreement can be relied on by individuals before the courts of a Member State.

The examples of intergovernmental agreements concluded at the level of the Slovak republic: *Agreement between the Slovak republic and Ukraine on good-neighborliness, friendly relations a cooperation*, signed on the 29th of June, 1993 in Kiev (entered into force on the 16th of June, 1994), published in the Collections of Laws of the Slovak republic under the number 177/1994. *Agreement between the government of the Slovak republic and Ukraine on preclusion of double taxation and prevention of tax evasions as to the income tax and the tax of property*, signed in the 23rd of January 1996 in Štrbské Pleso (entered into force the 22nd of November, 1996), published in the Collection of Laws of the Slovak republic n. 173/1997. *Agreement between the Slovak Republic and Ukraine for the Promotion and Reciprocal Protection of Investments*, signed on the 26th of February, 2007 in Kiev (entered into force on the 20th of August, 2009), published in the Collection of Laws of the Slovak republic under the number 271/2009. *Agreement between the Slovak republic and Ukraine on social security*, signed on the 5th of December, 2000 in Bratislava (entered into force on the 1st of January 2002), published in the Collection of Laws of the Slovak republic n. 53/2002 Z. z. The Agreement was changed by the Agreement between the Slovak republic and Ukraine on the change of the Agreement between the Slovak republic and Ukraine on social security, signed on the 11th of October, 2007 in Bratislava, published in the Collection of Laws of the Slovak republic n. 211/2009 Z. z.

For the details on EU external action, see e.g.: EECKHOUT, P.: *External relations of the European Union. Legal and Constitutional foundations*. Oxford: Oxford University Press, 2004.

спільноти. Тепер ЄС може надати фінансову допомогу без посилання на ситуацію на внутрішньому ринку. Така допомога заснована на принципах і завданнях зовнішньої дії ЄС і повинна бути у відповідності з політикою розвитку ЄС. Така допомога повинна бути невідкладною і пропорційною. Якщо це не термінова допомога, згідно зі статтею 212 TFEU, буде застосовуватися замість цього поняття економічного, фінансового та технічного співробітництва з третіми країнами. Надати фінансову допомогу відповідно до статті 213 TFEU зараз також простіше – не вимагається одностайності в Раді¹⁵.

Як зовнішні компетенції ЄС з економічних, фінансових і технічних форм співробітництва з третіми країнами та співробітництва в області розвитку (а також зовнішніх компетенції ЄС на основі інших статей TEU або TFEU) відносяться до транскордонної регіональної політики щодо сусідніх регіонів, де принаймні одна область розташована на території, що входить в країни ЄС, будуть викладені на прикладі транскордонного регіонального співробітництва між сусідніми регіонами Угорщини, Словаччини, Румунії та України.

3. Сучасне транскордонне співробітництво на східному кордоні ЄС в рамках політик ЄС.

3.1. Політика ЄС щодо України в цілому

Відносини між Україною та ЄС, що відносяться також до співпраці місцевих і регіональних органів влади в Україні з місцевими та регіональними органами влади держав-членів ЄС (у тому числі Словаччина), в даний час формуються за допомогою **Європейської політики сусідства** – інструмент зовнішньої політики ЄС призначений для країн, з якими він межує. Європейський Союз прагне мати більш тісні відносини з Україною, що виходять за рамки співробітництва, поступову

---

¹⁵ For the details on EU external action, see e.g.: EECKHOUT, P.: External relations of the European Union. Legal and Constitutional foundations. Oxford: Oxford University Press, 2004.

економічну інтеграцію та поглиблення політичного співробітництва.

Засіданні Європейської Ради березня 2009 вітала створення **Східного партнерства** з метою залучення більш глибокої взаємодії зі східними партнерами на двосторонньому та багатосторонньому рівнях. Вона спрямована на створення необхідних умов для прискорення політичної асоціації та подальшої економічної інтеграції, прагнучи підтримувати політичні та соціально-економічні реформи в країнах-партнерах, сприяючи наближенню до ЄС. Реформи, пов'язані також з українськими органами місцевого самоврядування та державними територіальними органами влади. Спільна декларація про партнерство, прийнята в Празі на саміті Східного партнерства 7 травня 2009 року підтвердила прагнення держав-членів ЄС та партнерів зі Східної Європи підняти їх відносини на новий рівень шляхом досягнення вищезазначених цілей.

В рамках Європейської політики сусідства набір пріоритетів визначений спільно Європейським Союзом та країнами-партнерами, які будуть включені в серію спільно узгоджених **планів дій**, що охоплюють ряд ключових областей для конкретних дій, включаючи політичний діалог і реформи, торгово-економічні реформи задля справедливого соціального та економічного розвитку, юстиції і внутрішніх справ, енергетики, транспорту, інформаційного суспільства, охорони навколишнього середовища, наукових досліджень та інновацій, розвитку громадянського суспільства та контактів між людьми. Прогрес у справі досягнення цих пріоритетів сприятиме повній реалізації потенціалу **партнерства і угоди про співпрацю**¹⁶ та **Угоди про асоціацію**.

Партнерство та співробітництво між Європейськими співтовариствами та їх державами-членами і Україною, було

---

¹⁶ Partnership and Cooperation Agreements are a peculiar type of agreements. They can be situated between association agreements and traditional trade and co-operation agreements. They are essentially based on the Article 207 of the TFEU (former Article 133 of the TEC) and the Article 352 TFEU (former article 308 of the TEC) in combination with a wide range of TFEU.

підписано 14 червня 1994 року в Люксембурзі¹⁷. Угода створила партнерство між Співтовариством (нині ЄС) та його державами-членами, з одного боку, і Україною, з іншого боку. Цілями встановленого партнерства є, наприклад: забезпечення відповідних рамок для політичного діалогу між Сторонами, який сприятиме розвитку тісних політичних відносин, в цілях сприяння торгівлі та інвестиціям і гармонійним економічним відносинам між Сторонами, і таким чином, заохочення їх сталого розвитку, щоб забезпечити основу для взаємовигідного економічного, соціального, фінансового, цивільного, науково-технічного та культурного співробітництва. Для того, щоб досягти цих цілей Угода містить положення, що стосуються вільного руху товарів, положення, що впливають на бізнес та інвестиції, положення, що стосуються створення та функціонування компаній, положення про транскордонної поставки послуг між Співтовариством (ЄС) та Україною, положення, що стосуються платежів та капіталу, а також положень про конкуренцію, інтелектуальну, промислову та комерційну власність, захист, економічного співробітництва в різних сферах, таких як економіка, наука і техніка, освіта та професійна підготовка, сільське господарство та агропромисловий сектор, енергетика, співпраця у цивільному ядерному секторі, навколишньому середовищі, транспорті, космосі, поштових послугах та телекомунікаціях, фінансових послугах, регіональному розвитку, соціальному співробітництві, туризмі, малому та середньому бізнесі, захисті прав споживачів.

Спільний план дій ЄС-Україна був схвалений Радою Європи на 21 лютого 2005.

Він заснований на угоді про партнерство і співробітництво від 1994 року і надає всеосяжний і амбітний плацдарм для спільної роботи з Україною по усіх ключових напрямках реформ. Україна і Європейський Союз домовилися почати більш інтенсивні політичні, економічні та культурні зв'язки, в тому числі транскордонне співробітництво та спільну відповідальність

---

¹⁷ It was published at *Official Journal of EU L 049, 19/02/1998 P. 0003 – 0046.*

у запобіганні конфліктам і врегулюванні конфліктів. План дій допомагає виконати положення про партнерство та співробітництво, як дійсної основи для співпраці ЄС-Україна, заохочує і підтримує мету України у подальшій інтеграції в європейські економічні та соціальні структури. План дій визначає пріоритети в області в рамках і поза рамками Угоди про партнерство та співробітництво. Хоча, план дій не дає безпосередні права українським особам у державах-членах ЄС, він забезпечує дуже важливі основи для діяльності, спрямованої на присвоєння деяких конкретних прав (наприклад, свобода створення установи, свобода пересування робочої сили, або право на рівне ставлення до них). В даний час переговори між ЄС і Україною орієнтовані на укладання Угоди про Асоціацію до Європейського союзу. Угода про асоціацію створить нову основу для співробітництва між Україною та ЄС, пов'язану з подальшим розвитком у таких сферах, які в даний час регулюються в межах Угоди про партнерство і співробітництво.

3.2. Інструменти ЄС для економічного, фінансового та технічного співробітництва з третіми країнами та співробітництва в області розвитку, пов'язаних з транскордонним регіональним співробітництвом на східному кордоні ЄС

Згідно зі статтями TFEU щодо економічного, фінансового та технічного співробітництва з третіми країнами та співробітництва в області розвитку, був прийнятий регламент Європейського парламенту і Ради, що встановлює загальні положення про створення Європейського інструменту сусідства та партнерства (далі також як «ЄІСП»)¹⁸. Регламентом створено інструмент сусідства та партнерства (ЄІСП), щоб дозволити співтовариству (нині ЄС) допомогти розвитку галузі процвітання та добросусідства. Допомога ЄС може бути використана в загальних інтересах держав-членів та країн-партнерів та їх регіонів, з метою сприяння прикордонному і міжрегіональному співробітництву, як це визначено у статті 6 цих Правил. В рамках

---

¹⁸ Regulation (EC) No 1638/2006 of the European Parliament and of the Council of 24 October 2006 laying down general provisions establishing a European Neighbourhood and Partnership Instrument. *OJ L 310, 9.11.2006, p. 1–14.*

Правил, допомога повинна бути здійснена шляхом: (1) залучення країни, декількох країн та транскордонних стратегічних документів і багаторічних індикативних програм, що охоплюють: (а) країну або багатосторонні програми, які стосуються допомоги однієї країни-партнера або суб-регіонального співробітництва між двома або більше країнами-партнерами, в яких держави-члени можуть брати участь, (б) транскордонні програми співпраці, які стосуються співпраці між однією чи кількома державами-членами і однією або кількома країнами-партнерами, що відбуваються у районах, прилеглих до їх загальної частини зовнішнього кордону ЄС, або через (2) спільні оперативні програми прикордонного співробітництва, згаданого в статті 9 цього Положення, щорічні програми дій, згаданих у статті 12, регулювання та спеціальні заходи, згадані в статті 13 регламенту. Реалізація правил прикордонного та міжрегіонального співробітництва програм, що фінансуються в рамках ЄІСП були прийняті Європейською комісією по 9 серпня 2007 року.

3.3. Програма транскордонного співробітництва Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна ЄІСП на 2007-2013 рр.

Програма ТКС ЄІСП Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна є спільною операційною програмою транскордонного співробітництва. Вона набрала чинності 23 вересня 2008 року, після схвалення Європейською Комісією. Програма виділяє 68.638.283 € фінансування. Ці кошти повинні бути реалізовані в період 2007-2013 років на зовнішньому кордоні, де межують регіони держав-членів ЄС з Україною. Метою Програми є сприяння діяльності за підтримки ЄС, що приведе до більш інтенсивного і глибокого соціально-економічного співробітництва між регіонами України та регіонами держав-членів, що мають спільні кордони. Програма пропонує широкий спектр можливостей для потенційних бенефіціарів через чотири пріоритетні напрями: (1) економічний і соціальний розвиток, (2) підвищення якості навколишнього середовища, (3) підвищення ефективності функціонування кордонів, (4) підтримка співпраці «люди – людям».

Висновок – перспективи транскордонного співробітництва на східних кордонах ЄС (в рамках політики ЄС)

Сучасне транскордонне співробітництво суміжних регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України здійснюється в рамках Європейської політики сусідства – інструмент зовнішньої політики ЄС призначений для країн, з якими вона межує. Фінансова допомога ЄС для програм, здійснюваних у рамках Європейської політики сусідства здійснюється в рамках зовнішньої дії ЄС в економічному, фінансовому та технічному співробітництві з третіми країнами та розвитку співробітництва. Інструментом, що забезпечує пряму фінансову підтримку ЄС для транскордонного співробітництва сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України, є Європейський інструмент сусідства та партнерства (ЄІСП). Програма ЄІСП ТКС Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна має значно розширені рамки транскордонного співробітництва, і якісно, і кількісно. З тексту статті випливає, що прикордонне співробітництво сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України може бути реалізоване навіть у рамках політики ЄС, як внутрішньої політики гуртування. Як передбачено постановою № 1638/2006, що встановлює загальні положення про створення Європейського інструменту сусідства та партнерства, таке поєднання зовнішніх політичних цілей з екологічними, економічними та соціальними пріоритетами згуртування слугуватиме досягненню мети інтеграції та сталому регіональному розвитку в сусідніх регіонах, розташованих уздовж зовнішніх кордонів ЄС. Це могло б сприяти гармонійній територіальній інтеграції між ЄС та сусідніми країнами.

Використання інструментів політики гуртування могло б сприяти і сприятиме розвитку прикордонного співробітництва сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України. Поліпшення співпраці могло б бути досягнуто, наприклад, шляхом підвищення ступеня її інституціоналізації. Для досягнення цієї мети, сусідні регіони (Угорщина, Словаччина, Румунія та Україна) могли б створити європейське угруповання територіального співробітництва (EGTC) відповідно до Положення № 1082/2006 про європейські угруповання територіального співробітництва. EGTC може мати статус юридичної

особи. Такі угруповання, наділені правом приймати правові акти, обов'язкові для місцевих органів влади сусідніх регіонів та фізичних осіб в межах їх юрисдикції, щоб ефективно виконати завдання прийнятих правових актів. Місцева влада відповідних регіонів буде підпорядкована цим установам. Звичайно, це може бути зроблено тільки через правові акти, прийняті державами, оскільки держави, а не місцеві органи влади, мають право передати владу в окремих областях з боку місцевої влади до над-регіональних влад. Місцеві органи влади держав, таким чином, будуть змушені відмовитися від здійснення деяких притаманних їм повноважень. Це може викликати опір деяких місцевих органів влади щодо створення таких міжрегіональних організацій чи спеціальних міжрегіональних інститутів. Такі між-регіональні установи або надрегіональні установи можуть бути створені тільки і через міжнародні договори, укладені між державами. Створення такого органу буде залежати від волі держав теж. Якщо держави та місцеві органи влади з усіх держав-учасників погодилися б, така інституція може бути створена на невизначений строк. Установи могли б створити свою власну систему фінансування і, відповідно, його порядок денний не буде залежати від часових обмежень чи фінансової підтримки з боку деяких інших органів влади (держава або ЄС). Таке угруповання може забезпечити економічне, соціальне і територіальне єднання регіонів, що беруть участь в ньому. Він міг слугувати кращому досягненню цілей поточних програм транскордонного регіонального співробітництва. Він буде заснований на повній повазі принципу субсидіарності (принцип згадується в тексті вище), що в принципі означає, що процес прийняття рішень повинен бути максимально наближений до осіб, як це можливо. Угруповання працюватиме для інтеграції Європи та її народу шляхом «знизу-вгору», а не шляхом «зверху-вниз», як це часто робиться.

Звичайно, створення таких міжрегіональних високо організаційних установ – це дуже амбітний план. Навіть якщо всі актори (місцеві органи влади, держави, ЄС) погодилися б зробити крок до його створення, це триватиме кілька років, поки установа не почне працювати. Процес її створення повинен бути

розділений на кілька етапів. І є ще деякі питання, які повинні бути враховані та узгоджені. Процес інтеграції відповідних регіонів, що розташовані на території різних держав можуть, наприклад, зіткнутись з різними цінностями і культурою народів, що населяють регіони. Сучасні Шенгенські правила, що застосовуються на кордонах ЄС з третіми країнами, зроблять процес створення міжрегіональних установ вельми проблематичним. І це сумнівно, чи такий інструмент ЄС як EGTC може бути використаний для створення і функціонування такого угруповання. Багато законодавчих змін, ймовірно, доведеться зробити на рівні ЄС. Тому з метою представлення в статті більш реалістичного висновку (в тому сенсі, що висновок повинен принести деякі результати для поліпшення поточного прикордонного співробітництва сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України) він може бути викладений в такому вигляді, що для підвищення ефективності прикордонного співробітництва на східному кордоні ЄС, необхідне в більшій мірі використання сучасних інструментів ЄС, політики гуртування, а не тільки інструменту зовнішньої політики ЄС. З метою ефективного та дієвого використання інструментів ЄС, політики гуртування, програма прикордонного співробітництва суміжних регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України повинна визначити форми й поважати всі інші політики ЄС, як зазначено в тексті статті.

БІБЛІОГРАФІЯ

Монографії:

- 1. CRAIG, P. –de BÚRCA, G.: *EU Law. Text, Cases, and Materials. Fourth Edition. Oxford: Oxford University Press, 2008.***
- 2. EECKHOUT, P.: *External relations of the European Union. Legal and Constitutional foundations. Oxford: Oxford University Press, 2004.***
- 3. MARKS, G.: *Exploring and Explaining Variation in EU Cohesion Policy. In: Hooghe, Liesbet (ed.), Cohesion Policy and European Integration: Building Multi-Level Governance. Oxford: Oxford University Press, 1996.***

4. SYLLOVÁ, J. – PÍTROVÁ, L. – PALDUSOVÁ, H. a kol.: *Lisabonská smlouva. Komentář. 1. Vydání. Praha: C.H.Beck, 2010.*

Законодавство Європейського Союзу:

1. *Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. Official Journal C 83 of 30.3.2010.*

2. *Protocol No. 28 on Economic, Social and Territorial Cohesion, Cohesion Fund, annexed to the Final Act of the Intergovernmental Conference which adopted the Treaty of Lisbon.*

3. *Council Decision 94/578/EC of 18 July 1994 concerning the conclusion of the Cooperation Agreement between the European Community and the Republic of India on Partnership and Development. OJ 1994 L 223, p. 23.*

4. *Council Decision 94/578/EC of 18 July 1994 concerning the conclusion of the Cooperation Agreement between the European Community and the Republic of India on Partnership and Development. OJ 1994 L 223, p. 23.*

5. *Council Regulation (EC) No 1290/2005 of 21 June 2005 on the financing of the common agricultural policy. OJ L 209, 11.8.2005, p. 1–25.*

6. *Council Regulation (EC) No 1698/2005 of 20 September 2005 on support for rural development by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD). OJ L 277, 21.10.2005, p. 1–40.*

7. *Council Decision No 2006/493/EC of 19 June 2006 laying down the amount of Community support for rural development for the period from 1 January 2007 to 31 December 2013, its annual breakdown and the minimum amount to be concentrated in regions eligible under the Convergence Objective. OJ L 195, 15.7.2006, p. 22–23.*

8. *Regulation (EC) No 1080/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on the European Regional Development Fund and repealing Regulation (EC) No 1783/1999. OJ L 210, 31.7.2006.*

9. *Regulation (EC) No 1081/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on the European*

Social Fund and repealing Regulation (EC) No 1784/1999. OJ L 210, 31.7.2006.

10. Regulation (EC) No 1082/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on a European grouping of territorial cooperation. OJ L 210, 31.7.2006, p. 19–24.

11. Council Regulation (EC) No 1083/2006 of 11 July 2006 laying down general provisions on the European Regional Development Fund, the European Social Fund and the Cohesion Fund and repealing Regulation (EC) No 1260/1999. OJ L 210, 31.7.2006, p. 25–78.

12. Council Regulation (EC) No 1084/2006 of 11 July 2006 establishing a Cohesion Fund and repealing Regulation (EC) No 1164/94. OJ L 210, 31.7.2006, p. 79–81.

13. Regulation (EC) No 1638/2006 of the European Parliament and of the Council of 24 October 2006 laying down general provisions establishing a European Neighbourhood and Partnership Instrument. OJ L 310, 9.11.2006, p. 1–14.

14. Commission regulation (EC) No 951/2007 of 9 August 2007 laying down implementing rules for cross-border cooperation programmes financed under Regulation (EC) No 1638/2006 of the European Parliament and of the Council laying down general provisions establishing a European neighbourhood and Partnership Instrument. OJ L 210, 10.8.2007, p. 10–25.

15. A Joint EU–Ukraine Action Plan endorsed by the European Council on the 21th of February 2005.

Decisions of the Court of Justice of European Union:

1. Judgment of the Court of 3 December 1996 in a case C-268/94 Portuguese Republic v Council of the European Union. 1996 I-06177.

2. Judgment of the Court of 12 April 2005 in a case C-265/03 Igor Simutenkov v Ministerio de Educación y Cultura and Real Federación Española de Fútbol. 2005 I-02579.

Міжнародні угоди:

1. Agreement between the European Community and Ukraine on the facilitation of the issuance of visas, signed on the 18th of June, 2007 in Luxembourg, entered into force 1st of January, 2008. Published at the Official Journal of the European Union OJ L 332, 18.12.2007, pp. 68–76.

2. Agreement between the government of the Slovak republic and the Cabinet of Ministers of Ukraine on the abolition of visa requirement for the holders of diplomatic and ministrative passports, signed on the 28th of April, 2000, entered into force on the 28th of June, 2000. The announcement on concluding the agreement is published at the Collection of Laws of the Slovak republic under the number 360/2001 Z. z.

3. Agreement between the Slovak Republic and Ukraine on the Local Border Traffic, signed on the 30th of May, 2008 in Bratislava, entered into force on the 27th of September, 2008, published at the Collection of Laws of the Slovak republic under the number 441/2008 Z. z..

4. Agreement between the Slovak republic and Ukraine on good-neighborliness, friendly relations a cooperation, signed on the 29th of June, 1993 in Kiev. Published in the Collections of Laws of the Slovak republic under the number 177/1994 Z. z.

5. Agreement between the Slovak republic and Ukraine on good-neighborliness, friendly relations a cooperation, signed on the 29th of June, 1993 in Kiev. Published in the Collections of Laws of the Slovak republic under the number 177/1994.

6. Agreement between the government of the Slovak republic and Ukraine on preclusion of double taxation and prevention of tax evasions as to the income tax and the tax of property, signed in the 23rd of January 1996 in Štrbské Pleso. Published in the Collection of Laws of the Slovak republic n. 173/1997.

7. Agreement between the Slovak republic and Ukraine on social security, signed on the 5th of December, 2000 in Bratislava. Published in the Collection of Laws of the Slovak republic n. 53/2002 Z. z.

8. Agreement between the Slovak Republic and Ukraine for the Promotion and Reciprocal Protection of Investments, signed on

the 26th of February, 2007 in Kiev. Published in the Collection of Laws of the Slovak republic under the number 271/2009.

9. Agreement between the Slovak republic and Ukraine on the change of the Agreement between the Slovak republic and Ukraine on social security, signed on the 11th of October, 2007 in Bratislava, published in the Collection of Laws of the Slovak Republic n. 211/2009 Z. z.

10. Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and their Member States, and Ukraine, signed on the 14th of June, 1994 in Luxembourg. Published at Official Journal L 049, 19/02/1998 P. 0003 – 0046.

Интернет ресурси:

1. <http://www.huskroua-cbc.net/>

Маріан ЛУКАЧ,
кваліфікований асистент Інституту геотуризму
Технічного університету м. Кошице

Роксолана ЩУРОКОВА,
докторант Інституту геотуризму,
Технічного університету м. Кошице

СПРИЙМАННЯ ФЕНОМЕНА ПОДОРОЖУВАННЯ В ЕПОХУ ІСНУВАННЯ «ШЕНГЕНСЬКОГО» СЛОВАЦЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОРДОНУ В СЛОВАЦЬКИХ ГАЗЕТАХ, ЩО ФОРМУЮТЬ ГРОМАДСЬКУ ДУМКУ

Робота зосереджена на зображенні словацько-українських відносин у головних словацьких газетах після вступу Словаччини до шенгенської зони у 2007 році. Аналіз статей був здійснений за певною вертикальною ієрархією: від способу, як сприймає проблематику конкретний громадянин (турист, подорожуючий, громадянин, який проживає у зоні малого прикордонного руху, і т.д.), через питання, які знаходяться у центрі уваги муніципальних та регіональних органів влади по обидва боки кордону, і до словацько-українських відносин на офіційному рівні та їх пріоритетів у конкретному періоді. Цей суб'єктивний погляд розширений проблематикою, яка стосується розвитку туризму і до певної міри економічного розвитку в цілому.

Ключові слова: Шенгенський кордон, словацько-українські відносини, туризм, словацькі друковані видання, що формують громадську думку.

Ситуація у журналістиці, яка у Словаччині сформувалася уже давно, полегшила нам прийняття рішення, яке друковане видання заслуговує на те, щоб його назвали таким, що формує громадську думку. Протягом багатьох років головними гравцями є конкуруючі між собою газети: ліберальна «SME» («Ми є») та ліва «Pravda» («Правда»). До них ми приєднали експертну газету без особливого політичного акценту «Hospodárske noviny» («Економічна газета»), і

щоб діапазон був повним, ми звернули увагу також на «Nový čas» («Новий час») – без сумніву, бульварну газету, яка має щодня найбільше читачів.

Нашою метою було оцінити, яким чином словацько-українські відносини віддзеркалюються у словацькій пресі, а саме, з особливим акцентом на подорожі, туризм, які після запровадження шенгенських правил у 2007 році отримали новий якісний рівень, не схожий на той з радянських часів. Ізоляція породжує незнання, а воно може бути, як відомо, «міфотворним». Ми вважали за потрібне дослідити, чи словацька преса намагається взагалі та яким чином подолати стереотипи, які зберігаються у підсвідомості громадськості. Нарешті, нашою метою було також саме узагальнення тем, які преса вважала настільки важливими, що їм виділила відповідне місце, а також оцінка емоційно-характеризуючого забарвлення суперечок з окремих статей. Класифікуючим критерієм журналістської продукції був конкретний суб'єкт (індивідуум, самоврядування, держава), якого статті своїм змістом стосувалися – бізнес, бізнес-клімат та туризм. Отже, нас цікавив досвід подорожей окремої особи в тій же мірі, як і словацько-український масштаб на міждержавному рівні.

Словацько-українські відносини та їх пріоритети на міждержавному рівні:

Скасування візового режиму для громадян Словацької Республіки відбулося у 2005 році. Рік, коли був створений «шенгенський» кордон, приніс статті про ускладнення поїздок з України та про спробу у зв'язку з цим ввести т. зв. візову компенсацію (продовження терміну дії віз до 180 днів) [1]. До цього можна віднести також підготовку укладення міждержавної угоди про новий пункт перетину кордону (Черна – Соломонове). У той же час у цьому ключовому періоді з'явилося попередження, що шенген скоріше за все змінить преференції подорожей українців на користь дестинацій-напрямів без адміністративного бар'єру.

У наступні роки з'явилися статті про те, як (та чи взагалі) українці ужились з новим режимом. У Львові проходили демонстрації проти «нової Берлінської стіни» [2]. Незважаючи на явне розчарування, Україна, як про це міг довідатись словацький

читач у 2010 році, не піддалася так би мовити спокусі зі сходу і не вступила в єдиний митний простір, створений Росією.

Новини про можливі заходи компенсацій час від часу з'являлися і надалі – спрощена видача віз до зимового сезону цього разу мала реабілітувати збитки готельєрів зі словацького боку.

У цьому (2012) році словацький міністр закордонних справ Мирослав Лайчак хоче зберегти Україну «в нашому цивілізаційному просторі», особливо тому, що «якщо б хтось думав, що наш найпроблематичніший сусід знаходиться на півдні, потрібно звернути увагу на схід» [3]. Словакам мала б поки вистачати до цього часу добре відома їм внутрішня частина цього простору, оскільки їх (шопінг) туризм в Україні сприймається як насамперед помітний дефіцит державних доходів із справляння ПДВ.

Політика самоврядних корпорацій:

На рівні місцевого самоврядування преса повідомляла про співпрацю міст Снина – Хуст, Великі Капушани – Свалява, а також населених пунктів Дреніца та Перечин з метою розвитку туризму, освіти і культури. Партнером Братиславського самоврядного краю є Київська область, вони разом намагалися розвивати відносини за допомогою партнерства регіональних торговельно-промислових палат. Пряшівський самоврядний край проводив із Закарпатською обласною радою створення нового пункту перетину кордону з наміром розпочати туризм в області національного парку «Полонини». Звичайно, що обговорювалися також концепції міжрегіонального та транскордонного співробітництва (INTERREG 2005, ЄІСП 2010), а також нова стратегія Карпатського Єврорегіону (2007), яка підкреслює розвиток туризму як «найефективнішого інструменту для розвитку відносин» у ситуації, коли один з партнерів через створення шенгенського кордону опинився у новому становищі [4].

Туризм та економічна сфера:

У 2008 році відбулося скасування квот для українських працівників на словацькому ринку праці і водночас відзначався позитивний досвід словацьких роботодавців з українцями. У 2010 році українці знаходилися уже на п'ятому місці у рейтингу іноземців, що працюють у Словаччині. Проте йшлося в абсолютних

числах про незначну кількість, яка дорівнює приблизно 1 % кількості словаків, які працюють у Чеській Республіці. У той же час чеський ринок праці закотився для працівників з країн, які не є членами ЄС, а словацькі позиції на чеському ринку праці залишалися незмінними, кількість працюючих українців у Чехії різко скоротилася.

«Шенгенський» 2007 рік приніс туристичній сфері, здається, тільки одні тривоги: констатовалося, що Братислава набуває імідж дешевої дестинації і через декількакратне зростання інтересу гостей з України, а до зимового сезону у Високих Татрах оцінювалося, що приблизно одна третя готелів залишиться незайнятою. Хоча українців оцінювали як гостей з найдовшим середнім перебуванням у словацьких горах, 2009 рік приніс подальше зменшення кількості віз, виданих українцям. Уже настав час подумати про спосіб, яким переконати та утримати гостей з України та Росії. Крім візової та цінової політики була підкреслена їх орієнтація на покращення рівня обслуговування. Після 2010 року зміна на краще справді відбулась: у 2011 році різко зріс інтерес до словацьких віз на українському боці. Було відзначено, що, крім Татр, українці відкрили і Братиславу, і 2012 року зросла кількість відвідувачів з України на 57 % [5].

Що стосується виїзду словаків на Україну, ще у 2008 році було чітко відзначено, що переважає т. зв. шопінг-туризм. З тих пір часто згадувалось лише про зростаючі обмеження при купівлі найбільш бажаних товарів (бензин, алкоголь, сигарети) і для 2012 року, за словацькою пресою, дійсним є той факт, що покупки в Україні уже не є такими привабливими [6].

Людина – покупець, відпочиваючий, турист, подорожуючий:

Досвід подорожей – з українських Карпат, з поїздок у Київ і в Крим, спогади про відпустки на побережжі Чорного моря, відносно у великій кількості з'являються в інтернет-записниках електронних версій основних словацьких газет. У репортажах ніби повернувся з літератури міжвоєнного періоду образ сусіднього Підкарпаття як дикої, цивілізацією незайманої, а тому і романтичної країни. Відносно новим є Чорнобиль як дестинація словацьких «дарк-

туристів». У будь-якому випадку ми можемо зрадіти публікаціям у стилі «сім найпрекрасніших споруд України». Блогери з нами охоче поділяться досвідом та практичними порадами у зв'язку з поїздками в Україну з метою лікування зубів, або розкажуть про пастки, які підстерігають словацьких автомобілістів з боку української ДАІ. Автори, які ознайомлені з проблематикою бізнесу в туризмі, орієнтованому на український ринок, часто вміють формулювати питання, відповідь на які б цікавила і нас: «Чому словацькі консульства такі ксенофобські у ставленні до українців та білорусів і чому потрібно робити візу через Угорщину, щоб мати змогу піти у Словаччину – цього я не знаю. Але ясно одне: або Словаччина настільки багата, що вона не потребує туристів з України, або хтось би мав над діями словацьких консульств сильно задуматись» [7]. Ніщо краще не ілюструє ситуацію людей по обидва боки кордону, як той факт, що під час святкування Дня дружби і добросусідства вони мусили змиритись з тим, що найчастіше використовуваний пункт перетину кордону Вишне Німецьке – Ужгород був 14 травня 2012 року закритим [8].

Примітки:

1. – *Hospodárske noviny*, 21. 6. 2007, „Vízová kompenzácia“.
2. – *Pravda*, 15. 1. 2008, „Ukrajinci: Schengen obnovil Berlínsky mír“.
3. – *SME*, 18. 7. 2012, „Lajčák: Náš najproblematickejší sused je Ukrajina“.
4. – *SME*, 24. 4. 2007, „Karpatský euroregión pripravuje novú stratégiu“.
5. - <http://cestovanie.pravda.sk/cestovny-ruch/clanok/19286-zahranicni-turisti-su-spaet-domaci-setria>; 9. 1. 2012
6. -<http://michalovce.korzar.sme.sk/c/6470698/nakupy-na-ukrajine-uz-slovakov-velmi-nelakaju.html>; 26. 7. 2012
7. - <http://loginow.blog.sme.sk/c/267124/Slovensko-nepotrebuje-ukrajinskych-turistov.html>; 4. 6. 2011
8. - <http://www.cas.sk/clanok/196782/14-maja-na-ukrajinu-cez-vysne-nemecke-nechodte-priechod-uzavru-kvoli-oslavam.html>

Список використаних інформаційних джерел

Газети: «Pravda» («Правда») 2007 – 2012

«SME» («Ми є») 2007 – 2012

«Hospodárske noviny» («Економічна газета») 2007 – 2012

«Nový čas» («Новий час») 2007 – 2012

The work focuses on presentation of Slovak-Ukrainian relations in major Slovak newspapers after Slovakia's entry to the Schengen zone in 2007. Analysis of articles was carried on a particular vertical hierarchy: from the method on perceiv of issues by specific citizen (tourist, traveler, a citizen who lives in the area of small border traffic, etc.) through the issues that are in the focus of municipal and regional authorities on both sides of the border, and the Slovak-Ukrainian relations at the official level and the priorities in a particular period. This subjective view advanced by the issues relating to tourism and to some extent by economic development in general.

Keywords: Schengen border, Slovak-Ukrainian relations, tourism, Slovak publications, opinion makers.

Работа сосредоточена на картинке словацко-украинских отношений в главных словацких газетах после вступления Словакии в Шенгенскую зону в 2007 году. Анализ статей был осуществлен по определенной вертикальной иерархии: от способа, как воспринимает проблематику конкретный гражданин (турист, путешественник, гражданин, проживающий в зоне малого пограничного движения и т.д.), через вопросы, которые находятся в центре внимания муниципальных и региональных органов власти по обе стороны границы, и к словацко-украинских отношений на официальном уровне и их приоритетов в конкретном периоде. Этот субъективный взгляд расширенный проблематикой, которая касается развития туризма и в определенной мере экономического развития в целом.

Ключевые слова: Шенгенская граница, словацко-украинские отношения, туризм, словацкие печатные издания, которые формируют общественное мнение.

Катерина ТКАЧ
асистент кафедри цивільного процесу
Національного університету
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»

СУЧАСНІ МІЖНАРОДНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМ СУДОВОГО ЗАХИСТУ

Висвітлюються особливості процедур альтернативного (несудового) розгляду справ. Досліджується вплив загально-світових тенденцій до поширення та вдосконалення несудових форм захисту прав на національні законодавства на прикладі реформи цивільного процесу Англії та Уельсу. Аналізується розвиток альтернативних процедур на міжнародному рівні, надаються основні характеристики.

Ключові слова: альтернативне вирішення спорів, Правила цивільного судочинства Англії та Уельсу 1998 року, несудові форми захисту прав, посередництво (медіація) при розгляді цивільних справ.

В умовах сучасної загальної глобалізації істотно поглиблюється взаємодія між національним та міжнародним цивільним процесом, що викликає дифузію певних правових інститутів. Глобалізаційні процеси знаходять свій прояв не тільки в стандартизації нормотворчої діяльності, але і в підвищенні «процесуальності в правовому регулюванні, що виражається в розширенні сфери процесуального регулювання, підвищенні кількості процедурно-процесуальних норм, ускладненні процедури вдосконалення процесуальної форми» [1, с. 6]. На національному рівні країн Європи почала відбуватися поступова модернізація цивільного процесуального законодавства з урахуванням засадничих принципів цивільного процесуального права, що сприяють підвищенню доступності правосуддя, до яких можна віднести: принцип незалежності та безсторонності суддів, принципи гласності, диспозитивності, змагальності, процесуальної рівноправності сторін; існування

альтернативних способів вирішення цивільних справ з подальшим контролем за правильністю прийнятих рішень з боку судових установ [2, с. 9] через механізми спрощення та диференціації судових процедур[3]; пропорційності і доступності судових витрати для громадян; своєчасності вирішення судових справ, зменшення тяганини; впровадження альтернативних можливостей вирішення спорів [4, с. 41], закріплення на законодавчому рівні незалежності існування процедур примирення та можливості дискреційного застосування медіативного розгляду справи сторонами. [5, с. 26] та ін. Так, у Рекомендації № R (81)7 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам стосовно шляхів полегшення доступу до правосуддя від 14 травня 1981 р. запропоновано вживати заходів для полегшення або заохочення, де це є можливим, примирення сторін або дружнього врегулювання спору до прийняття його до провадження або ж в процесі розгляду [6, с.4]. Отже, виникнення процедур позасудового розгляду і вирішення спорів стало логічною реакцією на посилення впливу динаміки глобалізації на цивільний процес як на транснаціональному, так і на локальному рівнях.

Поняття альтернативного вирішення спорів (Alternative dispute resolution – ADR) виникло в американській правовій доктрині і розглядалось як форма недержавного розгляду спорів, певний аналог існуючим судовим інстанціям. ADR включає в себе як арбітражний розгляд справ, так і самостійне врегулювання спору самими сторонами або залученою ними третьою особою. У США існує близько 2500 нормативних актів, які регулюють діяльність ADR як на національному рівні, так і конкретно по кожному зі штатів. У Федеральних правилах цивільного процесу зазначається, що процедура досудового врегулювання спорів може проводитись як самими суддями, так і особами, які призначаються судом для цієї мети [7, с. 173-174]. У 1998 році у США був прийнятий Закон про альтернативне вирішення спорів, у якому зазначалось, що альтернативне вирішення спорів включає в себе процедуру (крім розгляду справи та ухвалення рішення судом), в якій нейтральна третя сторона бере участь задля допомоги у розгляді та вирішенні

спору. Формами такої участі є незалежна експертиза, медіація, міні-суд та арбітраж [8].

В Англії та Уельсі підвищення ролі процедури альтернативного вирішення спорів при виникненні спору спричинила масштабна реформа цивільного процесу і введення в дію Правил цивільного судочинства 1998 року. Лорд Вулф, який вважається розробником Правил, проголосив, що однією з цілей реформування системи цивільного судочинства є створення нової системи, яка б не тільки дозволяла сторонам вирішити їхній спір без застосування судової процедури, а також покладала на них обов'язок спробувати дійти згоди на ранньому етапі шляхом взаємної кооперації [9, с. 6].

За останні роки застосування процедури альтернативного вирішення спорів в Англії та Уельсі значно поширилося. У своїй проміжній доповіді з питань доступності правосуддя Лорд Вулф зазначив, що факт усвідомлення того, що вирішення спорів у судовому порядку є не єдиним засобом отримання очікуваного результату, став основною причиною для детального дослідження альтернативної процедури, визначення меж її застосування та форм існування. Також важливим є практичне значення для суду вирішення спорів у такий спосіб.

Процедура альтернативного вирішення спорів має безумовні переваги перед судовою, що проявляється не тільки у значній економії витрат та часу сторін, а також у можливості уникнення, якщо цього бажають сторони, публічності. Альтернативна процедура сприяє об'єднанню зусиль сторін і отриманню компромісного результату, який їх задовольнить, на відміну від рішення суду, яке, принаймні, для однієї зі сторін буде не вигідним.

Але, не зважаючи на зазначені якості ADR, вона не має бути як обов'язковою підготовчою чи попередньою умовою при зверненні з позовом до суду. Обов'язковість такої процедури у Сполучених Штатах Америки є результатом браку судових ресурсів при вирішенні цивільних справ [10].

Форми процедур альтернативного вирішення спорів включають як дуже схожі з судовими та рішення яких є обов'язковим для сторін, так і такі, що пропонують більш

гнучкий підхід до вирішення спору. Сфера застосування альтернативних процедур варіативна – від дрібних побутових суперечок до спорів, які виникають у міжнародній комерційній діяльності. Звернення до ADR можливе як до початку розгляду справи в суді, так і в процесі. Основними формами процедури альтернативного вирішення спорів, як зазначає Лорд Вульф, є арбітраж, адміністративні трибунали, міні-суд, омбудсмен та медіація.

Діяльність арбітражу визначена законом, має тісний зв'язок з судовою діяльністю. Арбітраж, як правило, вирішує комерційні спори, а його рішення є обов'язковим для сторін.

Адміністративні трибунали підпорядковані судам і не є формою процедури альтернативного вирішення спорів в сенсі додаткової можливості вирішення конфлікту для сторін, оскільки, як правило, їх юрисдикція виключає судову. Однак адміністративні трибунали забезпечують більш швидкий та доступний і менш формалізований порядок вирішення спорів.

Міні-суди, можуть бути як приватними, так і судовими інстанціями, вперше виникли у Північній Америці. Ними головує як працівники суддівського апарату, так і незалежні експерти. У такий процес може залучатися спрощена процедура надання доказів уповноваженими представниками сторін.

До кола обов'язків Омбудсмена (Парламентського уповноваженого з адміністративних питань, який призначається парламентом) входить розслідування скарг на роботу державних установ, на надання послуг як у публічному, так і в приватному секторах, надання рекомендацій. Звернення зі скаргою до омбудсмена не перешкоджає можливості звернення до суду.

Медіація (посередництво) є процедурою розгляду справи приватними або волонтерськими організаціями [58]. Починаючи з 1980 року навколо питання медіації точилися дискусії. Прихильники медіативного вирішення спорів наголошували на його перевагах перед судовим розглядом. Незважаючи на це, на особливості посередництва Урядом та судовою владою було звернуто увагу лише у 1990-х рр., коли аналіз практики довів, що завдяки медіації можна не тільки зменшити витрати сторін, прискорити розгляд справ, а й істотно зменшити навантаження

на суди [11, с.7]. На відміну від інших форм альтернативного вирішення конфліктів, медіативний розгляд справ не призводить до обов'язкового винесення рішення, а скоріше є засобом спонукання до ведення переговорів, де незалежний та неупереджений арбітр допомагає сторонам знайти вигідне для них рішення, яке інколи неможливо отримати за умов суворого дотримання вимог закону [10]. Медіативний розгляд справ є ідеальним механізмом розгляду спорів між родичами та у сфері сімейного бізнесу. Часто компанії, які звертаються за вирішенням спорів до Комерційного або Торгового судів, Суду з питань будівництва і технологій для отримання справедливого та прийняттого рішення, не маючи на меті чіткого та суворого дотримання проходження кожної стадії судового розгляду [12, с. 41-43]. На результативність роботи інституту медіації впливає добровільність застосування, рівень підготовки сторін до медіації, неупередженість і незалежність самих медіаторів та прозорість процедури, професійні якості медіаторів, які не повинні викликати сумнівів у кожній зі сторін [13, с. 3]. Медіація стає поширеним способом розгляду спорів, що призводить до значного зменшення навантаження на суд та отримання сторонами взаємовигідного рішення.

Згідно зі ст. 1.4 (2) (е) Правил цивільного судочинства на суд тепер покладається обов'язок з приводу стимулювання сторін щодо звернення до альтернативного способу вирішення спору, якщо суд встановить можливість такого звернення та сприяння і допомоги сторонам при використанні альтернативної процедури. При вирішенні ж питання щодо порядку розподілу судових витрат судом має обов'язково враховуватись серед інших обставин і факт звернення, намагання сторін вирішити спір в досудовому порядку (ст. 44.5(3) ПЦС). У справі *Dyson and Field v Leeds City Council* (22 November 1999) Апеляційний суд нагадав сторонам, що понесені ними витрати можуть бути значно менші за умови використання процедури альтернативного розгляду [14]. У справі *Dunnett v Railtrack* (2002, EWCA Civ 302) [15] Апеляційний суд відмовив у стягненні судових витрат на користь сторони, яка виграла справу, через те, що вона не погодилась спробувати вирішити

спір у позасудовому порядку. Суд встановив, що сторони та їх представники мають усвідомлювати, що погодження альтернативної процедури є їхнім обов'язком, особливо у випадках, коли суд прямо на це вказує [16]. Зазначені справи свідчать про роль альтернативного вирішення спорів та відповідно про можливість виокремлення у сепаратну стадію розгляд спорів у позасудовому порядку.

Водночас, незважаючи на усі переваги посередництва, воно є лише додатковим засобом захисту порушених прав, і ні в якому разі не може замінити судового розгляду у примусовому порядку, оскільки іноді медіація потребує значних невинуватих витрат і є перепорою для подальшого звернення до суду. Ефективне функціонування процедур альтернативного вирішення спорів є можливим лише за умови наявності налагодженого своєрідного судового «підстрахування» зі своїми механізмами впливу та примусу [12, с.43].

На роль та місце альтернативного способу вирішення спорів вказує також наявність у Правилах цивільного судочинства іншої новели – допроцесуального протоколу, у якому фіксувалися основні дії сторін щодо обміну інформацією по запланованому процесу та основною метою якого була допомога сторонам при повному з'ясуванні обставин справи для подальшого врегулювання спору у досудовому порядку [17, с.25]. У самих Правилах допроцесуальний протокол визначається як «укладення угоди між юристами та іншими особами щодо допроцесуальної діяльності, наявність якої передбачена у практичних вказівках». Допроцесуальний протокол передбачає обговорення сторонами можливості вирішення спору в позасудовому порядку. Правила також доповнені переліком допроцесуальних протоколів з певних категорій справ, які, за визначенням, наданим у ПЦС, є викладення намірів юристів або інших осіб щодо певного спору та майбутньої справи. Так, до ПЦС надається перелік справ, де сторонам рекомендується укладати допроцесуальні протоколи. Додатком до Правил є і основні типові форми певних процесуальних документів [18, с.865, с.1029-1114].

Принагідно слід звернути увагу на дослідження, проведені Альянсом з надання консультаційних послуг з приводу звернення до альтернативних форм вирішення спорів. У доповіді вказується на залежність ефективності застосування та чисельності звернень до альтернативних процедур від багатьох факторів, які у своїй сукупній послідовності впливають на вибір громадянами форми захисту своїх прав. Перед тим як звернутись до юриста, особа визначається з обсягом інформації, яким вона володіє на даному етапі. При наданні консультації важливим є отримання детальної інформації про наявність, в першу чергу, позасудових механізмів розв'язання конфлікту. Якщо все ж таки особа вирішує звернутись до суду, вона має бути забезпечена інформацією про наявність допроцесуальних протоколів, оскільки деякі з них (наприклад, протоколи, які укладаються при розгляді спорів, що виникають у медичній сфері) зобов'язують сторони звертатись до альтернативних процедур. Більшість допроцесуальних протоколів вимагають від сторін проведення переговорів задля економічного вирішення спору без застосування судових процедур. При зверненні до суду важливу роль відіграє ініціативність суду у розробці та пропозиції медіаційних процедур учасникам. Якщо все ж таки відбувається судовий розгляд, то навіть на цій стадії суд, оцінюючи перспективи подальшого розгляду справи, може самостійно запропонувати сторонам альтернативний спосіб вирішення спору або заохотити сторони до ведення переговорів самостійно, надавши їм для цього час [19, с.10]. Таким чином, компетентність юристів у вказаному колі питань, ініціативність суддів на всіх стадіях розгляду справи, а отже і обізнаність громадян з приводу алгоритму використання позасудових способів захисту є основними складовими оцінки дієвості процедур альтернативного вирішення спорів.

Аналіз практики розгляду справ у несудовому порядку дозволяє встановити такі основні правила для процедури альтернативного вирішення спорів: на сторони покладається обов'язок обговорення варіантів несудового розв'язання конфлікту; сторони повинні реально усвідомлювати можливість альтернативного розгляду, що має підтверджуватись спробами

обох сторін вирішити спір перед тим як звертатися до суду; суддя вирішує, чи є відмова від медіації обґрунтованою та виправданою, що в подальшому вплине на можливість уникнення сторонами накладення на них стягнень за безпричинне ігнорування альтернативних способів [11, с.7-9].

Підсумовуючи викладене, можна виокремити узагальнюючі характеристики альтернативних способів вирішення спорів. Однією з основних рис є добровільність, яка поєднується з контролем з боку суду за реалізацією законодавчо забезпечених механізмів застосування способів досудового примирення та подальшим врахуванням поведінки сторін при ухваленні рішення. Наступними рисами є економічність та оперативність такого розгляду справ, що на тлі загальних процесуальних вад судової тяганини та дорожнечі судового розгляду є оптимальним шляхом подолання проблеми. Також альтернативні процедури характеризуються ефективністю та безконфліктністю.

На посилення ролі альтернативного вирішення спорів вказує прийнята 21 травня 2008 року Директива Європейського парламенту і Ради Європейського Союзу «Про деякі аспекти посередництва (медіації) у цивільних та комерційних справах», метою якої, як зазначається у ст.1, є полегшення доступу до альтернативних процедур вирішення спорів і сприяння мирному врегулюванню спорів, заохочуючи застосування посередництва і гарантуючи врівноважене співвідношення посередництва та судочинства. У Директиві надаються критерії, за якими визначаються справи, які можуть бути розглянуті шляхом посередництва, перераховуються основні принципи розгляду та вирішення спорів із застосуванням медіаційної процедури.

Альтернативні процедури вирішення спорів набувають все більшого поширення на світовому рівні, про що свідчить низка актив, які перманентно приймаються у цій сфері як на національному, так і на міжнародному рівні, різноманітність форм такого розгляду справ, дослідження ефективності та дієвості програм із запровадження та розвитку несудових форм захисту прав.

Список використаних джерел

1. Воробьева Е. С. Развитие альтернативных способов урегулирования споров в России в условиях глобализации [Текст] / Е. С. Воробьева // *Право: история, теория, практика: материалы междунар. заоч. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, июль 2011 г.)*. — СПб.: Реноме, 2011. — С. 6-9.

2. Бурій А., Васюта М., Таратула Р. Моніторинг доступності суду. Рапорт з моніторингу. – Львів: Регіональний громадський фонд «Право і Демократія», 2007. – 82с.

3. Европейский Форум по доступу к правосудию// *Материалы форума.*– Будапешт, 5–7.12.2002г.// <http://www.pili.org/ru/content/view/20/36/>

4. Cappelletti M., Garth B. Access to justice: the Worldwide to make rights effective, – In: *Access to justice / Cappelletti M. (general ed.)* – Milan; Alphenaandenrūn, 1978, vol.1.

5. Hess, B., *Verbrauchermediation, Zeitschrift für Zivilprozess* 118 (2005), p. 427-459.

6. Рекомендации Комитета министров Совета Европы от 14 мая 1981 года № R(81)7 «Комитет министров – государствам – членам относительно путей облегчения доступа к правосудию»// *Российская юстиция*. – 1997. – №6.

7. Рожкова М. А., Елисеев Н. Г., Скворцов О. Ю. *Договорное право: соглашения о подсудности, международной подсудности, примирительной процедуре, арбитражное (третейское) и мировое соглашения*. – М.: Статут, 2008. – 283с.

8. *Alternative Dispute Resolution Act of 1998*. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу:// http://www.epa.gov/adr/adra_1998.pdf

9. Loughlin P., Gerlis S. *Civil Procedure. Second edition*. London: Cavendish Publishing Limited, 2004. – 679 p.

10. Woolf, Lord. *Access to justice: Interim Report*. Lord Chancellor's Department, June 1995 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу:// <http://www.dca.gov.uk/civil/interim/contents.htm>

11. Genn H. *Solving Civil Justice Problems. What might be best? Scottish Consumer Council Seminar on Civil Justice, January, 19, 2005*. – p.3-4 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу:// www.ucl.ac.uk/laws/academics/profiles/docs/genn_05_civil_justice_problems.pdf

12. *Rupert Jackson. Review of Civil Litigation Costs: Preliminary Report. Volume One. The Stationery Office. – May 2009. – 372 p.*

13. *Advice Services Alliance. Alternative Dispute Resolution. Recent Developments in Alternative Dispute Resolution . Update No. 27 May 2009. 9 p. [Электрон. ресурс]. – Режим доступу:// <http://www.asauk.org.uk/fileLibrary/pdf/adr27.pdf>*

14. *Рішення у справі Dyson and Field v Leeds City Council (22 November 1999) [Електрон. ресурс]. – Режим доступу:// <http://www.nadr.co.uk/articles/published/AdrLawReports/DYSONvLEEDSI999.pdf>*

15. *Рішення у справі Dunnett v Railtrack (2002, EWCA Civ 302) [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.civilmediation.org/files/pdf/Dunnett%20v%20Railtrack%20plc.pdf>*

16. *Miryana Nestic. Mediation – On the Rise in the United Kingdom - [2001] BondLRev 20; (2001) 13(2) Bond Law Review Article. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.austlii.edu.au/au/journals/BondLRev/2001/20.html>*

17. *Кудрявцева Е. В. Современная реформа английского гражданского процесса: автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. – М., 2008. – 52 с. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.law.msu.ru/doc/kudryavceva.pdf>*

18. *Civil Procedure Handbook 2008/2009 by Victoria Williams. – Oxford University Press. – 2008. – 1168 p.*

19. *Alternative Dispute Resolution. Policy Consultation Paper. June 2003 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.asauk.org.uk/fileLibrary/pdf/adrcons002.pdf>*

20. *Директива №2008/52/ЕС Европейского Парламента и Совета Европейского Союза о некоторых аспектах посредничества (медиации) в гражданских и коммерческих делах от 21 мая 2008 г. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: // http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_a95*

Peculiarities of Alternative dispute resolution are reported. The influence of worldwide tendencies to widening and improvement of non-judicial forms of the rights protection on national legislations by way of the civil procedure reform of England and Wales example is researched. The development of alternative procedures on the international level is analyzed, key features are given.

Key words: Alternative dispute resolution, Civil Procedure Rules of England and Wales 1998, non-judicial forms of the rights protection, mediation in civil investigation.

Освещаются особенности процедур альтернативного (несудебного) рассмотрения дел. Исследуется влияние мировых тенденций к распространению и усовершенствованию несудебных форм защиты прав на национальные законодательства на примере реформы гражданского процесса Англии и Уэльса 1998 года. Анализируется развитие альтернативных процедур на международном уровне, раскрываются основные характерные черты.

Ключевые слова: альтернативное разрешение споров, Правила гражданского судопроизводства Англии и Уэльса 1998 года, несудебные формы защиты прав, посредничество (медиация) при рассмотрении гражданских дел.

Юрій КЛЮЧІВСЬКИЙ,
здобувач
Закарпатського державного університету

**РОЛЬ, МІСЦЕ І ЗНАЧЕННЯ ТУРИСТИЧНИХ
ІНФОРМАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ (ТІЦ)
У ПРОЦЕСІ ТРАНСКОРДОННИХ, МІЖРЕГІОНАЛЬНИХ
ВЗАЄМИН ТА СПІВРОБІТНИЦТВА
МІЖ МІСТАМИ-ПАРТНЕРАМИ**

В цій статті розглянуті питання виникнення, розвитку та діяльності туристичних інформаційних центрів (ТІЦ) в регіонах України, їх статусу й власності. Мета статті - висвітлити роль, місце та значення туристичних інформаційних центрів (ТІЦ) в процесах транскордонного і міжрегіонального співробітництва та в рамках роботи Єврорегіонів, що діють в Україні на сучасному етапі, а також звернути увагу на взаємини між містами-партнерами у цих питаннях і вказати на діючі проекти, існуючі проблеми та запропонувати шляхи їх вирішення. Вивчення вказаної теми здійснене з використанням українських Інтернет-ресурсів.

Ключові слова: туризм, транскордонне співробітництво, міста-партнери, туристичні інформаційні центри (ТІЦ).

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Організація та становлення туристичних інформаційних центрів (ТІЦ) є важливою складовою успішного розвитку туристичної галузі України. Реалізація вищевказаного на державному рівні є особливо актуальною сьогодні, коли, чи не головним показником динамічного розвитку туризму, є його інформаційно-рекламне забезпечення. Крім завдань на державному рівні, що супроводжуються адаптацією національного законодавства (у цій сфері) до світових стандартів, підтримкою програм розвитку туризму тощо, корисними та пріоритетними для галузі є – визначення ролі, місця та значення туристичних інформаційних центрів. Останнє важливе й у процесі транскордонних,

міжрегіональних взаємин, в яких активну участь бере Україна та її міста – з містами-партнерами, наприклад, в країнах Європейського Союзу. При цьому якісною складовою такої співпраці є вивчення досвіду щодо створення, становлення та розвитку туристичних інформаційних центрів, вирішення спільних проблем розвитку туризму в регіонах та поглиблення взаємовигідних контактів між населенням сусідніх країн.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми.

Питанням розвитку транскордонного співробітництва присвячено праці таких науковців, як П. Беленький, З. Варналія, М. Долішній, Є. Кіш, С. Костюк, М. Лендел, Н. Луцишин, П. Луцишин, Ю. Макогон, Н. Мікула, А. Мокій, О. Передерій, В. Пила, І. Студенніков, Р. Федан, О. Чмир та інші.

Проблеми й особливості розвитку туризму знайшли своє відображення у наукових дослідженнях вітчизняних і зарубіжних вчених: В. Азара, К. Борисова, Дж. Боузна, В. Главацького, Л. Гринів, М. Долішнього, В. Євдокименка, І. Зоріна, В. Квартальнова, В. Кифяка, Ф. Котлера, В. Кравціва, О. Любіцевої, Дж. Майкенза, А. Мельник, В. Мікловди, Н. Недашківської, М. Нудельмана, В. Павлова, Г. Папіряна, М. Пітюлича, В. Сеніна, С. Харічкова, О. Шаблія, І. Школи та інших.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми.

На сьогодні створення та розвиток українських туристичних інформаційних центрів, як і формування загальноукраїнської мережі із таких в Україні, практично на початковій стадії не тільки дослідження, але й становлення. Натомість, особливості реалізації туристського продукту унеможливають говорити про повноцінний ринок у туристичній галузі без відповідного маркетингового, інформаційного та рекламного забезпечення, зокрема, через функціонування туристичних інформаційних центрів. Саме тому, аналіз ситуації у вже існуючих ТІЩах, вивчення основних процесів їх виникнення та діяльності, з'ясування причин, наприклад, повільного розвитку ТІЩів та розробка рекомендацій щодо вдосконалення роботи в цьому напрямку – є особливо актуальними.

Ціль статті.

Висвітлити роль, місце та значення туристичних інформаційних центрів (ТІЦ) у процесах транскордонного і міжрегіонального співробітництва та в рамках роботи Євро-регіонів, що діють в Україні на сучасному етапі, а також звернути увагу на взаємини між містами-партнерами у цих питаннях і вказати на діючі проекти, існуючі проблеми та запропонувати шляхи їх вирішення.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження.

Значення туристичних інформаційних центрів у сфері туризму, особливо в сучасному світі, важко переоцінити. Роль, яку відіграють ці структури, по-суті, є ключовою у розвиненому (з точки зору комунікаційної) суспільстві. ТІЦи однозначно займають практично ключове місце в частині рекламно-інформаційної та пошуково-організаційної діяльності суб'єктів туристичної галузі фактично кожної розвиненої туристичної країни світу. Як європейська держава, Україна має унікальну можливість не тільки вивчати немалий досвід сусідніх європейських країн (становлення ТІЦів у яких почалось з інтеграцією колишніх країн соціалістичного табору до Європейського Союзу), але й скористатись допомогою, яку нерідко пропонують програми та проекти, що здійснюються в ході транскордонного і міжрегіонального співробітництва з Україною, в рамках роботи Єврорегіонів, при співпраці міст-партнерів тощо.

Без сумніву, що для України є позитивним скористатись не тільки ідеєю інтеграції континенту «згори», завдяки об'єднанню держав навколо спільних норм і критеріїв, але й досвідом «знизу» – через формування Єврорегіонів і просування транскордонної співпраці взагалі як моделі партнерства відповідних територій для їх ефективного соціально-економічного й культурно-гуманітарного розвитку [1]. В цьому контексті доцільно розглядати й створення та функціонування в Україні туристичних інформаційних центрів (ТІЦ). Актуальність створення та функціонування різного роду туристично-інформаційно-маркетингово-рекламних структур, у тому числі і як мережі ТІЦів – для України, надзвичайно важлива, бо остання є

учасником цілого ряду проектів, програм та інститутів: транскордонного, міжрегіонального, європейського масштабів, а багато українських міст – учасниками угод з містами-партнерами, з країн Європейського Союзу, світу та країн СНД.

Показовим є факт, що кожна адміністративно-територіальну одиницю України, яка є учасником та/або бере участь у транскордонній співпраці, можна віднести до курортно-рекреаційних чи транскордонних туристичних регіонів: Закарпаття, Крим, Львівщина, Івано-Франківщина, Буковина тощо. Більше того, практично, у програмах розвитку, кожного із чотирьох євро-регіонів за участю областей України («Карпатський єврорегіон», «Буг», «Нижній Дунай» та «Верхній Прут») – знайдемо пункти, що стосуються розвитку туризму, використання рекреаційних можливостей регіонів, збереження та захисту природи й екології тощо.

Так, на виконання «Програми євроінтеграційного прикордонного співробітництва та міжрегіональних зв'язків Одеської області на 2008 рік» щодо практичної участі у роботі єврорегіону «Нижній Дунай», на базі Одеської облради створено інформаційний центр транскордонного співробітництва з базою даних щодо захисту навколишнього середовища, туризму, торгівлі. На черзі створення разом із румунською та молдовською сторонами інформаційного центру «Єврорегіон «Нижній Дунай». Крім того, значно інтенсифіковано роботу єврорегіону за такими напрямками, як туризм (організація турів «винного» та «зеленого» туризму; проведення спільних туристичних форумів і конференцій) [2].

Такі дії є нагальними та доцільними через активізацію, зокрема, транскордонних інституцій в сфері туристичної співпраці. Так, за рішенням Ради Єврорегіону «Верхній Прут», серед внесених пропозиції щодо пріоритетних напрямків здійснення пілотних проектів транскордонного співробітництва є пункт про розвиток інфраструктури транскордонного туризму (зокрема, фольклорного, культурно-етнічного, релігійного, сільського, екологічного), як одного з найбільш ефективних шляхів використання унікального ландшафтно-рекреаційного потенціалу регіону, підвищення рівня зайнятості та швидкого

залучення європейського досвіду та кредитів, а також – найбільш сприятливого бізнесу для розвитку системи транскордонних транспортних сполучень [3]. Одним із основних напрямків розвитку Єврорегіону «Нижній Дунай» в напрямку туризму є сприяння у налагодженні контактів між туристичними агенціями єврорегіону для створення єдиної туристичної мережі [4].

З метою розвитку рекреаційної інфраструктури та сприяння організації транскордонних туристичних маршрутів Івано-Франківщина підготувала для включення до «Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2007-2010 роки» проект: «Створення міждержавної геоінформаційної системи (ГІС) екологічної безпеки природоохоронних територій України та Румунії для розвитку туристичної індустрії й оздоровлення довкілля Гуцульщини і Марамурещини». З липня 2007 року туристична асоціація Івано-Франківщини впроваджує проект «Створення транскордонної мережі розвитку й просування туристичних та інвестиційних можливостей Івано-Франківської області України та повіту Марамуреш Румунії». Він фінансується Європейським співтовариством у рамках програми сусідства «Румунія – Україна» з метою створення сприятливих умов розвитку туризму між прикордонними територіями Івано-Франківської області та Марамурського повіту, що дасть змогу мешканцям високогірних територій одержувати доходи без значних інвестицій [5].

Однак програма жодного з Єврорегіонів, які діють на сьогодні в Україні, не ставить собі за мету створення, чи бодай сприяння у створенні туристичних інформаційних центрів (ТІЦ). Серед причин, ймовірно, є те, що створення ТІЦів, хоча б на перших порах діяльності Єврорегіонів, було неактуальним через, практично, відсутність користувачів таких послуг. З другого боку, проекти та програми, що здійснюються в рамках Єврорегіонів є дещо амбітними та стратегічно масштабнішими, в яких «губляться» маркетингово-інформаційні проекти в сфері туризму (якими і є по суті ТІЦи), які, однак, вкрай необхідні для розвитку, наприклад, туристичної галузі України. Більше того, поряд із нагальністю уніфікації показників діяльності по транскордонному,

міжрегіональному співробітництву Єврорегіонів та взаємин між містами-партнерами чи, наприклад, статистичних даних по таких, виникає потреба й у започаткуванні роботи по організації, створенні та розвитку, в тому числі у впорядкуванні уже діючих туристичних інформаційних центрів (ТІЦ) в Україні. Саме тому вирішення вищевказаних питань є актуальним та доцільним через використання можливостей транскордонного, міжрегіонального співробітництва, а також в рамках роботи Єврорегіонів, що діють в Україні.

З нашого погляду, важливим є створення, розвиток та діяльність туристичних інформаційних центрів (ТІЦ) й у процесі взаємин між містами-партнерами як всередині країни, так і з-за кордону. Насамперед це стосується європейських міст, в яких уже діють подібні інституції як складова туристичної інфраструктури міста та які бажають і можуть надати методичні поради і практичну допомогу своїм партнерам в Україні. Саме така співпраця дозволяє не тільки обмінюватись досвідом, але й вирішує низку питань, таких як розширення діяльності місцевих ТІЦів, дозволяє уніфікувати аналогічні служби та сервіси чи, навіть, сприяє тісним взаєминам між такими центрами шляхом створення сітки ТІЦів.

Варто зауважити, що взаємини між українськими та закордонними містами-партнерами регламентуються Протоколом № 2 Мадридської конвенції (1998 рік). Положенням цього протоколу є норма, що у міжнародні відносини можуть вступати, в залежності від національного законодавства, не лише регіони, які ієрархічно розташовуються нижче центрального уряду, а й інші територіальні утворення та органи самоуправління нижчих рівнів і не обов'язково сусідні території (транскордонне співробітництво) [6].

З цього приводу, заслуговують на увагу приклади угод про співпрацю між містами-партнерами: Ужгород і Свалява (Україна) та Чеська Липа, Їглава і Жідлоховіце (Чеська Республіка), відповідно. Практично, в кожному із протоколів намірів чи угоді про співпрацю має місце пункт про надання інформаційно-методичної та іншої допомоги, з боку чеських міст щодо створення інформаційно-туристичних центрів в українських

містах. Так, ще 29 листопада 2000 року було укладено Угоду про співробітництво між Ужгородом та Чеською Липою, де одним з пунктів передбачалась співпраця в царині науки, культури та туризму [7]. В червні 2006 року було підписано Протокол про співпрацю між містами Свалява (Україна) та Жідлоховіце (Чеська Республіка), в одному з пунктів котрого було передбачено «сприяти якнайшвидшій розробці програм з метою обміну туристами та відпочиваючими. Місто Жідлоховіце розгляне власні можливості щодо надання інформаційно-методичної допомоги місту Свалява у створенні власного інформаційно-туристичного центру» [8].

Подібного роду меморандумами, протоколами та угодами про співпрацю з містами-партнерами, не тільки з Європи, але й, наприклад, з далеких країн: Китаю, Ізраїлю, В'єтнаму, Індонезії і т.д. може похизуватись чи не кожне місто чи містечко України. Інформацію про перелік міст-партнерів розміщено чи не на кожному веб-ресурсі того чи іншого українського міста. Однак домовленості сторін, як правило, стосуються здебільшого: муніципально-господарських, культурно-пізнавальних чи спортивно-масових взаємин або обміну й дуже рідко – сфери туризму, не кажучи вже про конкретні пункти. Цікавим в цьому напрямку може бути міжнародний проект «Партнерство малих міст України та малих міст країн Вишеградської групи (Словаччина, Чехія, Польща, Угорщина)», який здійснює Інститут трансформації суспільства, за активної підтримки Міжнародного Вишеградського Фонду [9]. Однак це тема іншого дослідження.

Треба зауважити, що інтерес сторін, які домовлялись, не завжди обмежувався тільки сприянням у створенні суто туристичних центрів, але й інших інформаційних структурах, нагальність у виникненні яких диктувалась потребами життя. Так, у лютому 2010 року, в ході зустрічі, між чеською делегацією на чолі з Давидом Павлатою – Генеральним консулом Чеської Республіки у м. Львів та керівниками мерії м. Ужгород, з керівником чеського добротинного Фонду «ВІЗа» Зденеком Кадлецом було домовлено про створення інформаційного центру Карпатського біосферного заповідника [10].

Можна погодитись з тим, що вказаний інформаційний центр хоч і не є суто туристичним, але дані, які будуть нагромаджені цією інституцією, без сумніву використовуватимуться і для потреб туристичної галузі краю. Так, вже у березні 2010 року керівництво міста Їглави на власному Інтернет-сайті інформувало громадськість про нового, східного партнера – Ужгород та було сповнено надій на співпрацю в сферах: обміну досвідом, взаємообміну перебування, організації виставок та розвитку туризму [11]. Угоду ж про співробітництво між громадами українського Ужгорода та чеської Їглави, було укладено в жовтні 2010 року [12].

Крім укладення договорів та затвердження програм розвитку туризму між суб'єктами (наприклад, муніципальні громади), має місце допомога у створенні туристичних інформаційних центрів за ініціативи окремих програм Європейського Союзу та з боку ряду міжнародних інституцій, які працюють в Україні. Так, у липні 2006 року розпочалася реалізація нового проекту в рамках програми Євросоюзу «Сусідство Угорщина-Словаччина-Україна INTERREG III A/ TACIS», під назвою «Створення регіонального туристичного інформаційного центру в Закарпатській області». Проект реалізовувався Центром українсько-угорського регіонального розвитку спільно із головним управлінням з європейської інтеграції, зовнішньоекономічних зв'язків та туризму Закарпатської ОДА і партнерами із області Саболч-Сотмар-Берег (Угорщина). Новий туристичний інформаційний центр відкрився 17 листопада 2006 року у м. Берегово [13]. У кінці 2009 року Центр українсько-угорського регіонального розвитку за підтримки ЗАТ Corvinus (Угорщина) почав проект, який передбачав створення туристичного інформаційного центру в Закарпатті, з розміщенням його в обласному центрі. В рамках проекту була сформована база даних, яка містить інформацію про туристичні організації та послуги, що надаються ними. Відкриття туристичного інформаційного центру та виставкового залу «Скарби Закарпаття» відбулося 19 грудня 2009 року у місті Ужгород. На сьогодні ТІЦ співпрацює з іншими інформаційними центрами й агентствами з

Угорщини та України, із місцевими та іноземними туристами і туроператорами [14].

Аналогічні процеси мають місце і в Криму. Так, у Севастополі в листопаді 2010 року при підтримці міжнародного проекту «Локальні інвестиції й національна конкурентоздатність США (USAID ЛІНК)» на базі Туристсько-інформаційного центру міста Севастополю було проведено семінар «Міжнародні стандарти роботи туристичних інформаційних центрів» [15]. Заслугує на увагу інформація про те, що за десятирічний досвід роботи цього комунального підприємства останнім було підготовлено тисячі висококласних екскурсиводів. У червні 2011 року Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) та Посольство Чехії в Україні об'єднали свої зусилля для створення Туристично-інформаційного центру в м. Бахчисарай (АР Крим), в рамках програми «Локальні інвестиції та національна конкурентоспроможність». При цьому USAID надав обладнання та здійснив навчання працівників центру. У Центрі встановлено двомовний інформаційний термінал з інтерактивною картою Бахчисарая, яка допомагає туристам спланувати маршрути для знайомства з містом. Відвідувачі також можуть отримати інформацію про готелі, ресторани та історичні пам'ятки Бахчисарая. Схожі термінали з сенсорним екраном також встановлені на залізничному та автовокзалі міста. В рамках цільової допомоги основним секторам економіки Криму, проект допомагає підприємствам туристичної галузі визначити та реалізувати нові можливості для подовження туристичного сезону [16]. Загалом же, на весь Крим діє трохи більше десятка туристичних інформаційних центрів, більшість з яких розташована в основних містах автономії. Як правило, засновниками таких ТІЦів є муніципальна влада, місцеві громади, комунальні підприємства міст [17] чи громадські організації, але аж ніяк не суб'єкти туристичного бізнесу чи їх асоціації. Однак більшість із таких центрів навіть не мають власної Інтернет-сторінки [18]. Це пов'язано з рядом причин, зокрема – відсутність потреби у таких, що пов'язано з обмеженим сервісом, суто туристичних послуг, які пропонуються та через достатню організованість екскурсійного та санаторно-

курортного відпочинку ще з часів СРСР. Однак, розуміючи недостатність вищевказаного, курортно-інформаційним центром під егідою Міністерства курортів та туризму АРК у червні 2011 року в аеропорту «Сімферополь» було відкрито туристичний інформаційний центр [19].

Доброю нагодою для активізації роботи по створенню туристичних інформаційних центрів однозначно можна вважати підготовку України до організації Євро-2012. Так, для комфорту гостей міста Київ була створена ціла мережа з 20 туристично-інформаційних центрів у місцях найбільшого скупчення вболівальників. У місті Донецьк новостворений туристичний інформаційний центр займався організацією екскурсій, наданням послуг гідів тощо. В аеропорту, на залізничному і автовокзалах та на центральних вулицях міста запровадили мережу з 40 інтерактивних інформаційних терміналів. У межах проекту «Створення туристично-інформаційної інфраструктури у Львові» видано інформаційні буклети чотирма мовами (англійська, польська, російська, українська) та кишенькові карти, які розповсюджуватимуться безкоштовно через мережу інфоцентрів [20]. Загалом же, до Євро-2012 було відкрито 49 таких центрів у Києві, Донецьку, Львові та Харкові, що зафіксовано у Державній цільовій програмі. Наразі ж, як інформує Інформаційний центр «Україна-2012», діє 61 туристичний центр, хоч і не кожен з них відповідає європейським стандартам. Натомість, Держслужба туризму та курортів передбачає два можливі шляхи розвитку мережі ТІЦів: створення «довідкових» приватними підприємцями або за рахунок місцевих бюджетів. У першому випадку фінансування (забезпечення матеріально-технічної бази та оплата роботи персоналу) ТІЦу буде здійснюватись коштом підприємця, який надаватиме необхідні послуги, перелік, норми, строки та якість яких буде регламентована центральним органом влади. Держава ж забезпечує всі центри інформаційною продукцією, на які буде виділено окремі кошти з бюджету [21]. На жаль, треба відзначити, що відносно централізовано, туристичні інформаційні центри в Україні, активно створюються тільки у зв'язку з проведенням Євро-2012 та й то лише, фактично, в чотирьох

українських містах: Києві, Донецьку, Львові, Харкові. В інших містах України виникнення ТПЦів не є системним, навіть з урахуванням прийняття Україною уже згаданого європейського чемпіонату. І це незважаючи на те, що Україна ввійшла в трійку країн, які повинні відвідати туристи (через Чемпіонат Європи) в 2012 році [22].

Таким чином, треба констатувати, що незважаючи на виникнення, особливо в останні роки, туристичних інформаційних центрів, їх кількість в Україні є незначною та, однозначно, недостатньою, особливо з урахуванням потреб туристичної галузі та в порівнянні з іншими, наприклад, європейськими країнами. І це незважаючи на те, що кількість тільки іноземних відвідувань, наприклад, в 2010 році дещо знизилась, до менше, як 20 млн. чоловік [23]. При цьому Державна служба туризму та курортів констатувала, що в 2009 році Україну відвідали 20,7 млн. в'їзних (іноземних) туристів, що на 18%, або на 4,6 млн. чоловік менше, ніж в 2008 році» [24], що є найбільшим показником в країнах СНД. Для порівняння, наприклад, в 2010 році Російську Федерацію відвідало всього 2 мільйони іноземців, проти 12 мільйонів, які відпочивали за кордоном [25]. Однак, це теми інших досліджень.

Так чи інакше, є очевидним, що в Україні потреба у виникненні туристичних інформаційних центрів виникла із становленням та розвитком саме внутрішнього туризму (domestic tourism) та відповідною потребою у таких, насамперед – у туристичній галузі. Це пов'язано із значно більшою територією України (на відміну від ряду центрально-європейських країн, де ТПЦи виникали в основному для інформування іноземних туристів), що дозволяє організовувати ознайомчі відвідування інших регіонів у режимі, наприклад, «вихідного дня» та потребою в рекреаційно-курортному оздоровленні, наприклад, жителів Східної та Центральної частин України в лікувально-курортному відпочинку, саме в Південних (АР Крим, Одеська область) та Західних (Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська області) регіонах країни. Так, у 2009 році, кількість відпочиваючих у Криму склала 5731,0 тисяч осіб (розраховано за методикою НАПКС), тоді як в

санаторно-курортних установах і туристичних комплексах відпочило 1263,9 тисячі осіб. І це при тому, що із 132 працюючих туристичних комплексів Криму, коефіцієнт заповнюваності становив 21,5% (29,2% – 2008 році) [26]. Натомість, показовою є тенденція зростання (в процентах) кількості туристів, наприклад, у Тернопільській, Чернівецькій та Івано-Франківській областях, де ріст в 2001 році був на 2%, у 2002 – на 20%, у 2003 – на 36%, у 2005 році – на 57%, у 2006 році на – 73%, у 2007 році – на 98%! При цьому кількість екскурсантів зростає у 2008 році в порівнянні з 2000 роком у 8 разів [27]. І це без врахування даних по Львівщині та Закарпатті, одними з основних регіонів відпочинку та туризму в Карпатах.

Однією з основних «причин» поживлення та розвитку внутрішнього туризму можна вважати й факт введення віз для громадян України – потенційних мандрівників з боку її найближчих європейських країн-сусідів (2000 рік – Чехія й Словаччина, 2003 рік – Польща й Угорщина, 2004 рік – Румунія й Болгарія) та, логічно, зменшення відвідуваності українцями, наприклад, країн Європейського Союзу. Крім того, відміна з боку України в односторонньому порядку віз для більшості країн Європи, США, Канади, Японії (в 2005 році) та для громадян Румунії та Болгарії (в 2007 році), сприяла відчутному збільшенню потоку в'їзного туризму (inbound tourism) й, відповідно, інтересу до внутрішніх подорожей та екскурсій і, логічно, потреби в інформації по регіонах, об'єктах та умовах відпочинку чи лікування в таких.

Саме вищевказані тренди, особливо ті, що конкретно стосуються туризму та рекреації в Україні й констатують цілий ряд транскордонних та міжрегіональних програм і проектів, включаючи Єврорегіони, до участі в яких долучена Україна. Однак сприяння чи допомога у створенні ТІЦів в Україні саме за допомогою транскордонних та міжрегіональних програм і проектів, включаючи Єврорегіони, на жаль, є більше ніж посередньою. І це при тому, що іноземні учасники останніх мають не тільки значний досвід у створенні, розвитку, категоризації і т.д. туристичних інформаційних центрів, але й

не мають візових перепон для більшості громадян європейських держав та, відповідно, не можуть не бачити користь і потребу в інформації по регіонах, об'єктах та умовах відпочинку в Україні. Особливо корисною для України може слугувати категоризація уже діючих місцевих ТЩів, допомогу в яких може надати та чи інша транскордонна або міжрегіональна програма/проект, включаючи Єврорегіони. Про досвід категоризації ТЩів, наприклад у Чеській Республіці, детально висвітлено в публікації *The establishment and development of tourism in the Czech Republic and its expediency of its use in Ukraine* [28].

Тим не менше, з розширенням кількості ТЩів по Україні, характерним є те, що значна частина з них не тільки готує свою Інтернет-сторінку, але й намагається дублювати свій веб-ресурс на одній чи більше світових мовах, що суттєво розширює не тільки інформацію, зокрема, про можливості суб'єктів туристичної сфери, але й рекреаційно-лікувальні та інші можливості того чи іншого регіону взагалі. Більше того, з виникненням цілого ряду туристичних центрів, логічно виникає потреба та доцільність у певному кооперуванні їх діяльності та навіть об'єднанні у свого роду мережу. Так, в 2011 році в Закарпатській області відбулось подібне об'єднання та створена мережа із 14 туристичних інформаційних центрів, представники яких підписали між собою відповідну угоду [29].

Таким чином, виникнення, становлення та розвиток мережі туристичних інформаційних центрів у країні відбувається за певних обставин, які диктуються, як правило, внутрішніми умовами розвитку туризму в Україні. Другою умовою й відмінністю виникнення українських ТЩів можна назвати активне сприяння цьому процесу, як правило, з боку цілого ряду транскордонних та міжрегіональних програм і проектів, включаючи Єврорегіони, а також угод про співробітництво між українськими та закордонними містами-партнерами. До третьої особливості українських ТЩів доцільно віднести прискорення виникнення останніх, в ході підготовки до проведення в Україні Євро – 2012.

Існуючі проблеми та шляхи їх вирішення.

Важливо вказати на окремі проблеми щодо виникнення, становлення та функціонування українських туристичних інформаційних центрів.

Однією з них є нерозвиненість туристичної галузі України, яка майже 20 років працювала, практично, на виїзд співгромадян за кордон, тобто здійснювався виїзний туризм (outbound tourism). Це було пов'язано з кількома причинами, насамперед: політикою (в період СРСР) обмеженості виїзду громадян за кордон, занедбаністю (через припинення фінансування, приватизацію тощо) чи відсутністю відповідної інфраструктури туристичної галузі всередині країни та через доволі вигідні різноманітні пропозиції операторів закордонного туризму (якими оперативно та доволі вмילו скористались туристичні фірми, туроператори та турагентства України). І аж ніяким чином не сприяло розвитку внутрішнього туризму введення в 2005 році безглуздої, 20 % ставки ПДВ на в'їзний туризм, що значно скоротило в'їзні туристичні потоки і призвело до зменшення кількості підприємств, які займаються в'їзним туризмом, тінізації їх діяльності.

Однак у міру насичення ринку зарубіжними пропозиціями, співвітчизник із часом почав шукати й знаходив задоволення своїм вимогам щодо якості відпочинку та рекреації й пропозиції, зокрема по гідному оздоровленню, безпосередньо в Україні. Однак саме в цей момент організатори внутрішнього прийому туристів та відпочиваючих (готелі, мотелі, садиби, будинки відпочинку, санаторії, турбази тощо, надавачі транспортних послуг, оператори ринку: туристичні фірми, туроператори та турагентства тощо) в повній мірі відчули потребу в туристично-інформаційній організації своєї діяльності, в тому числі й з використанням сучасних засобів зв'язку та комунікації, включно неперевершених можливостей світової мережі Інтернет. Натомість, учасники туристичного ринку всередині України й сьогодні відчувають значні труднощі у своїй діяльності та туристичних інформаційних центрів зокрема. Насамперед, це відсутність системного підходу до формування мережі ТЩів України, через нерозуміння їх важливості та актуальності для розвитку туристичної галузі; відсутність на державному рівні

законодавчо-нормативної бази та досвіду створення і роботи ТЩів; недостатність/відсутність спеціалістів та/чи низький рівень підготовки кадрового потенціалу по цій проблематиці в регіонах; ігнорування та нерозуміння реальних можливостей таких центрів на місцевому рівні, а також актуальності й сучасності завдань для таких інституцій; недостатня/неналежна допомога (наприклад, надання методичних порад, преференцій, приміщень, пільг тощо) чи фінансування (співфінансування), з боку місцевих громад, муніципальних об'єднань та держави взагалі. Прикладом може слугувати факт, що, практично, кожне європейське місто чи регіон, на своєму Інтернет-сайті, чи не в першу чергу розміщують власний, міський інформаційний чи регіональний туристично-інформаційний ресурс, як правило, центр.

Для вирішення вищевказаних проблем уже сьогодні варто скористатись цілим рядом програм транскордонного та міжрегіонального співробітництва, можливостями проектів Єврорегіонів та угодами, укладеними між містами-партнерами, а в разі необхідності – доповнити вищевказані програми, проекти та угоди пунктами про таке. Крім того, цілий ряд пропозицій доцільно звести до узгоджених заходів, що періодично прописуються в Державній програмі розвитку транскордонного співробітництва із заходами, передбаченими в Державній програмі розвитку туризму. Окремими пунктами варто відзначити не тільки створення загальноукраїнської мережі транскордонних інформаційних центрів, принагідно – регіональних інформаційно-промоційних структур [30], але й туристичних інформаційних центрів із використанням моделей приватно-державного партнерства й коштів міжнародної технічної допомоги, місцевих громад, муніципальних об'єднань та держави. Більше того, з урахуванням важливості питань інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації практично кожного проекту по транскордонному, міжрегіональному співробітництву, реалізації міжнародної технічної допомоги, роботи в рамках Єврорегіонів, а також з метою створення та успішного функціонування туристичних інформаційних центрів, необхідно визнати виключну важливість щодо організації Інтернет-сайтів по кожному з таких. Це ж, практично, повною мірою стосується й бінарних угод,

укладених між містами-партнерами. Крім того, вкрай важливо наповнити діяльність новостворюваних (київських, донецьких, львівських та харківських ТЩів) «під конкретний захід» – Євро 2012 після завершення роботи останнього.

Крім того, в питаннях співробітництва у сфері туризму взагалі та створення і розвитку туристичних інформаційних центрів зокрема, важливим для України є максимально скористатись можливостями та досвідом міжнародних, міждержавних, регіональних й інших інститутів. Заслужують на увагу програми, проекти, гранти тощо, наприклад: країн Вишеградської групи (Visegrad Group), Фонду (International Visegrad Fund), Центральноєвропейської ініціативи – ЦЄІ (Central European Initiative), Організації економічного співробітництва та розвитку (Organisation for Economic Co-operation and Development - OECD) тощо.

Новизною цього дослідження є аналіз співпраці між містами-партнерами в туристичній сфері та створення і функціонування туристичних інформаційних центрів, зокрема. Крім того, досліджено сприяння, виникнення й розвиток ТЩів та мережі таких, наприклад, у Закарпатській області, за допомогою цілого ряду міжнародних інститутів, зокрема програм транскордонного та міжрегіонального співробітництва, проектів Єврорегонів та за угодами, укладеними між містами-партнерами тощо.

Матеріал дослідження може бути корисним не тільки для спеціалістів туристичної галузі чи широкого кола фахівців, що працюють у сфері туризму, але й для представників законодавчої ініціативи та інших органів влади й управління в Україні.

Список використаних джерел

1. Прикордонне та регіональне співробітництво між Україною й Румунією з питань національних меншин/ Т.Г. Рендюк // Укр. іст. журн. – 2011. – №1. – С. 123-124. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://histans.com/JournALL/journal/2011/1/8.pdf>

2. Дунай та Карпати не перепона тісній співпраці. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1201/>

3. Бройде З., Євдокименко В. Організаційно-економічний механізм транскордонного співробітництва в межах єврорегіонів. Зб. наук. праць Транскордонне співробітництво в період трансформації економіки. – Jaroslaw: Studia Regionalne Jaroslaviensis. – nr 2 / 2002. st. 39-43. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://znc.com.ua/ukr/publ/book/book-mikula-2003/book-mikula-2003-p116-157.pdf>
4. Мікула Н. Єврорегіони: досвід та перспективи. – Львів: ІРД НАН України, 2003. – 222 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://znc.com.ua/ukr/publ/book/book-mikula-2003/book-mikula-2003-p116-157.pdf>
5. Дунай та Карпати не перепона тісній співпраці. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1201/>
6. Протокол №2 до Мадридської конвенції. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.coe.kiev.ua/docs/cets/cets169.htm>
7. Перелік чинних міжнародних угод між Україною та Чеською Республікою. 43 29.11.2000 р. Угода про співробітництво між м. Ужгород та м. Чеська Ліпа. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrexport.gov.ua/ukr/ugodi_z_ukrain/cze/4055.html
8. Свалява. Архів новин. Жидлоховіце – нове місто-побратим Сваляви. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://svaliava.osp-ua.info/index.php?arh=34>
9. Партнерство малих міст України та малих міст країн Вишеградської групи (Словаччина, Чехія, Польща, Угорщина). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.soskin.info/ea/2006/3-4/20060311.html>
10. Чеська Іглава стане ще одним побратимом Ужгорода? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakarpattya.net.ua/News/56912-Cheska-Ihlava-stane-shchednym-pobratymom-Uzhhoroda>
11. Jihlava má třetí partnerské město – Užhorod. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jihlava.cz/jihlava-ma-treti-partnerske-mesto-uzhorod/d-479556/query=Uzhorod>

12. Jihlava je na prahu nového partnerství s Užhorodem. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jihlava.cz/jihlava-je-na-prahu-noveho-partnerstvi-s-uzhorodem/d-475469/query=Uzhorod>

13. Берегівський туристичний інформаційний центр створено. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.berehovo-tour.info/index.php?option=com_content&view=article&id=53:2008-03-10-15-41-07&catid=37:2008-03-12-15-24-09&Itemid=65

14. Туристичний інформаційний центр в Ужгороді. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://umti.org/activity/turystychnyj-informatsijnyj-tsentr-v-uzhhorodi#more-116>

15. Севастополь перенимает международный опыт по созданию туристических информационных центров. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eternityclub.kiev.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=269&Itemid=299

16. У Бахчисараї розпочав роботу туристично-інформаційний центр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukraine.usaid.gov/ukr/content/y-baxchysarai-rozпочав-robotu-turystychno-informatsijnyj-tsentr>

17. Туристический Информационный Центр Большой Ялты. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yalta.org.ua/online/tisyalta/>

18. Crimea - Крымский полуостров является уникальным уголком, как в природном, так и в культурном плане. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nesil.com.ua/page/33>

19. В аэропорту «Симферополь» открыли туристический информационный центр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kri.su/2011/0616/3310.html>

20. До Євро-2012 на дорогах з'являться вказівники латиницею. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vidomosti-ua.com/news/30366>

21. Мережа туристичних центрів розшириться майже вдвічі до Євро-2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukraine2012.gov.ua/news/194/40203/>

22. В Киеве туристам станет легче ориентироваться. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://100realty.ua/news/6190>

23. Госкомтуризма: количество посетивших Украину туристов составит 20 млн. человек. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://economics.unian.net/rus/detail/62126>

24. Количество посетивших Украину туристов упало на четверть. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://news.eizvestia.com/news_kiev/full/kolichestvo-posetivshih-ukrainu-turistov-upalo-na-chetvert

25. Почему к нам не едут туристы? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.stoletie.ru/fakty_i_kommentarii/pochemu_k_nam_ne_jedut_turisty_2011-06-24.htm

26. Кількість відпочиваючих у Криму скоротилося на 12,4%. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.restcrimea.com/uk/news/2010/01/06/1049/>

27. О.Є. Гарбера, Аналіз основних сегментів туристично-рекреаційної інфраструктури Західного регіону України (на прикладі Тернопільської, Чернівецької, Івано-Франківської областей). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=76>

28. See: Y. Klyuchivsky. *The establishment and development of tourism in the Czech Republic and its expediency of its use in Ukraine. Efficiency of transborder cooperation via international monitoring and coordination of activities of national subjects (proceedings of international scientific – practical conference, Uzhgorod April 8-9, 2011). Uzhgorod 2011.*

29. На Закарпатті створили мережу туристично-інформаційних центрів. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zakarpattya.net.ua/News/87412-Na-Zakarpattistvoryly-merezhu-turystychno-informatsiinykh->

30. Розвиток українсько-польського транскордонного співробітництва в сфері туризму. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.niss.lviv.ua/analytics/52.htm>

This article deals with the question of development and operation of tourist information centers (TIC) in the regions of Ukraine, their status and property. The purpose of the article - to highlight the role, place and importance of tourist information center (TIC) in the process of cross-border and inter-regional cooperation and in the framework of the Euro-regions actually operating in Ukraine, but also to pay attention to the relationship between the partner cities in these areas and mention the existing projects, the existing problems and to propose solutions. Research of the specified topic made via using of Ukrainian Internet resources.

Keywords: tourism, cross-border cooperation, partner-cities, tourist information centers (TIC).

В этой статье рассмотрены вопросы возникновения, развития и деятельности туристических информационных центров (ТИЦ) в регионах Украины, их статуса и собственности. Цель статьи – осветить роль, место и значение туристических информационных центров (ТИЦ) в процессах трансграничного, межрегионального сотрудничества и в рамках работы Еврорегионов, которые действуют в Украине на современном этапе, а также обратить внимание на взаимоотношения между городами-партнерами в этих вопросах и указать на действующие проекты, существующие проблемы, а также предложить пути их решения. Изучение указанной темы осуществлено с использованием украинских Интернет-ресурсов.

Ключевые слова: туризм, трансграничное сотрудничество, города-партнеры, туристические информационные центры (ТИЦ).

Василь УСТИЧ,
кандидат біологічних наук,
директор Закарпатської науково-дослідної
станції лососівництва та відтворення зникаючих видів риб
інституту рибного господарства НААНУ

Володимир МАШУРА,
завідувач лабораторії Закарпатської науково-дослідної
станції лососівництва та відтворення зникаючих видів риб
інституту рибного господарства НААНУ

Дмитро ОМЕЛЬЧЕНКО,
молодший науковий співробітник
лабораторії Закарпатської науково-дослідної
станції лососівництва та відтворення зникаючих видів риб
інституту рибного господарства НААНУ

ЕФЕКТИВНЕ ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК ОБ'ЄКТИВНА І НЕОБХІДНА УМОВА ЗБЕРЕЖЕННЯ РАРИТЕТНОЇ ІХТІОФАУНИ БАСЕЙНУ РІЧКИ ТИСА

Охорона навколишнього середовища є одним з пріоритетних завдань міжнародної спільноти. У результаті інтенсивної, не завжди продуманої господарської діяльності видове різноманіття і кількісні характеристики (чисельність і біомаса) іхтіофауни зазнали суттєвих змін. Вплив зовнішніх чинників призвів до скорочення щільності раритетних об'єктів іхтіофауни, зміни видів-домінантів, погіршення популяційних та індивідуальних показників риб. Вирішення цієї проблеми в умовах басейну Верхньої Тиси, розташованого на території чотирьох європейських країн, неможливе без злагодженої міжнародної співпраці. Для подолання адміністративних та інших бар'єрів, які часто супроводжують цей процес і, таким чином, перешкоджають збереженню екологічної цілісності басейну Дунаю, необхідна ефективна транскордонна кооперація як в уніфікації природоохоронного законодавства, так і в об'єднанні зусиль щодо проведення спільних природоохоронних заходів.

Ключові слова: екологія, біорізноманіття, гідробіонти, іхтіофауна, Дунай, басейн Тиси, транскордонне співробітництво, інвазійні види, сталий розвиток.

Перелік умовних позначень:

ЧК МСОП – Червона книга Міжнародного союзу охорони природи

ЄЧС – Європейський Червоний список

БК – Бернська конвенція

ЧКУ – Червона книга України

ВК – Вашингтонська конвенція

ООПТ – особливо охоронні природні території

ЧСЗ – Червоний список Закарпаття

WWF – Світовий фонд дикої природи

Охорона навколишнього середовища є одним з пріоритетних завдань міжнародної спільноти. З проголошенням незалежності Україна неодноразово декларувала і практичними діями підтверджувала своє прагнення до співробітництва зі світовим співтовариством у розв'язанні проблем збереження та захисту навколишнього природного середовища. Результатом такого співробітництва є підписання і участь у виконанні понад 20 міждержавних угод відповідного спрямування, зокрема в режимі транскордонної співпраці з Росією, Білоруссю, Молдовою, Словаччиною, Польщею, Угорщиною, Румунією.

Україна приєдналась та ратифікувала «Монреальський протокол з речовин, що руйнують озоновий шар», стала учасником конвенцій «Про запобігання забрудненню моря скидами відходів та інших матеріалів», «Про біологічне різноманіття», «Про захист та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер», «Про зміну клімату», «Про транскордонне забруднення повітря на великі відстані», «Про охорону дикої флори і фауни», «Про збереження мігруючих видів диких тварин», «Про контроль за транскордонним

перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням», «Про охорону Всесвітньої культурної та природної спадщини» тощо. В рамках виконання вищезазначених природоохоронних актів, за організаційної та фінансової підтримки міжнародних і українських органів та організацій по захисту навколишнього середовища було реалізовано низку проєктів. Однак розв'язанню проблеми збереження біорізноманіття в цілому і аборигенної іхтіофауни Карпат зокрема, поки що приділялося не достатньо уваги. Актуальність цієї проблематики зумовлена ще й тим, що Світовий Фонд Дикої Природи – World Wildlife Fund (WWF) визначив гірські ліси Карпат з їх водними об'єктами одним з 200 найважливіших природних регіонів планети. Сьогодні Карпати – це місце мешкання наземної, водної, навколводної флори і фауни, які в найбільшій мірі відповідають антропогенно непорушеному первісному біорізноманіттю Європи. Річки Карпат є унікальними лотичними екосистемами, де під впливом сприятливих природних чинників сформувався комплекс цінних стенобіонтних реофільних видів риб, основу якого складають лососеві риби родів *Salmo*, *Hucho*, *Thymallus*. У результаті господарської діяльності видове різноманіття і кількісні характеристики (чисельність і біомаса) іхтіофауни зазнали суттєвих змін. Вплив зовнішніх чинників призвів до скорочення щільності іхтіофауни, зміни видів-домінантів, погіршення популяційних та індивідуальних показників риб. За останні десятиліття не вживались направлені заходи щодо збереження та відтворення цінної аборигенної іхтіофауни. У результаті сучасний стан реофільного комплексу риб у річках української частини басейну Тиси (Верхня Тиса) є критичним, а такі види, як дунайський лосось, харіус та інші занесені до Червоної книги.

Таблиця 1

**Узагальнені дані щодо складу
раритетної іхтіофауни басейну Верхньої Тиси, згідно з
найголовнішими документами, що регламентують її охорону**

Види риб	Охоронна категорія					
	ЧК МСОП	ЄЧС	БК	ЧКУ	ЧСЗ	ВК
Мінога карпатська <i>Eudontomyzon danfordi</i> (Regan, 1911)	I	I	-	I	I	-
Дунайський лосось <i>Hucho hucho</i> (Linnaeus, 1758)	I			I	I	
Хариус європейський <i>Thymallus thymallus</i> (Linnaeus, 1758)	II			I	III	
Марена звичайна <i>Barbus barbus</i> (Linnaeus, 1758)				III	III	
Марена балканська <i>Barbus petenyi</i> (Heckel, 1852)				III	III	
Чоп великий <i>Zingel zingel</i> (Linnaeus, 1766)	-	III	III	III	II	
Чоп малий <i>Zingel streber</i> (Siebold, 1863)	-	III	III	III	II	-
Минь річковий <i>Lota lota</i> (Linnaeus, 1758)				III	III	
Білизна <i>Aspius aspius</i> (Linnaeus, 1758)			III		III	
Сом європейський <i>Silurus glanis</i> Linnaeus, 1758			III		III	

Природоохоронні категорії:

I – Зникаючі види

II – Рідкісні види

III – Вразливі види

Водна флора і фауна, а особливо риби, є найкращими природними індикаторами екологічного стану водних біоценозів. Тому саме для країн Дунайського басейну здійснення постійного моніторингу стану популяцій рідкісних та зникаючих видів риб в Карпатському регіоні може і повинно стати одним з пріоритетних завдань у справі збереження сталого розвитку територій.

Дунай є другою річкою Європи за довжиною (2960 км) та площею водозбору (817 тис км²), але на відміну від Волги, що протікає територією лише одної держави, Дунай протікає через 10 держав, а у формуванні басейну беруть участь водотоки 17-ти держав, а саме: Румунія (28,9%), Угорщина (11,7%), Австрія (10,3%), Сербія (10,3%), Німеччина (7,5%), Словаччина (5,8%), Болгарія (5,2%), Боснія і Герцеговина (4,8%), Хорватія (4,5%), Україна (3,8%), Чехія (2,6%), Словенія (2,2%), Молдова (1,7%), Швейцарія (0,32%), Італія (0,15%), Польща (0,09%), Албанія (0,03%).

Оскільки Тиса є найбільшою лівою притокою Дунаю, що протікає через Україну, Угорщину, Сербію, Румунію та Словаччину, важливість контролю екологічної ситуації в її басейні для оцінки загального стану водних ресурсів Східної та Центральної Європи важко переоцінити. Для України ця проблема особливо гостро постає у світлі того факту, що забруднення Тиси та, як наслідок, Дунаю призводить до забруднення Чорного моря.

Будь-яка водна екосистема, перебуваючи в рівновазі з природними факторами зовнішнього середовища, має складну систему рухомих біологічних зв'язків, які порушуються під впливом різноманітних факторів антропогенного тиску. Забруднення водотоків, створення штучних перешкод, видобуток будівельних матеріалів в руслах, неконтрольований вилов риб тощо, вкрай негативно відбивається на природному видовому складі водних біоценозів. Результатом дії антропогенного навантаження є зменшення популяцій, а часом і повне зникнення

окремих ендемічних видів. Водночас іншим результатом є розповсюдження інвазійних видів, таких як ротан-головешка (*Perccottus glehni* (Dybowski, 1877)), амурський чебачок (*Pseudorasbora parva* (Temminck & Schlegel, 1846)), американський сомик-кішка (*Ictalurus nebulosus* (Lesueur, 1819)), окунь сонячний строкатий (*Lepomis gibbosus* (Linnaeus, 1758)), що підсилює тиск на аборигенні види риб. Основною суттю стратегії формування сучасної іхтіофауни басейну річки Тиса є поєднання двох діалектично різних напрямків: охорона і збереження аборигенних видів риб та відтворення рідкісних і зникаючих видів.

Пріоритетними в програмах збереження рідкісних та зникаючих видів є способи їх збереження у природному середовищі існування, оскільки лише в такому середовищі можливе повноцінне й довгострокове збереження живих організмів та продовження їх природної еволюції. Загальновизнаний метод полягає у створенні особливих охоронних природних територій (акваторій) – ООПТ або заказників.

Цілком очевидно, що забезпечити відновлення чисельності зникаючих та рідкісних видів риб не можливо без міжнародної співпраці, оскільки силами однієї держави виконати це завдання в умовах басейну річки Тиса є об'єктивно важко. Для подолання адміністративних бар'єрів у здійсненні спільних природоохоронних заходів, для збереження екологічної цілісності басейну Дунаю, необхідна транскордонна кооперація як в уніфікації природоохоронного законодавства, так і в об'єднанні зусиль щодо проведення спільних природоохоронних заходів. Саме з цією метою інститут рибного господарства національної академії аграрних наук України в 2011 році ініціював створення Закарпатської науково-дослідної станції лососівництва та відтворення рідкісних і зникаючих видів риб Карпат, серед найважливіших завдань якої є організація транскордонного співробітництва у сфері збереження іхтіобіорізноманіття в басейні річки Тиса, підвищення ефективності співпраці з європейськими структурами, які опікуються проблемами екологічної рівноваги як невід'ємної і обов'язкової умови сталого розвитку цього регіону.

Список використаних джерел

1. Довідник чинних міжнародних угод України у сфері охорони навколишнього середовища (на укр. мові) [www.rac.org.ua/index.php?id=93]

2. Куриленко В. В., Зайцева О. В., Новикова Е. А., Осмоловская Н. Г., Уфимцева М. Д. Основы экогеологии, биоиндикации и биотестирования водных экосистем. (Под ред. В. В. Куриленко). – 2003. – 448 с.

3. Мисейко Г. Н., Безматерных Д. М., Тушкова Г. И. Биологический анализ качества пресных вод. – Барнаул: АлтГУ, 2001. – 201 с.

4. Міністерство охорони навколишнього природного середовища України. Державне управління охорони навколишнього природного середовища в Закарпатській області. Доповідь про стан навколишнього природного середовища Закарпатської області за 2009 рік м. Ужгород - 2010 р. – С.20

5. Мовчан Ю.В., Манило Л.Г., Смирнов А.И., Щербуха А.Я. Круглоротые и рыбы //Каталог коллекций Зоологического музея ННПМ НАН Украины. – Киев: Зоомузей ННПМ НАНУ, 2003. – 241 с.

6. Мовчан Ю. В. Риби України. – Київ: Золоті ворота, 2011. – 444 с.; Мовчан Ю.В. До характеристики різноманіття іхтіофауни прісноводних водойм України (таксономічний склад, розподіл по річковим басейнам, сучасний стан) //Збірник праць Зоол. музею. – 2005. – № 37. – С. 70–82.

7. Новицкий Р.А. Об инвазии чужеродных видов в водоемах Украины // Экологической науке – творчество молодых: тез. III региональной научно-практ. конф. – Гомель: ГГУ, 25 апреля 2003 р. – С. 60–61.

8. Новицький Р.О. Чужорідні (неаборигенні) види // В кн.: Екологічна енциклопедія: у 3-хт. / Редколегія: А.В. Толстоухов (голов. ред.) та ін. – К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2008. – Т. 3: О–Я. – С. 370.

9. Тюрин П.В. Биологические обоснования регулирования рыболовства на внутренних водоемах. – М.: Пищепромиздат, 1963. – 120 с.

10. Устич В.І. Іхтіофауна р.Іршави та стратегія її відновлення. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата біологічних наук. – К., 2011. – 213с.

11. Куртяк Ф., Талабішко Є., Стегун В., Великопольський І. Іхтіофауна басейну річки Латориця в межах України // Вісник Львів. ун-ту Серія біологічна. – 2009. – Вип. 50. – С. 85-94.

12. Aleksandrov B., Boltachev A., Kharchenko T., Liashenko A., Son M., Tsarenko P., Zhukinsky V. Trends of aquatic alien species invasion in Ukraine // Aquatic Invasions. – 2007. – Vol. 2. – P. 215–242.

Світлана РОМАН,
*науковий співробітник Інституту світової економіки
та міжнародних відносин НАН України
(Ужгородський відділ)*

ІННОВАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В ПРОЦЕСІ ВХОДЖЕННЯ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКІ ІНТЕГРАЦІЙНІ СТРУКТУРИ

В статті охарактеризовано понятійний апарат транс-кордонного співробітництва. Виявлено фактори, що впливають на інноваційний потенціал прикордонного простору, розглянуто проблеми та перспективи реалізації інноваційного потенціалу України в процесі входження в Європейські інтеграційні структури.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, інноваційний потенціал, євро регіон, інтеграція.

Актуальність проблеми. Сучасні тенденції розвитку світового економічного простору вимагають від України принципово нового підходу до формування національної політики транскордонного співробітництва. Така необхідність пов'язана, насамперед, з тим, що прикордонна співпраця відкриває багато перспектив для економічного зростання держави та сприяє вирішенню соціально-політичних проблем українського суспільства.

В останні роки наша держава стала учасником багатьох європейських інтеграційних процесів, які зумовлені існуванням на її території спільних кордонів з державами, які вже є членами Європейського Союзу. На сьогодні розвиток цих прикордонних територій – це вже є закономірний процес еволюції продуктивних сил на якісно новому рівні виробничих відносин, що вмщують в себе інновації, науку, освіту та інші необхідні умови для розвитку економіки регіону та держави в цілому.

Активізація інтеграційних процесів у прикордонних територіях значно полегшує переміщення інноваційних ресурсів,

які, як правило, спрямовуються в місця їх найбільш ефективного використання. Отже, ресурс кордону є значним інноваційним фактором функціонування соціально-економічної сфери прикордонного регіону.

Ступінь дослідженості теми. Дослідженням проблем динаміки, тенденцій та перспектив розвитку транскордонного співробітництва займалося багато українських та зарубіжних вчених: М. Долішній, Ю. Макогон, А. Баян, М. Войнаренко. Серед зарубіжних учених – А. Маршалл, Р. Попов, М. Портер, Б. Райзберг, Е. Румянцева, Ж. Шредер та інші. Не зважаючи на велику кількість досліджень у сфері транскордонного співробітництва, вважаємо, що темі інноваційного потенціалу прикордонних територій приділено недостатньо уваги.

Метою статті є дослідження сутності інноваційного потенціалу транскордонного співробітництва, виявлення факторів його розвитку в процесі входження України в Європейські інтеграційні структури.

Результати дослідження. Досвід зарубіжних країн, які на сьогодні динамічно розвиваються, свідчить, що прикордонні території були не останнім фактором їх економічного росту – дуже часто вони ставали центрами зосередження економічної активності і допомагали інтеграції усієї економічної системи країни до світового господарства.

В цілому транскордонне співробітництво можна визначити як сукупність дій, направлених на розвиток соціальних, економічних, культурних та інших відносин між територіальними утвореннями та органами їх виконавчої влади України та відповідними територіальними одиницями та їх місцевою владою інших держав у межах діючого національного законодавства [1]. Дане визначення також збігається із концепцією транскордонного співробітництва, визначеною Європейською рамковою конвенцією про прикордонне співробітництво територіальних співтовариств та властей [2].

Що стосується України, то її потенціал у сфері транскордонного співробітництва оцінюється достатньо високо: сухопутні кордони з сімома країнами, чотири з яких країни ЄС. Їх загальна протяжність більше ніж 5,6 тис. км, у тому числі з РФ – 1955 км, Мол-

довою – 1202 км, Білоруссю – 1084 км, Румунію – 608 км, Польщею – 542 км, Угорщиною – 135 км, Словаччиною – 98 км [5, с. 88].

В свою чергу інноваційний потенціал транскордонного співробітництва можна охарактеризувати як можливості, обумовлені науково-технічними творчими факторами. Його сутністю є інновації, що втілюються у винаходах, ліцензіях, патентах, промислових розробках, тощо. Дане поняття об'єднує також усі форми інтелектуальної діяльності, які характеризуються поняттям інтелектуальної власності.

Також інноваційний потенціал можна визначити рівнем розвитку науково-технічної сфери, яка характеризується чисельністю зайнятих у цій сфері, об'ємом затрат на науководослідні роботи та підвищення технічної озброєності даної сфери, результативними показниками НДДКР, показниками ефективного використання науково-технічного потенціалу.

Але розвиток інфраструктури науково-освітньої сфери, технічна озброєність підприємств характеризує інноваційний потенціал лише із зовнішньої сторони. Найбільш важливою, вважаємо, є продуктивність інноваційної діяльності, її ефективність, що забезпечується організаційно-економічним механізмом, у тому числі якістю управління прикордонними регіонами.

Інноваційний потенціал прикордонних територій пов'язаний і з ресурсами зовнішнього середовища. Характерний для прикордонних територій динамізм створює передумови позитивних зрушень у економіці цих регіонів. Динамізм також притаманний і самому інноваційному потенціалу прикордоння, що проявляється у трансформації його функціональної структури та адаптації інноваційних ресурсів до мінливих внутрішніх та зовнішніх умов [4].

Активізація транскордонного співробітництва, накопичування досвіду, наявність розвинутих освітніх та дослідницьких організацій, великих підприємств, привабливих умов життя та інших факторів можуть привести до формування єдиних кластерів, ініціюванню та реалізації спільних проектів.

Свідченням активної співпраці Європейського Союзу та України в галузі інноваційних технологій є об'єм інвестицій, направлених на розвиток науково-технологічної сфери України.

Тільки у 2009 році ЄС виділив Україні більше 12 млн. євро для реалізації чотирьох проектів упродовж двох років, що стосуються фінансової допомоги інноваційному сектору України. Метою цих проектів є стимулювання винаходів на місцевому рівні, а також дослідження інновацій для їх впровадження в виробничу сферу та подальшої передачі бізнесу. Серед цільових отримувачів цих коштів є Міністерство економіки України, Міністерство освіти, науки, молоді та спорту, державне Агентство по інвестиціях та інноваціях, Державний комітет по регуляторній політиці та підприємництву, а також середній та малий бізнес в Україні.

Розглянемо більш докладніше усі організації та програми, що забезпечують співробітництво України та ЄС в інноваційній сфері.

На сьогоднішній день в Україні функціонує Український Науково-Технологічний Центр (УНТЦ), який підтримує інженерні розробки та дослідження, які допомагають створенню умов для подальших технічних досягнень у державах-членах Українського науково-технологічного центру.

Крім цього, Україна бере участь у програмі EUREKA. European Research Coordination Agency – це інформаційна мережа, ініціатива Європейських країн, яка направлена на розвиток наукових досліджень у сфері високих технологій ті інновацій, націлених на європейський ринок. За час свого існування програма стала одною з найбільш перспективних форм європейської науково-технічної інтеграції. Ця науково-технічна програма заснована по ініціативі президента Франції Франсуа Мітерана і заснована на I Конференції Міністрів країн-учасниць програми 17 липня 1985 року [9].

Україна є асоційованим членом програми з 1993 року. Того ж року був організований Національний інформаційний пункт програми EUREKA в Україні. Політична, наукова координація та фінансування здійснюється Міністерством освіти, науки, молоді та спорту України.

В таблиці 1 наведено деякі цифри та результати діяльності України в названих програмах та проектах ЄС.

Таблиця 1

Участь українських вчених у інноваційних програмах ЄС [9]

Програма/діяльність з участю українських вчених	Період	Кошти, виділені Україні, євро	Примітки
INTAS, 1221 колектив у 849 проектах	Після 1992 р.	20 млн. 500 тис.	10% від загального фінансування
РП6	2002-2006 рр.	5 млн. 682,76 тис.	
РП7 (17 проектів з участю українських колективів)	2007-2008 рр.	2 млн. 500 тис.	Ефективність – 16%
УНТЦ	Після 1994 р.	Немає даних	
EUREKA (22 проекти)	Після 2000 р. - на сьогоднішній день	20 млн.	

Отже, цифри, наведені в таблиці, свідчать про загальне зростання інноваційно-інвестиційної активності України.

Якщо оцінювати питання інноваційного потенціалу транскордонного співробітництва у регіональному розрізі, а саме, Закарпатської області, то про рівень інноваційної активності свідчать такі показники:

- активність роботи наукових організацій;
- кількість наукових кадрів та рівень освіти працівників;
- обсяги фінансування наукової та науково-технічної діяльності;
- інноваційна активність промислових підприємств та динаміка виробництва інноваційної продукції;
- наявність платоспроможного попиту на інноваційну продукцію.

Просліджуємо динаміку кількості наукових робітників (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка кількості наукових кадрів [8]

	1995	2000	2005	2007	2008	2009
Кількість працівників наукових організацій	1509	813	1106	1005	929	928
Кількість спеціалістів, які виконують наукові та науково-технічні роботи	1133	647	661	626	576	576
<i>з них мають науковий ступінь</i>						
доктора наук	20	20	25	31	30	25
кандидата наук	196	158	135	154	146	148
Кількість працівників, які виконують науково-технічні роботи за сумісництвом	193	386	424	1083	1168	1125
<i>з них мають науковий ступінь</i>						
доктора наук	39	86	82	157	140	129
кандидата наук	109	169	130	534	574	534

Отже, дані таблиці свідчать, про зменшення працівників та спеціалістів, що виконують наукові роботи, що в цілому є негативним показником зниження інноваційної діяльності регіону, але, в свою чергу, ми бачимо, що цей показник компенсований ростом кількості наукових працівників, які працюють за сумісництвом.

Більш позитивну тенденцію мають цифри по кількості науково-технічних робіт, виконаних власними силами організацій (табл. 3).

Таблиця 3

Розподіл науково-технічних робіт, виконаний власними силами організацій, тис. грн. [8]

	1995	2000	2005	2007	2008	2009
Загальний обсяг науково-технічних робіт	2673,6	4668,1	15043,6	15207,1	20625,7	21566,6
<i>З них</i>						
фундаментальні дослідження	1158,1	2071,9	5244,5	9072,6	9787,9	9009,7
прикладні дослідження	773,1	1854,2	5373,6	3221,2	5809,1	8210,9
науково-технічні розробки	586,5	452,5	1612,5	2514,3	4148,6	3467,0
науково-технічні послуги	155,9	289,5	2813,0	399,0	880,1	879,0

Як бачимо, загальний обсяг наукових робіт має позитивну тенденцію росту, не зважаючи на зниження окремих показників із видів наукових робіт, можна зробити висновок, що Закарпатська область має достатній потенціал для впровадження інноваційних проєктів.

Про попит на технічні розробки свідчить кількість праць у галузі природничих та технічних наук (табл. 4).

Таблиця 4

Обсяг науково-технічних робіт, виконаний власними силами організацій за галузями науки у 2009 році, тис. грн. [8]

	Усього	У тому числі				
		науково-дослідні	з них		науково-технічні розробки	науково-технічні послуги
			фундаментальні	прикладні		
Усього	21566,6	17220,6	9009,7	8210,9	3467,0	879,0
природничі науки	10024,3	9696,1	4420,2	5275,9	-	328,2
фізико-математичні	4708,4	4703,4	4140,2	563,2	-	5,0
біологічні	2077,0	2077,0	-	2077,0	-	-
медичні	1038,9	1038,9	-	1038,9	-	-
сільсько-господарські	2200,0	1876,8	280,0	1596,8	-	323,2
технічні	817,8		-	-	567,8	250,0
гуманітарні	121,5	121,5	-	121,5	-	-
суспільні	610,2	610,2	-	610,2	-	-
наукові установи та вищі, навчальні заклади, що мають багатогалузевий профіль	9992,8	6792,8	4589,5	2203,3	2899,2	300,8

Дані свідчать про суттєву перевагу науково-дослідних робіт в прикладному аспекті, що є позитивним показником для впровадження інноваційних проєктів на Закарпатті, адже показники говорять про сформовану сильну наукову-прикладну базу.

Прослідкуємо рівень інноваційної активності промислових підприємств за рівнями діяльності (табл. 5).

Таблиця 5

Кількість інноваційно-активних промислових підприємств за видами економічної діяльності, од. [8]

	2005	2007	2008	2009
Промисловість	33	28	31	36
Добувна промисловість	1	2	3	2
Переробна промисловість	32	25	28	34
з неї				
виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	6	6	5	12
легка промисловість	9	3	2	1
текстильне виробництво; виробництво одягу, хутра та виробів з хутра	8	3	2	-
виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	1	-	-	1
оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів	2	3	4	5
целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	-	-	2	1
виробництво коксу, продуктів перероблення	-	-	-	-
хімічна та нафтохімічна промисловість	3	3	4	3
хімічне виробництво	2	2	-	2
виробництво гумових та пластмасових виробів	1	1	1	1
виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	2	-	-	-
металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	1	1	1	2
машинобудування	7	8	8	7
виробництво машин та устаткування	2	3	4	4
виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	4	5	4	3
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	-	1	-	-

В цілому промисловість Закарпатської області, порівняно з періодом від 2005 до 2009 року, показує позитивну динаміку росту інноваційної діяльності підприємств цієї галузі. Лідируючу позицію займає харчова промисловість, але, як видно з показників, непоганий потенціал мають галузі машинобудування та електроніки.

Таким чином, якщо узагальнити статистичні дані, можемо відзначити, що не зважаючи на коло економічних проблем регіону, Закарпатська область має досить стабільний інноваційний потенціал. Говорити про активну динаміку розвитку інновацій поки що рано, але позитивні зрушення не можемо не відзначити.

На сьогодні вже існує проект будування трьох технопарків. Першим планується впровадження інвестиційного проекту індустріального парку з елементами логістики «Берег – Карпати», в якому передбачено будівництво інженерних мереж та промислових потужностей на українсько-угорському кордоні біля села Дейда Берегівського району (за приблизними даними вартість цього проекту оцінюється у 8 – 10 млн. доларів). Закарпаття отримало грант від угорської сторони на реалізацію цього проекту.

Взагалі всього на Закарпатті планується будівництво трьох подібних технопарків – на словацькому, угорському та румунському кордонах.

Висновки.

Отже, інноваційний потенціал транскордонного співробітництва, визначається в першу чергу географічним розташування країни та наявністю в неї розвинутої освітньої та науково-технічної бази.

Оскільки динамізм є властивістю прикордонних територій, то пріоритетним напрямком розвитку нашої держави повинно стати плідне транскордонне співробітництво у рамках програм Євросоюзу. Така співпраця позитивно впливатиме на розвиток, в першу чергу, регіональних економік, зокрема, на економіку прикордонних областей.

Географічне розташування Закарпатської області, її сусідство з країнами-членами Євросоюзу створює сприятливі умови для участі у спільних проектах. Статистичні дані по

області свідчать про достатню в цілому науково-технічну та освітню базу для формування єдиних кластерів транскордонного інноваційного співробітництва. Свідченням цього розвитку є проект трьох технопарків на території словацького, угорського та румунського кордонів.

Список використаних джерел та літератури

1. Закон України «Про транскордонне співробітництво» від 24.06.2004 №1861 – IV (із змінами і доповненнями). [Електронний ресурс] // режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1861-15>

2. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (21 травня 1980 р., м. Мадрид). [Електронний ресурс] // режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_106

3. Баранец Г. Програмы трансграничного сотрудничества Евросоюза. / Г. Баранец // Наука и инновации. – 2009. – №3. – С. 12-14.

4. Божко Л.Л. Карта компетенций и знаний в приграничье как новая форма межрегионального взаимодействия / Л. Л. Божко // Управление экономическими системами: электронный научный журнал. – 2011. – № 1(25). – режим доступу: <http://uecs.ru/uecs-25-252010/item/305-2011-03-25-09-44-00>

5. Дітчук І.Л., Заставецька О.В., Ткач Д.В. Географія України: навчальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. – 168 с.

6. Карачинская Е. О. Направления инновационного взаимодействия Украины и Европейского Союза // Государственный университет информатики и искусственного интеллекта [Електронний ресурс] // режим доступу: <http://www.confcontact.com/2009new/5-karachin.htm>

7. Посібник з транскордонного співробітництва / [Н. Носа, М. Лендьел, В. Чопак, О. Беда, В. Грищенко, В. Боднар, З. Бушак, Т. Коша, І. Ілько]. – Ужгород: Ліра, 2005. – 70 с.

8. *Статистичний щорічник Закарпаття за 2009 рік / Державний комітет статистики України. Головне управління статистики у Закарпатській області / за ред. Г. Д. Гриник. – Ужгород, 2009. – 559 с*

9. *Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України – <http://www.ukrproject.gov.ua/news/4>*

10. *Кіш Є.Б. Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції: Монографія/ Єва Кіш. – Ужгород: Ліра, 2008. – 440 с.*

11. *Кіш Є.Б., Ковач В.І. Формування системи транскордонного співробітництва України / Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип.4/ Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Ефективність транскордонного співробітництва через міжнародний моніторинг та координацію діяльності національних суб'єктів», м.Ужгород, 8-9 квітня 2011 р. – Ужгород: ЗақДУ, 2011. – С.243-250.*

В статтє охарактеризован понятійний апарат трансграничного сотрудничества. Выявлены факторы, оказывающие влияние на инновационный потенциал пограничного пространства, рассмотрены проблемы и перспективы реализации инновационного потенциала Украины в процессе вхождения в Европейские интеграционные структуры.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество, инновационный потенциал, еврорегион, интеграция.

The paper describes conceptual apparatus of cross-border cooperation. The factors influencing the innovative capacity of the boundary space, problems and prospects of implementation of the innovative potential of Ukraine in the process of joining the European integration structures.

Key words: cross-border cooperation, innovation potential, Euroregion, integration

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ ЗБІРНИКА

1. Артёмов Іван Володимирович – кандидат історичних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету.

2. Бенко Радослав – доктор права, викладач Інституту європейського права юридичного факультету Університету ім. П.Й. Шафарика в м. Кошице (Словаччина).

3. Віднянський Станан Васильович – доктор історичних наук, професор, завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України.

4. Гайдош Маріан – доктор філософії, професор, старший науковий співробітник Інституту суспільних наук Словацької Академії наук в м. Кошице (Словаччина).

5. Динис Георгій Георгійович – кандидат юридичних наук (міжнародне право), зав. кафедри міжнародного права та міжнародних відносин Закарпатського державного університету, професор кафедри.

6. Діус Наталія Олександрівна – провідний спеціаліст Навчально-наукового інституту євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету, аспірант кафедри країнознавства.

7. Ключівський Юрій Васильович – здобувач Закарпатського державного університету.

8. Конєчний Станіслав – доктор філософії, старший науковий співробітник Інституту суспільних наук Словацької Академії наук в м. Кошице (Словаччина).

9. Лукач Маріан – асистент Інституту геотуризму Технічного університету м. Кошице (Словаччина).

10. Лукша Олег Васильович – кандидат фізико-математичних наук, доцент, директор Міжнародного інституту людини і глобалістики «Ноосфера».

11. Машура Володимир Володимирович – завідувач лабораторії Закарпатської науково-дослідної станції лососівництва та відтворення зникаючих видів риб Інституту рибного господарства НААНУ.

12. Мірошніков Дмитро Дмитрович – керівник офісу Інституту транскордонного співробітництва.

13. Мкртумян Ані Вагранівна – здобувач Ужгородського національного університету, викладач Закарпатської філії Київського славистичного університету.

14. Омельченко Дмитро Вікторович – молодший науковий співробітник лабораторії Закарпатської науково-дослідної станції лососівництва та відтворення зникаючих видів риб Інституту рибного господарства НААНУ.

15. Передрій Олександр Самійлович – кандидат економічних наук, професор, декан факультету економіки та туризму Закарпатського державного університету.

16. П'ясецька-Устич Світлана Василівна – кандидат економічних наук, доцент Ужгородського національного університету.

17. Роман Світлана Петрівна – науковий співробітник Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України (Ужгородський відділ).

18. Сапосова Златица – доктор філософії, науковий співробітник Інституту суспільних наук Словацької Академії наук (Словаччина).

19. Струсова Марія – науковий співробітник Інституту соціології Словацької Академії наук (Словаччина).

20. Ткач Катерина Вікторівна – асистент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого».

21. Устич Василь Іванович – кандидат біологічних наук, директор Закарпатської науково-дослідної станції лососівництва та відтворення зникаючих видів риб Інституту рибного господарства НААНУ.

22. Устич Іван Іванович – науковий співробітник ужгородського відділу Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України.

23. Устич Сергій Іванович – кандидат філософських наук, доцент, директор Інституту транскордонного співробітництва, Надзвичайний і Повноважний Посол.

24. Фалтян Любомир – доктор філософії, віце-президент Словацької Академії наук (Словаччина).

25. Щурокова Роксолана – докторант Інституту геотуризму Технічного університету м. Кошице (Словаччина).

Наукове видання

ГЕОПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Збірник наукових праць

Вип. 8

**ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТРАНСКОРДОННОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА**

НА НОВОМУ СХІДНОМУ КОРДОНІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції

(м. Стара Лесна, Словацька Республіка,

18-19 вересня 2012 року)

Зміст видання є предметом відповідальності Інституту транскордонного співробітництва і необов'язково відображає точку зору Європейського Союзу. Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен та інших даних несуть автори.

Відповідальний редактор: С.І. Устич
Заступник відповідального редактора: І.В. Артьомов
Упорядкування: Д.Д. Мірошніков

Підписано до друку 11.09.2012 р. Замовлення № 46.
Тираж 500 прим. Віддруковано ПП Демідов А.А.

Адреса редакції:
Україна, Ужгород, вул. Заньковецької, 89А,
тел.: (03122)66-20-51, тел./факс: (0312)61-25-35
Закарпатський державний університет
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК №3340 від 16.12.2008 р.

Г 36

Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 8 / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Шляхи підвищення ефективності транскордонного співробітництва на новому Східному кордоні Європейського Союзу», м. Стара Лесна, Словацька Республіка, 18-19 вересня 2012 р. – Ужгород: ЗакДУ, 2012. – **280с.**

ISSN 2078-1431

У збірнику вміщено наукові статті, доповіді та повідомлення, підготовлені за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції «Шляхи підвищення ефективності транскордонного співробітництва на новому Східному кордоні Європейського Союзу», проведеної в рамках реалізації проекту «Кордони для людей» Програми прикордонного співробітництва ЄСП Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна 2007-2013 в м. Стара Лесна, Словацька Республіка, 18-19 вересня 2012 року.

Видання здійснене за фінансової підтримки Європейського Союзу.

УДК 327 (477)
ББК 66.011.3 (8 Укр)